

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

ms T 1035.100.823

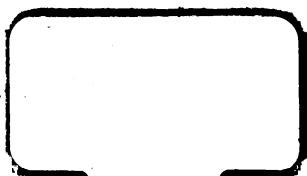
HARVARD COLLEGE
LIBRARY

THE ESSEX INSTITUTE
TEXT-BOOK COLLECTION

GIFT OF
GEORGE ARTHUR PLIMPTON
OF NEW YORK

JANUARY 25, 1924

Y. Hart

June

Severn.

Winn.

1865

3 2044 097 043 129

TITI LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

LIBRI QUINQUE PRIORES ;

AD OPTIMAS EDITIONES CASTIGATI,

PAUCIS NOTIS ADJECTIS.

" ILLA LIVII LACTEA UBERTAS. "

R. ALLOWELL, (Me.)
EXCEDEBANT GOODALE, GLAZIER & SOC.
.....
MDCCCXXIII.

EdueT 1035.100.823

HARVARD COLLEGE LIBRARY

G. L. F.

GEORGE ARTHUR PLIMPTON

JANUARY 25, 1894

LIBER PRIMUS.

EPITOME.

I, II. ADVENTUS Aeneae in Italiam, et res ab eo gestae referuntur. III. Ascanii regnum Albae, et deinceps Silviorum. IV. Numitoris filia a Marte compressa, nati Romulus et Remus. V. Amulius obtruncatus. VI. Urbs a Romulo condita. VIII. Senatus lectus. IX. Cum Sabinis bellatum. X. Opima spolia Jovi Fere-
trio lata. XIII. In curias populus divisus. XIV, XV. Fidenates et Vejentes victi. XVI. Romulus consecratus. XVIII, &c. Numa Pompilius ritus-sacrorum tradidit: Jano templum constituit; ejusque portam, pacatis omnibus circa populis, primus clausit. cum dea Egeria sibi congressus nocturnos esse simulans, feroces populi animos ad religionem perpulit. XXII, &c. Tullus Hostilius Albanos bello petiit. XXV. Posthaec trigeminorum pugna. XXVI. Horatius absolutus. XXVIII. Metti Fuffetii supplicium. XXIX. Alba diruta. XXX. Albani in civitatem recepti. Sabinis bellum indictum. XXXI. Ad postremum fulmine Tullus absumptus. XXXII. Ancus Marcius ceremonias, a Numa institutas, renovavit: XXXIII. Latinis victis, et ad civitatem adscitis, montem Aventinum assignavit: Politorium, urbem Latinorum, bello repetitam, quam prisci Latini occupaverant, diruit. pontem sublicium in Tiberim fecit. Janiculum collem urbi addidit. fines imperii protulit. Ostiam condidit. Regnavit annos viginti quatuor. XXXIV. Eo regnante, Lucumo-Damarati Corinthii filius, a Tarquinii, Etruriae civitate, Romam venit; et, in amicitiam Ancii receptus, Tarquinii nomen ferre coepit; et post mortem Ancii regnum excepit. XXXV. Centum additis, patrum numerum auxit. Latinos subegit, Circum designavit, ludos edidit. XXXVI. Sabinorum bello petitus, equitum centurias ampliavit. Tentandae scientiae causa Atti Navii auguris, consuluisse fertur, an id, de quo cogitaret, effici posset: quod quum ille fieri posse respondisset; jussisse eum novacula cotem praecidere; idque protinus ab Atto factum. XXXVII. Sabinos praeterea acie vicit. XXXVIII. Urbem muro circumdedit, cloacas fecit. XL. Occisus est ab Ancii filius, quum regnasset annos triginta octo. XLI. Successit ei Ser. Tullius, natus ex captiva nobili Corniculana; cui puero,

adhuc in cunis posito, caput arsisse traditum est. XLII, XLIII. Vejentes atque Etruscos praelio fudit. Censum primus egit. Lustrum condidit, quo civium capita censa octoginta millia esse dicuntur. Classes, centuriasque descripsit. XLIV. Pomoerium protulit: colles urbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinumque ad-
 jecit. XLV. Templum Dianae cum Latinis in Aventino fecit. XLVII, XLVIII. Interfectus est a L. Tarquinio, Priisci filio, consilio filiae suae Tulliae, quum regnasset annos quadraginta quatuor. XLIX. Post hunc L. Tarquinius Superbus, neque patrum, neque populi jussu, regnum invasit: quo die scelerata Tullia per patris jacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit. L, LI. Turnum Herdonium fraude interemit. LIII. Bellum cum Volscis gessit. LIV. Et ex eorum praeda templum Jovi in Capitolio fecit. Terminus et Juventas non addixere: quorum arae moveri non potuerunt. LV. Filii Sexti Tarquinii dolo, Gabios in potestatem suam redigit. LVI. Hujus filius Delphos profectus, et consulentibus, quis eorum regnaturus esset Romae, dictum est, eum regnaturum, qui primus matrem osculatus esset. Quod responsum quum ipsi aliter interpretarentur, Junius Brutus, qui cum iis profectus erat, prolapsus se simulavit, et, terram osculatus est. idque factum ejus eventus rei comprobavit. Nam quum, impotenter se gerendo, Tarquinius Superbus omnes in odium sui adduxisset; ad ultimum, propter expugnatam nocturna vi a Sexto filio ejus Lucretiae pudicitiam, (quae, vocato patre ad se Tricipitino, et viro Collatino, obtestata, ne inulta mors ejus esset, cultro se interemit.) LIX. Bruti opera maxime expulsus est, quum regnasset annos viginti quinque. LX. Tunc consules primum creati sunt L. Junius Brutus et L. Tarquinius Collatinus.

LIBER I.

PRÆFATIO.

FACTURUSNE operæ pretium sim, si a primordio urbis res populi Romani perscripserim, nec satis scio; nec, si sciam, dicere ausim: Quippe¹ qui, quum veterem tum vulgatam esse rem, videam, dum novi semper scriptores, aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi arte⁵ rudem vetustatem superaturos, credunt. Utcunque erit, juvabit tamen, rerum gestarum memoriae principis terrarum populi, pro virili parte et² ipsum consuluisse; et, si in tanta scriptorum turba mea fama in obscuro sit, nobilitate ac magnitudine eorum, meo qui nomini officient, me¹⁰ consoler. Res est præterea, et immensi operis, ut, quæ supra septingentesimum annum repetatur, et quæ, ab exiguis profecta initiis, eo creverit, ut jam magnitudine laboret sua: et legentium plerisque, haud dubito, quin primæ origines proximæque originibus, minus præbitura volupta-¹⁵ tis sint, festinantibus ad hæc nova, quibus jam pridem prævalentis populi vires³ se ipsæ conficiunt. Ego contra hoc quoque laboris præmium petam, ut me a conspectu malorum, quæ nostra tot per annos vidit ætas, tantisper, certe dum prisca illa tota mente repebo, avertam,²⁰ omnis expers curæ, quæ scribentis animum, etsi non flectere a vero, sollicitum tamen efficere possit. Quæ⁴ ante conditam condendamve urbem, poetiis magis decora

1. Quippe qui.] Supply the ellipsis; Quippe ego vir, qui vir—videam.

2. Ipsum consuluisse.] *Me* is elegantly omitted. Thus Virgil, Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum Ludere, quæ vellem, calamo permisit agresti.

3. Se.] *Se* is here used reciprocally referring to vires.

4. Ante conditam condendamve urbem.] Before and during the building of the city. Thus Virgil, volvenda dies, the passing day.

fabulis, quam incorruptis rerum gestarum monumentis,
 25tradantur, ea nec affirmare, nec refellere, in animo est.
 Datur haec venia antiquitati, ut, miscendo humana divinis,
 primordia urbium augustiora faciat. Et, si cui populo
 licere oportet consecrare origines suas, et ad Deos, referre
 auctores; ea belli gloria est populo Romano, ut, quum
 30suum conditorisque sui parentem Martem potissimum fer-
 rat, tam ¹ et hoc gentes humanae patiantur aequo animo,
 quam imperium patiuntur. Sed haec et his similia, ut-
 cunque animadversa aut ² existimata erunt, haud in magno
 equidem ponam discrimine. ³Ad illa mihi pro se quisque
 35acriter intendat animum, quae vita, qui mores fuerint:
 per quos viros, quibusque artibus, domi militiaeque, et
⁴partum et auctum imperium sit. labente deinde paula-
 tim disciplina, velut desidentes primo mores sequatur
 animo; deinde ut magis magisque lapsi sint; tum ire
 40coeperint praecipites: donec ad haec tempora, quibus nec
 vitia nostra, nec remedia pati possumus, perventum est.
 Hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre ac
 frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita
 monumento intueri: inde tibi tuaeque reipublicae, quod
 45imitere, capias: inde foedum inceptu, foedum exitu, quod
 vites. Caeterum aut me amor negotii suscepti fallit, aut
 nulla unquam respublica nec major, nec sanctior, nec bonis
 exemplis ditior fuit: nec in quam civitatem tam serae
 avaritia luxuriaque immigraverint: nec ubi tantus ac tam
 50diu paupertati ac parsimoniae honos fuerit. adeo, quanto
 rerum minus, tanto minus cupiditatis erat. Nuper divi-
 tiae avaritiam, et abundantes voluptates desiderium, per
 luxum atque libidinem ⁴ pereundi perdendique omnia, in-
^a aestimata.

1. *Et hoc.*] *Even this.* Hoc refers to the preceding clause. *Et* is omitted in some copies.

2. *Ad illa.*] *Ita* refers to the following clauses, *quae vita*, &c.

3. *Partum—perventum est.*] *Partum, imperium* extends to that period in Roman history, when Appius Claudius carried war out of Italy: *auctum*, to the overthrow of the Carthaginian power. By *desidentes mores* is denoted the seditious times of the Gracchi;—by *lapsi magis sint*, the civil wars of Sylla;—by *praecipites ire*, the overthrow of the republic by Caesar;—by *haec tempora*, the reign of Augustus.

4. *Pereundi perdendique.*] *Of destroying and wasting.* *Pereundi* may be resolved into an infinitive active, and is to be translated as if derived from an active verb.

vexere. Sed querelae, ne tum quidem gratiae futurae, quum forsitan et necessariae erunt, ab initio certe tantae⁵ ordiendae rei absint. Cum bonis potius omnibus, votisque ac precationibus Deorum Dearumque; si, ut poetis, nobis quoque mos esset, libentius inciperemus, ut orsis tanti operis successus prosperos darent.

I. JAM primum omnium satis constat, Troja capta, in aeteros saevitum esse Trojanos; duobus, Aenea Antenoreque, et vetusti jure¹ hospitii, et quia pacis reddendaeque Helenae semper auctores fuerant, omne jus belli Achivos abstinuisse. Casibus deinde variis Antenorem cum⁵ multitudine Henetum, qui, seditione ex Paphlagonia pulsus, et sedes et ducem, rege Pylaemene ad Trojam amisso, quaerebant, venisse in intimum maris Hadriatici sinum; Euganeisque, qui inter mare Alpesque incolebant, pulsus, Henetos Trojanosque eas tenuisse terras: et in quem¹⁰ primum egressi sunt locum, Troja vocatur; pagoque inde Trojano nomen est: gens universa Veneti appellati. Aenean, ab simili clade domo profugum, sed ad majora initia rerum ducentibus fatis, primo in Macedoniam missus: inde in Siciliam, quaerentem sedes delatum: ab Sici-¹⁵ lia² classe Laurentem agrum tenuisse: Trojae et huic loco nomen est. Ibi egressi Trojani, ut quibus ab immenso prope errore nihil, praeter arma et naves, superesset, quum praedam ex agris agerent, Latinus rex Aboriginesque, qui tum ea tenebant loca, ad arcendam vim advenarum armati²⁰ ex urbe atque agris concurrunt. Duplex inde fama est: alii proelio victum Latinum, pacem cum Aenea, deinde affinitatem junxisse tradunt: alii, quum instructae acies constitissent, priusquam signa canerent, processisse Latinum inter primores, ducemque advenarum evocasse ad²⁵ colloquium; percunctatum deinde, qui mortales essent, unde, aut quo casu profecti domo, quidve quaerentes in agrum Laurentem exissent? Postquam audierit, multitu-

1. *Hospitii.*] *Hospitium* expressed a friendship by which a reciprocal right to entertainment and other kind offices was acquired. This passage affords no ground for the common opinion of the treachery of Aeneas and Antenor.

2. *Classe.*] Why should *classe* be mentioned only in the last clause, since the passage was by water to Macedonia and Sicily? Gronovius reads *ab Sicilia errasse ac Laurentem agrum tenuisse*. This reading is favoured by Virgil's account.

dinem Trojanos esse; ducem Aenean, filium Anchisae et
 30 Veneris: cremata patria et domo profugos, sedem, con-
 dendaeque urbi locum quaerere, et nobilitatem admiratum
 gentis virique, et animum vel bello vel paci paratum, dex-
 tera data fidem futurae amicitiae sanxisse. Inde foedus
 ictum inter duces, inter exercitus salutationem factam.
 35 Aenean apud Latinum fuisse in hospitio: ibi Latinum
 apud penates Deos domesticum publico adjoinxisse foedus,
 filia Aeneae in matrimonium data: ea res utique Trojanis
 spem affirmat tandem stabili certaue sede finiendi erroris.
 Oppidum condunt. Aeneas ab nomine uxoris Lavinium
 40 appellat. Brevi stirps quoque virilis ex novo matrimonio
 fuit; cui Ascanium parentes dixerunt nomen.

II. Bello deinde Aborigines Trojanique simul petiti.
 Turnus Rex Rutulorum, cui pacta Lavinia ante adventum
 Aeneae fuerat, praelatum sibi advenam aegre patiens, simul
 Aeneae Latinoque bellum intulerat. Neutra acies laeta
 5 ex eo certamine abiit. victi Rutuli; victores Aborigines
 Trojanique ducem Latinum amisere. Inde Turnus Rutu-
 lique diffusi rebus, ad florentes ¹ Etruscorum opes Mezen-
 tiumque, eorum regem, confugiunt: qui, Caere opulento-
 tum oppido imperitans, jam inde ab initio minime laetus.
 10 novae origine urbis, et tum nimio plus, quam satis tutum
 esset accolis, rem Trojanam crescere ratus, haud gravatim
 socia arma Rutulis junxit. Aeneas adversus tanti belli
 terrorem ut animos Aboriginum sibi conciliaret, ne sub
 eodem jure solum, sed etiam nomine omnes essent, Latinos
 15 utramque gentem appellavit. Nec deinde Aborigines
 Trojanis studio ac fide erga regem Aenean cessere, fre-
 tusque his animis coalescentium indies magis duorum
 populorum Aeneas, quanquam tanta opibus Etruria erat,
 ut jam non terras solum, sed mare etiam per totam Italiae
 20 longitudinem, ab Alpibus ad fretum Siculum, fama nominis
 sui implesset; tamen, quum moenibus bellum propulsare
 posset, in aciem copias eduxit. Secundum inde proelium
 Latinis, Aeneae etiam ultimum operum mortalium fuit:

1. *Etruscorum.*] The Etrusci, of whom mention is frequently made in the early part of this history, were a powerful State, divid-
 ed into twelve cantons; each of which was under a distinct gov-
 ernment. The names of the capital cities were Clusium, Perugia,
 Crotona, Arretium, Volaterra, Vetulonium, Rusellae, Tarquinii,
 Volturni, Falerii, Veii, and Caere.

situs est, quemcunque eum dici ¹ jus fasque est, super Numicium flumen: Jovem ² indigetem appellant. 25

III. Nondum maturus imperio Ascanius Aeneae filius erat: tamen id imperium ei ad puberem aetatem incolūme mansit. tantisper tutela muliebri (tanta indoles in Lavinia erat) res Latina et regnum avitum paternumque puero stetit. Haud nihil ambigam, (quis enim rem tam veterem 5 pro certo affirmet?) hiccine fuerit Ascanius, an major, quam hic, Creusa matre Ilio incolumi natus, comesque inde paternae fugae, quem Iulum eundem Julia ³ gens auctorem nominis sui nuncupat. Is Ascanius, ubicunque et quaeunque matre genitus (certe natum Aenea constat) abundante Lavinii multitudine, florentem jam (ut tum reserant) atque opulentam urbem matri, seu novercae, reliquit: novam ipse aliam sub Albano monte condidit; quae, ab situ porrecta ⁴ in dorso urbis, Longa Alba appellata. Inter Lavinium et Albam Longam coloniam ⁵ deductam triginta 15 ferme interfuere anni. tantum tamen opes creverant, maxime fusis Etruscis, ut ne morte quidem Aeneae, nec deinde, inter muliebrem tutelam rudimentumque primum puerilis regni, movere arma aut Mezentius Etruscique, aut ulli alii accolae ausi sint. ⁶ Pax ita convenerat, ut Etrus-20 cis Latinisque fluviis Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis esset. Silvius deinde regnat, Ascanii filius, casu quodam in silvis natus. Is Aeneas Silvium creat, is deinde Latinum Silvium. Ab eo coloniae aliquot deductae, Prisci Latini appellati. Mansit Silviis postea omnibus 25 cognomen, qui Albae regnarunt. Latino Alba ortus, Alba

1. *Jus fasque.*] *Jus* refers to human laws, *fas* to divine. It was thought a violation of both to give to a deified mortal the same name, which he had on earth.

2. *Indigetem.*] A name given to local deities. Vid. Virg. Georg. I. 498.

3. *Gens.*] This word is used to signify the race, or family; while *familia* denotes the branch of a family. In the Roman names, we find, first, the *praenomen*, which distinguished the individual, (as Lucius); the *nomen*, or name of the family (Junius); the *cognomen* or name of the branch (Brutus.)

4. *In dorso.*] On an elevated ridge.

5. *Deductam.*] The construction here is like that of the participle in *his* taking the place of the gerund in *dum*.

6. *Pax ita convenerat.*] *Convenerat* is here used as a neuter intransitive verb, and the passage is rendered *peace was so agreed upon*.

Atys, Atye Capys, Capye Capetus, Capeto Tiberinus; qui, in trajectu Albulae amnis submersus, celebre ad posterius nomen flumini dedit. Agrippa inde Tiberini filius; 30 post Agrippam Romulus Silvius, a patre accepto imperio, regnat. Aventino, fulmine ipse ictus, regnum per manus tradidit. is, sepultus in eo colle, qui nunc est pars Romanae urbis, cognomen colli fecit. Proca deinde regnat: is Numitorem atque Amulium procreat. Numitori, qui 35 stirpis maximus erat, regnum vetustum Silviae gentis legat. Plus tamen vis potuit, quam voluntas patris, aut verecundia aetatis. Pulso fratre, Amulius regnat. addit sceleri scelus. stirpem fratris virilem interimit: fratris filiae Rheae Silviae, per speciem honoris, quum Vestalem eam 40 legisset, perpetua virginitate spem partus adimit.

IV. Sed debebatur, ut opinor, satis tantae origo urbis, maximique secundum Deorum opes imperii principium. Vi compressa Vestalis, quum geminum partum edidisset, seu ita rata, seu quia Deus auctor culpae honestior erat, 5 Martem incertae stirpis patrem nuncupat. Sed nec Dii, nec homines, aut ipsam, aut stirpem a crudelitate regia vindicant. sacerdos vineta in custodiam datur: pueros in profluentem aquam mitti jubet. Forte quadam divinitus * super ripas Tiberis effusus lenibus stagnis, nec adiret, 10 quam ad justum cursum poterat amnis: et, posse quamvis languida mergi aqua infantes, spem ferentibus dabat. ita velut defuncti regis imperio, in proxima alluvie, ubi nunc ficus Ruminalis est (Romularem vocatam ferunt) pueros exponunt. Vastae tum in iis locis solitudines erant. Tenet 15 fama, quum fluitantem alveum, quo expositi erant pueri, tenuis in sicco aqua destituiasset, lupam sitientem ex montibus, qui circa sunt, ad puerilem vagitum cursum flexisse: eam summissas infantibus adeo mitem prae buisse mammas, ut lingua lambentem pueros magister regii pecoris invenerit. 20 Faustulo fuisse nomen ferunt. Ab eo ad stabula Larentiae uxori educandos latos. Sunt, qui Larentiam, vulgato corpore, lupam inter pastores vocatam putent: inde locum fabulae ac miraculo datum. Ita geniti, itaque educati, quum primum adolevit aetas, nec in stabulis, nec ad pecora 25 segnes. venando peragraré circa saltus. Hinc, robore corporibus animisque sumpto, jam non feras tantum subsi-

* Forte quadam, an divinitus

stere, sed in latrones, praeda onustos, impetus facere, pastoribusque rapta dividere: et cum his, crescente indies grege juvenum, seria ac jocos celebrare.

V. Jam tum in Palatino monte Lupercal hoc fuisse ludicrum ferunt, et a Pallanteo, urbe Arcadica, Pallantium, deinde Palatium, montem appellatum. ibi Evandrum, qui ex eo genere Arcadum multis ante tempestatibus ea tenebat loca, solenne allatum ex Arcadia instituisse, ut nudi 5 juvenes, Lyceum Pana venerantes, per lusum atque lasciviam currerent. quem Romani deinde vocarunt Inuum. Huic deditis ludicro, quum solenne notum esset, insidiosos ob iram praedae amissae latrones, quum Romulus vi se defendisset, Remum cepisse; captum regi Amulio tradidisse, ultro accusantes. Crimini maxime dabant, in Numitoris agros ab his impetum fieri: inde eos, collecta juvenum manu, hostilem in modum praedas agere. sic Numitori ad supplicium Remus deditur. Jam inde ab initio Faustulo spes fuerat, regiam stirpem apud se educari; 15 nam et expositos jussu regis infantes sciebat, et tempus, quo ipse eos sustulisset, ad id ipsum congruere; sed rem immaturam, nisi aut per occasionem, aut per necessitatem aperiri noluerat. necessitas prior venit. ita metu subactus, Romulo rem aperit. Forte et Numitori, quum in custodia 20 Remum haberet, audissetque geminos esse fratres, comparando et aetatem eorum, et ipsam minime servilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum: sciscitandoque eodem pervenit, ut haud procul esset, quin Remum agnosceret. Ita undique regi dolus nequitur. Romulus, non 35 cum globo juvenum (nec enim erat ad vim apertam par) sed aliis alio itinere jussis certo tempore ad regiam venire pastoribus, ad regem impetum facit: et a domo Numitoris alia comparata manu adjuvat Remus. ita regem obtruncant.

VI. Numitor, inter primum tumultum hostes invasisse urbem atque adertos regiam dictitans, quum pubem Albanam in arcem praesidio armisque obtinendam avocasset, posteaquam juvenes, perpetrata caede, pergere ad se gratulantes vidit, extemplo advocato concilio, scelera in se 5 fratris, originem nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, caedem deinceps tyranni, seque ejus auctorem ostendit. Juvenes, per mediam concionem agmine ingressi, quum avum regem salutassent, secuta ex omni multitudine

10consentiens vox ^a ratum nomen imperiumque regi effecit.
 Ita Numitori Albana permissa re, Romulum Remumque
 cupido cepit, in iis locis, ubi expositi, ubique educati erant,
 urbis condendae. et supererat multitudo Albanorum Lati-
 15norumque. ad id pastores quoque accesserant: qui omnes
 facile spem facerent, parvam Albam, parvum Lavinium,
 prae ea urbe quae conderetur, fore. Intervenit deinde
 his cogitationibus avitum ¹ malum, regni cupido, atque
 inde foedum certamen coortum a satis miti principio.
 Quoniam gemini essent, nec aetatis verecundia discrimen
 20facere posset, ut Dii, quorum tutelae ea loca essent, au-
 guriis legerent, qui nomen novae urbi daret, qui conditam
 imperio regeret. Palatium Romulus, Remus Aventinum
 ad inaugurandum templa capiunt.

VII. Priori Remo augurium venisse fertur, sex vul-
 tures: jamque, nunciato augurio, quum duplex numerus
 Romulo se ostendisset, utrumque regem sua multitudo
 consalutaverat. tempore illi praecepto, at hī numero avi-
 5 um, regnum trahebant. Inde, cum altercatione congressi,
 certamine irarum ad caedem vertuntur. ibi in turba ictus
 Remus cecidit. Vulgatio fama est, ludibrio fratris Re-
 mum novos transiluisse muros: inde ab irato Romulo
 (quum verbis quoque increpitans adjecisset, ‘Sic deinde,
 10 quicumque alius transiliet moenia mea’) interfectum. Ita
 solus potitus imperio Romulus; condita urbs conditoris
 nomine appellata. Palatium primum, in quo ipse erat
 educatus, muniit: sacra Diis aliis Albano ritu; Graeco,
 Herculi, ut ab Evandro instituta erant, facit. Herculem
 15 in ea loca, Geryone interempto, boves mira specie abegisse
 memorant; ac prope Tiberim fluvium, qua, prae se ar-
 mentum agens, nando trajecerat, loco herbido, ut quiete
 et pabulo laeto reficeret boves, et ipsum fessum via pro-
 cubuisse. ibi quum eum cibo vinoque gravatum sopor
 20 oppressisset, pastor aetola ejus loci, nomine Cacus, ferrox
 viribus, captus pulchritudine boum, quum avertere eam
 praedam vellet; quia, si agendo armentum in speluncam
 compulisset, ipsa vestigia quaerentem dominum eo deduc-
 tura erant; aversos boves, eximium quemque pulchritu-

^a ratum ei nomen, imperiumque regis effecit.

1. Avitum malum.} Malum is in apposition with cupido, and
 refers to the ambition of Amulius and Numitor.

dine, caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam²⁵
auroram somno excitus, quum gregem perlustrasset oculis,
et partem abesse numero sensisset, pergit ad proximam
speluncam, si forte eo vestigia ferrent. quae ubi omnia
foras versa vidit, nec in partem aliam ferre, confusus atque
incertus animi, ex loco infesto agere potro armentum occe-³⁰
pit. Inde quum actae boves quaedam ad desiderium, ut
sit, relictarum mugissent, reddita inclusarum ex spelunca
boum vox Herculem convertit. quem quum vadentem ad
speluncam Cacus vi prohibere conatus esset; ictus clava,
fidem pastorum nequicquam invocans, morte occubuit.³⁵
Evander tum ea, profugus ex Peloponneso, auctoritate
magis quam imperio, regebat loca: venerabilis vir miraculo
literarum, rei novae inter rudes artium homines; venera-
bilior divinitate credita Carmentae matris, quam fatilo-
quam, ante Sibyllae in Italiam adventum, miratae hae⁴⁰
gentes fuerant. Is tum Evander, concursu pastorum trepi-
dantium circa advenam manifestae reum caedis, excitus,
postquam facinus facinorisque causam audivit, habitum
formamque viri aliquantum ampliorem augustioremque
humana intuens, rogat, qui vir esset. Ubi nomen pa-⁴⁵
treque ac patriam accepit; 'Jove nate, Hercules, salve,'
inquit; 'ta mihi mater, veridica interpretes Deum, aucturum
'coelestium numerum cecinit: tibi que aram hic¹ dicatum
'iri, quam opulentissima olim in terris gens Maximam
'vocet, tuoque ritu colat.' Dextra Hercules data, 'accipere⁵⁰
'se omen, impleturumque fata, ara condita atque dicata,'
ait. Ibi tum primum, bove eximia capta de grege, sacrum
Herculi, adhibitis ad ministerium dapemque Potitiis ac
Pinariis, quae tum familiae maxime inclytae ea loca incol-
ebant, factum. Forte ita evenit, ut Potitii ad tempus⁵⁵
praesto essent, iisque exta apponerentur; Pinarii, extis
adesis, ad ceteram venirent dapem. inde institutum man-
sit, donec Pinarium genus fuit, ne extis solennium vesce-
rentur. Potitii, ab Evandro edocti, antistites sacri ejus
per multas aetates fuerunt: donec, tradito servis publicis⁶⁰
solenni familiae ministerio, genus omne Potitiorum interiit.
Haec tum sacra Romulus una ex omnibus peregrina sus-
cepit; jam tum immortalitatis virtute partae, ad quam eum
sua fata ducebant, fautor.

1. *Dicatum iri.*] The supine in *um* with the verb *iri* supplies the place of the Inf. Pas.

VIII. Rebus divinis rite perpetratis, vocataque ad concilium multitudine, quae coalescere in populi unius corpus nulla re, praeterquam legibus, poterat, jura dedit: quae ita sancta generi hominum agresti fore ratus, si se
 5 ipse venerabilem insignibus imperii fecisset, quum cetero habitu se augustiorem, tum maxime lictoribus duodecim sumptis, fecit. Alii ab numero avium, quae augurio regnum portenderant, eum secutum numerum putant. me haud poenitet eorum sententiae esse, quibus et ¹ apparito-
 10 tores et hoc genus ab Etruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga praetexta sumpta est, numerum quoque ipsum ductum placet: et ita habuisse Etruscos, quod, ex duodecim populis communiter creato rege, singulos singuli populi lictores dederint. Crescebat interim urbs, munitionibus
 15 alia atque alia appetendo loca, quum in spem magis futurae multitudinis, quam ad id, quod tum hominum erat, munirent. Deinde, ne vana urbis magnitudo esset, adjiciendae multitudinis causa, vetere consilio condentium urbes, qui, obscuram atque humilem conciendo ad se multitudi-
 20 nem, natam e terra sibi prolem ementiebantur; locum, qui nunc septus ² descendentibus inter duos lucos est, Asylum aperit. eo ex finitimis populis turba omnis, sine discrimine, liber an servus esset, avida novarum rerum perfugit: idque primum ad coeptam magnitudinem roboris fuit. Quum
 25 jam virium haud poeniteret, consilium deinde viribus parat. centum creat senatores: sive quia is numerus satis erat; sive quia soli centum erant, qui creari patres possent. Patres certe ab honore, patriciique progenies eorum appellati.

IX. Jam res Romana adeo erat valida, ut cuilibet finitimarum civitatum bello par esset; sed, penuria mulierum, hominis aetatem duratura magnitudo erat. quippe quibus nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia
 5 essent. Tum ex consilio Patrum Romulus legatos circa

1. *Apparitores.*] This word is in other passages used by Livy as embracing lictors in its signification. He must either use it here in a different sense, or the text is corrupted. Gronovius omits the *et* following it.

2. *Descendentibus.*] *Descendentibus* is used with reference to the Capitol. The Asylum was an enclosure, which presented itself to those passing down the road between the two groves; *Aurequitas inter lucos hominem Milo.*—Cic.

viciq̃a gentes misit, qui societatem connubiumque novo populo peterent: 'Urbes quoque, ut cetera, ex infimo nasci: deinde quas sua virtus ac Dii juvent, magnas opes sibi magnumque nomen facere. Satis scire, origini Romanae et Deos affuisse, et non defuturam virtutem. pro-10 inde ne gravarentur homines cum hominibus sanguinem et genus miscere.' Nusquam benigne legatio audita est: adeo simul spernebant, simul tantam in medio crescentem molem sibi ac posteris suis metuebant. A plerisque rogitantibus dimissi, 'Ecquod feminis quoque asylum aperuis-15 sent? id enim demum compar connubium fore.' Aegre id Romana pubes passa, et haud dubie ad vim spectare res coepit. cui tempus locumque aptum ut daret Romulus, aegritudinem animi dissimulans, ludos ex industria parat, Neptuno Equestri solennes: Consualia vocat. Indici de-20 inde finitimis spectaculum jubet: quantoque apparatu tum sciebant, aut poterant, concelebrant; ut rem claram a exspectatamque facerent. Multi mortales convenere, studio etiam videndae novae urbis; maxime proximi quique, Caeninenses, Crustumini, Antemnates. Jam Sabinorum25 omnis multitudo, cum liberis ac conjugibus, venit. invitati hospitaliter per domos, quum situm moeniaque et frequentem tectis urbem vidissent, mirantur, tam brevi rem Romanam crevisse. Ubi spectaculi tempus venit, deditaeque eo mentes cum oculis erant, tum ex composito orta vis:30 signoque dato, juvenus Romana ad rapiendas virgines discurrit. magna pars forte, ut in quem quaeque inciderat, raptae. quasdam forma eccellente primoribus Patrum destinatas, ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos deferebant. Unam, longe ante alias specie ac35 pulchritudine insignem, a globo Talassii cujusdam raptam ferunt. multisque sciscitantibus, cuinam eam ferrent, identidem, ne quis violaret, Talassio ferri clamitatum. inde nuptialem hanc vocem factam. Turbato per metum ludicro, moesti parentes virginum profugiunt, incusantes violati40 hospitii foedus, Deumque invocantes, cujus ad solenne ludosque, per ¹ fas ac fidem decepti, venissent. Nec

a *spectatamque.*

1. *Fas ac fidem.*] *Fas* is used with reference to the religious games, they had assembled to celebrate: *fidem* to the word of honour, which had been pledged to them.

raptis aut spes de se melior, aut indignatio est minor: sed ipse Romulus circuibat docebatque, 'Patrum id superbia
 45 factum, qui connubium finitimis negassent: illas tamen
 'in matrimonio, in societate fortunarum omnium civitatis-
 'que, et, quo nihil carius humano generi sit, liberum fore.
 'Mollirent modo iras; et, quibus fors corpora dedisset,
 'darent animos. Saepe ex injuria postmodum gratiam
 50 ortam: eoque melioribus usuras viris, quod annixurus
 'pro se quisque sit, ut, quum¹ suam vicem functus offi-
 'cio sit, parentum etiam patriaeque expleat desiderium.'
 Accedebant blanditiae virorum, factum purgantium cupi-
 ditate atque amore: quae maxime ad muliebre ingenium
 55 efficaces preces sunt.

X. Jam admodum mitigati animi raptis erant. at rap-
 tarum parentes tum maxime sordida veste, lacrymisque et
 querelis, civitates concitabant. Nec domi tantum indig-
 nationes continebant, sed congregabantur undique ad
 5 Titum Tatium regem Sabinorum: et legationes eo, quod
 maximum Tatii nomen in his regionibus erat, convenie-
 bant. Caeninenses Crustuminique et Antemnates erant,
 ad quos ejus injuriae pars pertinebat. Lente agere iis
 Tatiis Sabinique visi sunt. Ipsi inter se tres populi com-
 10 muniter bellum parant. Ne Crustumini quidem atque
 Antemnates, pro ardore iraque Caeninensium, satis se
 impigre movent. ita per seipsum nomen Caeninum in
 agrum Romanum impetum facit. Sed effuse vastantibus
 fit obviis cum exercitu Romulus, levique certamine docet,
 15 vanam sine viribus iram esse: exercitum fundit fugatque:
 fustum persequitur: regem in proelio obtruncat, et spoliat.
 duce hostium occiso, urbem primo impetu capit. Inde
 exercitu victore reducto, ipse cum factis vir magnificus,
 tum factorum ostentator haud minor, spolia ducis hostium
 20 caesi suspensa fabricato ad id apte ferculo gerens, in Cap-
 itolium ascendit: ibique ea quum ad quercum pastoribus
 sacram deposuisset, simul cum dono designavit templo
 Jovis fines, cognomenque addidit Deo: 'Jupiter Fere tri,'
 inquit, 'haec tibi victor Romulus rex regia arma fero,
 25 templumque iis regionibus, quas modo animo metatus
 'sum, dedico, sedem opimis spoliis, quae, regibus ducibus-

1. *Suam vicem.*] *As a husband.* In some editions *sua vice*. Vid.
 § 25—*exanimis vice unius.*

que hostium caesis, me auctorem sequentes, posteri ferent.' Haec templi est origo, quod primum omnium Romae sacratum est. ita deinde Diis visum, nec irritam conditoris templi vocem esse, qua latus eos spolia poste-30 ros nuncupavit: nec, multitudine compotum, ejus doni vulgari laudem. bina postea, inter tot annos, tot bella, optima parata sunt spolia. adeo rara ejus fortuna decoris fuit.

XI. Dum ea ibi Romani gerunt, Antemiatium exercitus, per occasionem ac solitudinem, hostiliter in fines Romanos incursionem facit. raptim et ad hos Romana legio¹ ducta palatos² in agris oppressit. Fusi igitur primo impetu et clamore hostes: oppidum captum. duplicique victoria ovan- 5 tem Romulum Hersilia conjunx, precibus raptarum fatigata, orat, ut parentibus earum det veniam, et in civitatem accipiat: ita rem coalescere concordia posse. facile impenetratum. Inde contra Crustumino profectus, bellum inferentes. Ibi minus etiam, quod alienis cladibus ceciderant 10 animi, certaminis fuit. Utroque coloniae missae. plures inventi, qui propter ubertatem terrae in Crustumino nomina darent. et Romam inde frequenter migratum est, a parentibus maxime ac propinquis raptarum. Novissimum ab Sabinis bellum ortum, multoque id maximum fuit. nihil 15 enim per iram aut cupiditatem actum est: nec ostenderunt bellum prius, quam intulerunt. Consilio etiam additus dolus. Sp. Tarpejus Romanae praeerat arci. Hujus filiam virginem auro corrumpit Tati, ut armatos in arcem accipiat. aquam forte ea tum sacris extra moenia 20 petiit ierat. Accepti obrutam armis necavere: seu ut vi capta potius arx videretur; seu prodendi exempli causa, ne quid usquam fidum proditori esset. ^a Additur fabulae, quod vulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio laevo, gemmatisque magna specie annulos habuerint, pe-25 pigisse eam, quod in sinistris manibus haberent; eo scutalli pro aureis donis congesta. Sunt, qui eam, ex pacto

^a Additur fabula.

1. *Legio.*] The legion under Romulus consisted of 3,000 men and 300 horse, until the Sabines were admitted as citizens, when it was increased to 4,000 men and 400 horse. In the Macedonian war it was increased to 6,000, and 200 were afterwards added under the emperors.

2. *Palatos.*] Some read *palantes*. The perfect participle is not unfrequently used in a present, and sometimes a future signification.

tradendi quod in sinistris manibus esset, directo arma petisse dicant: et fraude visam agere, sua ipsam peremptam mercede.

XII. Tenuere tamen arcem Sabini: atque inde postero die, quum Romanus exercitus instructus, quod inter Palatinum Capitolinumque collem campi est, complexisset; non prius descenderunt in aequum, quam, ira et cupiditate recuperandae arcis stimulante animos, in adversum Romanum subiere. Principes utrinque pugnam ciebant; ab Sabinis Mettus Curtius, ab Romanis Hostus Hostilius. hic rem Romanam iniquo loco ad prima signa animo atque audacia sustinebat. Ut Hostus cecidit, confestim Romana inclinatur acies; fusaque est ad veterem portam Palatii. Romulus et ipse turba fugientium actus, arma ad coelum tollens, 'Jupiter, tuis,' inquit, 'jussus avibus hic in Palatio prima urbi fundamenta jeci. arcem jam, scelere emptam, Sabini habent. inde huc armati, superata media valle, tendunt. At tu, pater Deum hominumque, hinc saltem arce hostes: deme terrorem Romanis, fugamque foedam siste. Hic ego tibi templum Statori Jovi, quod monumentum sit posteris, tua praesenti ope servatam urbem esse, voveo.' Haec precatus, veluti si sensisset auditas preces, 'Hinc,' inquit, 'Romani, Jupiter optimus maximus resistere atque iterare pugnam jubet. Restitere Romani, tanquam coelesti voce jussi. ipse ad primores Romulus provolat. Mettus Curtius ab Sabinis princeps ab arce decucurrerat, et effusos egerat Romanos, toto quantum foro spatium est. nec procul jam a porta Palatii erat, clamitans, 'Vicinus perfidos hospites, imbelles hostes. Jam sciunt longe aliud esse virgines rapere, aliud pugnare cum viris.' In eum, haec gloriantem, cum globo ferocissimorum juvenum Romulus impetum facit. Ex equo tum forte Mettus pugnabat: eo pelli facilius fuit: pulsum Romani persequuntur. et alia Romana acies, audacia regis accensa, fundit Sabinos. Mettus in paludem sese, strepitu sequentium trepidante equo, conjecit: adverteratque ea res etiam Sabinos tanti periculo viri. Et ille quidem, annuentibus ac vocantibus suis, favore multorum addito animo, evadit. Romani Sabinique in media convalle duorum montium redintegrant proelium. sed res Romana erat superior.

XIII. Tum Sabinae mulieres, quarum ex injuria bellum ortum erat, crinibus passis, scissaque veste, victo malis muliebri pavore, ausae se inter tela volantia inferre, ex

transverso impetu facto, dirimere infestas acies, dirimere iras; hinc patres, hinc viros orantes, 'ne se sanguine nefando soceri generique respergerent: ¹ ne parricidio macularent partus suos, nepotum illi, liberum hi progeniem. Si affinitatis inter vos, si connubii piget, in nos vertite iras: nos causa belli, nos vulnere ac caedium viris ac parentibus sumus. melius ² peribimus, quam sine alteris vestrum viduae aut orbae vivemus.' Movet res tum multitudinem, tum duces. Silentium et repentina fit quies. inde ad foedus faciendum duces prodeunt: nec pacem modo, sed et civitatem unam ex duabus faciunt: regnum consociant; imperium omne conferunt Romam. Itaque in-
 15 inata urbe, ut Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites a Curibus appellati. monumentum ejus pugnae, ubi primum ex profunda emersus palude ^a equus Curtium in vado statuit, Curtium lacum appellarunt. Ex bello tam tristi laeta repente pax cariores Sabinas viris ac parentibus, et ante
 20 omnes Romulo ipsi, fecit. Itaque, quum populum in curias triginta divideret, nomina earum curiis imposuit. Id non traditur, quum haud dubie aliquanto numerus major hoc mulierum fuerit, aetate, an dignitatibus suis virorumve, an sorte lectae sint, quae nomina curiis darent. Eodem
 25 tempore et centuriae tres equitum conscriptae sunt: Ramnenses ab Romulo; ab Tito Tatio Tatienses appellati. Lucerum nominis et originis causa incerta est. Inde non modo commune, sed concors etiam, regnum duobus regibus fuit.

30

XIV. Post aliquot annos, propinqui regis Tatii legatos Laurentium pulsant. quumque Laurentes jure gentium agerent, apud Tatium gratia suorum et preces plus poterant. Igitur illorum poenam in se vertit. nam Lavinii, quum ad solenne sacrificium eo venisset, concursu facto, ⁵ interficitur. Eam rem minus aegre, quam dignum erat, tulisse Romulum ferunt. seu ob infidam societatem regni, seu quia haud injuria caesum credebat. Itaque bello quidem abstinuit: ut tamen. expiarentur legatorum injuriae,

a Equum Curtius in vado destituit.

1. *Ne parricidio—progeniem.*] That they should not fix the stain of being descended from parricides on their posterity—the one, on their children; and the other, on their grand-children. Vid. L. III. § 50. *Neu se ut parricidum liberum avererentur.*

2. *Peribimus.*] Antient form of the future.

10 regisque caedes, foedus inter Romam Laviniumque urbes renovatum est. Et cum his quidem insperata pax erat: aliud multo propius, atque in ipsis prope portis, bellum ortum. Fidenates nimis vicinas ^a prope se convalescere opes rati, priusquam tantum roboris esset, quantum futurum
 15 apparebat, occupant bellum facere. juventute armata immissa, vastatur agri quod inter urbem ac Fidenas est: Inde ad laevam versi, quia dextra Tiberis arcebat, cum magna trepidatione agrestium populantur: tumultusque repens, ex agris in urbem illatus, pro nuncio fuit. Excitus
 20 Romulus (neque enim dilationem pati tam vicinum bellum poterat) exercitum educit: castra a Fidenis mille passuum locat. ibi modico praesidio relicto, egressus omnibus copiis, partem militum locis ^b circa densa obsita virgulta obscuris subsidere in insidiis jussit; cum parte majore atque omni
 25 equitatu profectus, id quod quaerebat, tumultuoso et minaci genere pugnae, adequitando ipsis prope portis, hostem excivit; fugae quoque, quae simulanda erat, eadem equestris pugna causam minus mirabilem dedit. et quum, velut inter pugnae fugaeque consilium trepidante equitatu, pedes
 30 quoque referret gradum, plenius repente portis effusi hostes, impulsa Romana acie, studio instandi sequendique trahuntur ad locum insidiarum. Inde subito exorti Romani, transversam invadunt hostium aciem. Addunt pavorem mota e castris signa eorum, qui in praesidio relictis fuerant. ita
 35 multiplici terrore perculsi Fidenates, prius pene quam Romulus, quique cum eo equis ierant, circumagerent frenis equos, terga vertunt: multoque effusius (quippe vera fuga) qui simulantes paulo ante secuti erant, oppidum repetebant. non tamen eripuerunt se hosti: haerens in terga Ro-
 40 manus, prius quam fores portarum objicerentur, velut agmine uno irrupit.

XV. Belli Fidenatis contagione irritati Vejentium animi, et consanguinitate, (nam Fidenates quoque Etrusci fuerunt,) et quod ipsa propinquitas loci, si Romana arma quonibus infesta finitimis essent, stimulabat, in fines Ro-
 5 manos excucurrerunt, populabundi magis quam justis more belli. Itaque non castris positis, non exspectato hostium exercitu, raptam ex agris praedam portantes, Vejos rediere: Romanus contra, postquam hostem in agris non invenit, dimicationi ultimae instructus intentusque, Tiberim tran-

^a prope se dele, ^b circa densa obsitis virgulta obscuram.

sit. quem postquam castra ponere, et ad urbem accessurum¹⁰ Veientes audivere; obviam egressi, ut potius acie decernerent, quam inclusi de tectis moenibusque dimicaret. Ibi, viribus nulla arte adjunctis, tantum veterani robore exercitus rex Romanus vicit: persecutusque fusos ad moenia hostes, urbe valida muris ac situ ipso munita abstinuit: ¹⁵ agros rediens vastat, ulciscendi magis quam praedae studio. Eaque clade haud minus quam adversa pugna subacti Veientes, pacem petitem oratores Romam mittunt. Agri parte mulctatis in centum annos induciae datae. Haec ferme, Romulo regnante, domi militiaeque gesta: quorum²⁰ nihil absonum fidei divinae originis, divinitatisque post mortem creditae fuit; non animus in regno avito recuperando, non condendae urbis consilium, non bello ac pace firmandae. ab illo enim profectu viribus datis tantum valuit, ut in quadraginta deinde annos tutam pacem haberet.²⁵ multitudini tamen gratior fuit quam patribus; longe alios acceptissimus militum animis. trecentosque armatos ad custodiam corporis, quos Celeres appellavit, non in bello solum, sed etiam in pace, habuit.

XVI. His immortalibus editis operibus, quum ad exercitum recensendum concionem in campo ad Caprae paludem haberet; subito coorta tempestas cum magno fragore tonitribusque tam denso regem operuit nimbo, ut conspectum ejus concioni abstulerit. nec deinde in terris Romulus ⁵ fuit. Romana pubes, sedato tandem pavore, postquam ex tam turbido die serena et tranquilla lux rediit, ubi vacuam sedem regiam vidit, etsi satis credebat Patribus, qui proximi steterant, sublimem raptum procella; tamen, velut orbitatis metu icta, moestum aliquamdiu ¹ silentium ob-¹⁰tinuit. Deinde, a paucis initio facto, Deum Deo natum, regem parentemque urbis Romanae salvere universi Romulum jubent. pacem precibus exposcunt, uti volens propitius suam semper sospitet progeniem. Fuisse credo tum quoque aliquos, qui discerptum regem Patrum manibus¹⁵ taciti arguerent: manavit enim haec quoque, sed perobscura, fama. Illam alteram admirationo viri et pavor praesens nobilitavit. Consilio etiam unius hominis addita rei dicitur fides. namque Proculus Julius, sollicita civitate desiderio regis, et infensa Patribus, gravis, ut traditur,²⁰

1. *Obtinuit silentium.*] In silentio erat. Thus Pliny, *admiratio nem obtinere*, in admiratione esse.

quamvis magnae rei auctor, in concionem prœdit. 'Ro-
 mulus,' inquit, 'Quirites, parens urbis hujus, prima ho-
 dierna luce coelo repente delapsus, se mihi obvium dedit.
 quum, perfusus horrore venerabundusque adstitissem,
 25 petens precibus, ut contra intueri fas esset; Abi, nuncia,
 inquit, Romanis, Coelestes ita velle, ut mea Roma caput
 orbis terrarum sit: prœinde rem militarem colant; sci-
 antque, et ita posteris tradant, nullas opes humanas armis
 Romanis resistere posse: hæc,' inquit, 'locutus, sublimis
 30 abiit.' Mirum, quantum illi viro, nuncianti hæc, fidei
 fuerit; quamque desiderium Romuli apud plebem exerci-
 tumque, facta fide immortalitatis, lenitum sit.

XVII. Patrum interim animos certamen regni ac cupi-
 do versabat. ^a nec dum a singulis, quia nemo magnopere
 eminebat in novo populo, pervenerant factiones: inter
 ordines certabatur. oriundi ab Sabinis, ne, quia post Tatii
 5 mortem ab sua parte non erat regnatum, in societate aequa
 possessionem imperii amitterent, sui corporis creari regem
 volebant. Romani veteres peregrinum regem aspernaban-
 tur. In variis voluntatibus regnari tamen omnes volebant,
 libertatis dulcedine nondum experta. Timor deinde Pa-
 10 tres incessit, ne civitatem sine imperio, exercitum sine
 duce, multarum circa civitatum irritatis animis, vis aliqua
 externa adireretur. et esse igitur aliquod caput placebat;
 et nemo alteri concedere in animum inducebat. Ita rem
 inter se centum Patres, decem decuriis factis, singulisque
 15 in singulas decurias creatis, qui summae rerum praees-
 sent, consociant. decem imperitabant, unus cum insignibus
 imperii et lictoribus erat: quinque dierum spatio finieba-
 tur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annumque
 intervallum regni fuit. id ab re, quod nunc quoque tenet
 20 nomen, Interregnum appellatum. Fremere deinde plebs;
 multiplicatam servitutem, centum pro uno dominos factos:
 nec ultra nisi regem, et ab ipsis creatum, videbantur pas-
 suri. Quum sensissent ea moveri Patres, offerendum ultro
 rati, quod amissuri erant, ita gratiam ineunt, summa po-
 25 testate populo permissa, ut non plus darent juris, quam
 detinerent, decreverunt enim, ut, cum populus regem jus-
 sisset, id sic ratum esset, si Patres auctores fierent.

^a Nec dum ad singulos, quia nemo magnopere eminebat
 in novo populo, pervenerat. factionibus inter ordines certa-
 batur.

† hodieque in legibus magistratibusque rogandis usurpatur idem jus, vi adempta. priusquam populus suffragium ineat, in incertum comitiorum eventum Patres auctores fiunt.³⁰ Tum interrex, concione advocata: 'Quod bonum, faustum, felixque sit,' inquit, 'Quirites, Regem create; ita Patribus visum est. Patres deinde, si dignum, qui secundus ab Romulo numeretur, crearitis, auctores fient.' Adeo id gratum plebi fuit, ut, ne victi beneficio viderentur,³⁵ id modo sciscerent juberentque, ut Senatus decerneret, qui Romae regnaret.

XVIII. Inclyta justitia religioque ea tempestate Numae Pompilii erat. Curibus Sabinis habitabat, consultissimus vir, ut in illa quisquam aetate esse poterat, omnis divini atque humani juris. Auctorem doctrinae ejus, quia non extat alius, falso Samium Pythagoran edunt: quem, Servio Tullio regnante Romae, centum amplius post annos, in ultima Italiae ora, circa Metapontum Heracleamque et Crotona, juvenum aemulantium studia coetus habuisse constat. Ex quibus locis, etsi ejusdem aetatis fuisset, quae fama in Sabinos, aut quo linguae commercio, quenquam¹⁰ ad cupiditatem discendi excivisset? quoque praesidio unus per tot gentes, dissonas sermone moribusque, pervenisset? Suapte igitur ingenio temperatum animum virtutibus fuisse opinor magis; instructumque non tam peregrinis artibus, quam disciplina tetrica ac tristi veterum Sabinorum: quo¹⁵ genere nullum quondam incorruptius fuit. Audito nomine Numae, Patres Romani, quanquam inclinari opes ad Sabinos, rege inde sumpto, videbantur; tamen, neque se quisquam, nec factionis suae alium, nec denique Patrum aut civium quemquam praeferre illi viro ausi, ad unum²⁰ omnes Numae Pompilio regnum deferendum decernunt. Accitus, sicut Romulus augurato urbe condenda regnum adeptus est, de se quoque Deos consuli jussit, inde ab augure (cui deinde, honoris ergo, publicum id perpetuumque sacerdotium fuit) deductus in arcem, in lapide ad²⁵

a *Qua fama.*

† *Hodieque—sunt.*] A difficult passage.—Glareanus proposes that it should read *ademptum*—Sigonius understands it as referring to the tribunitian power; others approve the following version, *In the enacting of laws and the election of magistrates this same right is now claimed by the people, its efficacy being lost; the Senate determining the question by their authority before the people vote.*

meridiem versus consedit. Augur ad laevam ejus, capite velato, sedem cepit, dextra manu baculum sine nodo aduncum tenens, quem lituum appellaverunt. Inde ubi, prospectu in urbem agrumque capto, Deos precatus, regiones 30 ab oriente ad occasum determinavit; dextras ad meridiem partes, laevas ad septentrionem esse dixit. Signum contra, quo longissime conspectum oculi ferebant; animo finivit. Tum, lituo in laevam manum translato, dextra in caput Numae imposita, precatus est ita: 'Jupiter pater, si est 55 fas, hunc Numam Pompilius, cujus ego caput teneo, regem Romae esse, * uti tu signa nobis certa adclarassis inter eos fines, quos feci.' Tum peregit verbis auspicia, quae mitti vellet. quibus missis, declaratus rex Numa de templo descendit.

XIX. Qui, regno ita potitus, urbem novam, conditam vi et armis, jure eam, legibusque ac moribus de integro condere parat. quibus quum inter bella assuescere videret non posse, quippe efferatos militia animos; mitigandum ferocem 5 populum armorum desuetudine ratus, Janum, ad infimum Argiletum, indicem pacis bellique, fecit: apertus, ut in armis esse civitatem; clausus, pacatos circa omnes populos, significaret. Bis deinde post Numae regnum clausus fuit: semel T. Manlio consule, post Punicum 10 primum perfectum bellum: iterum, quod nostrae aetati Dii dederunt, ut videremus, post bellum Actiacum, ab Imperatore Caesare Augusto, pace terra marique parta. Clauso eo, quum omnium circa finitimorum societate ac foederibus junxisset animos, positis externorum periculo- 15 rum curis, ne luxuriarentur otio animi, quos metus hostium disciplinaque militaris continuerat; omnium primum, rem ad multitudinem imperitam, et illis seculis rudem, efficacissimam, Deorum metum injiciendum ratus est. qui quum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset, simulat sibi cum Dea Egeria congressus nocturnos esse: ejus se monitu; quae acceptissima Diis essent, sacra instituere; sacerdotes suos cuique Deorum praeficere. Atque omnium primum, ad cursum lunae, in 20 duodecim menses describit annum. quem (quia tricenos dies singulis mensibus luna non explet, desuntque dies solido anno, qui ¹ solstitiali circumagitur orbe) intercala-

a Ut tua signa nobis certa ac clara sint.

1. Solstitiali.] Solari. For an account of the ancient cycles see Priestley's Lectures on History—Lect. 14.

ribus mensibus interponendis, ita dispensavit, ut quarto et vigesimo anno ad metam eandem solis, unde orsi essent, plenis annorum omnium spatiis, dies congruerent. ¹ Idem nefastos dies fastosque fecit: quia aliquando nihil cum 30 populo agi utile futurum erat.

XX. Tum sacerdotibus creandis animum adjecit, quamquam ipse plurima sacra obibat; ea maxime quae nunc ad Dialem flaminem pertinent. Sed, quia in civitate bellicosa plures Romuli, quam Numae, similes reges putabat fore, iturosque ipsos ad bella; ne sacra regiae vicis ⁵ desererentur, flaminem Jovi assiduam sacerdotem creavit, insignique eum veste et curuli regia sella adornavit. huic duos flamines adjecit: Marti unum, alterum Quirino. Virginesque Vestae legit, Alba oriundum sacerdotum, et genti conditoris haud alienum. his, ut assiduae templi ¹⁰ antistites essent, stipendium de publico statuit: virginitate aliisque ceremoniis venerabiles ac sanctas fecit. Sa- lios item duodecim Marti Gradivo legit, tunicaeque pictae insigne dedit, et super tunicam aeneum pectori tegumen: coelestiaque arma, quae ancilia appellantur, ferre; ac per ¹⁵ urbem ire canentes carmina eum tripudiis solennique saltatu jussit. Pontificem deinde Numam Marcium, Marci filium, ex Patribus legit, eique sacra omnia exscripta assignataque attribuit; quibus hostiis, quibus diebus, ad quae templa sacra fierent, atque unde in eos sumptus pe- ²⁰ cunia erogaretur. Cetera quoque omnia publica privataque sacra Pontificis scitis subjecit: ut esset, ² quo consultam plebes veniret; ne quid divini juris, negligendo patrios ritus, peregrinosque adsciscendo, turbaretur. Nec coelestes modo ceremonias, sed justa quoque funebria pla- ²⁵ candosque Manes, ut idem Pontifex edoceret; quaeque prodigia, fulminibus aliove quo visu missa, susciperentur atque curarentur: ad ea elicienda ex mentibus divinis, Jovi Elicio aram in Aventino dicavit, Deumque consuluit auguriis, quae suscipienda essent. 30.

1. *Idem—fecit.*] *Dies fasti* were days when public business was transacted: *dies nefasti* were days when no public assemblies were held, and justice was not administered at the tribunals.

2. *Quo.*] The ancients declined *qui* and *quis* without changing the *q* into *c* in the dative; which, to distinguish from the nominative, they wrote *quos*: the *i* was afterwards dropped, and hence we find *quo* in the dative.

XXI. Ad haec consultanda procurandaque, multitudine omni a vi et armis conversa, et animi aliquid agendo occupati erant, et Deorum assidua insidens cura, quum interesse rebus humanis coeleste Numen videretur, ea pietate omnium pectora imbuerat, ut fides ac iusjurandum, a proximo legum ac poenarum metu, civitatem regerent. et quum ipsi se homines in regis, velut unici exempli, mores formarent; tum finitimi etiam populi, qui ante, castra, non urbem, positam in medio ad sollicitandam omnium 10 pacem, crediderant, in eam verecundiam adducti sunt, ut civitatem, totam in cultum versam Deorum, violari ducebant nefas. Lucus erat, quem medium ex opaco specus fons perenni rigabat aqua, quo quia se persaepe Numa sine arbitris, velut ad congressum Deae, inferebat, Camoenis eum lucum sacravit; quod earum ibi concilia cum 15 conjugue sua Egeria essent. Et soli ¹ Fidei solenne instituit. ad id sacrarium flamines bigis, curru arcuato, vehi jussit, manuque ad digitos usque involuta rem divinam facere: significantes fidem tutandam, sedemque ejus etiam 20 in dextris sacratam esse. Multa alia sacrificia locaque sacris faciendis, quae Argeos pontifices vocant, dedicavit. Omnium tamen maximum ejus operum fuit tutela, per omne regni tempus, haud minor pacis, quam regni. Ita duo deinceps reges, alius alia via, ille bello, hic pace, civitatem auxerunt. Romulus septem et triginta regnavit annos: Numa tres et quadraginta. Tum valida, tum 25 temperata et belli et pacis artibus, erat civitas.

XXII. Numae morte ad interregnum res rediit. Inde Tullum Hostilium, nepotem Hostilii, cujus in infima arce clara pugna adversus Sabinos fuerat, regem populus jussit. Patres auctores facti. Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit. tum aetas viresque, tum avita quoque gloria animum stimulabat. Senescere igitur civitatem otio ratur, undique materiam excitandi belli quaerebat. Forte evenit, ut agrestes Romani ex Albano agro, Albani ex Romano praedas invicem agerent. 10 Imperitabat tum C. Cluilius Albae. utrinque legati fere

a *Proxime legum ac poenarum metum.*

2. *Soli Fidei.*] Commentators are not agreed as to the meaning of *soli* in this place. Some render it *to faith alone*, i. e. not common to any other divinity. Others read *simul*, instead of *soli*.

sub idem tempus ad res repetendas missi. Tullus praeceperat suis, ne quid prius, quam mandata, agerent. satis sciebat, negaturum Albanum; ita pie bellum indici posse. Ab Albanis socordius res acta: excepti hospitio ab Tullo blande ac benigne, comiter regis convivium celebrant.¹⁵ tantisper Romani et res repetiverant priores, et neganti Albano bellum in trigesimum diem indixerant. haec renunciant Tullo. Tum legatis Tullus dicendi potestatem, quid petentes venerint, facit. illi omnium ignari, primum purgando terunt tempus: 'Se invitos quicquam, quod²⁰ minus placeat Tullo, dicturos; sed imperio subigi; res repetitum se venisse. Ni reddantur, bellum indicere jussos.' Ad haec Tullus: 'Nunciate,' inquit, 'regi vestro, regem Romanum Deos facere testes, uter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, ut in eum²⁵ omnes expetant hujusce clades belli.'

XXIII. Haec nunciant domum Albani. Et bellum utrinque summa ope parabatur, civili simillimum bello, prope inter parentes natosque; Trojanam utramque prolem, quum Lavinium ab Troja, ab Lavinio Alba, ab Albanorum stirpe regum oriundi Romani essent. Eventus tamen³ belli minus miserabilem dimicationem fecit: quod nec acie certatum est; et, tectis modo dirutis alterius urbis, duo populi in unum confusi sunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere. castra ab urbe haud plus quinque millia passuum locant, fossa circum¹⁰ dant: fossa Cluilia ab nomine ducis per aliquot secula appellata est, donec cum re nomen quoque vetustate abolevit. In his castris Cluilius Albanus rex moritur; dictatorem Albani Mettum Fuffetium creant. Interim Tullus ferox, praecipue morte regis, magnumque Deorum numen,¹⁵ ab ipso capite orsum, in omne nomen Albanum expetiturum poenas ob bellum impium dictitans, nocte, praeteritis hostium castris, infesto exercitu in agrum Albanum pergit. Ea res ab stativis excivit Mettum. ducit, ^a quam proxime ad hostem potest; inde legatum praemissum nunciare²⁰ Tullo jubet, priusquam dimicent, opus esse colloquio; si secum congressus sit, satis scire, ea se allaturum, quae nihilo minus ad rem Romanam, quam ad Albanam, pertineant. Haud aspernatus Tullus, tametsi vana afferebantur, in aciem educit. exeunt contra et Albani. Postquam²⁵

^a *Qua proxime.*

instructi utrinque stabant cum paucis procerum in medi-
um duces procedunt. Ibi infit Albanus: 'Injurias, et
' non redditas res ex foedere, quae repetitae sint, et ego
' regem nostrum Cluiliū, causam hujusce esse belli, au-
30' disse videor: nec te dubito, Tulle, eadem prae te ferre.
' sed, si vera potius, quam dictu speciosa, dicenda sunt,
' cupido imperii duos cognatos vicinosque populos ad arma
' stimulat. Neque, recte, an perperam, interpretor: fuerit
' ista ejus deliberatio, qui bellum suscepit. me Albani ge-
35' rendo bello ducem creavere. Illud te, Tulle, monitum
' velim: Etrusca res, quanta circa nos teque maxime sit,
' quo propiores vos, hoc magis scis. multum illi terra, plu-
' rimum mari pollent. Memor esto, jam, quum signum
' pugnae dabis, has duas acies spectaculo fore; ut fessos
40' confectosque, simul victorem ac victum, aggrediantur.
' Itaque, si nos Dii amant, quoniam, non contenti libertate
' certa, in dubiam imperii servitiique aleam imus, ineamus
' aliquam viam, qua² utri utris imperent, sine magna clade,
' sine multo sanguine utriusque populi, decerni possit.'
45' Haud displicet res Tullo, quanquam, tum indole animi,
tum spe victoriae, ferocior erat. Quaerentibus utrinque
ratio initur, cui et fortuna ipsa praebuit materiam.

XXIV. Forte in duobus tum exercitibus erant trigemini
fratres, nec aetate, nec viribus dispares. Horatios Curi-
atosque fuisse, satis constat; nec ferme res antiqua alia
est nobilior. tamen in re tam clara nominum error manet;
5 utrius populi Horatii, utrius Curiatii fuerint. Auctores
utroque trahunt: plures tamen invenio qui Romanos Ho-
ratios vocent. hos ut sequar, inclinat animus. Cum tri-
geminis agunt reges, ut pro sua quisque patria dimicent
ferro. ibi imperium fore, unde victoria fuerit. Nihil re-
10 cusatur: tempus et locus convenit. Priusquam dimica-
rent, foedus ictum inter Romanos et Albanos est his legi-
bus, ut, cujusque populi cives eo certamine vicissent, is
alteri populo cum bona pace imperitaret. Foedera alia
aliis legibus, ceterum eodem modo omnia, fiunt. Tum
15 ita factum accepimus, nec ullius vetustior foederis memoria
est. Feclialis regem Tullum ita rogavit: 'Jubesne me,

1. *Injurias—videor.*] To make this sentence intelligible, *dicere* must be supplied after *Cluiliū*.

2. *Utri—utris.*] *Uter* is used only with reference to two. When taken collectively, it may have a singular or plural form.

'Rex, cum patre patrato populi Albani foedus ferire?' jubente rege, 'Sagmina,' inquit, 'te, Rex, posco.' Rex ait, 'Puram tollito.' Fecialis ex arce ¹graminis herbam puram attulit. postea regem ita rogavit: 'Rex, facisne me²⁰ tu regium nuncium populi Romani Quiritium? vasa, comitesque meos?' Rex respondit: 'Quod sine fraude mea populique Romani Quiritium fiat, facio.' Fecialis erat M. Valerius. patrem patratum Sp. Fusium fecit, verbena caput capillosque tangens. Pater patratus ad jusjurandum patrandum, id est, sanciendum fit foedus; multisque id verbis, quae longo effata carmine non operae est referre, peragit. Legibus deinde recitatis: 'Audi,' inquit, 'Jupiter; audi pater patratus populi Albani; audi tu populus Albanus; ut illa palam prima postrema ex illis tabulis³⁰ cerave recitata sunt sine dolo malo, utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt, illis legibus populus Romanus prior non deficiet. Si prior defexit publico consilio, dolo malo; ^a tu illo die, Jupiter, populum Romanum sic ferito, ut ego hunc porcum hic hodie feriam: tantoque magis³⁵ ferito quanto magis potes pollesque.' Id ubi dixit, porcum saxo silice percussit. Sua item carmina Albani, suumque jusjurandum per suum dictatorem suosque sacerdotes peregerunt.

XXV. Foedere icto, trigemini, sicut convenerat, arma capiunt. Quum sui utrosque adhortarentur, 'Deos patrios, patriam ac parentes, quidquid civium domi, quidquid in exercitu sit, illorum tunc arma, illorum intueri manus:' feroces et suapte ingenio, et pleni adhortantium vocibus, ⁵ in medium inter duas acies procedunt. Considerant utrinque pro castris duo exercitus, periculi magis praesentis, quam curae, expertes. quippe imperium agebatur, in tam paucorum virtute atque fortuna positum. itaque ergo erecti suspensique in minime gratam spectaculum animo¹⁰ intenduntur. Datur signum. infestisque armis, velut acies, terni juvenes, magnorum exercituum animos gerentes, concurrunt: nec his, nec illis periculum suum; publicum imperium servitiumque obversatur animo, futuraque ea deinde patriae fortuna, quam ipsi fecissent. Ut primo sta-¹⁵

^a Tu ille Diespater.

1. Graminis.] Used here as a generic term comprehending verbena. Verbena est gramen ex arce evulsum. Plin. Lib. 22. Cap. 2.

tim concursu increpuere arma, micantesque fulsere gladii, horror ingens spectantes perstringit: et, neutro inclinata spe, torpebat vox spiritusque. Consortis deinde manibus, quum jam non motus tantum corporum, agitatioque anceps
 20 telorum armorumque, sed vulnera quoque et sanguis spectaculo essent; duo Romani, super alium alius, vulneratis tribus Albanis, exspirantes corruerunt. ad quorum casum quum conclamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones jam spes tota, nondum tamen cura, deseruerat,
 25 exanimes vice unius, quem tres Curiatii circumsteterant. Forte is integer fuit, ut universis solus nequaquam par, sic adversus singulos ferox. ergo, ut segregaret pugnam eorum, capessit fugam, ita ratus secuturos, ut quemque vulnere affectum corpus sineret. Jam aliquantum spatii
 30 ex eo loco, ubi pugnatum est, aufugerat, quum respiciens videt magnis intervallis sequentes: unum haud procul ab sese abesse. in eum magno impetu rediit. Et, dum Albanus exercitus inclamat Curiatiis, uti opem ferant fratri, jam Horatius, caeso hoste victor, secundam pugnam pete-
 35 bat. tum clamore, qualis ex insperato faventium solet, Romani adjuvant militem suum: et ille defungi proelio festinat. Prius itaque, quam alter, qui nec procul aberat, consequi posset, et alterum Curiatium conficit. Jamque, aequato Marte, singuli supererant; sed nec spe, nec viri-
 40 bus pares. alterum, intactum ferro corpus et geminata victoria, ferocem in certamen tertium, dabant: alter, fessum vulnere, fessum cursu trahens corpus, victusque fratrum ante se strage, victori objicitur hosti. nec illud proelium fuit. Romanus exsultans, 'Duos,' inquit, 'fratrum man-
 45' ibus dedi: tertium causae belli hujusce, ut Romanus 'Albano imperet, dabo.' Male sustinenti arma gladium superne jugulo defigit: jacentem spoliat. Romani ovantes ac gratulantes Horatium accipiunt: eo majore cum gaudio, quo a prope metum res fuerat. Ad sepulturam inde suo-
 50 rum nequaquam paribus animis vertuntur; quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis alienae facti. Sepulchra extant, quo quisque loco cecidit. duo Romana uno loco propius Albam, tria Albana Romam versus; sed distantia locis, et ut pugnatum est.

XXVI. Priusquam inde digrederentur, roganti Metto, ex foedere icto quid imperaret, imperat Tullus, uti juven-

a proprius.

tutem in armis habeat: usurum se eorum opera, si bellum cum Vejentibus foret. ita exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius ibat, trigemina spolia prae se gerens: 5 cui soror virgo, quae desponsa uni ex Curiatiis fuerat, obviam ante portam Capenam fuit: cognitoque super humeros fratris paludamento sponsi, quod ipsa confecerat, solvit crines, et flebiliter nomine sponsum mortuum appellat. Movet feroci juveni animum comploratio sororis in victoria sua¹⁰ tantoque gaudio publico. Stricto itaque gladio, simul verbis increpans, transfigit puellam. 'Abi hinc cum immaturum amore ad sponsum,' inquit, 'oblita fratrum mortuorum vivique, oblita patriae. Sic eat, quaecunque Romana lugebit hostem.' Atrox visum id facinus Patribus¹⁵ plebique: sed recens meritum facto obstabat, tamen raptus in jus ad regem. Rex, ne ipse tam tristis ingratusque ad vulgus iudicii, aut, secundum iudicium, supplicii auctor esset, concilio populi advocato, 'Duumviros,' inquit, 'qui Horatio perduellionem judicent,'²⁰ secundum legem facio. Lex horrendi carminis erat: 'Duumviri perduellionem judicent. Si a Duumviris provocarit, provocatione certato: si vincent, caput obnubito: infelici arbori reste suspendito: verberato vel intra pomoerium, vel extra pomoerium.' Hac lege Duumviri creati, qui se absolvere²⁵ non rebantur ea lege, ne innoxium quidem, posse, quum condemnassent; tum alter ex his, 'P. Horati, tibi perduellionem iudico,' inquit: 'I, lictor, colliga manus.' Accesserat lictor, injiciebatque laqueum. tum Horatius, auctore Tullo, clemente legis interprete, 'Provoco,' inquit.³⁰ ita de provocatione certatum ad populum est. Moti homines sunt in eo iudicio, maxime P. Horatio patre proclamante, se filiam jure caesam judicare. ni ita esset, patrio jure in filium animadversurum fuisse. Orabat deinde, ne se, quem paulo ante cum egregia stirpe conspexissent,³⁵ orbum liberis facerent. Inter haec senex, juvenem amplexus, spolia Curiatorum fixa eo loco, qui nunc Pila Horatia appellatur, ostentans, 'Hunc cine,' aiebat, 'quem modo decoratum ovantemque victoria incedentem vidistis, Quirites, eum sub furca vinctum inter verbera et crucia-⁴⁰ tus videre potestis? quod vix Albanorum oculi tam deformae spectaculum ferre possent. I, lictor, colliga manus, quae paulo ante armatae imperium populo Romano pe-

a Itaque.

Itaque

'pererunt. I, caput obnube liberatoris urbis hujus : artiori
 45 'infelici suspende : verbera, vel intra pomoerium, modo
 'inter illa pila et spolia hostium ; vel extra pomoerium,
 'modo intra sepulchra Curiatorum. Quo enim ducere
 'hunc juvenem potestis, ubi non sua decora eum a tanta
 'foeditate supplicii vindicent ?' Non tulit populus nec
 50 patris lacrimas, nec ipsius parem in omni periculo animum :
 absolveruntque admiratione magis virtutis, quam jure
 causae. Itaque, ut caedes manifesta, aliquo tamen pia-
 culo, lucretur, imperatum patri, ut filium expiaret pecunia
 publica. Is, quibusdam piacularibus sacrificiis factis, quae
 55 deinde genti Horatiae tradita sunt, transmisso per viam
 tigillo, capite adoperto, velut sub jugum misit juvenem.
 Id hodie quoque publicae semper refectum manet. Soro-
 rium tigillum vocant. Horatiae sepulchrum, quo loco
 corruerat icta, constructum est saxo quadrato.
 XXVII. Nec diu pax Albana mansit. invidia vulgi,
 quod tribus militibus fortuna publica commissa fuerit,
 vanum ingenium dictatoris corrumpit ; et, quoniam recta
 consilia haud bene evenerant, pravis reconciliare populari-
 5 um animos coepit. Igitur, ut prius in bello pacem, sic in
 pace bellum quaerens, quia suae civitati animorum plus,
 quam virium cernebat esse, ad bellum palam atque ex
 edicto gerundum alios concitat populos : suis per speciem
 societatis proditionem reservat. Fidenates, colonia Ro-
 10 mana, Vejentibus sociis consilii assumptis, pacto transi-
 tionis Albanorum ad bellum atque arma incitantur. Quum
 Fidenae aperte descissent, Tullus Metto, exercituque ejus
 ab Alba accito, contra hostes ducit. ubi Anienem transiit,
 ad confluentes collocat castra. Inter eum locum et Fide-
 15 nas Vejentium exercitus Tiberim transierat. Hi et in
 acie prope flumen tenere dextrum cornu : in sinistro
 Fidenates propius montes consistunt. Tullus adversus
 Vejentem hostem dirigit suos : Albanos contra legionem
 Fidenatium collocat. Albano non plus animi erat, quam
 20 fidei. nec manere ergo, nec transire aperte ausus, sensim
 ad montes succedit. Inde, ubi satis subisse sese ratus est,
 erigit totam aciem : fluctuansque animo, ut tereret tempus,
 ordines explicat. Consilium erat, qua fortuna rem daret,
 ea inclinare vires. Miraculo primo esse Romanis, qui
 25 proximi steterant, ut nudari latera sua sociorum digressu
 gesserunt : inde eques citato equo nunciat regi, abire Al-

banos. Tullus in re trepida duodecim vocat Salios, fana-
que Pallori ac Pavori. equitem clara increpans voce, ut
hostes exaudirent, 'redire in proelium' jubet: 'nihil tre-
'pidatione opus esse: suo jussu circumduci Albanum ex-30
'ercitum, ut Fidenatium nuda terga invadant.' idem im-
perat, ut hastas equites erigere jubeat. Id factum magnae
parti peditum Romanorum conspectum abeuntis Albani
exercitus intersepsit. qui viderant, id, quod ab rege audi-
tum erat, rati, eo acrius pugnant. Terror ad hostes tran-35
sit: et audiverant clara voce dictum: et magna pars Fi-
denatium, ut qui coloni additi Romanis essent, Latine
sciebant. Itaque, ne subito ex collibus decursu Albano-
rum intercluderentur ab oppido, terga vertunt. Instat
Tullus, fusoque Fidenatium cornu, in Vejentem, alieno40
pavore perculsum, ferocior redit. Nec illi tulere impe-
tum: sed ab effusa fuga flumen objectum a tergo arcebat.
Quo postquam fuga inclinavit: alii, arma foede jactantes,
in aquam caeci ruebant; alii, dum cunctantur in ripis,
inter fugae pugnaeque consilium oppressi. Non alia ante45
Romana pugna atrocior fuit.

XXVIII. Tum Albanus exercitus, spectator certaminis,
deductus in campos. Mettus Tullo devictos hostes gratu-
latur: contra Tullus Mettum benigne alloquitur. Quod
bene vertat, castra Albanos Romanis castris jungere jubet:
sacrificium lustrale in diem posterum parat. Ubi illuxit, 5
paratis omnibus, ut assolēt, vocari ad concionem utrumque
exercitum jubet. Praecones, ab extremo orsi, primos ex-
civere Albanos. hi, novitate etiam rei moti, ut regem Ro-
manum concionantem audirent, proximi constitere. Ex
composito armata circumdatur Romana legio. centurioni-10
bus datum negotium erat, ut sine mora imperia exseque-
rentur. Tum ita Tullus infit: 'Romani, si unquam ante
'alias ullo in bello fuit, quod primum Diis immortalibus
'gratias ageretis, deinde vestrae ipsorum virtuti, hester-
'num id proelium fuit. Dimicatum est enim non magis15
'cum hostibus, quam, quae dimicatio major atque pericu-
'losior est, cum prodicione ac perfidia sociorum. Nam,
'ne vos falsa opinio teneat, injussu meo Albani subiere ad
'montes: nec imperium illud meum, sed consilium et im-
'perii simulatio fuit: ut nec, vobis ignorantibus deseri vos,20
'averteretur a certamine animus, et hostibus, circumveniri
'se a tergo ratis, terror ac fuga injiceretur. Nec ea culpa-

'quam arguo, omnium Albanorum est. ducem secuti sunt:
 'ut et vos, si quo ego inde agmen declinare voluissem,
 25 fecissetis. Mettus ille est ductor itineris hujus, Mettus
 'idem hujus machinator belli, Mettus foederis Romanæ
 'Albanique raptor. Audeat deinde talia alius, nisi in hunc
 'insigne jam documentum mortalibus dederò.' Centurio-
 nes armati Mettum circumsistunt. rex cetera, ut orsus
 30 erat, peragit. 'Quod bonum, faustum, felixque sit populo
 'Romano ac mihi, vobisque, Albani, populum omnem Al-
 'banum Romam traducere in animo est; civitatem dare
 'plebi; primores in Patres legere; unam urbem, unam
 'rempublicam facere. Ut ex uno quondam in duos popu-
 35 los divisa Albana res est, sic nunc in unum redeat.' Ad
 haec Albana pubes, inermis ab armatis septa, in variis vo-
 luntatibus, communi tamen metu cogente, silentium tenet.
 Tum Tullus, 'Mette Fuffeti,' inquit, 'si ipse discere
 'posses fidem ac foedera servare, vivo tibi ea disciplina a-
 40 me adhibita esset. Nunc, quoniam tuum insanabile in-
 'genium est, at tu tuo supplicio doce humanum genus ea
 'sancta credere, quae a te violata sunt. Ut igitur paulo
 'ante animum inter Fidenatem Romanamque rem ancipi-
 'tem gessisti, ita jam corpus passim distrahendum dabis.'
 45 Exinde, duabus admotis quadrigis, in currus earum de-
 tentum illigat Mettum. deinde in diversum iter equi con-
 citati, lacerum in utroque curru corpus, quæ inhaeserant
 vinculis membra, portantes. Avertere omnes a tanta foe-
 ditate spectaculi oculos. Primum ultimumque illud sup-
 50 plicium apud Romanos exempli parum memoris legum
 humanarum fuit, in aliis gloriari licet, nulli gentium miti-
 ores placuisse poenas.

XXIX. Inter haec jam praemissi Albani erant equites,
 qui multitudinem traderent Romam. Legiones deinde
 ductae ad diruendam urbem, quae ubi intravere portas,
 non quidem fuit tumultus ille, nec pavor, qualis captarum.
 5 esse urbium solet; quum effractis portis, stratisve ariete
 muris, aut arce vi capta, clamor hostilis et cursus per ur-
 bem armatorum omnia ferro flammaque miscet: sed si-
 lentium triste ac tacita moestitia ita defixit omnium ani-
 mos, ut, prae metu obliti, quid relinquerent, quid secum
 10 ferrent, deficiente consilio, rogantesque alii alios, nunc
 in liminibus starent, nunc errabundi domos suas, ¹ ultimum.

L. *Ultimum illud.*] Supply *tempus*. Thus Cicero, *hoc primum*,
 Valerius Flaccus, *hoc extremum*.

illud visuri, pervagarentur. Ut vero jam equitum clamor exire jubentium instabat, jam fragor tectorum, quae diruebantur, ultimis urbis partibus audiebatur, pulvisque, ex distantibus locis ortus, velut nube inducta omnia imple-¹⁵ verat; raptim, quibus quisque poterat, elatis, quum larem ac penates tectaque, in quibus natus quisque educatusque esset, relinquentes exirent: jam continens agmen migrantium impleverat vias: et conspectus aliorum mutua miseratione integrabat lacrimas: vocesque etiam miserabiles ex-²⁰ audiebantur; mulierum praecipue, quum obsessa ab armatis templa augusta praeterirent, ac velut captos relinquerent Deos. Egressis urbem Albanis, Romanus passim publica privataque omnia tecta adaequat solo, unaque hora quadringentorum annorum opus, quibus Alba steterat, excidio ac²⁵ ruinis dedit. Templis tamen Deum (ita enim edictum ab rege fuerat) temperatum est.

XXX. Roma interim crescit Albae ruinis. duplicatur civium numerus. Coelius additur urbi mons: et, quo frequentius habitaretur, eam sedem Tullus regiae capit, ibique habitavit. Principes Albanorum in Patres, ut ea quoque pars reipublicae cresceret, legit Tullios, Servilios, ⁵ Quintios, Geganios, Curiatios, Cloelios: templumque ordini ab se aucto curiam fecit, quae Hostilia usque ad patrum nostrorum aetatem appellata est. et; ut omnium ordinum viribus aliquid ex novo populo adjiceretur, equitum decem turmas ex Albanis legit. Legiones et veteres eo-¹⁰ dem supplemento explevit, et novas scripsit. Hac fiducia virium Tullus Sabinis bellum indicit; genti ea tempestate secundum Etruseos opulentissimae viris armisque. Utrunque injuriae factae, ac res nequicquam erant repetitae. Tullus, ad Feroniae fanum mercato frequenti negotiatores¹⁵ Romanos comprehensos, querebatur: Sabini, suos prius in lucum confugisse, ac Romae retentos. hae causae belli ferebantur. Sabini, haud parum memores, et suarum virium partem Romae ab Tatio locatam, et Romanam rem super etiam adjunctione populi Albani auctam, circumspi-²⁰ cere et ipsi externa auxilia. Etruria erat vicina, proximi Etruscorum Veientes. Inde, ob residuas bellorum iras maxime sollicitatis ad defectionem animis, voluntarios traxere. et apud vagos quosdam ex inopi plebe etiam merces valuit. Publico auxilio nullo adjuti sunt. valuitque²⁵ apud Veientes (nam de ceteris minus mirum est) pacta.

cum Romulo induciarum fides. Quum bellum utrinque summa ope pararent, vertique in eo res videretur, utri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinum 30transire. Pugna atrox ad silvam Malitiosam fuit. ubi et peditum quidem robore, ceterum equitatu aucto nuper, plurimum Romana acies valuit. Ab equitibus repente invec-
tibus turbati ordines sunt Sabinorum: nec pugna deinde illis constare, nec fuga explicari sine magna caede potuit.

XXXI. Devictis Sabinis, quum in magna gloria magnisque opibus regnum Tulli ac tota res Romana esset, nunciatum regi Patribusque est, in monte Albano lapidibus pluvisse. Quod quum credi vix posset, missis ad id visendum 5 prodigium, in conspectu, haud aliter quam quum grandinem venti glomeratam in terras agunt, crebri cecidere coelo lapides. Visi etiam audire vocem ingentem ex summi cacuminis luco, ut patrio ritu sacra Albani facerent, quae, velut Diis quoque simul cum patria relictis, oblivioni 10dederant: et aut Romana sacra susceperant, aut, fortunae, ut fit, obirati, cultum reliquerant Deum. Romanis quoque ab eodem prodigio novendiale sacrum publice susceptum est: seu voce coelesti ex Albano monte missa, (nam id quoque traditur) seu aruspicum monitu. mansit certe so- 15lenne, ut, quandoque idem prodigium nunciaretur, feriae per novem dies agerentur. Haud ita multo post pestilentia laboratum est. unde quum pigritia militandi oriretur; nulla tamen ab armis quies dabatur ab bellicoso rege, salubriora etiam credente militiae, quam domi juvenum cor- 20pora esse; donec ipse quoque longinquo morbo est implicitus. Tunc adeo fracti simul cum corpore sunt spiritus illi feroces, ut, qui nihil ante ratus esset minus regium, quam sacris dedere animum, repente omnibus magnis parvisque superstitionibus obnoxius degeret, religionibusque 25etiam populum impleret. vulgo jam homines, eum statum rerum, qui sub Numa rege fuerat, requirentes, unam opem aegris corporibus relictam, si pax veniaque ab Diis impetrata esset, credebant. Ipsum regem, tradunt, volentem commentarios Numae, quum ibi quaedam occulta solennia 30sacrificia Jovi Elicio facta invenisset, operatum his sacris se abdidisse: sed non rite initum aut curatum id sacrum esse; nec solum nullam ei oblatam coelestium speciem, sed ira Jovis, sollicitati prava religione, fulmine ictum

cum domo conflagrasse. Tullus magna gloria belli regnavit annos duos et triginta.

XXXII. Mortuo Tullo, res, ut institutum jam inde ab initio erat, ad Patres redierat: hique interregem nominaverant. quo comitia habente, Ancum Marcium regem populus creavit: Patres fuere auctores. Numae Pompilii regis nepos, filia ortus, Ancus Marcius erat. qui, ut regnare coepit, et avitae gloriae memor, et quia proximum regnum, cetera egregium, ab una parte haud satis prosperum fuerat, aut neglectis religionibus, aut prave cultis; ⁵ longe antiquissimum ratus, sacra publica, ut ab Numa instituta erant, facere; omnia ea ex commentariis regis pontificem, ¹⁰ in album relata, proponere in publico jubet. inde et civibus otii cupidis, et finitimis civitatibus facta spes, in avi mores atque instituta regem abiturum. Igitur Latini, cum quibus, Tullo regnante, ictum foedus erat, sustulerant animos: et, quum incursionem in agrum Romanum fecissent, ¹⁵ repetentibus res Romanis superbe responsum reddunt; desidem Romanum regem inter sacella et aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, et Numae, et Romuli memor: et, praeterquam quod avi regno magis necessariam fuisse pacem credebat, quum in novo, tum ²⁰ feroci populo; etiam, quod illi contigisset otium, sine injuria id se haud facile habiturum: tentari patientiam, et tentatam contemni: temporaque esse Tullo regi aptiora, quam Numae. Ut tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, a se bellicae ceremoniae proderentur; ²⁵ nec gererentur solum, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu; jus ab antiqua gente Aequicolis, quod nunc feciales habent, descripsit, quo res repetuntur. Legatus, ubi ad fines eorum venit, unde res repetuntur, capite velato filo, (lanae velamen est) 'Audi, Jupiter,' inquit, 'audite fines,' ³⁰ (cujuscunque gentis sunt, nominat) 'audiat fas. Ego sum 'publicus nuncius populi Romani, juste pieque legatus 'venio, verbisque meis fides sit.' Peragit deinde postulata. Inde Jovem testem facit: 'Si ego injuste impieque illos 'homines illasque res dedier nuncio populi Romani mihi ³⁵ 'exposco, tum patriae compotem me nunquam siris esse.' Haec, quum fines suprascandit, haec, quicumque ei primus vir obvius fuerit, haec, portam ingrediens, haec, forum in-

1. *Longe antiquissimum ratus.*] *Thinking it most worthy his care.*
Thus Cicero, *Officium sit nobis antiquissimum.*

gressus, paucis verbis carminis concipiendique jurisjurandi
 40 mutatis, peragit. si non deduntur, quos exposcit, diebus
 tribus et triginta (tot enim solennes sunt) peractis, bellum
 ita indicit: 'Audi, Jupiter, et tu Juno, Quirine, Diique
 'omnes coelestes, vosque terrestres, vosque inferni audite.
 'Ego vos testor, populum illum,' (quicumque est, nominat)
 45 'injustum esse, neque jus persolvere. Sed de istis rebus
 'in patria majores natu consulemus, quo pacto jus nostrum
 'adipiscamur.' Cum his nuncius Romam ad consulendum
 redit. Confestim Rex his ferme verbis Patres consulebat:
 1 'Quarum rerum, litium, causarum condixit pater patratus
 50 'populi Romani Quiritium patri patrato priscorum Latino-
 'rum hominibusque pricis Latinis, quas res dari, fieri,
 'solvi oportuit, quas res nec dederunt, nec fecerunt, nec
 'solverunt, dic,' inquit ei, quem primum sententiam ro-
 gabat, 'quid censes?' Tum ille: 'Puro pioque duello
 55 'quaerendas censeo, itaque consensio consciscoque.' Inde
 ordine alii rogabantur: quandoque pars major eorum, qui
 aderant, in eandem sententiam ibat, bellum erat consensu.
 Fieri solitum, ut facialis hastam ferratam aut sanguineam
 praeustam ad fines eorum ferret, et, non minus tribus
 60 puberibus praesentibus, diceret: 'Quod populi priscorum
 'Latinorum, hominesque prisci Latini adversus populum
 'Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus
 'Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis jussit
 'esse, senatusque populi Romani Quiritium censuit, con-
 65 'sensit, conscivit, ut bellum cum priscis Latinis fieret; ob
 'eam rem ego populusque Romanus populis priscorum
 'Latinorum hominibusque priscis Latinis, bellum indico
 'facioque.' Id ubi dixisset, hastam in fines eorum emitte-
 bat. Hoc tum modo ab Latinis repetitae res, ac bellum
 70 indictum: moremque eum posterius acceperunt.

XXXIII. Ancus, demandata cura sacrorum flaminibus
 sacerdotibusque aliis, exercitu novo conscripto, profectus,
 Politorium, urbem Latinorum, vi cepit; secutusque morem
 regum priorum, qui rem Romanam auxerant hostibus in
 5 civitatem accipiendis, multitudinem omnem Romam tra-

1. *Quarum.*] A preposition is here to be supplied after the Greek construction. The first part of this sentence is supposed to refer to the league, which had been made between the Romans and Latins; as the *pater-patratus* had no concern in the transactions immediately preceding.

duxit. et, quum circa Palatium, sedem veterum Romanorum, Sabini Capitolium atque arcem, Coelum montem Albani implessent; Aventinum novae multitudini datum. additi eodem haud ita multo post, Tellenis Ficanaque captis, novi cives. Politorium inde rursus bello repeti-10 tum, quod vacuum occupaverant prisci Latini. eaque causa diruendae urbis ejus fuit Romanis, ne hostium semper receptaculum esset. Postremo, omni bello Latino Medulliam compulso, aliquandiu ibi Marte incerto, varia victoria, pugnatum est: nam et urbs tuta munitionibus, praesidioque15 firmata valido erat, et, castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus cominus cum Romanis signa contulerat. Ad ultimum, omnibus copiis connixus Ancus, acie primum vincit: inde ingenti praeda potitus, Romam redit, tum quoque multis millibus Latinorum in civitatem acceptis;20 quibus, ut jungeretur Palatio Aventinum, ad Murciae datae sedes. Janiculum quoque adjectum; non inopia loci, sed ne quando ea arx hostium esset. id non muro solum, sed etiam, ob commoditatem itineris, ponte sublicio, tum primum in Tiberim facto, conjungi urbi placuit. Quiriti-25 um quoque fossa, haud parvum munimentum a planioribus aditu locis, Anci regis opus est. Ingenti incremento rebus auctis, quum in tanta multitudine hominum, discrimine recte an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem increscentis audaciae media urbe,30 imminens foro, aedificatur. Nec urbs tantum hoc rege crevit, sed etiam ager finesque. Silva Maesia Vejentibus adempta, usque ad mare imperium prolatum, et in ore Tiberis Ostia urbs condita: salinae circa factae, egregieque rebus bello gestis, aedes Jovis Feretrii amplificata. 35

XXXIV. Anco regnante, Lucumo, vir impiger ac divitiis potens, Romam commigravit, cupidine maxime ac spe magni honoris, cujus adipiscendi Tarquiniis (nam ibi quoque peregrina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. Damarati Corinthii filius erat; qui, ob seditiones domo 5 profugus, quum Tarquiniis forte consedisset, uxore ibi ducta duos filios genuit. Nomina his Lucumo atque Aruns fuerunt. Lucumo superfuit patri, bonorum omnium haeres: Aruns prior, quam pater, moritur; uxore gravida relicta. Nec diu manet superstes filio pater: qui quum,10 ignorans nurum ventrem ferre, immemor in testando nepotis decessisset, puero, post avi mortem, in nullam sortem

bonorum nato, ab inopia Egerio inditum nomen. Lucumoni contra, omnium haeredi bonorum, quum divitiae jam
 15 animos facerent, auxit ducta in matrimonium Tanaquil, summo loco nata, et quae haud facile iis, in quibus nata erat, humiliora sineret ea, quae innupsisset. Spernentibus Etruscis Lucumonem, exsule advena ortum, ferre indignitatem non potuit; oblitaque ingenitae erga patriam carita-
 20 tis, dummodo virum honoratum videret, consilium migrandi ab Tarquiniis cepit. Roma est ad id potissimum visa. in novo populo, ubi omnis repentina atque ex virtute nobilitas sit, futurum locum forti ac strenuo viro: regnasse Tatium Sabinum: accessit in regnum Numam a Curi-
 25 bus: et Ancum Sabina matre ortum, nobilemque una imagine Numae esse. Facile persuadet, ut cupido honorum, et cui Tarquini matera tantum patria esset. Sublatis itaque rebus commigrant Romam. Ad Janiculum forte ventum erat. ibi ei, carpento sedenti cum uxore, aquila,
 30 suspensis demissa leniter alis, pileum aufert: superque carpentum cum magno clangore volitans, rursus, velut ministerio divinitus missa, capiti apte reponit. inde sublimis abiit. Accepisse id augurium laeta dicitur Tanaquil, perita, ut vulgo Etrusci, coelestium prodigiorum mulier.
 35 Excelsa et alta sperare complexa virum jubet. eam alitem ea regione coeli et ejus Dei nunciam venisse. circa summum culmen hominis auspicium fecisse. levasse humano superpositum capiti decus, ut divinitus eidem redderet. Has spes cogitationesque secum portantes, urbem ingressi
 40 sunt, domicilioque ibi comparato, L. Tarquinius Priscum edidere nomen. Romanis conspicuum eum novitas divitiaeque faciebant: et ipse fortunam benigno alloquio, comitate invitandi, beneficisque, quos poterat, sibi conciliando, adjuvabat; donec in regiam quoque de eo fama perlata
 45 est: notitiamque eam brevi, apud regem liberaliter dextreque obeundo officia, in familiaris amicitiae adduxerat jura, ut publicis pariter ac privatis consiliis belli domique interesset: et, per omnia expertus, postremo tutor etiam liberis regis testamento institueretur.

XXXV. Regnavit Ancus annos quatuor et viginti, cui libet superiorum regum belli pacisque et artibus et gloria par. Jam filii prope puberem aetatem erant. eo magis Tarquinius instare, ut quam primum comitia regi creando
 5 fierent. Quibus indictis, sub tempus pueros venatum

ablegavit. isque primus et petisse ambitiose regnum, et
 orationem dicitur habuisse ad conciliandos plebis animos
 compositam: 'Quum, se non rem novam petere: quippe
 ' qui non primus, quod quisquam indignari mirarive posset,
 ' sed tertius Romae peregrinus regnum affectet: et Tati-10
 ' um non ex peregrino solum, sed etiam ex hoste, regem
 ' factum: et Numam, ignarum urbis, non petentem, in
 ' regnum ultro accitum. Se, ex quo sui potens fuerit,
 ' Romam cum conjuge ac fortunis omnibus commigrasse:
 ' majorem partem aetatis ejus, qua civilibus officiis fungan-15
 ' tur homines, Romae se, quam in vetere patria, vixisse.
 ' domi militiaeque sub haud poenitendo magistro, ipso Anco
 ' rege, Romana se jura, Romanos ritus didicisse. Obse-
 ' quio et observantia in regem cum omnibus, benignitate
 ' erga alios cum rege ipso certasse.' Haec eum haud falsa20
 memorantem, ingenti consensu populus Romanus regnare
 jussit. Ergo virum, cetera egregium, secuta, quam in pe-
 tendo habuerat, etiam regnantem ambitio est. nec minus
 regni sui firmandi, quam augendae reipublicae, memor,
 centum in Patres legit; qui deinde minorum gentium sunt25
 appellati. factio haud dubia regis, cujus beneficio in curi-
 am venerant. Bellum primum cum Latinis gessit, et oppi-
 dum ibi Appiolas vi cepit: praedaeque inde majore, quam
 quanta belli fama fuerat, revecta, ludos opulenti-
 usque, quam priores reges, fecit. Tum primum circo,30
 qui nunc maximus dicitur, designatus locus est. loca divisa
 Patribus equitibusque, ubi ¹ spectacula sibi quisque face-
 rent, Fori appellati. Spectavere furcis duodenos ab terra
 spectacula alta sustinentibus pedes. Ludicrum fuit, equi
 pugilesque ex Etruria maxime acciti. solennes deinde35
 annui mansere ludi, Romani magnique varie appellati. Ab
 eodem rege et circa forum privatis aedificanda divisa sunt
 loca; porticus, tabernaeque factae.

XXXVI. Muro quoque lapideo circumdare urbem pa-
 rabat, quum Sabinum bellum coeptis intervenit. Adeoque
 ea subita res fuit, ut prius Anienem transirent hostes, quam
 obviam ire ac prohibere exercitus Romanus posset. Itaque
 trepidatum Romae est. et primo dubia victoria, magna 5
 utrinque caede, pugnatum est. Reductis deinde in castra
 hostium copiis, datoque spatio Romanis, ad comparandum de
 integro bellum, Tarquinius, equitem maxime suis deesse

1. *Spectacula.*] Sea's from which the plays were beheld.

viribus ratus, ad Ramnes, Tatienses, Luceres, quas centu-
 10rias Romulus scripserat, addere alias constituit, suoque
 insignes relinquere nomine. Id quia inaugurato Romulus
 fecerat, negare Attus Navius, inclytus ea tempestate augur,
 neque mutari, neque novum constitui, nisi aves addixissent,
 posse. Ex eo ira regi mota, eludensque artem, ut ferunt,
 15' Agedum,' inquit, 'divine tu, inaugura, fierine possit,
 'quod nunc ego mente concipio.' Quum ille, in augurio
 rem expertus, profecto futuram dixisset: 'Atqui hoc ani-
 'mo agitavi,' inquit, 'te novacula cotem discissurum. cape
 'haec, et perage quod aves tuae fieri posse portentunt.'
 20tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt.
 Statua Atti capite velato, quo in loco res acta est, in comi-
 tio, in gradibus ipsis ad levam curiae fuit; cotem quoque
 eodem loco sitam fuisse memorant, ut esset ad posteros mira-
 culi ejus monumentum. Auguriis certe sacerdotioque augu-
 25rum tantus honos accessit, ut nihil belli domique postea,
 nisi auspicio gereretur: concilia populi, exercitus vocati,
 summa rerum, ubi aves non admisissent, dirimerentur.
 Neque tum Tarquinius de equitum centuriis quicquam
 mutavit: numero alterum tantum¹ adjecit, ut mille et
 30octingenti equites in tribus centuriis essent. Posteriores
 modo sub iisdem nominibus, qui additi erant, appellati
 sunt: quas nunc, quia geminatae sunt, sex vocant centu-
 rias.

XXXVII. Hac parte copiarum aucta, iterum cum Sabinis
 confligitur. Sed praeterquam quod viribus creverat
 Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, missis,
 qui magnam vim lignorum, in Anienis ripa jacentem, ar-
 5 dentem in flumen conjicerent: ventoque juvante accensa
 ligna, et pleraque, in ratibus impacta, sublicis quum hae-
 rerent, pontem^a incendunt. Ea quoque res in pugna ter-
 rorem attulit Sabinis. effusis eadem fugam impediit: mul-
 tique mortales, quum hostem effugissent, in flumine ipso
 10periere: quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Ti-
 beri, prius pene quam nunciari posset, insignem victoriam
 fecere. Eo proelio praecipua equitum gloria fuit. utrinque

^a succendunt.

1. Alterum tantum.] Only,—inasmuch. Thus, Lib. 8, § 10. *Al-
 tetum tantum ex Latino delectu adjiciebatur.* Lib. 10, § 46. *Al-
 terum tantum centurionibus atque equitibus.*

ab cornibus positos, quum jam pelleretur media peditum suorum acies, ita incurrisse ab lateribus ferunt, ut non sisterent modo Sabinas legiones, ferociter instantes ceden-15 tibus, sed subito in fugam averterent. Montes effuso cursu Sabini petebant, et pauci tenuere; maxima pars, ut ante dictum est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tarquinius, instandum perterritis ratus, praeda captivisque Romam missis, spoliis hostium (votum id Vulcano erat) ingenti20 cumulo accensis, pergit porro in agrum Sabinum exercitum inducere: et, quanquam male gesta res erat, nec gesturos melius sperare poterant, tamen, quia consulendi res non dabat spatium, iere obviam Sabini tumultuario milite. iterumque ibi fusi, perditis jam prope rebus, pacem petiere.25

XXXVIII. Collatia, et quicquid circa Collatiam agri erat, Sabinis ademptum. Egerius (fratris hic filius erat regis) Collatiae in praesidio relictus. deditosque Collatinos ita accipio, eamque deditionis formulam esse. Rex interrogavit: 'Estisne vos legati oratoresque, missi a populo 5-
' Collatino, ut vos populumque Collatinum dederetis? Sumus. Estne populus Collatinus in sua potestate? Est.
'Deditisne vos, populumque Collatinum, urbem, agros,
'aquam, terminos, delubra, utensilia, divina humanaque
'omnia, in meam populiue Romani ditionem? Dedimus.10
'At ego recipio.' Bello Sabino perfecto, Tarquinius triumphans Romam rediit. inde priscis Latinis bellum fecit. ubi nusquam ad universae rei dimicationem ventum est, ad singula oppida circumferendo arma, omne nomen Latinum domuit. Corniculum, Ficulea vetus, Cameria, Crustume-15 rium, Ameriola, Medullia, Nomentum, haec de priscis Latinis, aut qui ad Latinos defecerant, capta oppida. Pax deinde est facta. Majore inde animo pacis opera inchoata, quam quanta mole gesserat bella: ut non quietior populus domi esset, quam militiae fuisset. Nam et muro lapideo,20
cujus exordium operis Sabino bello turbatum erat, urbem, qua nondum munierat, cingere parat: et infima urbis loca circa forum aliasque interjectas collibus convalles, quia ex planis locis haud facile evehebant aquas, cloacis e fastigio in Tiberim ductis siccant: et aream ad aedem in Capitolio25 Jovis, quam voverat bello Sabino, jam praesagiente animo futuram olim amplitudinem loci, occupat fundamentis.

XXXIX. Eo tempore in regia prodigium visu eventumque mirabile fuit. Puerio dormienti, cui Servio Tullio nomen.

fuit, caput arsisse ferunt multorum in conspectu. Plurimo
 igitur clamore inde ad tantae rei miraculum orto excitos
 3 reges. et quum quidam familiarium aquam ad restinguen-
 dum ferret, ab regina retentum : sedatoque eam tumultu,
 moveri vetuisse puerum ; donec sua sponte experrectus
 esset. Mox cum somno et flammam abiisse. Tum ab-
 ducto in secretum viro Tanaquil, ' Viden' tu puerum hunc,'
 10 inquit, ' quem tam humili cultu educamus? Scire licet,
 ' hunc lumen quondam rebus nostris dubiis futurum, prae-
 ' sidiumque regiae afflictae. proinde materiem ingentis
 ' publice privatimque decoris omni indulgentia nostra nu-
 ' triamus.' Inde puerum liberum loco coeptum haberi,
 15 erudiri que artibus, quibus ingenia ad magnae fortunae
 cultum excitantur. Evenit facile, quod Dīs cordi esset.
 Juvenis evasit vere indolis regiae. nec, quum quaeretur
 gener Tarquinio, quisquam Romanae juventutis ulla arte
 conferri potuit: filiamque ei suam Rex despondit. Hic,
 20 quacunque de causa, tantus illi honos habitus credere pro-
 hibet serva natum eum, parvumque ipsum servisse. Eo-
 rum magis sententia sum, qui, Corniculo capto, Servii
 Tullii, qui princeps in illa urbe fuerat, gravidam viro oc-
 ciso uxorem, quum inter reliquas captivas cognita esset, ob
 25 unicam nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt
 servitio partum Romae edidisse, Prisci Tarquinii domo.
 Inde tanto beneficio et inter mulieres familiaritatem auc-
 tam, et puerum, ut in domo a parvo eductum, in caritate
 atque honore fuisse : fortunam matris, quod capta patria in
 30 hostium manus venerit, ut serva natus crederetur, fecisse.

XL. Duodequadragesimo ferme anno, ex quo regnare
 coeperat Tarquinius, non apud regem modo, sed apud
 Patres plebemque longe maximo honore Servius Tullius
 erat. Tum Anci filii duo, etsi antea semper pro indignis-
 5 simo habuerant, se patrio regno tutoris fraude pulsos, reg-
 nare Romae advenam, non modo civicae, sed ne Italicae
 quidem stirpis ; tum impensius his indignitas crescere, si
 ne ab Tarquinio quidem ad se rediret regnum, sed prae-
 ceptis inde porro ad servitia caderet : ut in eadem civitate
 10 post centesimum fere annum, quam Romulus, Deo pro-
 genitus, Deus ipse, tenuerit regnum, donec in terris fuerit,
 id servus serva natus possideat. tum commune Romani
 nominis, tum praecipue id domus suae dedecus fore, si,
 Anci regis virili stirpe salva, non modo advenis, sed servis

etiam, regnum Romae pateret. Ferro igitur eam arcere¹⁵ contumeliam statuunt. Sed et injuriae dolor in Tarquinium ipsum magis, quam in Servium, eos stimulabat: et quia gravior ultor caedis, si superesset, Rex futurus erat, quam privatus: tum, Servio occiso, quemcumque alium generum delegisset, eundem regni haeredem facturum videbatur.²⁰ Ob haec ipsi regi insidiae parantur. Ex pastoribus duobus ferocissimi delecti ad facinus, quibus consueti erant uterque agrestibus ferramentis, in vestibulo regiae, quam potuere tumultuosissime, specie rixae in se omnes apparitores regios convertunt: inde, quum ambo regem appellarent,²⁵ clamorque eorum penitus in regiam pervenisset, vocati ad regem pergunt. Primo uterque vociferari, et certatim alter alteri obstrepere, coerciti ab lictore, et jussi in vicem dicere, tandem obloqui desistunt. Unus rem ex composito orditur. Cum intentus in eum se Rex totus averteret,³⁰ alter elatam securim in caput dejecit: relictoque invulnere telo, ambo se foras ejiciunt.

XLI. Tarquinium moribundum quum, qui circa erant, exceperissent, illos fugientes lictores comprehendunt. clamor inde concursusque populi, mirantium quid rei esset. Tanaquil inter tumultum claudi regiam jubet, arbitros ejicit: simul, quae curando vulneri opus sunt, tanquam³⁵ spes subesset, sedulo comparat; simul, si destituant spes, alia praesidia molitur. Servio propere accito, quum pene exsanguem virum ostendisset; dextram tenens orat, ne inultam mortem socieri, ne socrum inimicis ludibrio esse sinat. 'Tuum est,' inquit, 'Servi, si vir es, regnum; non¹⁰ eorum, qui alienis manibus pessimum facinus fecere. Erige te, Deosque duces sequere; qui clarum hoc fore caput divino quondam circumfuso igni portenderunt. Nunc te illa coelestis excitet flamma. nunc expergiscere vere. Et nos peregrini regnavimus. Qui sis, non unde¹⁵ natus sis, reputa. Si tua re subita consilia torpent, at tu mea sequere.' Quum clamor impetusque multitudinis vix sustineri posset, ex superiore parte aedium per fenestras, in novam viam versas, (habitabat enim rex ad Jovis Statoris) populum Tanaquil alloquitur: Jubet 'bono ani-²⁰ mo esse, sopitum fuisse regem subito ictu. ferrum haud alte in corpus descendisse: jam ad se redisse. Inspec- tum vulnus absterso cruore: omnia salubria esse: confi- dere, propediem ipsum eos visuros. Interim Servio Tuf-

25° lio jubere populum dicto audientem esse. Eum jura red-
diturum, obiturumque alia regis munia esse. Servius
cum trabea et lictoribus prodiit; ac, sede regia sedens,
alia decernit, de aliis consulturum se regem esse simulat.
itaque, per aliquot dies, quum jam expirasset Tarquinius,
30 celata morte, per speciem alienae fungendae vicis suas
opes firmavit. tum demum palam facto, et comploratione
in regia orta, Servius, praesidio firmo munitus, primus
injussu populi, voluntate Patrum regnavit. Anci liberi,
jam tunc comprehensis sceleris ministris, ut vivere regem,
35 et tantas esse opes Servii nunciatum est, Suessam Pome-
tiam exsulatum ierant.

XLII. Nec jam publicis magis consiliis Servius, quam
privatis, munire opes. et ne, qualis Anci liberum animus
adversus Tarquimum fuerat, talis adversus se Tarquinii
liberum esset, duas filias juvenibus regibus, Lucio atque
5 Arunti Tarquiniis, jungit. Nec rupit tamen fati necessi-
tatem humanis consiliis, quin invidia regni etiam inter
domesticos infida omnia atque infesta faceret. Peroppor-
tune ad praesentis quietem status bellum cum Vejentibus
(jam enim induciae exierant) aliisque Etruscis sumptum.
10 In eo bello et virtus et fortuna enituit Tullii. fusoque in-
genti hostium exercitu, haud dubius rex, seu Patrum, seu
plebis animos periclitaretur, Romam rediit. Aggreditur-
que inde ad pacis longe maximum opus. Ut, quemadmo-
dum Numa divini auctor juris fuisset, ita Servium condi-
15 torem omnis in civitate discriminis ordinumque, quibus
inter gradus dignitatis fortunaeque aliquid interlucet,
posteri fama ferrent. Censum enim instituit, rem salu-
berrimam tanto futuro imperio: ex quo belli pacisque
munia non viritum, ut ante, sed pro habitu pecuniarum
20 fierent. Tum classes centuriasque, et hunc ordinem ex
censu descripsit, vel paci decorum, vel bello.

XLIII. Ex iis, qui centum millium aeris, aut majorem,
censum haberent, octoginta confecit centurias, quadragenas
seniorum ac juniorum. Prima classis omnes appellati.
Seniores, ad urbis custodiam ut praesto essent: juvenes,
5 ut foris bella gererent. arma his imperata, galea, clypeum,
ocreae, lorica; omnia ex aere. haec ut tegumenta corporis
essent. tela in hostem, hastaque et gladius. Additae huic
classi duae fabrum centuriae, quae sine armis stipendia
facerent. datum munus, ut machinas in bello ferrent.

Secunda classis intra centum usque ad quinque et septua-10
 ginta millium censum instituta; et ex his, senioribus ju-
 nioribusque, viginti conscriptae centuriae: arma imperata,
 scutum pro clypeo, et praeter loricae omnia eadem.
 Tertiae classis in quinquaginta millium censum esse vo-
 luit. totidem centuriae et hae, eodemque discrimine aeta-15
 tum, factae: nec de armis quicquam mutatum; ocreae
 tantum ademptae. In quarta classe census quinque et
 viginti millium, totidem centuriae factae. arma mutata,
 nihil praeter hastam et verutum datum. Quinta classis
 aucta, centuriae triginta factae: fundas lapidesque missi-20
 les hi secum gerebant. in his accensi, cornicines, tibicines-
 que, in tres centurias distributi. Undecim millibus haec
 classis censebatur. Hoc minor census reliquam multitu-
 dinem habuit. inde una centuria facta est, immunis militia.
 Ita pedestri exercitu ornato distributoque, equitum ex pri-25
 moribus civitatis duodecim scripsit centurias. Sex item
 alias centurias tribus ab Romulo institutis sub iisdem, qui-
 bus inauguratae erant, nominibus fecit. Ad equos emen-
 dos dena millia aeris ex publico data; et, quibus equos
 alerent, viduae attributae, quae bina millia aeris in annos30
 singulos penderent. Haec omnia in dites a pauperibus in-
 clinata onera. Deinde est honos additus. non enim (ut
 ab Romulo traditum ceteri servaverant Reges) viritum
 suffragium eadem vi eodemque jure promiscue omnibus
 datum est: sed gradus facti, ut neque exclusus quisquam35
 suffragio videretur, et vis omnis penes primores civitatis
 esset. Equites enim vocabantur primi; octoginta inde
 primae classis centuriae: ibi si variaret, quod raro inci-
 debat, ut secundae classis vocarentur: nec fere unquam
 infra ita descenderent, ut ad infimos pervenirent. ¹ Nec40
 mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc est, post expletas
 quinque et triginta tribus, duplicato earum numero, cen-
 turiis juniorum seniorumque, ad institutam ab Ser. Tullio
 summam non convenire. quadrifariam enim urbe divisa
 regionibus collibusque, quae habitabantur partes, Tribus45

1. *Atc—convenire.*] The sense of this difficult passage appears to be as follows. Tullius instituted four tribes; the number was afterwards increased to thirty-five. Livy remarks, that it ought not to be a subject of wonder, that the number of centuriae, the tribes being thus increased, did not, at the time when he wrote, agree with the account here given.

eas appellavit; ut ego arbitror, ab tributo: nam ejus quoque aequaliter ex censu conferendi ab eodem inita ratio est. Neque hae tribus ad centuriarum distributionem numerumque quicquam pertinere.

XLIV. Censu perfecto, quem maturaverat metu legis de incensis latae cum vinculorum minis mortisque, edixit, ut omnes cives Romani, equites peditesque, in suis quisque centuriis, in campo Martio prima luce addesent. Ibi
 5 instructum exercitum omnem suovetaurilibus lustravit. idque¹ conditum lustrum appellatum, quia is censendo finis factus est. Millia octoginta eo lustrum civium censa dicuntur. Adjicit scriptorum antiquissimus Fabius Pictor, eorum, qui ferre arma possent, eum numerum fuisse. Ad
 10 eam multitudinem urbs quoque amplificanda visa est. Addit duos colles, Quirinalem Viminalemque. inde deinceps auget Esquilias: ibique ipse, ut loco dignitas fieret, habitat. Aggere et fossis et muro circumdat urbem. ita pomoerium profert. pomoerium, verbi vim solam intuen-
 15 tes, postmoerium interpretantur esse. Est autem magis circa murum locus, quem in condendis urbibus quondam Etrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato consecrabant: ut neque interiore parte aedificia moenibus continuarentur, quae nunc vulgo etiam con-
 20 jungunt; et extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spatium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod post murum esset, quam quod murus post id, pomoerium Romani appellarunt. et in urbis incremento semper, quantum moenia processura
 25 erant, tantum termini hi consecrati proferebantur.

XLV. Aucta civitate magnitudine urbis, formatis omnibus domi et ad belli et ad pacis usus, ne semper armis opes acquirerentur, consilio augere imperium conatus est, simul et aliquid addere urbi decus. Jam tum erat incly-
 5 tum Dianae Ephesiae fanum: id communiter a civitatibus Asiae factum fama ferebat. Quum consensum Deoque consociatos laudaret mire Servius inter procures Latinorum, cum quibus publice privatimque hospitia amicitiasque de industria junxerat; saepe iterando eadem perpulit tan-

1. *Conditum.*] This word is used as a qualifying term to the *lustra*, which were performed by the Censors. It was called the established lustrum, since it was the appointed method of closing the census.

dem, ut Romae fanum Dianae populi Latini cum populo¹⁰ Romano facerent. Ea erat confessio, caput rerum Romam esse, de quo toties armis certatum fuerat. Id quanquam omissum jam ex omnium cura Latinorum, ob rem toties infelicitur tentatam armis, videbatur; uni se ex Sabinis fors dare visa est privato consilio imperii recuperandi.¹⁵ Bos in Sabinis nata cuidam patrifamiliae dicitur, miranda magnitudine ac specie. Fixa per multas aetates cornua in vestibulo templi Dianae monumentum ei fuere miraculo. Habita, ut erat, res prodigii loco est: et cecinere vates, cujus civitatis eam civis Dianae immolasset, ibi fore imperi-²⁰ um; idque carmen pervenerat ad antistitem fani Dianae. Sabinus, ut prima apta dies sacrificio visa est, bovem Romam actam deducit ad fanum Dianae, et ante aram statuit. Ibi antistes Romanus, quum eum magnitudo victimae celebrata fama movisset, memor responsi Sabinum ita alloqui-²⁵ tur: 'Quidnam tu, hospes, paras?' inquit, 'inceste sacrificium Dianae facere? Quin tu ante vivo perfunderis flumine? infima valle praefluit Tiberis.' Religione tacitus hospes, qui omnia, ut prodigio responderet eventus, cuperet rite facta, ex templo descendit ad Tiberim. Inte-³⁰ rea Romanus immolat Dianae bovem. id mire gratum regi atque civitati fuit.

XLVI. Servius, quanquam jam usu haud * dubium regnum possederat, tamen, quia interdum jactari voces a juvene Tarquinio audiebat, se injussu populi regnare, conciliata prius voluntate plebis, agro capto ex hostibus viritim diviso, ausus est ferre ad populum, 'vellent, ju-⁵ berentne, se regnare?' tantoque consensu, quanto haud quisquam alius ante, rex est declaratus. Neque ea res Tarquinio spem affectandi regni minuit: immo eo impensius, quia de agro plebis adversa Patrum voluntate senserat agi, criminandi Servii apud Patres, crescendique in¹⁰ curia sibi occasionem datam ratus est, et ipse juvenis ardentis animi, et domi uxore Tullia inquietum animum stimulante. Tulit enim et Romana regia sceleris tragici exemplum, ut taedio regum maturior veniret libertas; ultimumque regnum esset, quod scelere partum foret.¹⁵ Hic L. Tarquinius (Prisci Tarquinii regis filius neposne fuerit, parum liquet; pluribus tamen auctoribus filium

ediderim) fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenii juvenem. His duobus, ut ante dictum est, duae 20 Tulliae, regis filiae, nupserant, et ipsae longe dispares moribus. Forte ita inciderat, ne duo violenta ingenia matrimonio jungerentur, fortuna, credo, populi Romani, quo diuturnius Servii regnum esset, constituique civitatis mores possent.angebatur ferox Tullia, nihil materiae in 25 viro neque ad cupiditatem, neque ad audaciam esse; tota in alterum versa Tarquinium, eum mirari, eum virum dicere, ac regio sanguine ortum: spernere sororem, quod virum nacta muliebri cessaret audacia. Contrahit celeriter similitudo eos, ut fere fit malum malo aptissimum. sed 30 initium turbandi omnia a femina ortum est. Ea, secretis viri alieni assuefacta sermonibus, nullis verborum contumeliis parcere, de viro ad fratrem, de sorore ad virum; et se rectius viduam, et illum coelibem futurum fuisse contendere, quam cum impari jungi, ut elanguescendum 35 aliena ignavia esset. Si sibi eum, quo digna esset, Diī dedissent virum, domi se propediem visuram regnum fuisse, quod apud patrem videat. celeriter adolescentem suae temeritatis implet. 1 Aruns Tarquinius et Tullia minor, prope continuatis funeribus quum domos vacuas novo matrimonio fecissent, junguntur nuptiis, magis non prohibente 40 Servio, quam approbante.

XLVII. Tum vero in dies * infestior Tullii senectus, infestius coepit regnum esse. jam enim ab scelere ad aliud spectare mulier scelus: nec nocte, nec interdiu virum conquiescere pati, ne gratuita praeterita parricidia essent. 5 * Non sibi defuisse, cui nupta diceretur, nec cum quo tacita serviret: defuisse, qui se regno dignum putaret.: qui meminisset se esse Prisci Tarquiniū filium; qui habere, quam sperare, regnum mallet. Si tu is es, cui nuptam esse me arbitror, et virum et regem appello: sin 10 minus, eo nunc pejus mutata est res, quod isthic cum ignavia est scelus. Quin accingeris? Non tibi ab Co-

1. *Aruns—approbante.*] There appears to be some error here in the text. Some propose that it should read *Lucius Tarquinius et Tullia minor*; others, *Aruns Tarquinius et Tullia major*, in which case *junguntur* must refer to a more remote nominative.

2. *Infestior.*] *More exposed to evil.* Is infestus appellatur, qui malum infert cuiquam; et contra, cui aliunde impendit malum, is quoque infestus dicitur. Aul. Gel. 9. 12.

'rintho, nec ab Tarquiniis, ut patri tuo, peregrina regna
 'moliri necesse est. Dii te penates patrique, et patris
 'imago, et domus regia, et in domo regale solium, et no-
 'men Tarquinium creat vocatque regem. Aut si ad haec¹⁵
 'parum est animi, quid frustraris civitatem? quid te ut
 'regium juvenem conspici sinis? Facesse hinc Tarquini-
 'os, aut Corinthum. Devolvere retro ad stirpem, fratri
 'similior, quam patri.' His aliisque increpando juvenem
 instigat, nec conquiescere ipsa potest: si, quum Tanaquil,²⁰
 peregrina mulier, tantum moliri potuisset animo, ut duo
 continua regna viro, ac deinceps genero, dedisset; ipsa,
 regio semine orta, nullum momentum in dando adimendo-
 que regno faceret. His muliebribus instinctus furiis Tar-
 quinius circumire et prensare, minorum maxime gentium,²⁵
 Patres; admonere paterni beneficii, ac pro eo gratiam re-
 petere; allicere donis juvenes: tum de se ingentia polli-
 cendo, tum regis criminibus omnibus locis crescere. pos-
 tremo, ut jam agenda rei tempus visum est, stipatus
 agmine armatorum, in forum irrupit: inde, omnibus per-³⁰
 culsis pavore, in regia sede pro curia sedens, Patres in
 curiam per praeconem ad regem Tarquinium citari jussit.
 Convenere extemplo, alii jam ante ad hoc praeparati, alii
 metu, ne non venisse fraudi esset, novitate ac miraculo
 attoniti, et jam de Servio actum rati. Ibi Tarquinius,³⁵
 maledicta ab stirpe ultima orsus; 'Servum, servaque na-
 'tum, post mortem indignam parentis sui, non interregno,
 'ut antea, inito, non comitiis habitis, non per suffragium
 'populi, non auctoribus Patribus, muliebri dono regnum
 'occupasse. Ita natum, ita creatum regem, fautorem⁴⁰
 'infimi generis hominum, ex quo ipse sit, odio alienae
 'honestatis ereptum primoribus agrum sordidissimo cuique
 'divisasse: omnia onera, quae communia quondam fue-
 'rint, inclinasse in primores civitatis: instituisse censum,
 'ut insignis ad invidiam locupletiorum fortuna esset, et⁴⁵
 'parata, unde, ubi vellet, egentissimis largiretur.'

XLVIII. Huic orationi Servius quum intervenisset,
 trepido nuncio excitatus, extemplo a vestibulo curiae
 magna voce, 'Quid hoc,' inquit, 'Tarquini, rei est? qua
 'tu audacia, me vivo, vocare ausus es Patres? aut in sede

1. *Odio alienae honestatis.*] Through envy at the honourable de-
 cency of them.

5 'considerare mea?' Quum ille ferociter ad haec, 'Se pa-
 tris sui tenere sedem, multo, quam servum, potio-
 rem
 'filium regis regni haeredem : satis illum diu per licenti-
 'am eludentem insultasse dominis ;' clamor ab utriusque
 fautoribus oritur, et concursus populi fiebat in curiam :
 10 apparebatque regnaturum, qui vicisset. Tum Tarquinius,
 necessitate jam ipsa cogente ultima audere, multo et aeta-
 te et viribus validior, medium arripit Servium ; elatumque
 e curia in inferiorem partem per gradus dejecit. Inde ad
 cogendum Senatum in curiam redit. Fit fuga regis appa-
 15 ritorum, atque comitum. Ipse prope exsanguis, quum
 semianimi regio comitatu domum se reciperet, pervenis-
 setque ad summum Cyprium vicum, ab iis, qui missi ab
 Tarquinio fugientem consecuti erant, interficitur. Cre-
 ditur, quia non abhorret a cetero scelere, admonitu Tul-
 20 liae id factum. carpento certe (id quod satis constat) in
 forum invecta, nec reverita coetum virorum, evocavit vi-
 rum e curia ; regemque prima appellavit. a quo facessere
 jussa ex tanto tumultu, quum se domum reciperet, perven-
 issetque ad summum Cyprium vicum, ubi Dianium nuper
 25 fuit ; flectenti carpentum dextra in Virbium clivum, ut in
 collem Esquiliarium eveheretur, restitit pavidus, atque
 inhibuit frenos is, qui jumenta agebat, jacentemque do-
 minae Servium trucidatum ostendit. Foedum inhumana-
 numque inde traditur scelus, monumentoque locus est :
 30 Sceleratum vicum vocant, quo amens, agitantibus ¹ furiis
 sororis ac viri, Tullia per patris corpus carpentum egisse
 fertur, partemque sanguinis ac caedis paternae cruento
 vehiculo, contaminata ipsa respersaque, tulisse ad penates
 suos virique sui : quibus iratis, malo regni principio simi-
 35 les propediem exitus sequerentur. Ser. Tullius regnavit
 annos quatuor et quadraginta, ita ut bono etiam modera-
 toque succedenti regi difficilis aemulatio esset. Ceterum
 id quoque ad gloriam accessit, quod cum illo simul justa
 ac legitima regna occiderunt. Id ipsum tam mite ac tam
 40 moderatum imperium tamen, quia unius esset, deponere
 eum in animo habuisse, quidam auctores sunt ; ni scelus
 intestinum liberandae patriae consilia agitanti intervenisset.

1. *Furiis.*] The ancients supposed that the spirits of the murdered haunted their murderers, like evil demons. See a passage on this subject in the dying speech of Cyrus, as found in Col. Maj. Vol. 1. p.82.

XLIX. Inde L. Tarquinius regnare accepit, cui Superbo cognomen facta indiderunt, quia socerum gener sepultura prohibuit: 'Romulum quoque insepultum perisse' dictitans: primores Patrum, quos Servii rebus favisse credebatur, interfecit: conscius deinde, male quaerendi 5 regni ab se ipso adversus se exemplum capi posse, armatis corpus circumsepsit. neque enim ad jus regni quicquam praeter vim habebat; ut qui neque populi jussu, neque auctoribus Patribus regnaret. Eo accedebat, ut in caritate civium nihil spei reponenti metu regnum tutandum esset: 10 quem ut pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerum sine consiliis per se solus exercebat: perque eam causam occidere, in exsiliium agere, bonis multare poterat non suspecto modo aut invisos, sed unde nihil aliud, quam praedam, sperare posset. Ita Patrum praecipue numero im-15 minuto, statuit nullos in Patres legere; quo contemptior paucitate ipsa ordo esset, minusque per se nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum a prioribus morem de omnibus senatum consulendi solvit: domesticis consiliis rempublicam administravit: bellum, pacem, foe-20 dera, societates per se ipse, cum quibus voluit, injussu populi ac senatus, fecit, diremitque. Latinorum sibi maxime gentem conciliabat, ut peregrinis quoque opibus tutior inter cives esset. neque hospitium modo cum primoribus eorum, sed affinitates quoque, jungebat. Octavio Mamilio²⁵ Tusculano, (is longe princeps Latini nominis erat, si famae credimus, ab Ulixee Deaque Circe oriundus:) ei Mamilio filiam nuptum dat; perque eas nuptias multos sibi cognatos amicosque ejus conciliat.

L. Jam magna Tarquinii auctoritas inter Latinorum proceres erat; quum, in diem certam ut ad lucum Feroniae conveniant, indicit: esse, quae agere de rebus communibus velit. Conveniunt frequentes prima luce. ipse Tarquinius diem quidem servavit; sed paulo ante, quam 5 sol occideret, venit. Multa ibi tota die in concilio variis jactata sermonibus erant. Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in absentem Tarquinium erat invectus; 'Haud mirum esse, Superbo a inditum Romae cognomen.' (jam enim ita clam quidem mussitantes, vulgo tamen, eum ap-10 pellabant,) 'an quicquam superbius esse, quam ludificari

a ei add.

'sic omne nomen Latinum? Principibus longe ab domo
 'excitis, ipsum, qui concilium indixerit, non adesse. ten-
 'tari profecto patientiam, ut, si jugum acceperint, obnox-
 15' ios premat. Cui enim non apparere, affectare eum im-
 'perium in Latinos? ¹ Quod si sui bene crediderint cives,
 'aut si creditum illud, et non raptum parricidio, sit, cre-
 'dere et Latinos (quanquam ne sic quidem alienigenae)
 'debere. Sin suos ejus poeniteat, (quippe qui alii super
 20' alios trucidentur, exsulatum eant, bona amittant) quid
 'spei melioris Latinis portendi? Si se audiant, domum
 'suam quemque inde abituros: neque magis observaturos
 'diem concilii, quam ipse, qui indixerit, observet.' Haec
 atque alia eodem pertinentia seditiosus facinorosusque
 25' homo, hisque artibus opes domi nactus, quum maxime
 dissereret, intervenit Tarquinius. Is finis orationi fuit.
 Aversi omnes ad Tarquinium salutandum. qui, silentio
 facto, monitus a proximis ut purgaret se, quod id temporis
 venisset, 'Disceptatorem,' ait, 'se sumptum inter patrem
 30' et filium: cura reconciliandi eos in gratiam moratum
 'esse: et, quia ea res emisisset illum diem, postero die
 'acturum, quae constituisset.' ² Ne id quidem ab Turno
 talisse tacitum ferunt. dixisse enim, 'Nullam brevior
 'esse cognitionem, quam inter patrem et filium, paucisque
 35' transigi verbis posse: ni pareat patri, habiturum infortu-
 'nium esse.'

LL. Haec Aricinus in regem Romanum increpans ex
 concilio abiit. Quam rem Tarquinius aliquantò, quam
 videbatur, aegrius ferens, confestim Turno necem machi-
 natur; ut eundem terrorem, quo civium animos domi op-
 5' presserat, Latinis injiceret. et quia pro imperio palam
 interfici non poterat, oblato falso crimine insontem oppres-
 sit. per adversae factionis quosdam Aricinos servum Turni
 auro corripit, ut in diversorium ejus vim magnam gladio-
 rum inferri clam sineret. ea quum una nocte perfecta
 10' essent, Tarquinius, paulo ante lucem accitis ad se princi-
 pibus Latinorum, quasi re nova perturbatus, 'moram suam

1. *Quod—debere.*] Supply the ellipsis. Quod si sui cives bene crediderint *regnum ei*, aut si illud *regnum* creditum, et non raptum parricidio, *causa* sit, &c.

2. *Ne id—ferunt.*] *Not is it asserted that the King offered this excuse without censure from Turnus.* Thus Plautus, *Suspendas potius me, quam tacita haec tu auferas.*

hesternam, velut Deorum quadam providentia illatam,' ait, salutem sibi atque illis fuisse. ab Turno dici sibi et primoribus populorum parari necem, ut Latinorum solus imperium teneat. Aggressurum fuisse hesterno die in concilio. dilatam rem esse, quod auctor concilii abfuerit, quem maxime peteret. Inde illam absentis insectationem esse natam, quod morando spem destituerit. Non dubitare, si vera deferantur, quin prima luce, ubi ventum in concilium sit, instructus cum conjuratorum manu armatusque venturus sit. Dici, gladiatorum ingentem numerum esse ad eum convectum. id vanum necne sit, exemplo sciri posse. Rogare eos, ut inde secum ad Turnum veniant.' Suspectam fecit rem, et ingenium Turni ferox, et oratio hesterna, et mora Tarquinii; quod videbatur ob eam differri caedes potuisse. Eunt inclinatis quidem ad credendum animis, tamen, nisi gladiis deprehensis, cetera vana existimantur. Ubi est eo ventum, Turnum ex somno excitatum circumstant custodes: comprehensisque servis, qui caritate domini vim parabant, quum gladii abditis ex omnibus locis diverticuli protraherentur; enim vero manifesta res visa, injectaeque Turno catenae: et confestim Latinorum concilium magno cum tumultu advocatur. Ibi tam atrox invidia orta est, gladiis in medio positis, ut, indicta causa, novo genere lethi, dejectus ad caput aquae Ferentinae, crate superne injecta saxisque congestis, mergeretur.

LII. Revocatis deinde ad concilium Latinis, Tarquinius, collaudatisque, qui Turnum novantem res pro manifesto parricidio merita poena affecissent, ita verba fecit: 'Posse quidem se vetusto jure agere, quod, quum omnes Latini ab Alba oriundi sint, in eo foedere teneantur, quo ab Tullo res omnis Albana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium. Ceterum se utilitatis id magis omnium causa censere, ut renovetur id foedus: secundaque potius fortuna populi Romani ut participes Latini fruantur, quam urbium excidia vastationesque agrorum, quas Anco prius, patre deinde suo regnante, perpersi sint, semper aut exspectent, aut patiantur.' Haud difficulter persuasum Latinis, quanquam in eo foedere superior Romana res erat. ceterum et capita nominis Latini stare ac sentire cum rege videbant, et Turnus sui cuique periculi, si adversatus esset, recens erat documentum. Ita renova-

tum foedus, indictumque junioribus Latinorum, ut ex foedere die certa ad lucum Ferentinae armati frequentes adessent. Qui ubi ad edictum Romani regis ex omnibus
20 populis convenere; ne ducem suum, neve secretum imperium, propriae signa haberent, ¹ miscuit manipulos ex Latinis Romanisque, ut ex binis singulos faceret, binosque ex singulis. ita geminatis manipulis centuriones imposuit.

LIII. Nec, ut injustus in pace rex, ita dux belli pravus fuit. quin ea arte aequasset superiores reges, ni degeneratum in aliis huic quoque decori officisset. Is primus Volcis bellum in ducentos amplius post suam aetatem annos movit, Snessamque Pometiam ex his vi cepit. ubi
5 quum dividenda praeda quadraginta talenta argenti auri-que ^a refecisset; concepit animo eam amplitudinem Jovis templi, quae digna Deum hominumque rege, quae Romano imperio, quae ipsius etiam loci majestate esset. Captivam
10 pecuniam in aedificationem ejus templi seposuit. Excepit deinde eum lentius spe bellum, quo Gabios, propinquam urbem, nequicquam vi adortus, quum obsidendi quoque urbem spes pulso a moenibus adempta esset, postremo minime arte Romana, fraude ac dolo, aggressus est; nam
15 quum, velut posito bello, fundamentis templi jaciendis aliisque urbanis operibus intentum se esse simularet, Sextus filius ejus, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex composito Gabios, patris in se saevitiam intolerabilem conquerens; 'Jam ab alienis in suos vertisse superbiam:
20 et liberorum quoque eum frequentiae taedere; ut, quam in curia solitudinem fecerit, domi quoque faciat: ne
'quam stirpem, ne quem haeredem regni relinquat. Se
'quidem, inter tela et gladios patris elapsam, nihil us-
'quam sibi tutum, nisi apud hostes L. Tarquinius, credidis-
25 se. Nam, ne errarent, manere his bellum, quod positum
'simuletur; et per occasionem eum incautos, invasurum.

^a recepisset.

1. *Miscuit—singulis.*] The *manipulus* consisting of two hundred soldiers, *ex binis singulos faceret* is explained by taking one hundred of the Latins and one hundred of the Romans, and of the two parts forming one *manipulus*: *binosque ex singulis* indicates, that each *manipulus* was thus divided into two parts: *geminatis* is translated *coupled, joined together*. Thus Horace,

Serpentes avibus gementur.

‘Quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererratum
 ‘se omne Latium: ^a Volscosque se inde et Aequos, et
 ‘Hernicos petiturum; donec ad eos perveniat, qui a pa-
 ‘trum crudelibus atque impiis suppliciis tegere liberos³⁰
 ‘sciant. Forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum arma-
 ‘que se adversus superbissimum regem ac ferocissimum
 ‘populum inventurum.’ Quum, si nihil morarentur, in-
 fensus ira porro inde abiturus videretur, benigne ab Ga-
 binis excipitur. vetant mirari, si, qualis in cives, qualis in³⁵
 socios, talis ad ultimum in liberos esset. In se ipsum
 postremo saeviturum, si alia desint. Sibi vero gratum ad-
 ventum ejus esse: futurumque credere brevi, ut, illo ad-
 juvante, ab portis Gabinis sub Romana moenia bellum
 transferatur. ⁴⁰

LIV. Inde in ^b concilia publica adhiberi. ubi, quum de
 aliis rebus assentire se veteribus Gabinis diceret, quibus
 hae notiores essent, ipse identidem belli auctor esse, in eo
 sibi praecipuam prudentiam assumere, quod utriusque
 populi vires nosset, sciretque, invisam profecto superbiam ⁵
 regiam civibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuis-
 sent. Ita quum sensim ad rebellandum primores Gabinor-
 um incitaret, ipse cum promptissimis juvenum praedatum
 atque in expeditiones iret, et dictis factisque cunctis ad
 fallendum instructis vana accresceret fides, dux ad ulti-¹⁰
 mum belli legitur. Ibi quum, inscia multitudine quid
 ageretur, proelia parva inter Romam Gabiosque fierent,
 quibus plerumque Gabina res superior esset; tum certatim
 summi infimique Gabinorum Sex. Tarquinium dono De-
 um sibi missum ducem credere. apud milites vero obeundo¹⁵
 pericula ac labores, pariter praedam munifice largiendo,
 tanta caritate esse, ut non pater Tarquinius potentior Ro-
 mae, quam filius Gabiis esset. Itaque, postquam satis
 virium collectum ad omnes conatus videbat, tum e suis
 unum sciscitatum Romam ad patrem mittit, quidnam se²⁰
 facere vellet? quandoquidem, ut omnia unus Gabiis pos-
 set, ei Dii dedissent. Huic nuncio, quia, credo, dubiae
 fidei videbatur, nihil voce responsum est. Rex, velut de-
 liberabundus, in hortum aedium transit, sequente nuncio
 filii: ibi, inambulans tacitus, summa papaverum capita²⁵
 dicitur baculo decussisse. Interrogando expectandoque:

^a *plerumque se inde Volscos et, &c.*

^b *consilia.*

responsum nuncius fessus, ut re imperfecta, redit Gabios ; quae dixerit ipse, quaeque videret, refert : seu ira, seu odio, seu superbia insita ingenio, nullam eum vocem 30 emisisse. Sexto ubi, quid vellet parens, quidve praeciperet tacitis ambagibus, patuit : primores civitatis, criminando alios apud populum, alios sua ipsos invidia opportunos interemit. multi palam ; quidam, in quibus minus speciosa criminatio erat futura, clam interfecti. Patuit quibusdam 35 volentibus fuga, aut in exilium acti sunt, absentiumque bona juxta atque interemptorum * divisui fuere. Largitionis inde praedaeque et dulcedine privati commodi sensus malorum publicorum adimi, donec, orba consilio auxilioque, Gabina res regi Romano sine ulla dimicatione in 40 manum traditur.

LV. Gabiis receptis, Tarquinius pacem cum Aequorum gente fecit ; foedus cum Tuscis renovavit. Inde ad negotia urbana animum convertit. quorum erat primum ut Jovis templum in monte Tarpejo, monumentum regni sui 5 nominisque, relinqueret : Tarquinius reges ambos, patrem vovisse, filium perfecisse. Et, ut libera a ceteris religionibus area esset tota Jovis templique ejus, quod inaedificaretur, exaugurare fana sacellaque statuit ; quae aliquot ibi a Tatio rege, primum in ipso discrimine adversus 10 Romulum pugnae vota, consecrata, inaugurataque postea fuerant. Inter principia condendi hujus operis movisse numen ad indicandam tanti imperii molem traditur Deos : nam, quum omnium sacellorum exaugurationes admitterent aves, in Termini fano non addixere. Id omen augu- 15 riumque ita acceptum est ; non motam Termini sedem, unumque eum Deorum non evocatum sacratis sibi finibus, firma stabiliaque cuncta portendere. Hoc perpetuitatis auspicio accepto, secutum aliud, magnitudinem imperii portendens, prodigium est. caput humanum integra facie 20 aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse. Quae visa species, haud per ambages, arcem eam imperii caputque rerum fore portendebat. idque ita cecinere vates, quique in urbe erant, quosque ad eam rem consultandam ex Etruria acciverant. Augebatur ad impensas regis animus. 25 Itaque Pometinae manubiae, quae perducendo ad culmen operi destinatae erant, vix in fundamenta suppeditavere.

* *divisa.*

eo magis Fabio, praeterquam quod antiquior est, crediderim, quadraginta ea sola talenta fuisse; quam Pisoni, qui quadraginta millia pondo argenti seposita in eam rem scribit, summam pecuniae neque ex unius tum urbis praeda³⁰ sperandam, et nullius, ne horum quidem magnificentiae operum, fundamenta non exsuperaturam.

LVI. Intentus perficiendo templo, fabris undique ex Etruria accitis, non pecunia solum ad id publica est usus, sed operis etiam ex plebe. qui quum haud parvus et ipse militiae adderetur labor, minus tamen plebs gravabatur, se templa Deum exaedificare manibus suis: quae posthac⁵ et ad alia, ut specie minora, sic laboris aliquanto majoris, traducebatur opera; foros in circo faciendos, cloacamque maximam, receptaculum omnium purgamentorum urbis, sub terram agendam: quibus duobus operibus vix nova haec magnificentia quiequam adaequare po-¹⁰ tuit. His laboribus exercita plebe, quia et urbi multitudinem, ubi usus non esset, oneri rebatur esse, et colonis mittendis occupari latius imperii fines volebat; Siginiam Circejosque colonos misit, praesidia urbi futura terra marique. Haec agenti portentum terribile visum.¹⁵ anguis, ex columna lignea elapsus, quum terrorem fugamque in regiam fecisset, ipsius regis non tam subito pavore perculit pectus, quam anxiiis implevit curis. Itaque quum ad publica prodigia Etrusci tantum vates adhiberentur, hoc velut domestico exterritus visu, Delphos ad max-²⁰ ime inclytum in terris oraculum mittere statuit. neque responsa sortium ulli alii committere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate terras, ignotiora maria, in Graeciam misit. Titus et Aruns profecti. comes his additus L. Junius Brutus, Tarquinia sorore regis natus, juvenis lon-²⁵ ge alius ingenio, quam cujus simulationem induerat. Is quum primores civitatis, in quibus fratrem suum ab avunculo interfectum audisset, neque in animo suo quicquam regi timendum, neque in fortuna concupiscendum relinquere statuit, contemptuque tutus esse, ubi in jure parum³⁰ praesidii esset. Ergo ex industria factus ad imitationem stultitiae, quum se suaeque praedae esse regi sineret, Bruti quoque haud abnuvit cognomen: ut sub ejus obtentu cognominis liberator ille populi Romani animus latens opperiretur tempora sua. Is tum ab Tarquinii ductus³⁵ Delphos, ludibrium verius, quam comes, aureum baculum,

inclusum corneo cavato ad id baculo, tulisse donum Apol-
lini dicitur, per ambages effigiem ingenii sui. Quo post-
quam ventum est, perfectis patris mandatis, cupido in-
40cessit animos juvenum sciscitandi, ad quem eorum reg-
num Romanum esset venturum. Ex infimo specu vo-
cem redditam ferunt: 'Imperium summum Romae habe-
'bit, qui vestrum primus, o juvenes, osculum matri tulle-
'rit.' Tarquinii, ut Sextus, qui Romae relictus fuerat,
45signarus responsi expersque imperii esset, rem summa
ope taceri jubent; ipsi inter se, uter prior quum Romam
redissent, matri osculum daret, sorti permittunt. Bru-
tus, alio ratus spectare Pythicam vocem, velut si prolapsus
cecidisset, terram osculo contigit: scilicet, quod ea
50communis mater omnium mortalium esset. Reditum inde
Romam, ubi adversus Rutulos bellum summa vi para-
batur.

LVII. Ardeam Rutuli habebant, gens, utpote ea regione
atque in ea aetate, divitiis praepollens. eaque ipsa causa
belli fuit, quod rex Romanus tum ipse ditari, exhaustus
magnificentia publicorum operum, tum praeda delinire
5 popularium animos studebat; praeter aliam superbiam
regno infestus etiam, quod se in fabricum ministeriis ac
servili tamdiu habitos opere ab rege indignabantur. Ten-
tata res est, si primo impetu capi Ardea posset. ubi id pa-
rum processit, obsidione munitionibusque coepti premi
10hostes. In iis stativis, ut fit longo magis quam acri bello,
satis liberi commeatus erant: primoribus tamen magis,
quam militibus. Regii quidem juvenes interdum otium
conviviis commensationibusque inter se terebant. forte po-
tantibus his apud Sex. Tarquinium, ubi et Collatinus
15coenabat Tarquinius, Egerii filius, incidit de uxoribus
mentio: suam quisque laudare miris modis. inde certa-
mine accenso, Collatinus negat, 'verbis opus esse, paucis
'id quidem horis posse sciri, quantum caeteris praestet Lu-
'cretia sua. Quin, si vigor juventae inest, conscendimus
20equos, invisimusque praesentes nostrarum ingenia? Id
'cuique spectatissimum sit, quod nec opinato viri adventu
occurrerit oculis.' Incaluerant vino. 'age sane,' omnes.
citatis equis advolant Romam. Quo quum, primis se in-
tendentibus tenebris, pervenissent, pergunt inde Collati-
25nam: ubi Lucretiam, haudquaquam ut regias nurus, quas
in convivio luxurque cum aequalibus viderant tempus te-

rentes, sed nocte sera deditam lanae inter lucubrantēs ancillas in medio aedium sedentem inveniunt. Muliebriſ certaminis laus penes Lucretiam fuit. adveniens vir Tarquinique excepti benigne. victor maritus comiter invitat³⁰ regios juvenes. Ibi Sex. Tarquinius mala libido Lucretiae per vim stuprandae capit. tum forma, tum spectata castitas incitat. Et tum quidem ab nocturno juvenili ludo in castra redeunt.

LVIII. Paucis interjectis diebus, Sex. Tarquinius, inscio Collatino, cum comite uno Collatiam venit. ubi exceptus benigne ab ignaris consilii, quum post coenam in hospitale cubiculum deductus esset, amore ardens; postquam satis a tuta circa, sopitique omnes videbantur, stric-⁵ to gladio ad dormientem Lucretiam venit, sinistraque manu mulieris pectore oppresso, 'Tace, Lucretia,' inquit, 'Sex. Tarquinius sum; ferrum in manu est: moriere, si emiseris vocem.' Quum pavida ex somno mulier nullam opem, prope mortem imminentem, videret; tum Tarquin-¹⁰ ius fateri amorem, orare, miscere precibus minas, versare in omnes partes muliebreſ animum. ubi obstinatum videbat, et ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus: cum mortua jugulatum servum nudum positurum, ait, ut in sordido adulterio necata dicatur. Quo ter-¹⁵ rore quum vicisset obstinatum pudicitiam velut victrix libido, profectusque inde Tarquinius, ferox expugnato decore muliebri, esset; Lucretia, moesta tanto malo, nuncium Romam eundem ad patrem, Ardeamque ad virum mittit, ut cum singulis fidelibus amicis veniant: ita facto²⁰ maturatoque opus esse; rem atrocem incidisse. Sp. Lucretius cum P. Valerio Volesi filio, Collatinus cum L. Junio Bruto venit; cum quo forte Romam rediens ab nuncio uxoris erat conventus. Lucretiam sedentem moestam in cubiculo inveniunt. adventu suorum lacrimae orbortae.²⁵ quaerentique viro ¹ 'Satin' salvae? minime,' inquit; 'quid enim salvi est mulieri, amissa pudicitia? Vestigia viri alieni, Collatine, in lecto sunt tuo. Ceterum corpus est tantum violatum, animus insons. mors testis erit. Sed date dextras fidemque, haud impune adultero fore.³⁰ Sex. est Tarquinius, qui hostis pro hospite priore nocte

a add omnia.

1. *Satin' salvae?* } *Satiene salvae res aint.*

‘vi armatus mihi sibiue, si vos viri estis, pestiferum hinc
 ‘abstulit gaudium.’ Dant ordine omnes fidem : conso-
 lantur aegram animi, avertendo noxam ab coacta in auc-
 35torem delicti. mentem peccare, non corpus : et, unde con-
 silium abfuerit, culpam abesse. ‘Vos,’ inquit, ‘videritis,
 ‘quid illi debeatur : ego me, etsi peccato absolvo, suppli-
 ‘cio non libero. nec ulla deinde impudica Lucretiae ex-
 ‘emplo vivet.’ Cultrum, quem sub veste abditam habe-
 40bat, eum in corde defigit : prolapsaque in vulnus, mori-
 bunda cecidit. Conclamant vir paterque.

LIX. Brutus, illis luctu occupatis, cultrum ex vulnere
 Lucretiae extractum, manantem cruore prae se tenens,
 ‘Per hunc,’ inquit, ‘castissimum ante regiam injuriam
 ‘sanguinem juro, vosque, Dii, testes facio, me L. Tarquin-
 5 ‘ium Superbum, cum scelerata conjuge et omni liberorum
 ‘stirpe, ferro, igni, quacunq;ue dehinc vi possim, exsequu-
 ‘turum. nec illos, nec alium quemquam regnare Romae
 ‘passurum.’ Cultrum deinde Collatino tradit ; inde La-
 cretio ac Valerio, stupentibus miraculo rei, unde novum in
 10Bruti pectore ingenium. Ut praeceptum erat, jurant : to-
 tique ab luctu versi in iram, Brutum, jam inde ad expug-
 nandum regnum vocantem, sequuntur ducem. Elatum do-
 mo Lucretiae corpus in forum deferunt, concientque mira-
 culo, ut fit, rei novae atque indignitate homines. pro se
 15quisque scelus regum ac vim queruntur. Movet tam pa-
 tris moestitia, tum Brutus, castigatior lacrimarum atque in-
 tertium querelarum, auctorque, quod viros, quod Romanos
 deceret, arma capiendi adversus hostilia ausos. Ferocissi-
 mus quisque juvenum cum armis voluntarius adest. se-
 20quitur et cetera juvenus. Inde, pari praesidio relicto Col-
 latiae ad portas, custodibusque datis, ne quis eum motum
 regibus nuntiaret, ceteri armati, duce Bruto, Romam pro-
 fecti. Ubi eo ventum est, quacunq;ue incidit, armata mul-
 tudo pavorem ac tumultum facit. rursus, ubi anteire pri-
 25mores civitatis vident, quicquid sit, haud temere esse ren-
 tur. Nec minorem motum animorum Romae tam atrox
 res facit, quam Collatae fecerat. Ergo ex omnibus locis
 urbis in forum curritur. Quo simul ventum est, praeco ad
 tribunum Celerum, in quo tum magistratu forte Brutus
 30erat, populum advocavit. Ibi oratio habita, nequaquam
 ejus pectoris ingeniiue, quod simulatum ad eam diem fu-
 erat, de vi ac libidine Sex. Tarquinii, de stupro infando

Lucretiae et miserabili caede, de orbitate Tricipitini, cui morte filiae causa mortis indignior ac miserabilior esset, addita superbia ipsius regis, miseriaeque et labores plebis, 35 in fossas cloacasque exhauriendas demersae. Romanos homines, victores omnium circa populorum, opifices ac lapidas pro bellatoribus factos. Indigna Ser. Tullii regis memorata caedes, et invecta corpori patris nefando vehiculo filia; invocatique ultores parentum Dii. His atroci-40 oribusque, credo, aliis, quae praesens rerum indignitas haudquaquam relatu scriptoribus facilia subjicit, memoratis, incensam multitudinem perpulit, ut imperium regi abrogaret, exsulesque esse juberet L. Tarquinius cum conjugē ac liberis. Ipse, junioribus, qui ultro nomina dabant, 45 lectis armatisque, ad concitandum inde adversus regem exercitum Ardeam in castra est profectus; imperium in urbe Lucretio, praefecto urbis jam ante ab rege instituto, relinquit. Inter hunc tumultum Tullia domo profugit, exsecrantibus, quacunque incedebat, invocantibusque paren-50 tum furias viris mulieribusque.

LX. Harum rerum nunciis in castra perlatis, quum re nova trepidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus, flexit viam Brutus, (senserat enim adventum) ne obvius fieret; eodemque fere tempore, diversis itineribus, Brutus Ardeam, Tarquinius Romam, venerunt. Tar- 5 quiniō clausae portae, exiliumque indictum: liberatorem urbis laeta castra accepere; exactique inde liberi regis. Duo patrem secuti sunt, qui exsulatum Caere in Etruscos ierunt. Sex. Tarquinius, Gabios, tanquam in suum regnum, profectus, ab ultoribus veterum simultatum, quas si-10 bi ipse caedibus rapinisque conciverat, est interfectus. L. Tarquinius Superbus regnavit annos quinque et viginti. Regnatum Romae ab condita urbe ad liberatam annos ducentos quadraginta quatuor. Duo consules inde comitiis centuriatis a praefecto urbis ex commentariis Ser. Tullii 15 creati sunt, L. Junius Brutus, et L. Tarquinius Collatinus.

LIBER SECUNDUS.

EPITOME.

1. BRUTUS jurejurando populum adstrinxit, neminem regnare Romae passuros: II. Tarquinium Collatinum, collegam suum, propter affinitatem Tarquiniorum suspectum, coegit consulatu se abdicare, et civitate cedere. V. Bona regum diripi jussit; agrum, Marti consecravit, qui Campus Martius nominatus est. adolescentes nobiles, in quibus suos quoque et sororis filios, quia conjuraverant de recipiendis regibus, securi percussit. servo indici, cui Vindicio nomen fuit, libertatem dedit: ex cujus nomine vindicta est appellata. VI. Quam adversus reges, qui, contractis Vejentium et Tarquiniensium copiis, bellum intulerant, exercitum duxisset, in acie cum Arunte, filio Superbi, commortuus est: VII. eumque matronae annum luxerunt. VIII. P. Valerius consul legem de provocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. IX, X. Porsena, Rex Clusinorum, bello pro Tarquiniis suscepto, quum ad Janiculum venisset, ne Tiberim transiret, virtute Coclitis Horatii prohibitus est; qui, dum alii pontem sublicium rescindunt, solus Etruscoos sustinuit; et, ponte rupto, armatus se in flumen misit, et, ad suos tranavit. XII. Alterum accessit virtutis exemplum a Mucio: qui, quum ad feriendum Porsenam castra hostium intrasset, occiso scriba, quem regem esse putabat, comprehensus, impositam altaribus manum, in quibus sacrificatum erat, exuri passus est; dixitque, tales trecentos esse conjuratos in mortem ipsius regis. quorum admiratione coactus Porsena pacis condiciones ferre, bellum omisit, acceptis obsidibus. XIII. Ex quibus virgo una Claelia, deceptis custodibus, per Tiberim ad suos tranavit: et, quum reddita esset, a Porsena honorifice remissa, equestri statua donata est. XVI. Ap. Claudius ex Sabinis Romam transfugit: ob hoc Claudia tribus adjecta est. Numerus tribuum amplius est, ut essent viginti una. XIX, XX. Adversus Tarquinium Superbum, cum Latinorum exercitu bellum inferentem, A. Posthumius dictator prospere pugnavit apud lacum Regillum. XXIII, &c. Plebs, quum propter nexos ob aes alienum in Sacrum montem secessisset, consilio Menenii Agrippae a seditione revocata est. Idem Agrippa, quum decessisset, propter paupertatem publico impendio elatus est. XXXIII. Tribuni plebis quinque creati sunt. Oppidum Volscorum Corioli captum est virtute et opera C. Marcii, qui ob hoc Coriolanus vocatus est. XXXVI, &c. Ti. A. Vinus, vir de plebe, quum in visu admonitus esset, ut de quibusdam religionibus ad senatum perferret, et neglexisset, amisso filio, debilis factus, postquam, delatus ad senatum lectica, eadem illa indicaverat, usu

pedum recepto, domum reversus est. XXXIX, XL. Quum C. Marcius Coriolanus, qui in exilium erat pulsus, dux Volscorum factus, exercitum hostium urbi Romae admovisset, et missi ad eum primum legati, postea sacerdotes, frustra deprecati essent ne bellum patriae inferret; Veturia mater et Volumnia uxor impetraverunt ab eo, ut recederet. XLI. Lex agraria primum lata est. Sp. Cassius consularis regni crimine damnatus est necatusque. XLII, &c. Oppia, virgo Vestalis, ob incestum viva defossa est. XLVI, &c. Quum vicini hostes Veientes incommodi magis, quam graves, essent, familia Fabiorum id bellum gerendum depoposcit; misitque in id trecentos sex armatos, qui ad Cremeram ad unum ab hostibus caesi sunt, uno impubere domi relicto. LVIII, LIX. Ap. Claudius consul, quum adversus Volscos contumacia exercitus male pugnatum esset, decimum quemque militum fuste percussit. LX, &c. Res praeterea adversum Volscos, et Aequos, et Veientes, seditiones inter Patres plebemque continet.

I. LIBERI jam hinc populi Romani res, pace belloque gestas, annuos magistratus, imperiaque legum, potentiora quam hominum, peragam. Quae libertas ut laetior esset, proximi regis superbia fecerat. nam priores ita regnarunt, ut haud immerito omnes deinceps conditores partium 5
 * certe urbis, quas novas ipsi sedes ab se auctae multitudini addiderunt, numerentur: neque ambigitur, quin Brutus idem, qui tantum gloriae, Superbo exacto rege, meruit, pessimo publico id facturus fuerit, si libertatis immaturae cupidine priorum regum alicui regnum extorsisset. Quid 10
 enim futurum fuit, si illa pastorum convenarumque plebs, transfuga ex suis populis, sub tutela inviolati templi aut libertatem, aut certe impunitatem, adepta, soluta regio metu, agitari coepta esset tribuniciis procellis? et in ali-
 ena urbe cum Patribus serere certamina, priusquam pig-15
 nora conjugum ac liberorum, caritasque ipsius soli, cui longo tempore assuescitur, animos eorum consociasset? Dissipatae res nondum adultae discordia forent: quas fovit tranquilla moderatio imperii, eoque nutriendo per-
 duxit, ut bonam frugem libertatis maturis jam viribus fer-20
 re possent. Libertatis autem originem inde magis, quia annum imperium consulare factum est, quam quod deminutum quicquam sit ex regia potestate, numeres. Omnia jura, omnia insignia primi consules tenuere. id modo cau-
 tum est, ne, si ambo fasces haberent, duplicatus terror 25

* coeptae.

G

videretur. Brutus prior, concedente collega, fasces habuit: qui non acrior vindex libertatis fuerat, quam deinde custos fuit. Omnium primum avidum novae libertatis populum, ne postmodum flecti precibus aut donis regis posset, jurejurando adegit, neminem Romae passuros regnare. Deinde, quo plus virium in senatu frequentia etiam ordinis faceret, caedibus regis deminutum Patrum numerum, primoribus equestribus gradus lectis, ad trecentorum summam explevit. traditumque inde fertur, ut in senatum
 35 vocarentur, qui Patres, quique conscripti essent. conscriptos, videlicet, in novum senatum appellabant lectos. Id mirum quantum profuit ad concordiam civitatis jungendosque Patribus plebis animos.

II. Rerum deinde divinarum habita cura. et, quia quaedam publica sacra per ipsos reges factitata erant, ne ubiubi regum desiderium esset, regem sacrificulum creant. Id sacerdotium pontifici subiecere, ne additus nomini
 5 honos aliquid libertati, cujus tunc prima erat cura, officeret. ac nescio, an, nimis undique eam minimis quoque rebus muniendo, modum excesserint. Consulis enim alterius, quum nihil aliud offenderit, nomen invisum civitati fuit. 'Nimium Tarquinius regno assuesse. initium a Prisco
 10 factum. Regnasse deinde Ser. Tullium. ne, inter vallo quidem facto, oblitum, tanquam alieni, regni Superbum Tarquinium; velut haereditatem gentis scelere ac vi repetisse. Pulso Superbo, penes Collatinum imperium esse. Nescire Tarquinius privatas vivere. non
 15 placere nomen. periculosum libertati esse.' Hic primo sensim tentantium animos sermo per totam civitatem est datus, sollicitamque suspicione plebem Brutus ad concionem vocat. Ibi omnium primum iusjurandum populi recitat: 'Neminem regnare passuros, nec esse Romae, unde
 20 periculum libertati foret. Id summa ope tuendum esse: neque ullam rem, quae eo pertineat, contemnendam. Invitum se dicere hominis causa: nec dicturum fuisse, ni caritas reipublicae vinceret. Non credere populum Romanum, solidam libertatem recuperatam esse. Regium
 25 genus, regium nomen, non solum in civitate, sed etiam in imperio esse. Id officere, id obstare libertati. Hunc tu,' inquit, 'tua voluntate, L. Tarquini, remove metum. Meminimus, fatemur, ejecisti reges. Absolve beneficium tuum. Aufer hinc regium nomen. Res tuas

'tibi non solum reddent cives tui, auctore me; sed, si30
 'quid deest, munifice augebunt. Amicus abi. exonera
 'civitatem vano forsitan metu. Ita persuasum est animis,
 'cum gente Tarquinia regnum hinc abiturum.' Consuli
 primo tam novae rei ac subitae admiratio incluserat vo-
 cem. Dicere deinde incipientem primores civitatis cir-35
 cumsistunt, eadem multis precibus orant. et ceteri qui-
 dem movebant minus. Postquam Sp. Lucretius major
 aetate ac dignitate, socer praeterea ipsius, agere varie,
 rogando alternis suadendoque, coepit, ut vinci se consensu
 civitatis pateretur; timens consul, ne postmodum privato40
 sibi eadem illa cum bonorum amissione, additaque alia
 insuper ignominia, acciderent, abdicavit se consulatu:
 rebusque suis omnibus Lavinium translatis, civitate cessit.
 Brutus ex senatusconsulto ad populum tulit, ut omnes
 Tarquiniae gentis exules essent: collegam sibi comitiis45
 centuriatis creavit P. Valerium, quo adiutore reges ejece-
 rat.

III. Quum haud cuiquam in dubio esset, bellum ab
 Tarquinis imminere, id quidem spe omnium serius fuit.
 ceterum, id quod non timebant, per dolum ac proditorem
 prope libertas amissa est. Erant in Romana juventute
 adolescentes aliquot, nec ii tenui loco orti, quorum in 5
 regno libido solutior fuerat, aequales sodalesque adole-
 scentium Tarquiniorum, assueti more regio vivere. Eam
 tum, aequato jure omnium, licentiam quaerentes, liberta-
 tem aliorum in suam vertisse servitute inter se conque-
 rebantur. 'Regem hominem esse, a quo impetres, ubi10
 'jus, ubi injuria' opus sit: esse gratiae locum, esse ben-
 'eficio; et irasci et ignoscere posse: inter amicum atque
 'inimicum discrimen nosse. Leges rem surdam, inexora-
 'bilem esse, salubriorem melioremque inopi, quam poten-
 'ti: nihil laxamenti nec veniae habere, si modum exces-15
 'seris. periculosum esse, in tot humanis erroribus sola
 'innocentia vivere.' Ita, jam sua sponte aegris animis,
 legati ab regibus superveniunt, sine mentione reditus bona
 tantum repetentes. Eorum verba postquam in senatu
 audita sunt, per aliquot dies ea consultatio tenuit: ne non20
 reddita belli causa; reddita, belli materia et adjumentum

1. *Opus.*] *Opus* is an indeclinable adjective, agreeing with *jus* and *injuria*. Thus Cicero, in his oration against Verres, says *Dux nobis et auctor opus est.*

essent. Interim legati alii alia moliri, aperte bona repetentes, clam recuperandi regni consilia struere. et, tanquam ad id, quod agi videbatur, ambientes nobilium 25 adolescentium animos pertentant. a quibus placide oratio accepta est, his literas ab Tarquiniiis reddunt; et de accipiendis clam nocte in urbem regibus colloquuntur.

IV. Vitellius Aquilliusque fratribus primo commissa res est. Vitelliorum soror consuli nupta Bruto erat: jamque ex eo matrimonio adolescentes erant liberi, Titus Tiberiusque. eos quoque in societatem consilii avunculi assumunt. praeterea et nobiles aliquot adolescentes conscii assumpti, quorum vetustate memoria abiit. Interim quum in senatu vicisset sententia, quae censebat reddenda bona; eamque ipsam causam morae in urbe haberent legati, quod spatium ad vehicula comparanda a consulibus sumpsissent, quibus regum asportarent res; omne id tempus cum 10 conjuratis consultando absumunt, evincuntque instando, ut literae sibi ad Tarquinius darentur: nam aliter qui eredituros eos, non vana ab legatis super rebus tantis afferri? Datae literae, ut pignus fidei essent, manifestum 15 facinus fecerunt. Nam quum, pridie quam legati ad Tarquinius proficiscerentur, et coenatum forte apud Vitellios esset, conjuratique ibi, remotis arbitris, multa inter se de novo, ut fit, consilio egissent: sermonem eorum ex servis unus excepit, qui jam antea id senserat agi: sed 20 eam occasionem, ut literae legatis darentur, quae deprehensae rem coarguere possent, exspectabat. postquam datas sensit, rem ad consules detulit. Consules, ad deprehendendos legatos conjuratosque profecti domo, sine tumultu rem omnem oppressere: literarum in primis habitacura, ne interciderent. proditoribus extemplo in vincula 25 coniectis, de legatis paullulum addubitatum est: et tanquam visi sunt commisisse, ut hostium loco essent, jus tamen gentium valuit.

V. De bonis regiis, quae * reddi ante censuerant, res integra refertur ad Patres. illi victi ira vetuere reddi, vetuere in publicum redigi. Diripienda plebi sunt data; ut, contacta regia praeda, spem in perpetuum cum his 5 pacis amitteret. Ager Tarquiniorum, qui inter urbem ac Tiberim fuit, consecratus Marti, Martius deinde campus

* *reddenda.*

fuit. Forte ibi tum seges farris dicitur fuisse matura messi. quem campi fructum quia religiosum erat consumere, de- sectam cum stramento segetem magna vis hominum simul immissa corribus fudere in Tiberim, tenui fluentem aqua, 10: ut mediis caloribus solet. ita in vadis haesitantis frumenti acervos sedisse illitos limo. Insulam inde paullatim, et aliis, quae fert temere flumen, eodem invectis factam. postea credo additas moles, manuque adjutum, ut tam eminens area, ^a firmaque templis quoque ac porticibus sus- 15: tinendis esset. Direptis bonis regum, damnati proditores, sumptumque supplicium, conspectus eo, quod poenae capiendae ministerium patri de liberis consulatus imposuit, et, qui spectator erat amovendus, eum ipsam fortuna ex- actorem supplicii dedit. Stabant deligati ad palum nobi- 20: lissimi juvenes. sed a ceteris, velut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium in se averterant oculos, miserebat- que non poenae magis homines, quam sceleris, quo poe- nam meriti essent; illos, eo potissimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatum ortum ex domo 25: Junia, Patres, plebem, quicquid Deorum hominumque Romanorum esset, induxisse in animum, ut superbo quon- dam regi, tum infesto exsuli, proderent. Consules in se- dem processere suam; missique lictores ad sumendum supplicium nudatos virgis cedunt, securique feriunt: 30: quum inter omne tempus pater, vultusque; et os ejus, spectaculo esset, eminente animo patrio inter publicae poenae ministerium. Secundum poenam nocentium, ut in utramque partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset, praemium indici, pecunia ex aerario, libertas et ci- 35: vitas, data. Ille primum dicitur vindicta liberatus. qui- dam vindictae quoque nomen tractum ab illo putant; Vindicio ipsi nomen fuisse. Post illum observatum, ut, qui ita liberati essent, in civitatem accepti viderentur.

VI. His, sicut acta erant, nunciatis, incensus Tarquin- ius non dolore solum tantae ad irritum cadentis spei, sed etiam odio iraque, postquam dolo viam obseptam vidit, bellum aperte moliendum ratus, circumire supplex Etru- riae urbes; orare maxime Veientes Tarquiniensesque, 5: ^{ne} se ortum, ejusdem sanguinis, extorrem egentem ex

^a *firma templis.*

1. Se.] *Se* is in the ablative, and refers to *Veientes Tarquini- ensesque*.

' tanto modo regno, cum liberis adolescentibus ante oculos
 ' suos perire sinerent. Alios peregre in regnum Romanum
 ' accitos: se regem, augmentem bello Romanum imperium,
 10' a proximis scelerata conjuratione pulsum. eos inter se,
 ' quia nemo unus satis dignus regno visus sit, partes regni
 ' rapuisse; bona sua diripienda populo dedisse; ne quis
 ' expers sceleris esset. Patriam se regnumque suum re-
 ' petere, et persequi ingratos cives velle. Ferrent opem,
 15' adjuvarent; suas quoque veteres injurias ultum irent,
 ' toties caesas legiones, agrum ademptum.' Haec move-
 runt Vejentes: ac pro se quisque, Romano saltem duce,
 ignominias demendas, belloque amissa repetenda, minaci-
 ter fremunt. Tarquinienses nomen ac cognatio movet.
 20pulchrum videbatur, suos Romae regnare. Ita duo dua-
 rum civitatum exercitus, ad repetendum regnum belloque
 persequendos Romanos, secuti Tarquinium. Postquam
 in agrum Romanum ventam est, obviam hosti consules
 eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit: Brutus
 25ad explorandum cum equitatu antecessit. Eodem modo
 primus eques hostium agminis fuit, (praeerat Aruns Tar-
 quinius, filius regis) rex ipse cum legionibus sequebatur.
 Aruns, ubi ex lictoribus procul consulem esse; deinde
 jam propius ac certius facie quoque Brutum cognovit, in-
 30flammatus ira, ' Ille est vir,' inquit, ' qui nos extorres
 ' expulit patria. Ipse, en, ille, nostris decoratus insigni-
 ' bus, magnifice incedit. Dii regum ultores adeste.' Con-
 citat calcaribus equum, atque in ipsum infestus consulem
 dirigit. Sensit in se iri Brutus. Decorum erat tum ipsis.
 35capessere pugnam ducibus: avide itaque se certamini
 offert. adeoque infestis animis concurrerunt, neuter, dum
 hostem vulneraret, sui protegenti corporis memor, ut,
 contrario ictu per parmam uterque transfixus, duabus hae-
 rentes hastis moribundi ex equis lapsi sint. simul et cete-
 40ra equestris pugna coepit; neque ita multo post et pedi-
 tes superveniunt. Ibi varia victoria, et velut aequo Marte
 pugnatum est. dextra utrinque cornua vicere, laeva supe-
 rata. Vejentes, vinci ab Romano milite assueti, fusi fu-
 gatique. ^a Tarquiniensis, novus hostis, non stetit solum,
 45sed etiam ab sua parte Romanum pepulit.

^a Add sunt.

VII. Ita quum pugnatum esset, tantus terror Tarquinium atque Etruscos incessit, ut, omissa irrita re, nocte ambo exercitus, Vejens Tarquiniensisque, suas quisque abirent domos. Adjiciunt miracula huic pugnae: silentio proximae noctis ex silva Arsia ingentem editam vocem; 5 Silvani vocem eam creditam; haec dicta, 'Uno plus 'Etruscorum cecidisse in acie; vincere bello Romanum.' Ita certe inde abiere Romani, ut victores; Etrusci pro victis. Nam, postquam illuxit, nec quisquam hostium in conspectu erat, P. Valerius consul spolia legit, trium-10 phansque inde Romam rediit. collegae funus, quanto tum potuit apparatu, fecit. sed multo majus morti decus publica fuit moestitia, eo ante omnia insignis, quia matronae annum, ut parentem, eum luxerunt, quod tam acer ultor violatae pudicitiae fuisset. Consuli deinde, qui superfue-15 rat, ut sunt mutabiles vulgi animi, ex favore non invidia modo, sed suspicio etiam cum atroci crimine, orta. Regnum eum affectare, fama ferebat: quia nec collegam subrogaverat in locum. Bruti, et aedificabat in summa Velia. ibi alto atque munito loco arcem inexpugnabilem fore.20 Haec dicta vulgo creditaque quum indignitate angerent consulis animum, vocato ad consilium populo, summissis fascibus in concionem ^a ascendit. Gratum id multitudini spectaculum fuit; summissa sibi esse imperii insignia: confessionemque factam, populi, quam consulis, majesta-25 tem vimque majorem esse. Ubi audire jussi, consul 'laudare fortunam collegae, quod, liberata patria, in summo honore, pro republica dimicans, matura gloria, nec dum se vertente in invidiam, mortem occubuisset. se 'superstitem gloriae suae ad crimen atque invidiam supe-30 resse: ex liberatore patriae ad Aquillios ^b se Vitelliosque recidissee. Nunquamne ergo,' inquit, 'ulla adeo a vobis 'spectata virtus erit, ut suspicione violari nequeat? Ego me, illum acerrimum regum hostem, ipsum cupiditatis 'regni crimen subitum timerem? Ego, si in ipsa arce35 'Capitolioque habitarem, metui me crederem posse a civibus meis? tam levi momento mea apud vos fama pendet? adeone est fundata leviter fides, ut, ubi sim, quam 'qui sim, magis referat? Non obstabunt P. Valerii aedes 'libertati vestrae, Quirites; tuta erit vobis Velia. Dese-40 'ram non in planum modo aedes, sed colli etiam subji-

^a ascendit.^b Del. se.

'am: ut vos supra suspectum me civem habitetis. In-
'Velia aedificent, quibus melius, quam P. Valerio, credi-
'tur libertas.' Delata confestim materia omnis infra Ve-
45liam; et, ubi nunc ¹ Vicaepotae est, domus in infimo clive
aedificata.

VIII. Latae deinde leges, non solum quae regni suspi-
cione consulem absolverent, sed quae adeo in contrarium
verterent, ut popularem etiam facerent. inde cognomen
factum Publicolae est. ante omnes de provocatione ad-
5 versus magistratus ad populum, sacrandoque cum bonis
capite ejus, qui regni occupandi consilia inisset, gratiae in
vulgus leges fuere. Quas quum solus pertulisset, ut sua
unius in his gratia esset; tum deinde comitia collegae
subrogando habuit. Creatus Sp. Lucretius consul, qui
10 magno natu, non sufficientibus jam viribus ad consularia
munera obeunda, intra paucos dies moritur: Suffectus
in Lucretii locum M. Horatius Pulvillus. Apud quosdam
veteres auctores non invenio Lucretium consulem: Bruto
statim Horatium suggerent. credo, quia nulla gesta res-
15 insignem fecerit consulatum, memoria intercidisse. Non-
dum dedicata erat in Capitolio Jovis aedes. Valerius
Horatiusque consules sortiti, uter dedicaret. Horatio
sorte evenit. Publicola ad Vejentium bellum profectus.
Aegrius, quam dignum erat, tulere Valerii necessarii, de-
20 dicationem tam inclyti templi Horatio dari. id omnibus
modis impedire conati, postquam alia frustra tentata erant,
postem jam tenenti consuli foedum inter precationem
Deum nuncium incutiunt; 'mortuum ejus filium esse,
'funestaque familia dedicare eum templum non posse.'
25 Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit,
nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. Nihil
aliud ad eum nuncium a proposito aversus, quam ut cada-
ver efferri juberet, tenens postem, precationem peragit, et
dedicat templum. Haec post exactos reges domi mili-
30 tiaeque gesta primo anno. Inde P. Valerius iterum T.
Lucretius consules facti.

IX. Jam Tarquinii ad Lartem Porsenam, Clusinum re-
gem, perfugerant. ibi, miscendo consilium precesque,
nunc orabant, 'ne se, oriundos ex Etruscis, ejusdem san-

1. *Vicaepotae.*] *The temple of the Goddess Victory.* Cicero makes
mention of the same Goddess.

'guinis nominisque, egentes exulare pateretur:' nunc
 monebant etiam, 'ne orientem morem pellendi reges inul- 5
 'tum sineret. Satis libertatem ipsam habere dulcedinis.
 'Nisi, quanta vi civitates eam expetant, tanta regna reges
 'defendant, aequari summa infimis. nihil excelsum, ni-
 'hil, quod supra cetera emineat, in civatibus fore. Ades-
 'se finem regnis, rei inter Deos hominesque pulcherri-10
 mae.' Porsena, tum regem esse Romae, tum Etruscae gentis
 regem, amplum Tuscis ratus, Romam infesto exercitu ve-
 nit. Non unquam alias ante tantus terror senatum inva-
 sit. adeo valida res tum Clusina erat, magnumque Porse-
 nae nomen. nec hostes modo timebant, sed suosmet ipsi15
 cives, ne Romana plebs, metu perculsa, receptis in urbem
 regibus, vel cum servitute pacem acciperet. Multa igitur
 blandimenta plebi per id tempus ab senatu data. anno-
 nae in primis habita cura, et ad frumentum comparandum
 missi, alii in Volscos, alii Cumas. ¹ Salis quoque ven-20
 dendi arbitrium, quia impenso pretio venibat, in pub-
 licum omni sumptu, ademptum privatis. Portoribusque
 et tributo plebes liberata, ut divites conferrent, qui
 oneri ferendo essent: pauperes satis stipendii pen-
 dere, si liberos educarent. Itaque haec indulgentia Pa-25
 trum, asperis postmodum rebus in obsidione ac fame, adeo
 concordem civitatem tenuit, ut regum nomen non summi
 magis, quam infimi, horrerent: nec quisquam unus ma-
 lis artibus postea tam popularis esset, quam tum bene im-
 perando universus senatus fuit. 30-

X. Quum hostes adessent, pro se quisque in urbem ex
 agris demigrant: urbem ipsam sepiunt praesidiis. alia mu-
 ris alia Tiberi objecto videbantur tuta. Pons sublicius
 iter pene hostibus dedit: ni unus vir fuisset, Horatius
 Cocles; (id munimentum illo die fortuna urbis Romanae 5
 habuit) qui, positus forte in statione pontis, quum captum
 repentino impetu Janiculum, atque inde citatos decur-
 rere hostes vidisset, trepidamque turbam suorum arma
 ordinesque relinquere, reprehensans singulos, obsistens,
 obtestansque Deum et hominum fidem, testabatur: 'ne-10
 'quicquam deserto praesidio eos fugere. Si transitum

1. *Salis—privatis.*] Salt-pits were the property of the State and
 farmed out to individuals, who sold the salt obtained from them at
 a high price. Livy says, that this privilege of selling salt was
 taken away from individuals, because it was sold at too high a rate,
 and the salt works were managed at the public expence.

'pontem a tergo reliquissent, jam plus hostium in Pala-
 'tio Capitolioque, quam in Janiculo, fore. Itaque monere,
 'a praedicere, ut pontem ferro, igni, quacunque vi possent,
 15^a interrumpant. Se impetum hostium, quantum corpore
 'uno posset obsisti, excepturum.' / Vadit inde in primum
 aditum pontis : insignisque inter^a conspecta cedentium
^b pugnae terga, obversis cominus ad ineundum proelium
 armis, ipso miraculo audaciae obstupescit hostes. duos ta-
 20men cum eo pudor tenuit, Sp. Lartium ac T. Herminiu-
 um, ambos claros genere factisque. Cum his primam pe-
 riculi procellam, et quod tumultuosissimum pugnae erat,
 parumper sustinuit. deinde eos quoque ipsos, exigua
 parte pontis relictis, revocantibus, qui rescindebant, ce-
 25dere in tutum coegit. Circumferens inde truces minaci-
 ter oculos ad proceres Etruscorum, nunc singulos provo-
 care, nunc increpare omnes, 'Servitia regum superbo-
 'rum, suae libertatis immemores, alienam oppugnatum
 'venire.' Cunctati aliquamdiu sunt, dum aliud alium, ut
 30proelium incipiant, circumspectant. pudor deinde com-
 movit aciem, et, clamore sublato, undique in unum hos-
 tem tela conjiciunt. Quae quum in objecto cuncta scuto
 haesissent, neque ille minus obstinatus ingenti pontem ob-
 tineret gradu, jam impetu conabantur detrudere virum ;
 35quum simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorum,
 alacritate perfecti operis sublatus, pavore subito impetum
 sustinuit. Tum Cocles, 'Tiberine pater,' inquit, 'te
 'sancte precor, haec arma et hunc militem propitio flu-
 mine accipias.' Ita sic armatus in Tiberim desiluit ; mul-
 40tisque super incidentibus telis incolumis ad suos tranavit,
 rem ausus plus famae habituram ad posteros, quam fidei.
 Grata erga tantam virtutem civitas fuit : statua in comitio
 posita. agri quantum uno die circumaravit, datum. Pri-
 vata quoque inter publicos honores studia eminebant. nam
 45in magna inopia pro domesticis copiis unusquisque ei ali-
 quid, fraudans se ipse victu suo, contulit.

XI. Porsena, primo conatu repulsus, consiliis ab op-
 pugnanda urbe ad obsidendam versis, praesidio in Janicu-
 lo locato, ipse in plano ripisque Tiberis castra posuit ; na-
 vibus undique accitis, et ad custodiam, ne quid Romam
 5 frumenti subvehi sineret, et ut praedatum milites trans

^a praecipere.

^b pugna.

flumen per occasiones aliis atque aliis locis trajiceret : brevique adeo infestum omnem Romanum agrum reddidit, ut non cetera solum ex agris, sed pecus quoque omne in urbem compelleretur, neque quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantum licentiae Etruscis, non me-10 tu magis, quam consilio, concessum. namque Valerius consul, intentus in occasionem multos simul et effusos improvise adoriundi, in parvis rebus negligens ultor, gravem se ad majora vindicem servabat. Itaque, ut eliceret praedatores, edicit suis, postero die frequentes porta Esquili-15 na, quae aversissima ab hoste erat, expellerent pecus; scituros id hostes ratus, quod in obsidione et fame servitia infida transfugerent. Et sciare perfugae indicio; multoque plures, ut in spem universae praedae, flumen trajiciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis co-20 piis ad secundum lapidem Gabina via occultum considerare jubet: Sp. Lartium cum expedita juventute ad portam Collinam stare, donec hostis praetereat. deinde se objicere, ne sit ad flumen reditus. Consul alter T. Lucretius porta Naevia cum aliquot manipulis militum egressus:25 ipse Valerius Coelio monte cohortes delectas educit. hique primi apparuere hosti. Herminius, ubi tumultum sensit, concurrit ex insidiis, versisque in Valerium Etruscis terga caedit. dextra laevaque, hinc a porta Collina, illinc ab Naevia, redditus clamor. ita caesi in medio praedatores,30 neque ad pugnam viribus pares, et ad fugam septis omnibus viis. finisque ille tam effuse evagandi Etruscis fuit.

XII. Obsidio erat nihilominus, et frumenti cum summa caritate inopia; sedendoque expugnaturum se urbem spem Porsena habebat: quum C. Mucius, adolescens nobilis, cui indignum videbatur, populum Romanum servientem, quum sub regibus esset, nullo bello nec ab hostibus ullis 5 obsessum esse; liberum eundem populum ab iisdem Etruscis obsideri, quorum saepe exercitus fuderit; ¹ itaque magno audacique aliquo facinore eam indignitatem vindicandam ratus, primo sua sponte penetrare in hostium castra constituit. dein metuens, ne, si consulum injussu et10

1. *Itaque.*] *Itaque* is here either redundant, or denotes an emphatic manner of speaking. If redundant. *Mucius* is the nominative to *constituit*. If emphatic, the ellipsis is to be supplied: *Is itaque*, ut caepi dicere, *Mucius*. Many instances of this kind are found in Latin authors.

ignaris omnibus iret, forte deprehensus a custodibus Romanis retraheretur ut transfuga, fortuna tum urbis crimen affirmante, senatum adiit: 'Transire Tiberim,' inquit, 'Patres, et intrare, si possim, castra hostium volo; 15' non praedo, nec populationum in vicem ultor. Majus, 'si Dii juvant, in animo est facinus.' Approbant Patres: abdito intra vestem ferro, proficiscitur. Ubi eo venit, in confertissima turba prope regium tribunal constitit. Ibi quum stipendium forte militibus daretur, et scriba, cum 20rege sedens pari fere ornatu, multa ageret, eum milites vulgo adirent, timens sciscitari, uter Porsena esset, ne ignorando regem semet ipse aperiret, quis esset, quo temere traxit fortuna facinus, scribam pro rege obtruncat. Vudentem inde, qua per trepidam turbam cruento mucrone 25sibi ipse fecerat viam, quum, concursu ad clamorem facto, comprehensum regii satellites retraxissent, ante tribunal regis destitutus, tum quoque, inter tantas fortunae minas, metuendus magis, quam metuens: 'Romanus sum,' inquit, 'civis. C. Mucium vocant. hostis hostem occidere 30' volui. nec ad mortem minus animi est, quam fuit ad caedem. Et facere et pati fortia, Romanum est. Nec 'unus in te ego hos animos gessi: longus post me ordo 'est idem petentium decus. Proinde in hoc discrimen, si 'juvat, accingere, ut in singulas horas capite dimices tuo; 35' ferrum hostemque in vestibulo habeas regiae. Hoc tibi 'juventus Romana indicimus bellum. Nullam aciem, 'nullum proelium timueris. Uni tibi, et cum singulis, 'res erit.' Quum rex, simul ira infensus, periculoque conterritus, circumdari ignes minitabundus juberet, nisi 40expromeret propere, quas insidiarum sibi minas per ambages jaceret: 'En tibi,' inquit, 'ut sentias, quam vile corpus sit iis, qui magnam gloriam vident: 'dextramque accenso ad sacrificium foculo injicit. quam quum velut alienato ab sensu torreret animo; prope attonitus miraculo 45Rex, quum ab sede sua prosiluisset, amoverique ab altaribus juvenem jussisset, 'Tu vero abi,' inquit, 'in te magis, 'quam in me, hostilia ausus. Juberem 'macte virtute 'esse, si pro mea patria ista virtus staret. Nunc jure belli 'liberum te, intactum inviolatumque hinc dimitto.' Tum

1. *Macte.*] *Macte* is not unfrequently used, after the Attic form, for the nominative *mactus*. It seems here to be used for *mactum* the accusative.

Mucius, quasi remunerans meritum, 'Quandoquidem,'³⁰ inquit, 'est apud te virtuti honos, ut beneficio tuleris a me, quod minis nequisti; trecenti conjuravimus principes juventutis Romanae, ut in te hac via grassaremur. Mea prima sors fuit. ceteri, ut cuique ceciderit primo, quoad te opportunum fortuna dederit, suo quisque tem-⁵⁵ pore aderunt.'

XIII. Mucium dimissum, cui postea Scaevolae a clade dextrae manus cognomen inditum, legati a Porsena Romanam secuti sunt. Adeo moverat eum et primi periculi casus, quo nihil se praeter errorem insidiatoris texisset, et subeunda dimicatio toties, quot conjurati superessent, ut⁵ pacis condiciones ultro ferret Romanis. Jactatum in conditionibus nequicquam de Tarquiniis in regnum restituendis, magis quia id negare ipse nequiverat Tarquinius, quam quod negatum iri sibi ab Romanis ignoraret. De agro Vejentibus restituendo impetratum: expressaque ne-¹⁰ cessitas obsides dandi Romanis, si Janiculo praesidium deduci vellent. His conditionibus composita pace, exercitum ab Janiculo deduxit Porsena, et agro Romano excessit. Patres C. Mucio virtutis causa trans Tiberim agrum dono dedere, quae postea sunt Mucia prata appellata.¹⁵ Ergo, ita honorata virtute, feminae quoque ad publica decora excitatae. Et Cloelia virgo, una ex obsidibus, quum castra Etruscorum forte haud procul ripa Tiberis locata essent, frustrata custodes, dux agminis virginum inter tela hostium Tiberim tranavit: sospitesque omnes²⁰ Romam ad propinquos restituit. Quod ubi regi nuntiatum est, primo incensus ira, oratores Romam misit ad Cloeliam obsidem deprecandam; alias haud magni facere: deinde in admirationem versus, 'Supra Coclites Mucios-²⁵ que' dicere 'id facinus esse,' et prae se ferre, quemadmodum, si non dedatur obses, pro rupto se foedus habiturum; sic deditam, inviolatam ad suos remissurum.' Utrinque constitit fides; et Romani pignus pacis ex foedere restituerunt; et apud regem Etruscum non tuta solum, sed honorata etiam, virtus fuit: laudatamque virgi-³⁰ nem parte obsidum se donare dixit: ipsa, quos vellet, legeret. Productis omnibus, elegisse impubes dicitur: quod et virginitati decorum, et consensu obsidum ipsorum probabile erat, eam aetatem potissimum liberari ab hoste, quae maxime opportuna injuriae esset. Pace redintegra-³⁵ ta, Romani novam in femina virtutem novo genere honoris,

statua equestri, donavere. in summa Sacra via fuit posita virgo insidens equo.

XIV. Huic tam pacatae profectioni ab urbe regis Etrusci abhorrens mos, traditus ab antiquis, usque ad nostram aetatem inter cetera solennia manet bonis vendendis, 'bona Porsenae regis vendendi.' Cujus originem moris, necesse est, aut inter bellum natam esse, neque omissam in pace; aut a mitiore crevisse principio, quam hic prae se ferat titulus, bona hostiliter vendendi. Proximum vero est ex his, quae traduntur, Porsenam, discedentem ab Janiculo, castra opulenta, convecto ex propinquis ac fertilibus Etruriae arvis commeatu, Romanis dono dedisse, inopi tum urbe ab longinqua obsidione. ea deinde, ne populo immisso diriperentur hostiliter, venisse, bonaque Porsenae appellata, gratiam muneris magis significante titulo, quam auctionem fortunae regiae, quae ne in potestatem quidem populi Romani esset. Omisso Romano bello, Porsena, ne frustra in ea loca exercitus adductus videretur, cum parte copiarum filium Aruntem Ariciam oppugnatum mittit. Primo Aricinos res necopinata perculerat. arcessita deinde auxilia, et a Latinis populis, et a Cumis, tantum spei fecere, ut acie decernere auderent. Proelio inito, adeo concitato impetu se intulerant Etrusci, ut funderent ipso incursu Aricinos. Cumanae cohortes, arte adversus vim usae, declinavere paullulum: effuseque praelatos hostes conversis signis ab tergo adortae sunt. Ita in medio prope jam victores caesi Etrusci: pars perexigua, duce amisso, quia nullum propius perfugium erat, Romam inermes et fortuna et specie supplicum delati sunt. ibi benigne excepti divisique in hospitia. Curatis vulneribus, alii profecti domos, nuncii hospitalium beneficiorum. Multos Romae hospitum urbisque caritas tenuit. his locus ad habitandum datus, quem deinde *Tusculum vicum* appellarunt.

XV. P. Lucretius inde et P. Valerius Publicola consules facti. Eo anno postremum legati a Porsena de reducendo in regnum Tarquinio venerunt. quibus quum responsum esset, missurum ad regem senatum legatos; missi confestim honoratissimus quisque ex Patribus. 'Non, quin breviter reddi responsum potuerit, non recipi reges, ideo potius delectos Patrum ad eum missos, quam legatis ejus Romae daretur responsum: sed ut in perpetuum mentio ejus rei finiretur, neu in tantis mutuis beneficiis in vicem animi sollicitarentur: quum ille peteret, quod contra li-

libertatem populi Romani esset; Romani, nisi in perniciem suam faciles esse vellent, negarent, cui nihil negatum vellent. Non in regno populum Romanum, sed in libertate esse. ita induxisse in animum, hostibus potius, quam regibus, portas patefacere. Eam esse voluntatem omnium,¹⁵ ut, qui libertati erit in illa urbe finis, idem urbi sit. Proinde, si salvam esse vellet Romam, ut patiatur liberam esse, orare.' Rex, verecundia victus, 'Quando id certum atque obstinatum est,' inquit, 'neque ego obtundam saepius eadem nequicquam agendo: nec Tarquinius spe auxilii, quod²⁰ nullum in me est, frustrabor. Alium hinc, seu bello opus est, seu quiete, exsilio quaerant locum, ne quid meam vobiscum pacem distineat.' Dictis facta amiciora adjecit: obsidum quod reliquum erat, reddidit. agrum Vejentem, foedere ad Janiculum icto ademptum, restituit.²⁵ Tarquinius, spe omni reditus incisa, exsulatum ad generum Mamilium Octavium Tusculum abiit. Romanis pax fida ita cum Porsena fuit.

XVI. Consules M. Valerius, P. Postumius. Eo anno bene pugnatum cum Sabinis. consules triumpharunt. Majore inde mole Sabini bellum parabant. adversus eos, et ne quid simul ab Tusculo (unde, etsi non apertum, suspectum tamen bellum erat,) repentini periculi oriretur, P. 5 Valerius quartum, T. Lucretius iterum consules facti: Seditio, inter belli pacisque auctores orta in Sabinis, aliquantum inde virium transtulit ad Romanos. namque Attus Clausus, cui postea Ap. Claudio fuit Romae nomen, cum pacis ipse auctor a¹ turbatoribus belli premeretur,¹⁰ nec par factioni esset, ab Regillo, magna clientium comitatus manu, Romam transfugit. His civitas data agerque trans Anienem. vetus Claudia tribus, additis postea novis tribulibus, qui ex eo venirent² agro, appellata. Appius, inter Patres lectus, haud ita multo post in principum dig-¹⁵ nationem pervenit. Consules, infesto exercitu in agrum Sabinum profecti, quum ita vastatione, dein proelio, afflixissent opes hostium, ut diu nihil inde rebellionis timere possent, triumphantes Romam redierunt. P. Valerius, omnium consensu princeps belli pacisque artibus, anno²⁰ post, Agrippa Menenio, P. Postumio Consulibus, moritur,

1. *Turbatoribus belli.*] Grönovius proposes, that the text should read *turbatoribus bello*, or *turbatoribus vulgi*.

2. *Agro.*] *Regian* or *territory*, referring to *Regilla*.

gloria ingenti, copiis familiaribus adeo exiguis, ut funeri sumptus deesset: de publico est elatus. Luxere matronae, ut Brutum. Eodem anno duae coloniae Latinae, 23 Pometia et Cora, ad Auruncos deficiunt: cum Auruncis bellum initum; fusoque ingenti exercitu, qui se ingredientibus fines consulibus ferociter obtulerat, omne Auruncum bellum Pometiam compulsus est. Nec magis post proelium, quam in proelio, caedibus temperatum est. et caesi 30 aliquanto plures erant, quam capti; et captos passim trucidaverunt. ¹ ne ab obsidibus quidem, qui trecenti accepti numero erant, iram belli hostis abstinuit. Et hoc anno Romae triumphatum.

XVII. Secuti consules, Opiter Virginius et Sp. Cassius, Pometiam primo vi, deinde vineis aliisque operibus, oppugnaverunt. in quos Aurunci, magis jam inexpiabili odio, quam spe aliqua aut occasione, coorti, quum plures igni, 5 quam ferro, armati excucurrissent, caede incendioque cuncta complent. vineis incensis, multis hostium vulneratis et occisis, consulum quoque alterum, (sed utrum, nomen auctores non adjiciunt) gravi vulnere ex equo dejectum, prope interfecerunt. Romam inde, male gesta re, 10 reditum. inter multos saucios consul spe incerta vitae relictus. Interjecto deinde haud magno spatio, quod vulneribus curandis supplendoque exercitui satis esset, tum ira majore belli, tum viribus etiam auctis, Pometiae arma illata. et quum, vineis reffectis aliaque mole belli, jam in 15 eo esset, ut in muros evaderet miles, deditio est facta. ceterum nihilo minus foede, dedita urbe, quam si capta foret, Aurunci passim principes securi percussi, sub corona venierunt coloni alii; oppidum dirutum, ager venit. Consules, magis ob iras graviter ultas, quam ob magnitudinem 20 perfecti belli, triumpharunt.

XVIII. Insequens annus Postumum Cominium et T. Lartium consules habuit. Eo anno Romae, quum per ludos ab Sabinorum juventute per lasciviam scorta raperentur, concursu hominum rixa ac prope proelium fuit; par- 5 vaeque ex re ad rebellionem spectare res videbatur. Supra belli Latini metum id quoque accesserat, quod triginta jam conjurasse populos, concitante Octavio Mamilio, sa-

1. *No—abstinuit.*] *Hostis* is used here to signify the Romans. The historian seeks evidently to excuse, by the form of expression, the cruelty of his countrymen.

vis constabat. In hac tantarum expectatione rerum sollicita civitate, dictatoris primum creandi mentio orta. sed nec quo anno, nec quibus consulibus, quia ex factione Tar-10 quinia essent, (id quoque enim traditur) parum creditum sit, nec quis primum dictator creatus sit, satis constat. apud veterrimos tamen auctores T. Lartium dictatorem primum, Sp. Cassium magistrum equitum, creatos invenio. Consulares legere: ita lex jubebat, de dictatore cre-15 ando lata. Eo magis adducor, ut credam, Lartium, qui consularis erat, potius, quam M. Valerium, M. filium, Volesii nepotem, qui nondum consul fuerat, moderatorem et magistrum consulibus appositum. qui, si maxime ex ea familia legi dictatorem vellent, patrem multo potius M.20 Valerium, spectatae virtutis et consularem virum, legissent. Creato dictatore primum Romae, postquam praeferi secures viderunt, magnus plebem metus incessit, ut intentiores essent ad dicto parendum. neque enim, ut in consulibus, qui pari potestate essent, alterius auxilium,25 neque provocatio erat; neque ullum usquam, nisi in cura parendi, auxilium. Sabinis etiam creatus Romae dictator (eo magis quod propter se creatum crediderant) metum incussit. itaque legatos de pace mittunt. quibus orantibus dictatorem senatumque, ut veniam erroris hominibus ado-30 lescentibus darent, responsum; 'ignosci adolescentibus 'posse, senibus non posse, qui bella ex bellis sererent.' actum tamen est de pace: impetrataque foret, si, quod impensae factum in bellum erat, praestare Sabini (id enim postulatum erat) in animum induxissent. Bellum indic-35 tum. tacitae induciae quietum annum tenere.

XIX. Consules Ser. Sulpicius, M. Tullius. nihil dignum memoria actum. T. Aebutius deinde et C. Vetsius. His consulibus Fidenae obsessae, Crustumeria captae, Praeneste ab Latinis ad Romanos descivit. nec ultra bellum Latinum, gliscens jam per aliquot annos, dilatum. 5 A. Postumius dictator, T. Aebutius magister equitum, magnis copiis peditum equitumque profecti, ad lacum Regillum in agro Tusculano agmini hostium occurrerunt. et, quia Tarquinius esse in exercitu Latinorum auditum est, sustineri ira non potuit, quin extemplo conflicerent. Er-10 go etiam proelium aliquanto, quam cetera, gravius atque atrocius fuit. non enim duces ad regendam modo consilio rem affuere, sed, suismet ipsis corporibus dimicantes, mis-

cuere certamina. nec quisquam procerum ferme hac aut
 15 illa ex acie sine vulnere, praeter dictatorem Romanum,
 excessit. In Postumium, prima in acie suos adhortantem
 instruentemque, Tarquinius Superbus, quamquam jam ae-
 tate et viribus erat gravior, equum infestus admisit; ictus-
 que ab latere, concursu suorum receptus in tutum est.
 20 Et ad alterum cornu Aebutius magister equitum in Octa-
 vium Mamilium impetum dederat. nec fefellit veniens
 Tusculanum ducem; contra quem et ille concitat equum.
 tantaque vis infestis venientium hastis fuit, ut brachium
 Aebutio trajectum sit, Mamilio pectus percussum. Hunc
 25 quidem in secundam aciem Latini recepere. Aebutius,
 quum saucio brachio tenere telum non posset, pugna ex-
 cessit. Latinus dux, nihil deterritus vulnere, proelium
 ei et; et, quia suos percussos videbat, arcessit cohortem
 exsulum Romanorum, cui L. Tarquinius filius praeerat. ea,
 30 quod maiore pugnabat ira ob erepta bona patriamque ad-
 emptam, pugnam parumper restituit.

XX. Referentibus jam pedem ab ea parte Romanis, M.
 Valerius, Publicolae frater, conspiciatus ferocem juvenem
 Tarquinium, ostentantem se in prima exsulum acie, do-
 mestica etiam gloria accensus, ut, cuius familia decus
 5 ejecti reges erant, ejusdem interfecti forent, subdit calca-
 ria equo, et Tarquinium infesto spiculo petit. Tarquinius
 retro in agmen suorum infenso cessit hosti. Valerium,
 temere invectum in exsulum aciem, ex transverso
 quidam adortus transfigit: nec quicquam equitis vul-
 10 nere equo retardato, moribundus Romanus, labentibus su-
 per corpus armis, ad terram defluxit. Dictator Postumi-
 us, postquam cecidisse talem virum, exsules ferociter cita-
 to agmine invehit, suos percussos cedere animadvertit;
 cohorti suae, quam delectam manum praesidii causa cir-
 15 ca se habebat, dat signum, ut, quem suorum fugientem
 viderint, pro hoste habeant. ita metu ancipiti versi a fu-
 ga Romani in hostem, et restituta acies. Cohors dictatoris
 tum primum proelium iniiit. integris corporibus animisque
 fessos adorti exsules caedunt. Ibi alia inter proceres
 20 coorta pugna. Imperator Latinus, ubi cohortem exsulum
 a dictatore Romano prope circumventam vidit, ex subsidia-
 riis manipulos aliquot in primam aciem secum rapit. hos
 agmine venientes T. Herminius legatus conspiciatus, in-
 terque eos insignem veste armisque Mamilium noscicans,
 25 tanto vi maiore, quam paulo ante magister equitum, cum

hostium duce proelium iniit, at et uno ictu transfixum per
 latus occiderit Mamilium, et ipse inter spoliandum cor-
 pus hostis veruto percussus, quum victor in castra esset
 relatus, inter primam curationem exspiraverit. Tum ad
 equites dictator advolat, obtestans, ut, fesso jam pedite,³⁰
 descendant ex equis, et pugnam capessant. Dicto pa-
 ruere: desiliunt ex equis, provolant in primum, et pro
 antesignanis parmas objiciunt. Recipit extemplo animum
 pedestris acies, postquam *juventutis proceres aequato
 genere pugnae secum partem periculi sustinentes vidit,³⁵
 Tum demum impulsus Latini, percussaue inclinavit acies.
 Equiti admoti equi, ut persequi hostem posset. secuta et
 pedestris acies. Ibi, nihil nec divinae nec humanae opis
 dictator praetermittens, aedem Castori vovisse fertur: ac
 pronunciasset militi praemia, qui primus, qui secundus,⁴⁰
 castra hostium intrasset. tantusque ardor fuit, ut eodem
 impetu, quo fuderant hostem, Romani castra caperent.
 Hoc modo ad lacum Regillum pugnatum est. Dictator et
 magister equitum triumphantes in urbem rediere.

XXI. Triennio deinde nec certa pax, nec bellum fuit.
 Consules Q. Cloelius et T. Lartius. Inde A. Sempronius
 et M. Minutius. his consulibus aedes Saturno dedicata:
 Saturnalia institutus festus dies. A. deinde Postumius
 et T. Virginii consules facti. Hoc demum anno ad Re- 5
 gillum lacum pugnatum, apud quosdam invenio; A. Pos-
 tumium, quia collega dubiae fidei fuerit, se consulatu ab-
 dicasse; dictatorem inde factum. Tanti errores impli-
 cant temporum, aliter apud alios ordinatis magistratibus,
 ut, nec qui consules secundum quosdam, nec quid quo-¹⁰
 que anno actum sit, in tanta vetustate, non rerum modo,
 sed etiam auctorum, digerere possis. Ap. Claudius deinde
 et P. Servilius consules facti. Insignis hic annus est nun-
 cio Tarquinii mortis. Mortuus est Cumis, quo se, post
 fractas opes Latinorum, ad Aristodemum tyrannum con-¹⁵
 tulerat. Eo nuncio erecti Patres, erecta plebes. sed Pa-
 tribus nimis luxuriosa ea fuit laetitia: plebi, cui ad eam di-
 em summa ope inservitum erat, injuriae, a primoribus fieri
 coepere. Eodem anno Signia colonia, quam rex Tarquin-
 ius deduxerat, suppleto numero colonorum, iterum deduc-²⁰
 ta est. Romae tribus una et viginti factae. Aedes Mer-
 curii dedicata est Idibus Maiis.

* *juventutem procerum.*

XXII. Cum Volscorum gente Latino bello neque pax, neque bellum fuerat. nam et Volsci comparaverant auxilia, quae mitterent Latinis, ni maturatum ab dictatore Romano esset; et maturavit Romanus, ne proelio uno cum Latino Volscoque contenderet. Hac ira consules in Volscum agrum legiones duxere. Volscos, consilii poenam non metuentes, necopinata res perculit. Armorum immemores obsides dant trecentos principum a Cora atque Pometia liberos. ita sine certamine inde abductae legiones. Nec ita multo post Volacis levatis metu suum rediit ingenium: rursus occultum parant bellum, Hernicis in societatem armorum assumptis. Legatos quoque ad sollicitandum Latium passim dimittunt. Sed recens ad Regillum lacum accepta clades Latinos ira odioque ejus, quicumque arma suaderet, ne ab legatis quidem violandis abstinuit. Comprehensos Volscos Romam duxere. Ibi traditi consulibus. indicatumque est, Volscos Hernicosque parare bellum Romanis. Relata re ad senatum, adeo fuit gratum Patribus, ut et captivorum sex millia Latinis remitterent, et de foedere, quod prope in perpetuum negatum fuerat, rem ad novos magistratus rejicerent. Enimvero tum Latini gaudere facto, pacis auctores in ingenti gloria esse. Coronam auream Jovi donum in Capitolium mittunt. cum legatis donoque, qui captivorum remissi ad suos fuerant, magna circumfusa multitudo venit. Pergrunt domos eorum, apud quem quisque servierant: gratias agunt, liberaliter habiti cultique in calamitate sua. inde hospitia jungunt. Nunquam alias ante publice privatimque Latinum nomen Romano imperio conjunctus fuit.

XXIII. Sed et bellum Volscum imminebat, et civitas, secum ipsa discors, intestino inter Patres plebemque flagrabat odio, maxime propter nexos ob aes alienum. Fremebant, 'se foris pro libertate et imperio dimicantes, domi a civibus captos et oppressos esse; tutioremque in bello, quam in pace, inter hostes, quam inter cives, libertatem plebis esse.' invidiamque eam, sua sponte gliscentem, insignis unius calamitas accendit. Magno nata quidam cum omnium malorum suorum insignibus se in forum projecit. obsita erat squalore vestis, foedior corporis habitus pallore ac macie perempti. Ad hoc, promissa barba et capilli efferaverant speciem oris. Noscitabatur tamen in tanta deformitate, et ordines duxisse aiebant,

aliaque militiae decora vulgo, miserantes eum, jactabant. ipse, testes honestarum aliquot locis pugnarum, cicatri-¹⁵ ces adverso pectore ostentabat. Sciscitantibus 'unde ille habitus? unde deformitas?' quum circumfusa turba esset prope in concionis modum, 'Sabino bello,' ait, 'se militantem, quia propter populationes agri non fructu modo caruerit, sed villa incensa fuerit, direpta omnia, pecora²⁰ abacta, tributum iniquo suo tempore imperatum, aes alienum fecisse: id, cumlatum usuris, primo se agro paterno avitoeque exuisse, deinde fortunis aliis: postremo, velut tabem, pervenisse ad corpus. Ductum se ab creditore, non in servitium, sed in ergastulum et carnifici-²⁵ nam esse.' Inde ostentare tergum foedum recentibus vestigiis verberum. Ad haec visa auditaque clamor ingens oritur. Non jam foro se tumultus continet, sed passim totam urbem pervadit. Nexu vincti solutique se undique in publicum proripiunt, implorant Quiritium fidem.³⁰ Nullo loco deest seditionis voluntarius comes. multis passim agminibus per omnes vias cum clamore in forum curritur. Magno cum periculo suo, qui forte Patrum in foro erant, in eam turbam inciderunt. nec temperatum manibus foret, ni prope consules, P. Servilius et Ap. Claudius, ad comprimendam seditionem intervenissent. In eos multitudo versa, ostentare vincula sua deformitatemque aliam. Haec se meritos dicere, exprobrantes suam quisque alius alibi militiam. Postulare multo minaciter magis, quam suppliciter, ut senatum vocarent: curiam⁴⁰ que ipsi, futuri arbitri moderatoresque publici consilii, circumstant. Pauci admodum Patrum, quos casus obtulerat, contracti ad consules: ceteros metus non curia modo, sed etiam foro arcebat. nec agi quicquam per infrequentiam poterat senatus. Tum vero eludi atque extra⁴⁵ hi se multitudo putare; et, Patrum qui abessent, non casu, non metu, sed impediendae rei causa abesse, et consules ipsos tergiversari; nec dubie ludibrio esse miseras suas. Jam prope erat, ut ne consulum quidem majestas coecerneret iras hominum. quum, incerti, morando, an veni-⁵⁰ niendo, plus periculi contraherent, tandem in senatum veniunt: frequentique tandem curia, non modo inter Patres, sed ne inter consules quidem ipsos, satis conveniebat. Appius, vehementis ingenii vir, imperio consulari rem agen-

• tributo iniquo suo tempore imperato, •

55dam censebat : uno aut altero arrepto, quieturos alios. Servilius, lenibus remediis aptior, concitatos animos flecti, quam frangi, putabat quum tutius, tum facilius, esse.

XXIV. Inter haec major alius terror. Latini equites cum tumultuoso advolant nuncio : 'Volscos infesto exercitu ad urbem oppugnandam venire.' quae audita (adeo duas ex una civitate discordia fecerat) longe aliter Patres ac plebem affecere. Exsultare gaudio plebes ; 'ultores' superbiae Patrum adesse' dicere 'Deos,' alius alium confirmare, ne nomina darent : cum omnibus potius, quam solos, perituros. Patres militarent, Patres arma caperent, ut penes eosdem pericula belli, penes quos praemia, essent.

10 At vero curia, moesta ac trepida ancipiti metu et ab cive et ab hoste, Servilium consulem, cui ingenium magis populare erat, orare, ut tantis circumventam terroribus expediret rempublicam. Tum consul, misso senatu, in concionem prodit. Ibi, 'curae esse Patribus,' ostendit, 'ut

15 consulatur plebi. ceterum deliberationi de maxima quidem illa, sed tamen parte civitatis, metum pro universa republica intervenisse. ¹ nec posse, quum hostes prope ad portas essent, bello praevertisse quicquam : nec, si sit laxamenti aliquid, aut plebi honestum esse, nisi mercede

20 prius accepta, arma pro patria non cepisse : neque Patribus satis decorum, per metum potius, quam postmodo voluntate, afflictis civium suorum fortunis consuluisse.'

Concioni deinde edicto addidit fidem, quo edixit, 'Ne

25 quis civem Romanum vinctum aut clausum teneret, quo minus ei nominis edendi apud consules potestas fieret. 'Ne quis militis, donec in castris esset, bona possideret, aut venderet : liberos nepotesve ejus moraretur.' Hoc proposito edicto, et, qui aderant, nexi profiteri extemplo nomina ; et undique ex tota urbe proripientium se ex pri-

30 vato, quum refinendi jus creditori non esset, concursus in forum, ut sacramento dicerent, fieri. Magna ea manus fuit ; neque aliorum magis in Volsco bello virtus atque opera enituit. Consul copias contra hostem educit. parvo dirimente intervallo castra ponit.

1. *Nec posse—quicquam.*] They could not attend to any subject before the war, since the enemy were at their gates. Praevertere has this signification in other passages in Livy ; as Lib. 3. § 22, also Lib. 9 § 17. Cicero uses the word in the same sense in his treatise de Divinatione.

XXV. Proxima inde nocte Volsci, discordia Romana freti, si qua nocturna transitio proditiove fieri possit, tentant castra. Sensere vigiles: excitatus exercitus, signo dato: concursus est ad arma. Ita frustra id inceptum Volscis fuit. reliquum noctis utrinque quieti datum. Pos- 5 tero die prima luce Volsci, fossis repletis, vallum invadunt. Jamque ab omni parte munimenta vellebantur, quum consul, quanquam cuncti undique, et nexi ante omnes, ut signum daret, clamabant, experiendi animos militum causa parumpér moratus, postquam satis appare- 10 bat ingens ardor, dato tandem ad erumpendum signo, militem avidum certaminis emittit. Primo statim incursu pulsi hostes: fugientibus, quoad insequi pedes potuit, terga caesa: eques usque ad castra pavidos egit. mox ipsa castra, legionibus circumdatis, quum Volscos inde etiam 15 pavor expulisset, capta direptaque. Postero die ad Suesam Pometiam, quo confugerant hostes, legionibus ductis, intra paucos dies oppidum capitur: captum praedae datum. inde paulum recreatus egens miles. Consul cum maxima gloria sua victorem exercitum Romam reducit. 20 decedentem Romam Ecetranorum Volscorum legati, rebus suis timentes post Pometiam captam, adeunt. His ex senatusconsulto data pax, ager ademptus.

XXVI. Confestim et Sabini Romanos territavere: tumultus enim fuit verius, quam bellum. Nocte in urbe nunciatum est, exercitum Sabinum praedabundum ad Anienem amnem pervenisse. ibi passim diripi atque incendi villas. Missus extemplo eo cum omnibus copiis 5 equitum A. Postumius, qui dictator bello Latino fuerat. secutus consul Servilius cum delecta peditum manu. Plerosque palantes eques circumvenit. nec adveniēti peditum agmini restitit Sabina legio. Fessi, tum itinere, tum populatione nocturna, magna pars in villis repleti cibo vi- 10 noque, vix fugae quod satis esset virium habuere. Nocte una audito perfectoque bello Sabino, postero die, in magna jam spe undique partae pacis, legati Aurunci senatum adeunt, ni decedatur Volscis agro, bellum indicentes. Cum legatis simul exercitus Auruncorum domo profectus erat. 15 cujus fama, haud procul jam ab Aricia visi, tanto tumultu concivit Romanos, ut nec consuli ordine Patres, nec pacatum responsum arma inferentibus arma ipsi capientes dare possent. Ariciam infesto agmine itur: nec procul inde cum Auruncis signa collata, proelioque uno debella- 20 tum est.

XXVII. Fuis Auruncis, victor tot intra paucos dies bellis Romanus promissa consulis fidemque senatus expectabat: quum Appius, et insita superbia animo, et ut collegae vanam faceret fidem, quam asperissime poterat, 5 jus de creditis pecuniis dicere. deinceps et qui ante nexi fuerant, creditoribus tradebantur, et nectebantur alii. Quod ubi cui militi inciderat, collegam appellabat: concursus ad Servilium fiebat, illius promissa jactabant, illi exprobrabant sua quisque belli merita cicatricesque acceptas. 10 postulabant, ut aut referret ad senatum, aut ut auxilio esset consul civibus suis, imperator militibus. Movebant consulem haec; sed tergiversari res cogeant. adeo in alteram causam non collega solum praeceptus ierat, sed omnis factio nobilium. ita medium se gerendo, nec plebis vilitavit odium, nec apud Patres gratiam inivit. Patres mollem consulem et ambitiosum rati; plebes fallacem. brevique apparuit, aequasse eum Appii odium. Certamen consulibus inciderat, uter dedicaret Mercurii aedem. Senatus a se rem ad populum rejecit: utri eorum dedicatio 20 jussu populi data esset, eum praeesse annonae, mercatorem collegium instituere, solennia pro pontifice jussit suscipere. Populus dedicationem aedis dat M. Laetorio, primi pili centurioni: quod facile appareret, non tam ad honorem ejus, cui curatio altior fastigio suo data esset, factum, quam 25 ad consulum ignominiam. Saevire inde utique consulum alter, Patresque. sed plebi creverant animi; et longe alia, quam primo instituerant, via grassabantur. Desperato enim consulum senatusque auxilio, quum in jus duci debitorem vidissent, undique convolabant. neque decretum 30 exaudiri consulis prae strepitu et clamore poterat: neque, quum decresset, quisquam obtemperabat. Vi agebatur, metusque omnis et periculum libertatis, quum in conspectu consulis singuli a pluribus violarentur, in creditores a debitoribus verterant. Super haec timor incessit Sabini 35 belli; delectaque decreto, nemo nomen dedit. furente Appio, et insectante ambitionem collegae: qui populari silentio rempublicam proderet, et ad id, quod de credita pecunia jus non dixisset, adjiceret, ut ne delectum quidem ex senatusconsulto haberet. non esse tamen desertam 40 omnino rempublicam, neque projectum consulare imperium, Se unum et suae et Patrum majestatis vindicem

^a aut dele.

‘fore.’ Quum circumstaret quotidiana multitudo licentia accensa, arripi unum insignem ducem seditionum jussit. Ille, quum a lictoribus jam traheretur, provocavit; nec cessisset provocationi consul, quia non dubium erat populi45 judicium, nisi aegre victa pertinacia foret, consilio magis et auctoritate principum, quam populi clamore. adeo supererant animi ad sustinendam invidiam. Crescere inde malum in dies, non clamoribus modo apertis, sed, quod multo perniciosius erat, secessione occultisque colloquiis.50 Tandem invisī plebi consules magistratu abeunt, Servilius neutris, Appius Patribus mire gratus.

XXVIII. A. Virginius inde et T. Vetusius consulatum ineunt. Tum vero plebes, incerta quales habitura consules esset, coetus nocturnos, pars Esquilii, pars in Aventino, facere; ne in foro subitis trepidaret consiliis, et omnia temere ac fortuito ageret. Eam rem consules rati, 5 ut erat, perniciosam, ad Patres deferunt: sed delatam consulere ordine non licuit. adeo tumultuose excepta est clamoribus undique et indignatione Patrum, si, quod imperio consulari exsequendum esset, invidiam ejus consules ad senatum rejicerent. ‘Profecto si essent in republica10 ‘magistratus, nullum futurum fuisse Romae, nisi publicum, concilium. Nunc in mille curias concionesque ‘(quum alia in Esquilii, alia in Aventino fiant concilia) ‘dispersam et dissipatam esse rempublicam. Unum, Hercule, virum, (id enim plus esse, quam consulem,) qualis15 ‘Ap. Claudius fuerit, momento temporis dicissurum illos ‘coetus fuisse.’ Corrupti consules quum, quid ergo se facere vellent, (nihil enim segnius molliusve, quam Patribus placeat, acturos,) percunctarentur, decernunt, ut delectum quam acerrimum habeant. otio lascivire plebem.20 Dimisso senatu, consules in tribunal ascendunt. citant nominatim juniores. Quum ad nomen nemo responderet, circumfusa multitudo in concionis modum negare, ‘Ultra ‘decipi plebem posse. Nunquam unum militem habituros, ni praestaretur fides publica. libertatem unicuique25 ‘prius reddendam esse, quam arma danda: ut pro patria ‘civibusque, non pro dominis, pugnent.’ Consules, quid mandatum esset a senatu, videbant: sed eorum, qui intra parietes curiae ferociter loquerentur, neminem adesse, invidiae suae participem: et apparebat atrox cum plebe30 certamen. Prius itaque, quam ultima experirentur, senatum iterum consulere placuit. tum vero ad sellas consu-

lum * prope convolvere minimus quisque natu Patrum, abdicari consulatum jubentes, et deponere imperium, ad quod tuendum animus deesset.

XXIX. Utraque re satis experta, tum demum consules :
 ' Ne praedictum negetis, Patres conscripti, adest ingens
 ' seditio. Postulamus, ut ii, qui maxime ignaviam incre-
 ' pant, adsint nobis habentibus delectum. Acerrimi cu-
 5 ' jusque arbitrio, quando ita placet, rem agemus.' Redeu-
 unt in tribunal ; citari nominatim unum ex iis, qui in con-
 spectu erant, dedita opera jubent. Quum staret tacitus,
 et circa eum aliquot hominum, ne forte violaretur, consti-
 tiasset globus, lictorem ad eum consules mittunt. quo re-
 10 pulso, tum vero, ' indignum facinus esse,' clamitantes, qui
 Patrum consulibus aderant, devolant de tribunali, ut lic-
 tori auxilio essent. Sed ab lictore, nihil aliud quam pre-
 hendere prohibito, quum conversus in Patres impetus es-
 set, consulum ^b intercurso rixa sedata est : in qua tamen,
 15 sine lapide, sine telo, plus clamoris atque irarum, quam,
 injuriae fuerat. Senatus, tumultuose vocatus, tumultuo-
 sius consulitur, quaestionem postulantibus iis, qui pulsati
 fuerant, decernente ferocissimo quoque, non sententiis
 magis, quam clamore et strepitu. Tandem, quum irae
 20 resedissent, exprobrantibus consulibus, nihilo plus sanita-
 tis in curia, quam in foro, esse, ordine consuli coepit.
 Tres fuere sententiae. P. Virginus rem non vulgabat :
 ' de iis tantum, qui, fidem secuti P. Servilii consulis,
 ' Volsco, Aurunco, Sabinoque militassent bello, agendum'
 25 ensebat. T. Lartius, ' Non id tempus esse, ut merita
 ' tantummodo exsolverentur. totam plebem aere alieno
 ' demersam esse : nec sisti posse, ni omnibus consulatur.
 ' quin, si alia aliorum sit conditio, accendi magis discordi-
 ' am, quam sedari.' Ap. Claudius, et natura immitis, et
 30 efferatus hinc plebis odio, illinc Patrum laudibus, ' Non
 ' miseriis,' ait, ' sed licentia, tantum concitum turbarum ;
 ' et lascivire magis plebem, quam saevire. Id adeo malum
 ' ex provocatione natum. quippe minas esse consulum,
 ' non imperium ; ubi ad eos, qui una peccaverint, provoca-
 35 ' re liceat. Agendum,' inquit, ' dictatorem, a quo provoca-
 ' tio non est, creemus. Jam hic, quo nunc omnia ardent,
 ' conticescet furor. Pulset tum mihi lictorem, qui sciet,
 ' jus de tergo vitaeque sua penes unum illum esse, cujus
 ' majestatem * violavit.'

* properc.

^b intercessu.

* violavit.

XXX. Multis, ut erat, horrida et atrox videbatur Appii sententia : rursus Virginii Lartiique exemplo haud salubres ; utique Lartii putabant sententiam, quae totam ¹ fidem tolleret. medium maxime et moderatum utroque consilium Virginii habebatur. Sed factione respectuque rerum 5 privatarum, quae semper offecere officientque publicis consiliis, Appius vicit : ac prope fuit, ut dictator ille idem crearetur. quae res utique alienasset plebem periculosissimo tempore, quum Volsci Aequique et Sabini forte una omnes in armis essent. Sed curae fuit consulibus et senioribus Patrum, ut imperium, suo vehemens, mansueto permitteretur ingenio. M. Valerium dictatorem Volesi filium creant. Plebes, etsi adversus se creatum dictatorem videbat, tamen, quum provocationem fratris lege haberet, nihil ex ea familia triste nec superbum timebat. 15 Edictum deinde, a dictatore propositum, confirmavit animos, Servilii fere consulis edicto conveniens. sed et homini et potestati melius rati credi, omisso certamine nomina dedere. Quantus nunquam ante exercitus, legiones decem effectae : ternae inde datae consulibus, quatuor dictator 20 usus. Nec poterat jam bellum differri. Aequi Latinum agrum invaserant. oratores Latinorum a senatu petebant, ut aut mitterent subsidium, aut se ipsos tuendorum finium causa capere arma sinerent. Tutius visum est, defendi inermes Latinos, quam pati retractare arma. Vetusius 25 consul missus est. is finis populationibus fuit. Cessere Aequi campis : locoque magis, quam armis, freti, summis se jugis montium tutabantur. Alter consul, in Volscos profectus, ne et ipse tereret tempus, vastandis maxime agris hostem ad conferenda propius castra dimicandumque 30 acie excivit. Medio inter castra campo, ante suum quisque vallum, infestis signis constitere. multitudine aliquantum Volsci superabant. Itaque effusi et a contemptum pugnam iniere. Consul Romanus nec promovit aciem, nec clamorem reddi passus, defixis pilis stare suos jussit : ubi 35 ad manum venisset hostis, tum coortos tota vi gladiis rem gerere. Volsci, cursu et clamore fessi, quum se velut stupentibus meta intulissent Romanis, postquam impressionem sentire ex adverso factam, et ante oculos micare

a contempti.

1. *Fidem.*] *Credit*, in a commercial sense.

40 gladios, haud secus, quam si in insidias incidissent, turbati vertunt terga; et ne ad fugam quidem satis virium fuit, quia cursu in proelium ierant. Romani contra, quia principio pugnae quieti steterant, vigentes corporibus, facile adepti fessos, et castra impetu ceperunt, et, castris exutum
45 hostem Velitras persecuti, uno agmine victores cum victis in urbem irrupere. plusque ibi sanguinis, promiscua omnium generum caede, quam in ipsa dimicatione, factum. paucis data venia, qui inermes in deditionem venerunt.

XXXI. Dum haec in Volscis geruntur, dictator Sabinos, ubi longe plurimum belli fuerat, fundit, fugatque, exiitque castris. Equitata immisso mediam turbaverat hostium aciem, qua, dum se cornua latius pandunt, parum apte
5 introrsum ordinibus aciem firmaverant, turbatos pedes invasit. eodem impetu castra capta, debellatumque est. Post pugnam ad Regillum lacum non alia illis annis pugna clarior fuit. dictator triumphans urbem invehitur. Super solitos honores locus in circo ipsi posterisque ad spectacu-
10 lum datus; sella in eo loco curulis posita. Volscis devictis Veliternus ager adeptus: Velitras coloni ab urbe missi et colonia deducta. Cum Aequis post aliquanto pugnatum est, invito quidem consule, quia loco iniquo subeundum erat ad hostes: sed milites, extrahi rem criminantes, ut
15 dictator, priusquam ipsi redirent in urbem, magistratu abiret, irritaque, sicut ante consulis, promissa ejus caderent, perpulere, ut forte temere in adversos montes agmen erigeret. Id male commissum ignavia hostium in bonum vertit: qui, priusquam ad conjectum teli veniretur, obstu-
20 pefacti audacia Romanorum, relictis castris, quae mun- tissimis tenuerant locis, in adversas valles desiluere: ubi satis praedae et victoria incruenta fuit. Ita trifariam re bello bene gesta, de domesticarum rerum eventu nec Patribus nec plebi cura decesserat. tanta quum gratia, tum
25 arte praeparaverant foeneratores, quae non modo plebem, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Namque Valerius, post Vetusii consulis reditum, omnium actionum in senatu primam habuit pro victore populo, retulitque, quid nexis fieri placeret. quae quum rejecta relatio esset, Non
30 'placeo,' inquit, 'concordiae auctor. optabitis, me Dius 'Fidius, prope diem, ut mei similes Romana plebes patro- nos habeat. Quod ad me attinet, neque frustrabor ultra 'cives meos, neque ipse frustra dictator ero. Discordiae 'intestinae, bellum externum fecere, ut hoc magistratu

‘egeret respublica. Pax foris parta est, domi impeditur.³⁵
 ‘privatus potius, quam dictator, seditioni interero.’ ita,
 curia egressus, dictatura se abdicavit. Apparuit causa-
 plebi, ¹ suam vicem indignantem magistratu abisse. itaque,
 velut persoluta fide, quoniam per eum non stetisset, quin
 praestaretur, decedentem domum cum favore ac laudibus⁴⁰
 persecuti sunt.

XXXII. Timor inde Patres incessit, ne, si dimissus
 exercitus foret, rursus coetus occulti conjurationesque
 fierent. itaque, quanquam per dictatorem delectus habitus
 esset, tamen, quoniam in consulum verba jurassent, sacra-
 mento teneri militem rati, per causam renovati ab Aequis ⁵
 belli educi ex urbe legiones iussere. quo facto maturata est
 seditio. Et primo agitatum dicitur de consulum caede, ut
 solverentur sacramento: doctos deinde, nullam scelere
 religionem exsolvi, Sicinio quodam auctore, injussu consu-
 lum in Sacrum montem secessisse (trans Anienem amnem¹⁰
 est) tria ab urbe millia passuum. ea frequentior fama est,
 quam, cujus Piso auctor est, in Aventinum secessionem
 factam esse. Ibi sine ullo duce, vallo fossaque commu-
 nitis castris, quieti, rem nullam, nisi necessariam ad vic-
 tum, sumendo, per aliquot dies, neque lacessiti neque¹⁵
 lacessentes, sese tenuere. Pavor ingens in urbe, metuque
 mutuo suspensa erant omnia. Timere relicta ab suis
 plebes violentiam Patrum, timere Patres residem in urbe
 plebem, incerti, manere eam, an abire mallent. Quam diu
 autem tranquillam, quae secesserit, multitudinem fore? ²⁰
 quid futurum deinde, si quod externum interim bellum
 existat? nullam profecto, nisi in concordia civium, spem
 reliquam ducere: eam per aequa, per iniqua, reconcilian-
 dam civitati esse. Placuit igitur oratorem ad plebem
 mitti Menenium Agrippam, facundum virum, et, quod inde²⁵
 oriundus erat, plebi carum. Is, intromissus in castra, pris-
 co illo dicendi et horrido modo nihil aliud, quam hoc,
 narrasse fertur: ‘Tempore, quo in homine, non, ut nunc,
 ‘omnia in unum consentiebant, sed singulis membris suum
 ‘cuique consilium, suus sermo fuerat, indignatas reliquas³⁰
 ‘partes, sua cura, suo labore ac ministerio ventri omnia
 ‘quaeri: ventrem, in medio quietum, nihil aliud, quam
 ‘datis voluptatibus frui: conspirasse inde, ne manus ad
 ‘os cibum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes

1. *Suam vicem.*] *Their condition; suam referring to plebi.*

35' conficerent. hac ira, dum ventrem fame domare vellent,
 'ipsa una membra totumque corpus ad extremam tabem'
 'venisse. Inde apparuisse, ventris quoque haud segne
 'ministerium esse: nec magis ali, quam alere eum, red-
 'dentem in omnes corporis partes hunc, quo vivimus vi-
 40' gemusque, divisum pariter in venas maturum, confecto
 'cibo, sanguinem.' Comparando hinc, quam intestina
 corporis seditio similis esset irae plebis in Patres, flexisse
 mentes hominum.

XXXIII. Agi deinde de concordia coeptum, conces-
 sumque in conditiones, ut plebi sui magistratus essent sa-
 crosancti, quibus auxilii latio adversus consules esset;
 neve cui Patrum capere eum magistratum liceret. Ita
 5 tribuni plebei creati duo, C. Licinius et L. Albinus hi
 tres collegas sibi creaverunt. in his Sicinium fuisse, seditionis
 auctorem; de duobus, qui fuerint, minus convenit.
 Sunt, qui duos tantum in Sacro monte creatos tribunos
 esse dicant, ibique Sacratam legem latam. Per se-
 10 cessionem plebis Sp. Cassius et Postumus Cominius consulatum
 inierunt. his consulibus cum Latinis populis ictum
 foedus. ad id feriendum consul alter Romae mansit;
 alter, ad Volscum bellum missus, Antiates Volscos fundit
 fugatque: compulsos in oppidum Longulam persecutus,
 15 moenibus potitur. Inde Poluscam, item Volscorum,
 cepit: tum magna vi adortus est Coriolos. Erat tum in
 castris inter primores juvenum C. Marcius, adolescens et
 consilio et manu promptus, cui cognomen postea Coriolano
 fuit. Quum subito exercitum Romanum, Coriolos ob-
 20 sidentem, atque in oppidanos, quos intus clausos habebat,
 intentum sine ullo metu extrinsecus imminentis belli,
 Volscae legiones, profectae ab Antio, invasisent, eodemque
 tempore ex oppido erupissent hostes, forte in statione
 Marcius fuit. Is, cum delecta militum manu, non modo
 25 impetum erumpentium retudit, sed per patentem portam
 ferox irrupit: caedeque in proxima urbis facta, ignem, temere
 arreptum, imminentibus muro aedificiis injecit.
 Clamor inde oppidanorum, mixtus muliebri puerilique
 ploratu, ad terrorem, ut solet, primo ortu et Romanis
 30 auxit animum, et turbavit Volscos, utpote capta urbe, cui
 ad ferendam opem venerant. Ita fusi Volsci Antiates,
 Corioli oppidum captum. tantumque sua laude obstitit
 famae consulis Marcius, ut, nisi foedus cum Latinis, colum-
 na aenea insculptum, monumento esset ab Sp. Cassio uno,

quia collega abfuerat, ictum, Postumum Cominium bellum³⁵ gessisse cum Volscis memoria cessisset. Eodem anno Agrippa Menenius moritur, vir omni vita pariter Patribus ac plebi carus: post secessionem carior plebi factus. Huic interpreti abitroque concordiae civium, legato Patrum ad plebem, reductori plebis Romanae in urbem sumptus⁴⁰ funeri defuit. extulit eum plebs ¹ sextantibus collatis in capita.

XXXIV. Consules deinde T. Geganius, P. Minucius facti. Eo anno, quum et foris queta omnia a bello essent, et domi sanata discordia, aliud multo gravius malum civitatem invasit; caritas primum annonae, ex incultis per secessionem plebis agris; fames deinde, qualis clausis ⁵ solet. ventumque ad interitum servitiorum utique et plebis esset, ni consules providissent, dimissis passim ad frumentum coemendum, non in Etruriam modo dextris ab Ostia littoribus, levoque per Volscos mari usque ad Cumas, sed quaesitum in Siciliam quoque. adeo finitimo-¹⁰ rum odia longinquis coegerant indigere auxiliis. Frumentum Cumis quum coemptum esset, naves pro bonis Tarquiniorum, ab Aristodemo tyranno, qui haeres erat, retentae sunt. in Volscis Pomptinoque ne emi quidem potuit: periculum quoque ab impetu hominum ipsis fru-¹⁵ mentatoribus fuit. Ex Tuscis frumentum Tiberi venit: eo sustentata est plebs. Incommodo bello in tam arctis commeatibus vexati forent, ni Volscos, jam moventes arma, pestilentia ingens invasisset. ea clade contreritis hostium animis, ut etiam, ubi ea remisisset, terrore aliquo²⁰ tenerentur, et Velitris auxere numerum colonorum Romani, et Norbae in montes novam coloniam, quae arx in Pomptino esset, miserunt. M. Minucio deinde et A. Sempronio consulibus, magna vis frumenti ex Sicilia ad-²⁵ vecta: agitatumque in senatu, quanti plebi daretur. Multi venisse tempus premendae plebis putabant, recuperandique jura, quae extorta secessione ac vi Patribus essent: in primis Marcius Coriolanus, hostis tribuniciae potestatis, 'Si annonam,' inquit, 'veterem volunt, jus pristinum reddant Patribus. Cur ego plebeios magistratus, cur³⁰ Sicinium potentem video, sub jugum missus, tanquam a latronibus redemptus? Egone has indignitates diutius patiar, quam necesse est? Tarquinium regem qui non tulerim, Sicinium feram? Secedat nunc, avocet ple-

1. *Sextantibus.*] *Sextans* is about a sixth part of an *as*, or half a farthing.

35' bein: patet via in Sacrum montem allosque colles: rapi-
 'ant frumenta ex agris nostris, quemadmodum tertio an-
 'no rapuere. Utantur annona, quam a furore suo fecere.
 'Audeo dicere, hoc malo domitos ipsos potius cultores
 'agrorum fore, quam ut armati per secessionem coli pro-
 40' hibeant.' Haud tam facile dictu est, faciendumne fue-
 rit, quam potuisse arbitror fieri, ut, conditionibus laxandi
 annonam, et tribuniciam potestatem, et omnia invitis jura
 imposita Patres demerent sibi.

XXXV. Et senatui nimis atrox visa sententia est, et
 plebem ira prope armavit. 'Fame se jam, sicut hostes,
 'peti; cibo victuque fraudari: peregrinum frumentum,
 'quae sola alimenta ex insperato fortuna dederit, ab ore
 5' rapi, nisi C. Marcio victi dedantur tribuni, nisi de tergo
 'plebis Romanae satisfiat. Eum sibi carnificem novum
 'exortum, qui aut mori, aut servire jubeat.' In exeuntem
 e curia impetus factus esset, ni peropportune tribuni diem
 dixissent. Ibi ira est suppressa. se judicem quisque, se
 10 dominum vitae necisque inimici factum videbat. Con-
 temptim primo Marcius audiebat minas tribunicias: auxilii,
 non poenae, jus datum illi potestati; plebisque, non Patrum,
 tribunos esse. Sed adeo infensa erat coorta plebs, ut unius
 poena defungendum esset Patribus. Restiterunt tamen
 15 adversa invidia, usique sunt, qua suis quisque, qua totius
 ordinis viribus. Ac primo tentata res est, si, dispositis
 clientibus, absterrendo singulos a coitionibus consiliisque,
 disjicere rem possent. Universi deinde processere,
 (quicquid erat Patrum, reos diceret,) precibus plebem
 20 exposcentes; 'unum sibi civem, unum senatorem, si
 'innocentem absolvere nollent, pro nocente donarent.'
 Ipse quum die dicta non adesset, perseveratum in ira
 est. Damnatus absens in Volscos exsulatum abiit, minitans
 patriae, hostilesque jam tum spiritus gerens. Vientem
 25 Volsci benigne excepere; benigniusque in dies colebant,
 quo major ira in suos eminebat, crebraeque nunc querelae,
 nunc minae percipiebantur. Hospitio utebatur Attii
 Tulli. Longe is tum princeps Volsci nominis erat,
 Romanisque semper infestus. ita quum alterum vetus
 30 odium, alterum ira recens stimulare, consilia conferunt
 de Romano bello. Haud facile credebant, plebem suam
 impelli posse, ut toties infelicitur tentata arma caperent.
 multis saepe bellis, pestilentia postremo amissa juventute,

* furto suam fecere.

fractos spiritus esse: arte agendum in exoleto jam vetustate odio, ut recenti aliqua ira exacerbarentur animi.35

XXXVI. Ludi forte ex instauratione magni Romae parabantur. instaurandi haec causa fuerat. Ludis mane servum quidam paterfamiliae, nondum commissio spectaculo, sub furca caesum medio egerat circo. coepti inde ludi, velut ea res nihil ad religionem pertinuisset. Haud ita multo post, Ti. Atinio, de plebe homini, somnium fuit. Visus Jupiter dicere, 'Sibi ludis praesultatorem displicuisse: nisi magnifice instaurarentur hi ludi, periculum urbi fore. iret, ea consulibus nunciaret.' Quanquam haud sane liber erat religione animus, verecundia tamen majestatis magistratuum timorem vicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. Magno illi ea cunctatio stetit. filium namque intra paucos dies amisit. cujus repentinae cladis ne causa dubia esset, aegro animi eadem illa in somnis obversata species visa est rogitare, 'Satin' magnam spreti numinis haberet mercedem? majorem instare, ni eat prope, ac nunciet consulibus.' Jam praesentior res erat: cunctantem tamen ac prolatantem ingens vis morbi adorta est debilitate subita. tum enimvero Deorum ira admonuit. fessus igitur malis praeteritis instantibusque, consilio propinquorum adhibito quum visa atque audita, et obversatum toties somno Jovem, minas irasque coelestes, representatas casibus suis exposuisset; consensu inde haud dubio omnium, qui aderant, in forum ad consules lectica adfertur. inde in curiam jussu consulum delatus, eadem illa quum Patribus ingenti omnium admiratione enarrasset; ecce aliud miraculum: qui captus omnibus membris delatus in curiam esset, eum functum officio pedibus suis domum rediisse, traditum memoriae est.

XXXVII. Ludi quam amplissimi ut fierent, senatus decrevit. Ad eos ludos, auctore Attio Tullo, vis magna Volscorum venit. Priusquam committerentur ludi, Tullus, ut domi compositum cum Marcio fuerat, ad consules venit. dicit esse, quae secreto agere de republica velit. Arbitris remotis, 'Invitus,' inquit, 'quod sequius sit, de meis civibus loquor. Non tamen admissum quicquam ab iis criminatum venio, sed cautum, ne admittant. Nimio plus, quam velim, nostrorum ingenia sunt mobilia. Multis id cladibus sensimus. Quippe, qui non nostro merito, sed vestra patientia, incolumes simus. Magna hic nunc Volscorum multitudo est. ludi sunt. spectaculo intenta

‘civitas erit. Memini, quid per eandem occasionem ab
 ‘Sabinorum juventute in hac urbe commissum sit. horret
 15‘ animus, ne quid inconsulte ac temere fiat. Haec, nostra
 ‘vestraque causa prius dicenda vobis, consules, ratus sum.
 ‘Quod ad me attinet, extemplo hinc domum abire in animo
 ‘est, ne cujus facti dictive contagione praesens violer.’
 Haec locutus abiit. Consules quum ad Patres rem dubiam
 20‘ sub auctore certo detulissent, auctor magis, ut fit, quam
 res, ad praecavendum vel ex supervacuo movit. factoque
 senatusconsulto, ut urbem excederent Volsci, praecones
 dimittuntur, qui omnes eos proficisci ante noctem juberent.
 Ingens pavor primo discurrentes ad suas res tollendas in
 25‘ hospitia perculit. Proficiscentibus deinde indignatio
 oborta: ‘Se, ut consceleratos contaminatosque, ab ludis,
 festis diebus, coetu quodammodo hominum Deorumque,
 abactos esse.’

XXXVIII. Quum prope continuato agmine irent, prae-
 gressus Tullus ad caput Ferentinum, ut quisque veniret,
 primores eorum excipiens, quaerendo indignandoque, et
 eos ipsos sedulo audientes secunda irae verba, et per eos
 5‘ multitudinem aliam in subjectum viae campum deduxit.
 Ibi in concionis modum orationem exorsus, ‘Veteres pop-
 ‘uli Romani injurias, cladesque gentis Volscorum, ut om-
 ‘nia,’ inquit, ‘obliviscamini alia, hodiernam hanc contu-
 ‘meliam quo tandem animo fertis, qua per nostram ig-
 10‘ nominiam ludos commiserere? An non sensistis, triumpham
 ‘tum hodie de vobis esse? Vos omnibus, civibus, pere-
 ‘grinis, tot finitimis populis, spectaculo abeuntes fuisse?
 ‘Vestras conjuges, vestros liberos traductos per ora hom-
 ‘inum? Quid eos, qui audire vocem praeconis? quid,
 15‘ qui vos videre abeuntes? quid eos, qui huic ignominioso
 ‘agmini fuere obvii, existimasse putatis? nisi aliquod pro-
 ‘fecto nefas esse, quo, si intersimus spectaculo, violaturi
 ‘simus ludos, piaculumque meritari; ideo nos ab sede
 ‘piorum, coetu, concilioque abigi. Quid, deinde? illud
 20‘ non succurrit, vivere nos, quod^a maturarimus proficisci?
 ‘si hoc profectio, et non fuga est. Et hanc urbem vos non
 ‘hostium ducitis, ubi, si unum diem morati essetis, mori-
 ‘endum omnibus fuit? Bellum vobis indictum est; mag-
 ‘no eorum malo, qui indixere, si viri estis.’ Ita et sua
 25‘ ponte irarum pleni, et incitati, domos inde digressi sunt;

^a *maturavimus.*

instigandoque suos quisque populos effecere, ut omne Volscum nomen deficeret.

XXXIX. Imperatores ad id bellum de omnium populorum sententia lecti Attius Tullus et C. Martius exsul Romanus, in quo aliquanto plus spei repositum. Quam spem nequaquam fefellit: ut facile appareret, ducibus validiorem, quam exercitu, rem Romanam esse. Circejos profectus, primum colonos inde Romanos expulit, liberamque eam urbem Volscis tradidit. Inde, in Latinam viam transversis tramitibus transgressus, Satricum, Longulam, Poluscam, Coriolos, ^a novella haec Romanis oppida ademittit. Inde Lavinium recepit: tunc deinceps Corbionem, Vitelliam, Trebiam, Lavicos, Pedum cepit. Postremum ad urbem a Peto ducit; et, ad fossas Cluilias quinque ab urbe millia passuum castris positus, populatur inde agrum Romanum; custodibus inter populatores missis, qui patriciorum agros intactos servarent: sive infensus plebi magis, sive ut discordia inde inter Patres plebemque oriretur. Quae profecto orta esset, adeo tribuni jam ferocem per se plebem criminando in primores civitatis instigabant. sed externus timor, maximum concordiae vinculum, quamvis suspectos infensosque inter se jungebat animos. Id modo non conveniebat; quod senatus consulesque nusquam alibi spem, quam in armis, ponebant: plebes omnia, quam bellum, malebat. Sp. Nautius jam et Sex. Furius consules erant. Eos recensentes legiones, praesidia per muros aliaque, in quibus stationes vigiliasque esse placuerat, loca distribuentes, multitudo ingens pacem poscentium primum seditioso clamore conterruit. deinde vocare senatum, referre de legatis ad C. Marcium mittendis coegit. Acceperunt relationem Patres; postquam apparuit, labare plebis animos; missique de pace ad Marcium oratores atrox responsum retulerunt: 'Si Volscis ager redderetur, posse agi de pace: si praeda belli per otium frui velint, memorem se et civium injuriae, et hospitum beneficii, adniscurum, ut appareat, exsilio sibi irritatos, non fractos, animos esse.' Iterum deinde iidem missi non recipiuntur in castra. Saecerdotes quoque, suis insignibus velatos, isse supplices ad castra hostium, traditum est, nihilo magis quam legatos flexisse animum.

XL. Tum matronae ad Veturiam, matrem Coriolani,

^a *Novellam.*

Volumniamque uxorem frequentes coeunt. id publicum consilium, an muliebris timor fuerit, parum invenio. Per-
 vicere certe, ut et Veturia, magno natu mulier, et Vo-
 5 lumnia, duos parvos ex Marcio ferens filios, secum in cas-
 tra hostium irent: et, quam armis viri defendere urbem
 non possent, mulieres precibus lacrimisque defenderent.
 Ubi ad castra ventum est, nunciatumque Coriolano, ades-
 se ingens mulierum agmen, in primo (ut qui nec publica
 10 majestate in legatis, nec in sacerdotibus tanta offusa ocu-
 lis animoque religione motus esset) multo obstinatio ad-
 versus lacrimas muliebres erat. Dein familiarium qui-
 dam, qui insignem moestitia inter ceteras cognoverat Ve-
 turiam, inter nurum nepotesque stantem, 'Nisi me frus-
 15 trantur,' inquit, 'oculi, mater tibi conjuxque et liberi ad-
 sunt.' Coriolanus, prope ut amens consternatus, ab sede
 sua quum ferret matri obviae complexum, mulier in iram
 ex precibus versa, 'Sine, priusquam complexum accipio,
 'sciam,' inquit, 'ad hostem, an ad filium, venerim: cap-
 20 tiva materne in castris tuis sim? in hoc me longa vita,
 'et infelix senectia traxit, ut exulem te, deinde hostem vi-
 'derem? Potuisti populari hanc terram, quae te genuit atque
 'aluit? Non tibi, quamvis infesto animo et minaci perve-
 'neras, ingredienti fines ira cecidit? non, quum in con-
 25 spectu Roma fuit, succurrit, intra illa moenia domus ac
 'penates mei sunt, mater, conjux, liberique? Ergo ego
 'nisi peperissem, Roma non oppugnaretur; nisi filium ha-
 'berem, libera in libera patria mortua essem. Sed ego ni-
 'hil jam pati, nec tibi turpius quam mihi miserius, pos-
 30 sum: nec, ut sim miserrima, diu futura sum. De his vi-
 'deris: quos, si pergis, aut immatura mors, aut longa ser-
 'vitus manet.' Uxor deinde ac liberi amplexi: fletusque ab
 omni turba mulierum ortus, et comploratio sui patriaeque,
 fregere tandem virum. complexus inde suos dimittit: ip-
 35 se retro ab urbe castra movit. Abductus deinde legioni-
 bus ex agro Romano, invidia rei oppressum perisse tra-
 dunt; alii alio leto. Apud Fabium, longe antiquissimum
 auctorem, usque ad senectutem vixisse eundem invenio.
 Refert certe, hanc saepe eum exacta aetate usurpasse vo-
 40 cem, 'Multo miserius seni exsilium esse.' Non invide-
 runt laudes suas mulieribus viri Romani. adeo sine ob-
 trectatione, gloriae alienae vivebatur. Monumento quo-
 que quod esset, templum Fortunae muliebri aedificatum
 dedicatumque est. Rediēre Volsci adjunctis Aequis, in

agrum Romanum. sed Aequi Attium Tullum haud ultra tu-45
lere ducem. Hinc ex certamine, Volsci Aequine impera-
torem conjuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox
proelium ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hosti-
um exercitus, haud minus pernicioso quam pertinaci cer-
taminae, confecit. Consules T. Sicinius et C. Aquillius.50
Sicinio Volsci, Aquillio Hernici, (nam ii quoque in ar-
mis erant,) provincia evenit. Eo anno Hernici devicti:
cum Volscis aequo Marte discessum est.

XLI. Sp. Cassius deinde et Proculus Virginius consu-
les facti. cum Hernicis foedus ictum: agri partes duae
ademptae. inde dimidium Latinis, dimidium plebi divisu-
rus consul Cassius erat. Adiciebat huic muneri agri
aliquantum, quem publicum possideri a privatis crimina- 5
batur. Id multos quidem Patrum, ipsos possessores, peri-
culo rerum suarum terrebat. sed et publica Patribus solli-
citus inerat, largitione consulem periculosos libertati
opes struere. Tum primum lex agraria promulgata est;
nunquam deinde usque ad hanc memoriam sine maximis10
motibus rerum agitata. Consul alter largitioni resistebat,
auctoribus Patribus, nec omni plebe adversante: quae pri-
mo coeperat * fastidire, munus vulgatum a civibus isse in
socios. saepe deinde et Virginium consulem in concionibus
velut vaticinantem audiebat, 'Pestilens collegae munus15
'esse. Agros illos servitatem iis, qui acceperint, latus.
'regno viam fieri. Quid ita enim assumi socios et nomen
'Latinum? Quid attinuisse, Hernicis, paulo ante hosti-
'bus, capti agri partem tertiam reddi, nisi ut hae gentes
'pro Coriolano duce Cassium habeant?' Popularis jam20
esse dissuasor et intercessor legis agrariae coeperat. uter-
que deinde consul certatim plebi indulgere. Virginius
dicere, passurum se assignari agros, dum ne cui, nisi civi
Romano, assignentur. Cassius, quia in agraria largitione
ambitiosus in socios, eoque civibus vilior erat, ut alio mu-25
nere sibi reconciliaret civium animos, jubere, pro Siculo
frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id vero
haud secus, quam praesentem mercedem regni, aspernata
plebes. adeo propter suspicionem. insitam regni, velut
abundarent omnia, munera ejus in animis hominum res-30
puebantur. Quem, ubi primum magistratu abiit, damna-
tum necatumque constat. Sunt, qui patrem auctorem

* fastidire munus vulgatum a civibus in socios.

ejus supplicii ferant: eum, cognita domi causa, verberasse ac necasse, peculiumque filii Cereri consecravisse. signum
 35 inde factum esse, et inscriptum, ex CASSIA FAMILIA DATUM. Invenio apud quosdam, idque propius fidem est, a quaestoribus K. Fabio et L. Valerio diem dictam perduellionis, damnatumque populi iudicio: diruta publice aedes. ea est area ante Telluris aedem. Ceterum sive illud domesti-
 40 cum, sive publicum fuit iudicium, damnatur Ser. Cornelio, Q. Fabio consulibus.

XLII. Haud diuturna ira populi in Cassium fuit. Dulcedo agrariae legis ipsa per se, dempto auctore, subibat animos: accensaque ea cupiditas est malignitate Patrum; qui, devictis eo anno Volscis Aequisque, militem praeda
 5 fraudavere. quicquid captum ex hostibus est, vendidit Fabius consul; ac redegit in publicum. Invisum erat Fabium nomen plebi propter novissimum consulem: tenere tamen Patres, ut cum L. Aemilio K. Fabio consul crearetur. Eo infestior facta plebes seditione domestica bel-
 10 lum externum excivit: bello deinde civiles discordiae intermissae. uno animo Patres ac plebes rebellantes Volscos et Aequos, duce Aemilio, prospera pugna vicere. Plus tamen hostium fuga, quam proelium, absumpsit. adeo pertinaciter fusos insecuti sunt equites. Castoris aedes eodem
 15 anno Idibus Quinctilibus dedicata est. vota erat Latine bello, Postumio dictatore. filius ejus, duumvir ad id ipsum creatus, dedicavit. Sollicitati et eo anno sunt dulcedine agrariae legis animi plebis. Tribuni plebis popularem po-
 20 testatem lege populari¹ celebrabant. Patres, satis superque gratuiti furoris in multitudine credentes esse, largitiones temeritatisque invitamenta horrebant. acerrimi Patribus duces ad resistendum consules fuere. Ea igitur pars reipublicae vicit. nec in praesens modo, sed in venientem etiam annum M. Fabium Kaesonis fratrem, et magis
 25 invisum alterum plebi, accusatione Sp. Cassii, L. Valerium consules dedit. Certatum eo quoque anno cum tribunis est. vana lex, vanique legis auctores, jactando irritum munus, facti. Fabium inde nomen ingens post tres continuos consulatus, unoque velut tenore omnes expertos tri-
 30 buniciis certaminibus, habitum. itaque, ut bene locatus, mansit in ea familia aliquamdiu honos. Bellum inde Vojens initum; et Volsci rebellarunt. sed ad bella externa

• 1. Celebrabant.] Vid. Lib. 3. § 51. note.

prope supererant vires: abutebanturque iis inter semet ipsos certando. Accessere ad aegras jam omnium mentes prodigia coelestia, prope quotidianas in urbe agrisque os-³⁵ tentantia minas, motique ira numinis, causam nullam aliam vates caneant, publice privatimque, nunc extis, nunc per aves, consulti, quam haud rite sacra fieri. qui terrores tamen eo evasere, ut Oppia, virgo Vestalis, damnata incesti poenas dederit.

⁴⁰ XLIII. Q. Fabius inde et C. Julius consules facti. Eo anno non segnior discordia domi, et bellum foris atrocius fuit. Ab Aequis arma sumpta. Vejentes agrum quoque Romanorum populantes inierunt. quorum bellorum crescente cura, K. Fabius et Sp. Furius consules fiunt. Or-⁵ tonam, Latinam urbem, Aequi oppugnabant. Vejentes, pleni jam populationum, Romam ipsam se oppugnatum minabantur. Qui terrores, quum compescere deberent, auxere insuper animos plebis: redibatque non sua sponte plebi mos detrectandi militiam. sed Sp. Licinius tribunus¹⁰ plebis, venisse tempus ratus per ultimam necessitatem legis agrariae Patribus injungendae, suscepit rem militarem impediendam. Ceterum tota invidia tribuniciae potestatis versa in auctorem est: nec in eum consules acrius, quam ipsius ejus collegae, coorti sunt: auxilioque¹⁵ eorum delectum consules habent. Ad duo simul bella exercitus scribitur. ducendus Fabio in Aequos, in Vejentes Furio datur. Et in Vejentibus quidem nihil dignum memoria gestum est. Fabio aliquanto plus negotii cum civibus, quam cum hostibus, fuit. unus ille vir ipse consul²⁰ rempublicam sustinuit, quam exercitus odio consulis, quantum in se fuit, prodebat. Nam quum consul, praeter ceteras imperatorias artes, quas parando gerendoque bello edidit plurimas, ita instruxisset aciem, ut, solo equitatu emisso, exercitum hostium funderet, insequi fusos pedes²⁵ noluit. nec illos, et si non adhortatio invisi ducis, suum saltem flagitium et publicum in praesentia dedecus, postmodo periculum, si animus hosti redisset, cogere potuit gradum accelerare; aut, si aliud nihil, instare instructos. Injussu signa referunt, moestique, (crederes victos,) exse-³⁰ crantes nunc imperatorem, nunc navatam ab equite operam, redeunt in castra. Nec huic tam pestilenti exemplo remedia ulla ab imperatore quaesita sunt. adeo excellentibus ingeniis citius defuerit ars, qua civem regant, quam qua hostem superent. Consul Romam rediit, non tam³⁵

[illegible]

* tamē, consensu exercitus traditam ultro victoriam victis Aequis : signa deserta, imperatorem in acie relictum, injussu in castra reditum. Profecto, si instetur, suo mi-
lite vinci Romam posse. Nihil aliud opus esse, quam⁴⁰
indici ostendique bellum: cetera sua sponte fata et
Deos gesturos. Ea spes Etruscos armaverat; multis in
vicem casibus victos victoresque.

XLV. Consules quoque Romani nihil praeterea aliud, quam suas vires, sua arma, horrebant: memoria pessimi proximo bello exempli ^a terrebat, ne rem committerent eo, ubi duae simul acies timendae essent. Itaque castris se tenebant, tam ancipiti periculo aversi. diem tempusque ⁵
forsitan ipsum leniturum iras, sanitatemque animis allaturum. Vejens hostis Etruscique eo magis praepropere agere; lacessere ad pugnam: primo obequitando castris provocandoque; postremo, ut nihil movebant, qua consules ipsos, qua exercitum increpando: 'Simulationem in-¹⁰
'testinae discordiae remedium timoris inventum: ¹ et
'consules magis non confidere, quam non credere, suis
'militibus. Novum seditionis genus, silentium otiumque
'inter armatos.' ad haec in novitatem generis originisque, qua falsa, qua vera, jacere. Haec, quum sub ipso vallo¹⁵
portisque streperent, haud aegre consules pati. at imperitae ^b multitudinis nunc indignatio, nunc pudor, pectora versare, et ab intestinis avertere malis: nolle inultos hostes, nolle successum, non Patribus, non consulibus: externa et domestica odia certare in animis. Tandem su-²⁰
perant externa. adeo superbe insolenterque hostis eludebat. frequentes in praetorium conveniunt, poscunt pugnam, postulant, ut signum detur. Consules, velut deliberabundi, capita conferunt, diu colloquuntur. pugnare cupiebant; sed retro revocanda et addenda cupiditas erat,²⁵
ut adversando remorandoque incitato semel militi adderent impetum. Redditur responsum, immaturam rem agi, nondum tempus pugnae esse: castris se tenerent. Edicunt inde, ut abstineant pugna. si quis injussu pugnaverit, ut in hostem animadversuros. Ita dimissis, quo minus³⁰
consules velle credunt, crescit ardor pugnandi. accedunt insuper hostes ferocius multo, ut statuisset non pugnare

^a terrebantur.

^b multitudini

1. Et consules—militibus.] The Consuls rather wanted confidence in the arms, than in the integrity, of their soldiers

consules cognitum est. Quippe impune se insultaturos, non credi militi arma. rem ad ultimum seditionis eruptu-
 35ram, finemque venisse Romano imperio. His freti occur-
 sant portis, ingerunt probra, aegre abstinent, quin castra
 oppugnent. Enim vero non ultra contumeliam pati Ro-
 manus posse: totis castris undique ad consules curritur.
 non jam sensim, ut ante, per centurionum principes postu-
 40lant; sed passim omnes clamoribus agunt. Matura res
 erat; tergiversantur tamen. Fabius deinde, ad crescen-
 tem tumultu jam metum seditionis collega concedente,
 quum silentium classico fecisset; 'Ego istos, Cn. Manli,
 'posse vincere scio; velle ne scirem, ipsi fecerunt. Ita-
 45' que certum atque decretum est, non dare signum, nisi,
 'victores se redituros ex hac pugna, jurent. Consulem
 'Romanum miles semel in acie fefellit; Deos nunquam
 'fallet.' Centurio erat M. Flavolejus, inter primores
 pugnae flagitator. 'Victor,' inquit, 'M. Fabi, revertar
 50' ex acie.' Si fallat, Jovem Patrem, Gradivumque Mar-
 tem, aliosque iratos invocat Deos. Idem deinceps omnis
 exercitus in se quisque jurat. Juratis datur signum, arma
 capiunt; eunt in pugnam, irarum speique pleni. Nunc
 jubent Etruscos probra jacere, nunc armatis sibi quisque
 55lingua promptum hostem offerri. Omnium illo die, qua
 plebis, qua Patrum, eximia virtus fuit. Fabium nomen,
 Fabia gens maxime enituit. multis civilibus certaminibus
 infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare statuunt.
 Instruitur acies: nec Vejens hostis Etruscaeque legiones
 60detrectant.

XLVI. Prope certa spes erat, non magis secum pugna-
 turos, quam pugnaverint cum Aequis. majus quoque ali-
 quod, in tam irritatis animis et ¹ occasione ancipiti, haud
 desperandum esse facinus. Res aliter longe evenit. nam
 6 non alio ante bello infestior Romanus, (adeo hinc contu-
 meliis hostes, hinc consules mora exacerbaverant,) proeli-
 um iniit. Vix explicandi ordinis spatium Etruscis fuit,
 quum, pilis inter primam trepidationem abjectis temere
 magis, quam emissis, pugna jam in manus, jam ad gladios,
 10ubi Mars est atrocissimus, venerat. Inter primores genus
 Fabium insigne spectaculo exemploque civibus erat. ex
 his Q. Fabium, (tertio hic anno ante consul fuerat,) prin-
 cipem in confertos Vejentes euntem, ferox viribus et ar-

1. *Occasione ancipiti.*] So critical a time to the Roman state.

morum arte Tuscus, incautum inter multas versantem
 hostium manus, gladio per pectus transfigit. telo extracto, 15
 praeceps Fabius in vulnus abiit. Sensit utraque acies
 unius viri casum, cedebatque inde Romanus: quum M.
 Fabius consul transiit jacentis corpus, objectaque parma,
 ‘Hoc jurastis,’ inquit, ‘milites, fugientes vos in castra re-
 dituros? adeo ignavissimos hostes magis timetis, quam 20
 Jovem Martemque, per quos jurastis? At ego injuratus
 aut victor revertar, aut prope te hic, Q. Fabi, dimicans
 cadam.’ Consuli tum K. Fabius prioris anni consul,
 ‘verbisne istis, frater, ut pugnent, te impetraturum credis?
 Dii impetrabunt, per quos juravere. Et nos, ut decet 25
 proceres, ut Fabio nomine est dignum, pugnando potius,
 quam adhortando, accendamus militum animos.’ Sic in
 primum infestis hastis provolant duo Fabii, totamque mo-
 verunt secum aciem.

XLVII. Proelio ex parte una restituto, nihilo segnius
 in altero cornu Cn. Manlius consul pugnam ciebat; ubi
 prope similis fortuna est versata. nam ut altero in cornu
 Q. Fabium, sic in hoc ipsum consulem Manlium, jam ve-
 lut fusos agentem hostes, et impigre milites secuti sunt, et, 5
 ut ille gravi vulnere ictus ex acie cessit, interfectum rati,
 gradum retulere. cessissentque loco, ni consul alter, cum
 aliquot turmis equitum in eam partem citato equo advec-
 tus, vivere clamitans collegam, se victorem fuso altero
 cornu adesse, rem inclinatam sustinuisset. Manlius quo- 10
 que ad restituendam aciem se ipse coram offert. Duorum
 consulum cognita ora accendunt militum animos. simul et
 vanior jam erat hostium acies, dum, abundante multitudine
 freti, subtracta subsidia mittunt ad castra oppugnanda. in
 quae haud magno certamine impetu facto, dum praedae 15
 magis, quam pugnae, memores terunt tempus; triarii Ro-
 mani, qui primam irruptionem sustinere non potuerant,
 missis ad consules nunciis, quo loco res essent, conglobati
 ad praetorium redeunt, et sua sponte ipsi proelium reno-
 vant: et Manlius consul, revector in castra, ad omnes 20
 portas milite opposito, hostibus viam clauserat. Ea des-
 peratio Tuscis rabiem magis, quam audaciam, accendit.
 nam quum incursantes, quacunque exitum ostenderet spes,
 vano aliquoties impetu issent; globus juvenum unus in ip-
 sum consulem insignem armis invadit. Prima excepta a 25
 circumstantibus tela. sustineri deinde vis nequit. Consul
 mortifero vulnere ictus cadit, fusique circa omnes. Tuscis

crescit audacia. Romanos terror per tota castra trepidos agit. et ad extrema ventum foret, ni legati, rapto consulis corpore, patefecissent una porta hostibus viam. Ea erumpunt; consternatoque agmine abeuntes in victorem alterum incidunt consulem. ibi iterum caesi fusique passim. Victoria egregia parta, tristis tamen duobus tam claris funeribus. Itaque consul, decernente senatu triumphum, 35 Si exercitus sine imperatore triumphare possit, pro eximia eo bello opera facile passurum, respondit: 'se, familia funesta Q. Fabii fratris morte; republica ex parte orba consule altero amisso, publico privatoque deformem luctu lauream non accepturum.' Omni acto triumpho depositus triumphus clarior fuit. adeo spreta in tempore gloria interdum cumulatior redit. Funera deinde duo deinceps collegae fratrisque ducit. idem in utroque laudator, quum, concedendo illis suas laudes, ipse maximam partem earum ferret. Neque immemor ejus, quod initio consulatus im- 45 biberat, reconciliandi animos plebis, saucios milites curandos dividit Patribus. Fabiis plurimi dati: nec alibi majore cura habiti. Inde populares jam esse Fabii: nec hoc ulla, nisi salubri reipublicae, arte.

XLVIII. Igitur non Patrum magis, quam plebis, studiis K. Fabius cum T. Virginio consul factus, neque bella, neque delectus, neque ullam aliam priorem curam agere, quam ut, jam aliqua ex parte inchoata concordiae spe, 5 primo quoque tempore cum Patribus coalescerent animi plebis. Itaque principio anni censuit, priusquam quisquam agrariae legis auctor tribunus existeret, occuparent Patres ipsi suum munus facere: captivum agrum plebi quam maxime aequaliter darent. verum esse, habere eos, 10 quorum sanguine ac sudore partus sit. Aspernati Patres sunt: questi quoque quidam, nimia gloria luxuriare et evanescere vividum quondam illud Kaesonis ingenium. Nullae deinde urbanae factiones fuere. Vexabantur incursionibus Aequorum Latini. eo cum exercitu Kaeso 15 missus, in ipsorum Aequorum agrum depopulandum transsit. Aequi se in oppida receperunt, murisque se tenebant: eo nulla pugna memorabilis fuit. At a Vejente hoste clades accepta temeritate alterius consulis. actumque de exercitu foret, ni K. Fabius in tempore subsidio 20 venisset. Ex eo tempore neque pax neque bellum cum Vejentibus fuit; res proxime formam latrocinii venerat. Legionibus Romanis cedebant in urbem. ubi abductas sense-

rant legiones, agros incursabant; bellum quiete, quietem bello in vicem eludentes. Ita neque omitti tota res, nec perfici poterat. et alia bella aut praesentia instabant, ut ab Aequis Volscisque, non diutius, quam recens dolor proximae cladis transiret, quiescentibus: aut mox moturos se apparet Sabinos semper infestos, Etruriamque omnem. Sed Vejens hostis, assiduus magis, quam gravis, contumeliis saepius, quam periculo, animos agitabat: quod nullo tempore negligi poterat, aut averti alio sinebat. Tum Fabius gens senatum adiit. consul pro gente loquitur: 'Assiduo magis, quam magno, praesidio ut scitis, Patres conscripti, bellum Vejens eget. Vos alia bella curate: Fabios hostes Vejentibus date. Auctores sumus, tutam ibi majestatem Romani nominis fore. Nostrum id nobis velut familiare bellum, privato sumptu gerere in animo est. Respublica et milite illic et pecunia vacet.' Gratiae ingentes actae. Consul e curia egressus, comitante Fabiorum agmine, qui in vestibulo curiae, senatusconsultum exspectantes, steterant, domum rediit. Jussi armati postero die ad limen consulis adesse, domos inde discedunt.

XLIX. Manat tota urbe rumor: Fabios ad coelum laudibus ferunt. Familiam unam subisse civitatis onus: Vejens bellum in privatam curam, in privata arma versum. Si sint duae roboris ejusdem in urbe gentes; deprecant, haec Volscos sibi, illa Aequos: populo Romano tranquillam pacem agente, omnes finitimos subigi populos posse. Fabii postero die arma capiunt. quo jussi erant, conveniunt. Consul, paludatus egrediens, in vestibulo gentem omnem suam instructo agmine videt. acceptus in medium, signa ferri jubet. Nunquam exercitus neque minor numero, neque clarior fama et admiratione hominum, per urbem incessit. Sex et trecenti milites, omnes patricii, omnes unius gentis, quorum neminem ducem sperneret egregius quibuslibet temporibus senatus, ibant, unius familiae viribus Vejenti populo pestem minitantes. Sequatur turba, propria alia cognatorum sodaliumque, nihil medium, nec spem, nec curam, sed immensa omnia voluntum animo; alia publica, sollicitudine excitata, favore et admiratione stupens; 'ire fortes, ire felices' jubent, 'inceptis eventus pares reddere: consulatus inde ac triumphos, omnia praemia ab se, omnes honores sperare.'

* *egregium.*

Praetereuntibus Capitolium arcemque et alia templa, quicquid Deorum oculis, quicquid animo occurrit, precantur, ut illud agmen faustum atque felix mittant, sospites brevi in-
 25 patriam ad parentes restituant. Incassum missae preces. Infelici via dextro Jano portae Carmentalis profecti, ad Cremeram flumen perveniunt. is opportunus visus locus communiendo praesidio. L. Aemilius inde et C. Servilius consules facti. et, donec nihil aliud quam in populationibus res
 30 fuit, non ad praesidium modo tutandum Fabii satis erant, sed tota regione, qua Tusci ager Romano adjacet, sua tuta omnia, infesta hostium, vagantes per utrumque finem, fecere. Intervallum deinde haud magnum populationibus fuit: dum et Veientes, accito ex Etruria exercitu, praesidium Cre-
 35 merae oppugnant; et Romanae legiones, ab L. Aemilio consule adductae, cominus cum Etruscis dimicant acie. quanquam vix dirigendi aciem spatium Vejentibus fuit. adeo inter primam trepidationem, dum post signa ordines introeunt, subsidiaque locant, invecta subito ab latere Ro-
 40 mana equitum ala, non pugnae modo incipiendae, sed consistendi, ademit locum. Ita, fusi retro ad saxa Rubra, (ibi castra habebant,) pacem supplices petunt. cujus impetratae, ab insita animis levitate, ante deductum Cremera Romanum praesidium, poenituit.

L. Rursus cum Fabius erat Vejenti populo, sine ullo majoris belli apparatu, certamen: nec erant incursiones modo in agros, aut subiti impetus incursantium, sed aliquoties aequo campo collatisque signis certatum. gensque
 5 una populi Romani saepe ex opulentissima, ut tum res erant, Etrusca civitate victoriam tulit. Id primo acerbum indignumque Vejentibus visum. inde consilium ex re natum insidiis ferocem hostem captandi: gaudere etiam, multo successu Fabiis audaciam crescere. Itaque et pe-
 10 cora praedantibus aliquoties, velut casu incidissent, obviam acta: et agrestium fuga vasti relictis agri: et subsidia armatorum, ad arcendas populationes missa, saepius simulato, quam vero, pavore refugerunt. Janque Fabii adeo contempserant hostem, ut sua invicta arma neque loco
 15 neque tempore ullo crederent sustineri posse. haec spes provexit, ut ad conspecta procul a Cremera magno campi intervallo pecora, (quanquam rara hostium apparebant, arma,) decurrerent. et quum improvidi effuso cursu insidias circa ipsum iter locatas superassent, palatque passim vaga,
 20 ut fit pavore injecto, raperent pecora; subito ex insidiis

consurgitur, et adversi et undique hostes erant. Primo clamor circumlatus exterruit, dein tela ab omni parte accidebant. coeuntibusque Etruscis, jam continenti agmine armatorum septi, quo magis se hostis inferebat, cogeantur breviori spatio et ipsi orbem colligere. quae res et pauci-25 tatem eorum insignem, et multitudinem Etruscorum, ¹ multiplicatis in arcto ordinibus, faciebat. Tum, ommissa pugna, quam in omnes partes parem intenderant, in unum locum se omnes inclinant. eo nisi corporibus armisque, rupere cuneo viam. Duxit via in editum leniter collem. inde30 primo restitere. mox, ut respirandi superior locus spatium dedit, recipiendique a pavore tanto animum, pepulere etiam subeuntes: vincebatque auxilio loci paucitas, ni iugo circummissus Vejens in verticem collis evasisset ita superior rursus hostis factus. Fabii caesi ad unum omnes,35 praesidiumque expugnatum. trecentos sex perisse satis convenit: unum prope puberem aetate relictum, stirpem genti Fabiae, dubiisque rebus populi Romani saepe domi bellique vel maximum futurum auxilium.

LI. Quum haec accepta clades esset, jam C. Horatius et T. Menenius consules erant. Menenius adversus Tuscos victoria elatos confestim missus. tum quoque male pugnatum est, et Janiculum hostes occupavere: obsessaque urbs foret, super bellum annona premente, (transierant enim Etrusci Tiberim,) ni Horatius Consul ex Volscis esset revocatus: adeoque id bellum ipsis institit moenibus, ut primo pugnatum ad Spei sit aequo Marte, iterum ad portam Collinam. Ibi quanquam parvo momento superior10 Romana res fuit, meliorem tamen militem, recepto pristino animo, in futura proelia id certamen fecit. A. Virginius et Sp. Servilius consules fiunt. post acceptam ^a proximam pugnae cladem Veientes abstinuere acie. populationes erant, et velut ab arce Janiculi passim in Romanum agrum impetus dabant. non usquam pecora tuta, non agrestes15 erant. Capti deinde eadem arte sunt, qua ceperant Fabios. secuti dedita opera passim ad illecebras propulsa pecora,

1. *Multiplicatis in arcto ordinibus.*] *Their ranks being crowded into a narrow space.* The fewness of numbers is more evident when the troops are confined within small limits, and the ranks placed one behind the other, than when they are displayed in an extended line.

^a *proxima pugna.*

praecipitavere in insidias. quo plures erant, major caedes fuit. Ex hac clade atrox ira majoris cladis causa atque initium fuit. trajecto enim nocte Tiberi, castra Servilii Consulis adorti sunt oppugnare. inde fusi magna caede in Janiculum se aegre recepere. Confestim consul et ipse transit Tiberim, castra sub Janiculo communit. postero die, luce orta, nonnihil et hesternae felicitate pugnae ferox, 25 magis tamen, quod inopia frumenti, quamvis in praecipitia, dum celeriora essent, agebat consilia, temere adverso Janiculo ad castra hostium aciem erexit, foediusque inde pulsus, quam pridie pepulerat, interventu collegae ipae exercitusque ejus est servatus. inter duas acies Etrusci, quum 30 in vicem his atque illis terga darent, occidione occisi. Ita oppressum temeritate felici Vejens bellum.

LII. Urbi cum pace laxior etiam annona rediit, et advecto ex Campania frumento, et, postquam timor sibi cuique futurae inopiae abiit, eo, quod additum fuerat, 5 prolato. Ex copia deinde otioque lascivire rursus animi; et pristina mala, postquam foris deerant, domi quaerere. tribuni plebem agitare suo veneno, agraria lege; in resistentes incitare Patres, nec in universos modo, sed in singulos. Q. Considius et T. Genucius, auctores agrariae 10 legis, T. Menenio diem dicunt. invidiae erat amissum Cremerae praesidium, quum haud procul inde stativa consul habuisset. Eum oppresserunt. Quum et Patres haud minus, quam pro Coriolano, annisi essent, et Patris Agrippae favor haud dum exolevisset; in multa tempera- 15 runt tribuni. quum capitis anquisissent, duo millia aeris damnato mulctam dixerunt. ea in caput vertit. Negant tulisse ignominiam aegritudinemque: inde morbo absumptum esse. Alius deinde reus Sp. Servilius, ut consulatu abiit, C. Nautio et P. Valerio consulibus, initio statim 20 anni, ab L. Caedicio et T. Statio tribunis die dicta, non, ut Menenius, precibus suis aut Patrum, sed cum multa fiducia innocentiae gratiaeque, tribunicios impetus tulit. Et huic proelium cum Tuscis ad Janiculum erat crimini. sed servidi animi vir, ut in publico periculo ante, sic tum 25 in suo, non tribunos modo, sed plebem oratione feroci refutando, exprobrandoque T. Menenii damnationem mortemque, (cujus patris munere restituta quondam plebs eos ipsos, quibus tum saevirit magistratus, eas leges haberet,) periculum audacia discussit. jovit et Virginius collega, 30 testis productus, participando laudes: magis tamen Menenianum (adeo mutaverant animum) profuit judicium.

LIII. Certamina domi finita. Vejens bellum exortum; quibus Sabini arma conjunxerant. P. Valerius consul, accitis Latinorum Hernicorumque auxiliis, cum exercitu Vejos missus, castra Sabina, quae pro moenibus sociorum locata erant, confestim aggreditur; tantamque trepidationem iniecit, ut, dum dispersi alii alia manipulatim excurrunt ad arcendam hostium vim, ea porta, cui signa primum intulerat, caperetur. intra vallum deinde caedes magis, quam proelium, esse. tumultus e castris et in urbem penetrat; tanquam Vejis captis, ita pavidi Vejentes ad arma currunt. pars Sabinis eunt subsidio; pars Romanos, toto impetu intentes in castra, adoriuntur. Paulisper aversi turbatique sunt. deinde et ipsi utroque versis signis resistunt: et eques, ab consule immissus, Tuscos fundit fugatque, eademque hora duo exercitus, duae potentissimae et maximae finitimae gentes superatae sunt. Dum haec ad Vejos geruntur, Volsci Aequique in Latino agro posuerant castra, populatique fines erant. eos per se ipsi Latini, assumptis Herniciis, sine Romano aut duce aut auxilio, castris exuerunt. Ingenti praeda, praeter suas recuperatas res, potiti sunt. missus tamen ab Roma consul in Volscos C. Nautius. Mos, credo, non placebat, sine Romano duce exercituque socios propriis viribus consilisque bella gerere. nullum genus calamitatis contumeliaeque non editum in Volscos est: nec tamen percelli potueret, ut acie dimicarent.

LIV. L. Furius inde et C. Manlius consules. Manlio Vejentes provincia evenit. non tamen bellatum. induciae in annos quadraginta petentibus datae, frumento stipendioque imperato. Paci externae confestim continuatur discordia domi. agrariae legis tribuniciis stimulis plebs furebat. Consules, nihil Menenii damnatione, nihil periculo deterriti Servillii, summa vi resistunt. abeuntes magistratu Cn. Genutius tribunus plebis arripuit. L. Aemilius et Opiter Virginii consulatum ineunt. Vopiscum Julium pro Virginio in quibusdam annalibus consulem invenio. Hoc anno (quoscunque consules habuit) rei ad populum Furius et Manlius circumeunt sordidati; non plebem magis, quam juniores Patrum. Suadent, monent, 'Honoribus et administratione reipublicae abstineant; consulares vero fasces, praetextam, curulemque sellam, nihil aliud, quam pompam funeris, putent. claris insignibus velut infulis velatos ad mortem destinari. Quod si consulatus tanta

'dulcedo sit, jam nunc ita in animum inducant, consulatura
 'captum et oppressum ab tribunicia potestate esse; consuli,
 20' velut apparatori tribunicio, omnia ad nutum imperium-
 'que tribuni agenda esse. Si se commoverit, si respexerit
 'Patres, si aliud, quam plebem, esse in republica credi-
 'derit, exsilium C. Marcii, Menenii damnationem et mor-
 'tem, sibi proponat ante oculos.' His accensi vocibus Pa-
 25'tres ^a consilia inde, non publica, sed in privato, seductaque
 a plurium conscientia, habere. ubi quum id modo consta-
 ret, jure an injuria eripiendos esse reos, atrocissima quae-
 que maxime placebat sententia. nec auctor quamvis auda-
 ci facinori deerat. Igitur judicii die, quum plebs in foro
 30' erecta expectatione staret, mirari prima, ^b quod non des-
 cenderet tribunus: deinde, quum jam mora suspectior
 fieret, deterritum a primoribus credere, et desertam ac
 proditam causam publicam queri. Tandem, qui obversati
 vestibulo tribuni fuerant, nunciant, domi mortuum esse
 35'inventum. quod ubi in totam concionem pertulit rumor;
 sicut acies funditur duce occiso, ita dilapsi passim alii alio.
 Praecipuus pavor tribunos invaserat, quam nihil auxilii sa-
 cratae leges haberent, morte collegae monitos. Nec Pa-
 tres satis moderate ferre laetitiam. adeoque neminem noxae
 40'poenitebat, ut etiam insontes fecisse videri vellent, palam-
 que ferretur, malo domandam tribuniciam potestate in.

LV. Sub hac pessimi exempli victoria defectus edicatur;
 paventibusque tribunis, sine intercessione ulla consules
 rem peragunt. Tum vero irasci plebes, tribunorum magis
 silentio, quam consulum imperio, et dicere, 'Actum esse
 5' de libertate sua; rursus ad antiqua reditum; cum Genu-
 cio una mortuam ac sepultam tribuniciam potestatem.
 'aliud agendum, ac cogitandum, quomodo resistatur Pa-
 'tribus. Id autem unum consilium esse, ut se ipsa plebs,
 'quando aliud nihil auxilii habeat, defendat. Quatuor et
 10' viginti lictores apparere consulibus, et eos ipsos plebis
 'homines. Nihil contemptius, neque infirminus, si sint, qui
 'contemnant. Sibi quemque ea magna atque horrenda
 'facere.' His vocibus alii alios quum incitassent, ad Vole-
 ronem Publilium, de plebe hominem, quia, quod ordines
 15'duxisset, negaret, se militem fieri debere, lictor missus est
 a consulibus. Volero appellat tribunos. Quum auxilio
 nemo esset, consules spoliari hominem, et virgas expediri

^a concilia.^b qui.

jubent. 'Provoco,' inquit, 'ad populum,' Volero, 'quoniam tribuni civem Romanum in conspectu suo virgis caedi malunt, quam ipsi in lecto suo a vobis trucidari,' quo ferocius clamitabat, eo infestius circumscindere et spoliare lictor. Tum Volero, et praevalens ipse, et adjuvantibus advocatis, repulso lictore, ubi indignantium pro se acerrimus erat clamor, eo se in turbam confertissimam recipit, clamitans, 'Provoco, et fidem plebis imploro. adeste cives! adeste commilitones! nihil est, quod expectetis tribunos, quibus ipsis vestro auxilio opus est.' Concitati homines, veluti ad proelium, se expediunt: apparebatque, omne discrimen adesse; nihil cuiquam sanctum, non publici fore, non privati juris. Huic tantae tempestati quum se consul obtulissent, facile experti sunt, parum tutam majestatem sine viribus esse. violatis lictoribus, fascibus fractis, e foro in curiam compelluntur; incerti, quatenus Volero exerceret victoriam. Conticescente deinde tumultu, quum in senatum vocari jussissent, queruntur injurias suas, vim plebis, Voleronis audaciam. Multis ferociter dictis sententiis, vicere seniores, quibus, ira Patrum adversus temeritatem plebis certari, non placuit.

LVI. Voleronem amplexa favore plebs proximis comitiis tribunum plebi creat in eum annum, qui L. Pinarium, P. Furium consules habuit, contraque omnium opinionem, qui eum vexandis prioris anni consulibus permissurum tribunatum credebant, post publicam causam privato dolore habito, ne verbo quidem violatis consulibus, rogationem tulit ad populum, ut plebei magistratus¹ tributis comitiis fierent. Haud parva res sub titulo prima specie minime atroci ferebatur; sed quae patriciis omnem protestatem per clientium suffragia creandi, quos vellent, tribunos auferret. Huic actioni, gratissimae plebi, quum summa vi resisterent Patres; nec, quae una vis ad resistendum erat, ut intercederet, aliquis ex collegio auctoritate aut consulum aut principum adduci posset; res tamen, suo ipsa mo-

1. *Tributis comitiis.*] There were three kinds of *comitia*. First, *comitia curiata*, in which the people gave their votes divided into thirty *curia*. This was at first the only form. Second, *Comitia centuriata*, in which the people, divided into the centuries of their classes, gave their votes; an account of which division may be found Lib I. § 43. Third, *Comitia tributa*, when the votes were given by tribes, in which the people were divided, according to parts of the city, which they occupied.

15limine gravis, certaminibus in annum extrahitur. Plebs
 Volerone[m] tribunum reficit. Patres, ad ultimum dimi-
 cationis rati rem venturam, Ap. Claudium, Appii filium,
 jam inde a paternis certaminibus invisum infestumque
 plebi, consulem faciunt. Collega ei T. Quinctius datur.
 20Principio statim anni nihil prius, quam de lege, agebatur.
 sed ut inventor legis Volero, sic Laetorius, collega ejus,
 auctor quum recentior, tum acrior erat. Ferocem facie-
 bat belli gloria ingens; quod aetatis ejus haud quisquam
 manu promptior erat. Is, quum Volero nihil, praeter-
 25quam de lege, loqueretur, insectatione abstinens consulum,
 ipse in accusationem Appii, familiaeque superbissimae ac
 crudelissimae in plebem Romanam, exorsus, quum a Pa-
 tribus non consulem, sed carnificem ad vexandam et la-
 cerandam plebem, creatum esse contenderet; rudis in mihi-
 30tari homine lingua non suppetebat libertati animoque. Ita-
 que, deficiente oratione, 'Quandoquidem non tam facile lo-
 quor,' inquit, 'Quirites, quam, quod locutus sum, praesto,
 'crastino die adeste. Ego hic aut in conspectu vestro mo-
 'riar, aut perferam legem.' Occupant tribuni templum
 35postero die, consules nobilitasque ad impediendam legem
 in concione consistunt. Submo[n]eri Laetorius jubet, prae-
 terquam qui suffragium ineant. Adolescentes nobiles sta-
 bant, nihil cedentes viatori. tum ex his prehendi quosdam
 Laetorius jubet. Consul Appius negare, jus esse tribuno
 40in quenquam, nisi in plebeium. Non enim populi, sed
 plebis, eum magistratum esse. nec illum ipsum submovere
 pro imperio posse more majorum; quia ita dicatur: 'Si,
 'vobis videtur, discedite, Quirites.' Facile et contemp-
 tim de jure disserendo perturbare Laetorium * poterat.
 45Ardens igitur ira tribunus viatorem mittit ad consulem;
 consul lictorem ad tribunum, privatum esse clamitans,
 sine imperio, sine magistratu; violatusque esset tribunus,
 ni et concio omnis atrox coorta pro tribuno in consulem
 esset; et concursus hominum in forum ex tota urbe con-
 50citatae multitudinis fieret. Sustinebat tamen Appius per-
 tinacia tantam tempestatem: certatumque haud inoruen-
 to proelio foret, ni Quinctius, consul alter, consularibus ne-
 gotio dato, ut collegam vi, si aliter non possent, de foro
 abducerent, ipse nunc plebem saevientem precibus lenis-
 55set, nunc orasset tribunos, ut concilium dimitterent. Da-

* parat.

rent irae spatium. non vim suam illis tempus adempturum; sed consilium viribus additurum. et Patres in populi, et consulem in Patrum fore potestate.

LVII. Aegre sedata ab Quinctio plebs, multo aegrius consul alter a Patribus. Demisso tandem concilio plebis, senatum consules habent. ubi quum timor atque ira in vicem sententias variassent; quo magis, spatio interposito, ab impetu ad consultandum advocabantur, eo plus 5 abhorrebant a certatione animi. adeo ut Quinctio gratias agerent, quod ejus opera mitigata discordia esset. Ab Appio petitur, ' Ut tantam consularem majestatem esse vellet, quanta esse in concordi civitate posset. Dum ' tribuni consulesque ad se quisque omnia trahunt, nihil 10 ' relictum esse virium in medio: ¹ distractam laceratam-que rempublicam magis, quorum in manu sit, quam ut incolumis sit, quaeri.' Appius contra, ' testari Deos atque homines, rempublicam prodi per metum ac deseri. ' non consulem senatui, sed senatum consuli deesse. gra-15 viores accipi leges, quam in Sacro monte acceptae sint.' Victus tamen Patrum consensu quievit. lex silentio perfertur.

LVIII. Tum primum tributis comitiis creati tribuni sunt: numero etiam additos tres, perinde ac duo antea fuerint, Piso auctor est. Nominat quoque tribunos, C. Sicinium, L. Numitorium, M. Duilium, Sp. Icilium, L. Maecilium. Volscum Aequicumque inter seditionem Ro- 6 manam est bellum coortum. vastaverant agros, ut, si qua secessio plebis fieret, ad se receptum haberet. compositis deinde rebus, castra retro movere. Ap. Claudius in Volscos missus. Quinctio Aequi provincia evenit. Eadem in militia saevitia Appii, ² quae domi; esse liberior, quod 10 sine tribuniciis vinculis erat. Odisse plebem plus quam paterno odio: se victum ab ea: se ² unico consule obiecto adversus tribuniciam potestatem, perlata legem esse; quam minore conatu, nequaquam tanta Patrum spe, priores impedi-erint consules. Haec ira indignatioque fero-15 oem animum ad vexandum saevo imperio exercitum stimulat. nec ulla vi domari poterat. tantum certamen ani-

¹ quae domi esse; eo liberior.

1. *Distractam—quaeri.*] Gronovius considers *rempublicam*, in this sentence, as used, by enallage, for *respublica*.

2 *Unico.*] *Unico* refers to the circumstance, that Appius was particularly selected to oppose the tribunes.

mis imbibebant. Segniter, otiose, negligenter, contumaciter omnia agere. nec pudor, nec metus coercerat. Si 20citius agi vellet agmen, tardius sedulo incedere: si adhortator operis adesset, omnes sua sponte motam remittere industriam. praesenti vultus demittere, tacite praeteruntem execrari: ut invictus ille odio plebeio animus interdum moveretur. Omni nequicquam acerbitate prompta, nihil jam cum militibus agere: a centurionibus corruptum exercitum dicere: *tribunos plebei* cavillans interdum et *Volerones* vocare.

LIX. Nihil eorum Volsci nesciebant, instabantque eo magis, sperantes, idem certamen animorum adversus Appium habiturum exercitum Romanum, quod adversus Fabium consulem habuisset. Ceterum multo Appio, quam 5 Fabio, violentior fuit. Non enim vincere tantum noluit, ut Fabianus exercitus, sed vinci voluit. Productus in aciem turpi fuga petit castra; nec ante restitit, quam signa inferentem Volscum munimentis vidit foedamque extremi agminis caedem. Tum expressa vis ad pugnam, 10dam, ut victor jam a vallo submoveretur hostis: satis tamen appareret, capi tantum castra militem Romanum noluisse. alii gaudere sua clade atque ignominia. Quibus nihil infractus ferox Appii animus, quum insuper saevire vellet, concionemque advocaret, concurrunt ad 15eum legati tribunique, monentes, ne utique experiri vellet imperium, cujus vis omnis in consensu obedientium esset. Negare vulgo milites, se ad concionem ituros; passimque exaudiri voces postulantium, ut castra ex Volaco agro moveantur. Hostem victorem paullo ante prope in portis 20ac vallo fuisse; ingentisque mali non suspicionem modo, sed apertam speciem obversari ante oculos. Victus tandem, (quandoquidem nihil praeter tempus noxae lucrarentur,) remissa concione, iter in insequentem diem pronunciari quum jussisset, prima luce classico signum profectionis dedit. Quum maxime agmen e castris explicaretur, Volsci, ut eodem signo excitati, novissimos adoriantur. A quibus perlatus ad primos tumultus, eo pavore signaque et ordines turbavit, ut neque imperia exaudiri neque instrui acies possent. nemo ullius, nisi fugae, memor. Ita effuso agmine per stragem corporum armorumque evasere, ut prius hostis desisteret sequi, quam Roma-

1. Quandoquidem—lucrarentur,] Since the army would only defer the time of their punishment.

nus fugere. Tandem, collectis ex dissipato cursu militibus, consul, quum revocando nequicquam suos persecutus esset, in pacato agro castra posuit; advocataque concione, inventus haud falso in proditorem exercitum militaris³⁵ disciplinae, desertorem signorum; ubi signa, ubi arma essent, singulos rogitans, inermes milites, signo amisso signiferos; ad hoc centuriones ¹duplicariosque, qui reliquerant ordines, virgis caesos securi percussit. cetera multitudo sorte decimus quisque ad supplicium lecti. 40

LX. Contra ea, in Aequis inter consulem ac militem comitate ac beneficiis certatum est. et natura Quinctius erat lenior, et saevitia infelix collegae, quo is magis gauderet ingenio suo, effecerat. Huic tantae concordiae ducis exercitusque non ausi offerre se, Aequi vagari popu- 5 labundum hostem per agros passi. Nec ullo ante bello latius inde actae praedae. omnis militi data est. Addebantur et laudes, quibus, haud minus quam praemio, gaudent milium animi. Tum duci, tum propter ducem Patribus quoque placatior exercitus rediit; sibi parentem,¹⁰ alteri exercitui dominum datum ab senatu, memorans. Varia fortuna belli, atroci discordia domi forisque annum exactum, insignem maxime comitia tributa efficiunt; res major victoria suscepti certaminis, quam usu. plus enim dignitatis comitiis ipsis detractum est, Patribus ex con-¹⁵ cilio submovendis, quam virium aut plebi additum est, aut demptum Patribus.

LXI. Turbulentior inde annus excepit, L. Valerio, T. Aemilio consulibus, cum propter certamina ordinum de lege agraria, tum propter iudicium Ap. Claudii: cui, accerrimo adversario legis, causamque possessorum publici agri, tanquam tertio consuli, sustinenti, M. Duilius et C. 5 Sicinius diem dixere. Nunquam ante tam invisus plebi reus ad iudicium vocatus populi est, plenus suarum, plenus paternarum irarum. Patres quoque non temere pro ullo aequae annisi sunt: propugnatores senatus, majestatisque vindicem suae, ad omnes tribunicios plebeiosque¹⁰ oppositum tumultus, ²modum duntaxat in certamine egressum, iratae objici plebi. Unus e Patribus, ipse Ap. Clau-

1. *Duplicarios.*] We find the following expression, Lib. 7, § 37. *Milites, qui in praesidio simul erant, duplici frumento in perpetuum donati.* The *duplicarii* then were those, who, as a reward of merit, received double rations.

2. *Modum--egressum.*] Vid. § 56.

dius, et tribunos, et plebem, et suum iudicium pro nihilo habebat. Illum non minae plebis, non senatus preces 15perpellere unquam potuere, non modo ut vestem mutaret, aut supplex pensaret homines; sed ne ut ex consueta quidem asperitate orationis, (quum ad populum agenda causa esset,) aliquid leniret atque submitteret. Idem habitus oris, eadem contumacia in vultu, idem in oratione 20spiritus erat: adeo ut magna pars plebis Appium non minus reum timeret, quam consulem timuerat. Semel causam dixit, quo semper agere omnia solitus erat, accusatorio spiritu. adeoque constantia sua et tribunos obstupefecit et plebem, ut diem ipsi sua voluntate ^a pro- 25dicerent: trahi deinde rem sinerent. Haud ita multum interim temporis fuit. ante tamen, quam producta dies veniret, morbo moritur. cuius quum laudationem ^b tribuni plebis impedire conarentur, plebs fraudari solenni honore supremum diem tanti viri noluit; et laudationem tam 30aequis auribus mortui audivit, quam vivi accusationem audierat; et exsequias frequens celebravit.

LXII. Eodem anno Valerius consul, cum exercitu in Aequos profectus, quum hostem ad proelium elicere non posset, castra oppugnare est adortus. Prohibuit foeda tempestas, cum grandine ac tonitribus coelo dejecta. 5Admirationem deinde auxit, signo receptui dato, adeo tranquilla serenitas reddita: ut velut numine aliquo defensa castra oppugnare iterum, religio fuerit, omnis ira belli ad populationem agri vertit. Alter consul Aemilius in Sabinis bellum gessit. et ibi, quia hostis moenibus se 10tenebat, vastati agri sunt. Incendiis deinde, non villarum modo, sed etiam vicorum, quibus saepe frequenter habitabatur, Sabini excitati, quum praedatoribus occurrissent, ancipiti proelio digressi, postero die retulere castra in tutiora loca. Id satis consuli visum, cur pro victo relin- 15queret hostem, integro inde decedens bello.

LXIII. Inter haec bella, manente discordia domi, T. Numicius Priscus, A. Virginius consules facti. Non ultra videbatur latura plebes dilationem agrariae legis, ultimaque vis parabatur, quum Volscos adessa, fumo ex 5 incendiis villarum fugaque agrestium cognifum est. Ea res maturam jam seditionem ac prope erumpentem repres- sit. Consules, coacti extemplo ab senatu ad bellum,

^a *producerent.*

educta ex urbe juventute, tranquilliorē ceteram plebem fecerunt. Et hostes quidem, nihil aliud quam perfusis vano timore Romanis, citato agmine abeunt. Numicius¹⁰ Antium adversus Volscos, Virginius contra Aequos profectus. ibi ex insidiis prope magna accepta clade, virtus militum rem, prolapsam negligentia consulis, restituit. Melius in Volscis imperatum est. Fusi primo proelio hostes, fugaque in urbem Antium, ut tum res erant, opu-¹⁵ lentissimam acti. quam consul oppugnare non ausus, Cenonem, aliud oppidum, nequaquam tam opulentum, ab Antiatibus cepit. Dum Aequi Volscique Romanos exercitus tenent, Sabini usque ad portas urbis populates incescere. deinde ipsi paucis post diebus ab duobus exer-²⁰ citibus, utroque per iram consule ingresso in fines, plus cladum, quam intulerant, acceperunt.

LXIV. Extremo anno pacis aliquid fuit; sed, ut semper alias, sollicitae certamine Patrum et plebis. Irata plebs interesse consularibus comitiis noluit. Per Patres clientesque Patrum consules creati, T. Quinctius, Q. Servilius. similem annum priori consules habent, sediti-⁵ osa initia, bello deinde externo tranquilla. Sabini, Crustuminos campos citato agmine transgressi, quum caedes et incendia circum Anienem flumen fecissent, a porta prope Collina moenibusque pulsī, ingentes tamen praedas hominum pecorumque egere. quos Servilius consul in-¹⁰ festo exercitu insecutus, ipsum quidem agmen adipisci aequis locis non potuit; populationem adeo effuse fecit, ut nihil bello intactum relinqueret, multiplicique capta praeda rediret. Et in Volscis respublica egregie gesta, quum ducis, tum militum opera. Primum aequo campo¹⁵ signis collatis pugnatum, ingenti caede utrinque, plurimo sanguine. et Romani, quia paucitas damno sentiendo propior erat, gradum retulissent; ni salubri mendacio consul, fugere hostes ab cornu altero clamitans, concitasset aciem. impetu facto, dum se putant vincere, vicere.²⁰ Consul, metuens ne nimis instando renovaret certamen, signum receptui dedit. Intercessere pauci dies, velut tacitis induciis utrinque quiete sumpta: per quos ingens vis hominum ex omnibus Volscis Aequisque populis in castra venit, haud dubitans, si senserint, Romanos nocte²⁵ abituros. Itaque tertia fere vigilia ad castra oppugnanda veniunt. Quinctius, sedato tumultu, quem terror subitus exciverat, quum manere in tentoriis quietum militem ius-

sisset, Hernicorum cohortem in stationem educit; cornu-
 30cines tubicinesque, in equos impositos, canere ante val-
 lum jubet, sollicitumque hostem ad lucem tenere, reliquum
 noctis adeo tranquilla omnia in castris fuere, ut somni
 quoque Romanis copia esset. Volscos species armatorum
 peditum, quos et plures esse, et Romanos putabant, frem-
 35tus hinnitusque equorum, qui, et insueto sedente equite,
 et insuper aures agitante sonitu, saeviebant, intentos velut
 ad impetum hostium tenuit.

LXV, Ubi illuxit, Romanus, integer satiatumque somno
 productus in aciem, fessum stando et vigiliis Volscum
 primo impetu perculit, quanquam cessere magis, quam
 pulsi hostes sunt: quia ab tergo erant clivi, in quos post
 5 'principia integris ordinibus tutus receptus fuit. Consul,
 ubi ad iniquum locum ventum est, sistit aciem. miles ae-
 gre teneri, clamare et poscere, ut percussis instare liceat.
 Ferocius agunt equites: circumfusi duci vociferantur, se
 ante signa ituros. Dum cunctatur consul, virtute militum
 10fretus, loco parum fidens, conclamant, se ituros: clamo-
 remque res est secuta. Fixis in terram pilis, quo levio-
 res ardua evaderent, cursu subeunt. Volscus, effusis ad
 primum impetum missilibus telis, saxa objacentia pedibus
 ingerit in subeuntes, turbatosque ictibus crebris urget ex
 15superiore loco. Sic prope oneratum est sinistrum Ro-
 manis cornu, nisi referentibus jam gradum consul, incre-
 pandu simul temeritatem, simul ignaviam, pudore metum
 excussisset. Restitere primo obstinatis animis: deinde,
 ut in obtinentes locum vires ferebant, audent ultro gra-
 20dum inferre; et, clamore renovato, commovent aciem.
 tum rursus, impetu capto, enituntur, atque exsuperant
 iniquitatem loci. Jam prope erat, ut in summum clivi ju-
 gum evaderent, quum terga hostes dedere: effusoque
 cursu pene agmine uno fugientes sequentesque castra in-
 25cidere. In eo pavore castra capiuntur. qui Volscorum
 effugere potuerunt, Antium petunt. Antium et Romanus
 exercitus ductus: paucos circumsessum dies deditur, nul-
 la oppugnantium nova vi; sed quod jam inde ab infelici
 pugna castrisque amissis ceciderant animi.

1. *Principia*] An account of the order, in which the Roman
 army was arranged for battle, may be found in Lib. 8. § 8. The
 Hastati, whom he calls *florem juvenum*, were in the first line. Next
 came the Principes, *robustior aetas*; and after them the *triarii*, or
 veterans. Terence uses an expression, similar to that in the text:
Nulius in acie locus tutior, quam post principia.

LIBER TERTIUS.

EPITOME.

I. &c. XIX. Seditiones de agrariis legibus factae. XVIII. Capitolium, ab exsulibus et servis occupatum, caesis iis receptum est. III. Census bis actus est. priore lustrō censa sunt civium capita centum quatuor millia ducenta quatuordecim, praeter orbos orbisque. XXIV. Sequenti, centum septemdecim millia ducenta novemdecim. XXVI. Quum adversus Aequos res male gesta esset, L. Quinctius Cincinnatus dictator factus, quum rure intentus rustico operi esset, ad id bellum gerendum arcessitus est. XXVIII. Is victos hostes sub jugum misit. XXX. Tribunorum plebis numerus ampliatus est, ut essent decem, trigesimo sexto anno a primis tribunis plebis. XXXI. Petitio per legatos, et allatis Atticis legibus, ad constituendas eas proponendasque decemviri pro consulibus sine ullis aliis magistratibus creati, altero et trecentesimo anno, quam Roma condita erat: et, ut a regibus ad consules, ita a consulibus ad decemviros translatum imperium. XXXIV. &c. Hi, decem tabulis legum positis, quum modeste se in eo honore gessissent, et ob id in alterum quoque annum eundem esse magistratum placuisset, duabus tabulis ad decem adjectis, quum complura impotenter fecissent, magistratum noluerunt deponere, et in tertium annum retinuerunt: XLIV. &c. Donec inviso eorum imperio finem attulit libido Ap. Claudii. Qui, quum in amorem virginis incidisset, submisso, qui eam in servitutem peteret, necessitatem patri ejus Virginio imposuit, raptō ex taberna proxima cultro, ut filiam interimeret; quum aliter eam tueri non posset, ne in potestatem stuprum illaturi veniret. L. &c. Hoc tam magnae luxuriae exemplo plebs incitata montem Aventinum occupavit, coegitque decemviros abdicare se magistratu. ex quibus Appius et unus collegarum, qui praecipue poenam meruerant, in carcerem conjecti; ceteri in exilium acti. LX. &c. Res praeterea contra Sabinos, et Volscos, et Aequos prospere gestas continet, LXXI. Et parum honestum populi Romani judicium: qui, iudex inter Ardeates et Aricinos sumptus, agrum, de quo ambigebatur, sibi adjudicavit.

I. Antio capto, Ti. Aemilius et Q. Fabius consules fiunt. Hic erat Fabius Quintus, qui unus extinctae ad Cremeram genti superfuera. Jam priore consulatu Aemilius dandi agri plebi fuerat auctor. Itaque secundo quoque consulatu ejus et agrarii se in spem legis erexerant, et tribuni rem, contra consules saepe tentatam, adiutore utique consule, obtineri posse rati, suscipiunt; et consul manebat in sententia sua. Possessores et magna pars Patrum; tribunicij se jactare actionibus principem civ-

10 itatis, et largiendo de alieno popularem fieri querentes, totius invidiam rei a tribunis in consulem averterant. Atrox certamen aderat, si Fabius consilio neutri parti acerbo rem expedisset, T. Quinctii ductu et auspicio agri capti priore anno aliquantum a Volscis esse: Antium, 15 propinquam, opportunam, et maritimam urbem, coloniam deduci posse; ita siue querelis possessorum plebem in agros ituram, civitatem in concordia fore. Haec sententia accepta est. Triumviros agro dando creat T. Quinctium, A. Virginium, P. Furium. jussi nomina dare, qui 20 agrum accipere vellent. Fecit statim, (ut fit,) fastidium copia; adeoque pauci nomina dedere, ut ad explendum numerum coloni Volsci adderentur: cetera multitudo poscere Romae agrum malle, quam alibi accipere. Aequi a Q. Fabio, (is eo cum exercitu venerat,) pacem 25 petiere, irritamque eam ipsi subita incursione in agrum Latinum fecere.

II. Q. Servilius, insequenti anno, (is enim cum Sp. Postumio consul fuit), in Aequos missus, in Latino agro stativa habuit. intra castra quies necessaria morbo implicitum exercitum tenuit. Extractum in tertium annum 5 bellum est, Q. Fabio et T. Quinctio consulibus. Fabio extra ordinem, quia is victor pacem Aequis dederat, ea provincia data. qui, haud dubia spe profectus, famam nominis sui pacaturam Aequos, legatos in concilium gentis missos nunciare jussit; 'Q. Fabium consulem dicere, 10 se ex Aequis pacem Romam tulisse, ab Roma Aequis bellum afferre, eadem dextra armata, quam pacatam illis antea dederat. quorum id perfidia et perjurio fiat, Deos nunc testes esse, mox fore ultores. Se tamen, utcumque sit, etiam nunc, poenitere sua sponte Aequos, quam 15 pati hostilia, malle. Si poeniteat, tutum receptum ad expertam clementiam fore: sin perjurio gaudeant, Diis magis iratis, quam hostibus, gesturos bellum.' Haec dicta adeo nihil moverunt quemquam, ut legati prope violati sint, exercitusque in Algidum adversus Romanos missus. Quae ubi Romam sunt nunciata, indignitas rei, magis quam periculum, consulem alterum ab urbe exivit; 20 ita duo consulares exercitus ad hostem accessere acie instructa, ut confestim dimicarent. Sed quum forte haud multum diei superesset, unus ab statione hostium exclamat: 'ostentare hoc est, Romani, non gerere bellum. in noctem imminentem aciem instruitis, longiore luce ad

id certamen, quod instat, nobis opus est. Crastino die³⁰
 'oriente sole redite in aciem: erit copia pugnandi, ne
 'timete.' His vocibus irritatus miles in diem posterum
 in castra reducitur, longam venire noctem ratus, quae
 moram certamini faceret. Tum quidem corpora cibo
 somnoque curant. ubi illuxit postero die, prior aliquanto³⁵
 constitit Romana acies; tandem et Aequi processere.
 Praelium fuit utrinque vehemens; quod et Romanus ira
 odioque pugnabat, et Aequos conscientia contracti culpa
 periculi, et desperatio futurae sibi postea fidei, ultima
 audere et experiri cogeat. Non tamen sustinere aciem⁴⁰
 Romanam Aequi: Pulsique quum in fines suos se recep-
 issent, nihilo inclinatioibus ad pacem animis ferox multi-
 tudo increpare duces, quod in aciem, qua pugnandi arte
 Romanus excellat, commissa res sit. Aequos populatio-
 nibus incursionibusque meliores esse; et multas passim⁴⁵
 manus, quam magnam molem unius exercitus, rectius
 bella gerere.

III. Relicto itaque castris praesidio, egressi tanto cum
 tumultu invasere fines Romanos, ut ad urbem quoque ter-
 rorem pertulerint. nec opinata etiam res plus trepidationis
 fecit, quod nihil minus, quam ne victus ac prope in castris
 obsessus hostis memor populationis esset, timeri poterat; 5
 agrestesque, pavidi incidentes portis, non populationem,
 nec praedonum parvas manus, sed, omnia vano augentes
 timore, exercitus et legiones adesse hostium, et infesto
 agmine ruere ad urbem, clamabant. Ab his proximi audita
 incerta, eoque vaniora, ferre ad alios: cursus clamor-¹⁰
 que vocantium ad arma haud multum a pavore captae ur-
 bis abesse. Forte ab Algido Quinctius consul redierat
 Romam, (id remedium timori fuit,) tumultuque sedato,
 victos timeri increpans hostes, praesidia portis imposuit.
 Vocato dein senatu, quum, ex auctoritate Patrum justitio¹⁵
 indicto, profectus ad tutandos fines esset, Q. Servilio prae-
 fecto urbis relicto, hostem in agris non invenit. Ab al-
 tero consule res gesta egregie est. qui, qua venturum hos-
 tem sciebat, gravem praeda, eoque impeditiore agmine
 incidentem aggressus, funestam ei populationem fecit.²⁰
 Pauci hostium evasere ex insidiis: praeda omnis recepta
 est. sic finem justitio, quod quatrimum fuit, reditus
 Quinctii consulis in urbem fecit. Census deinde actus,
 et conditum ab Quinctio lustrum. censa civium capita
 centum quatuor millia et ducenta quatuordecim dicuntur,²⁵

praeter orbos orbasque. In Aequis nihil deinde memorabile actum. in oppida sua se recepere, uri sua popularique passi. Consul, quum aliquoties per omnem hostium agrum infesto agmine populabundus isset, cum ingenti 30 laude praedaeque Romam rediit.

IV. Consules inde A. Postumius Albus, Sp. Furius Fusus. Furius Fusios scripsere quidam. id admoneo, ne quis immutationem virorum ipsorum esse, quae nominum est, putet. Haud dubium erat, quin cum Aequis alter consulum bellum gereret. Itaque Aequi ab Ecetranis 5 Volacis praesidium petiere. quo cupide oblato, (adeo civitates hae perpetuo in Romanos odio certavere,) bellum summa vi parabatur. Sentiant Hernici, et praedicunt Romanis, Ecetranum ad Aequos descisse. suspecta et colonia Antium fuit, quod magna vis hominum inde, quum 10 oppidum captum esset, confugisset ad Aequos. isque miles per bellum Aequicum vel acerrimus fuit. Compulsis deinde in oppida Aequis, ea multitudo dilapsa quum Antium redisset, sua sponte jam infidos colonos Romanis abalienavit. Necdum matura ae, quum defectionem pa- 15 rari delatum ad senatum esset, datum negotium est consulibus, ut, principibus coloniae Romam excitis, quaerent, quidnam rei esset. qui quum haud gravati venissent, introducti a consulibus ad senatum ita responderunt ad interrogata, ut magis suspecti, quam venerant, dimitte- 20 rentur. Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius, consulum alter, cui ea provincia evenerat, profectus in Aequos, Hernicorum in agro populabundum hostem invenit; ignarusque multitudinis, quia nusquam universa conspecta fuerat, imparem copiis exercitum temere pugnae 25 commisit. Primo concursu pulsus se in castra recepit. neque is finis periculi fuit. namque et proxima nocte et postero die tanta vi castra sunt circumsessa atque oppugnata, ut ne nuncius quidem inde mitti Romam posset. Hernici, et male pugnatum, et consulem exercitumque 30 obsideri, nunciaverunt, tantumque terrorem incussere Patribus, ut, (quae forma senatusconsulti ultimae semper necessitatis habita est,) Postumio alteri consulum negotium daretur, 'Videre, ne quid respublica detrimenti caperet.' Ipsum consulem Romae manere ad conscribendos omnes, 35 qui arma ferre possent, optimum visum est; * proconsule

* *proconsulem.*

T. Quinctium subsidio castris cum sociali exercitu mitti. ad eum explendum Latini, Hernicique, et colonia Antium dare Quinctio subitarios milites, (ita tum repentina auxilia appellabant,) jussi.

V. Multi per eos dies motus multique impetus hinc atque illinc facti, quia, superante multitudine, hostes capere multifariam vires Romanas, ut non suffecturas ad omnia, aggressi sunt. simul castra oppugnabantur, simul pars exercitus ad populandum agrum Romanum missa, 6 urbemque ipsam, si qua fortuna daret, tentandam. L. Valerius ad praesidium urbis relictus; consul Postumius ad arcendas populationes finium missus. Nihil remissum ab ulla parte curae aut laboris. vigiliae in urbe; stationes ante portas, praesidiaque in muris disposita, et, quod ne-10cesse erat in tanto tumultu, justitium per aliquot dies servatum. Interim in castris Furius consul, quum primo quietus obsidionem passus esset, in incautum hostem ¹ decumana porta erupit, et, quum persequi posset, metu substitit, ne qua, ex parte altera, in castra vis fieret. Furium ¹⁵legatum (frater idem consulis erat.) longius extulit cursus: nec suos ille redeuntes, persequendi studio, neque hostium ab tergo incursum vidit. ita exclusus, multis saepe frustra conatibus captis, ut viam sibi ad castra faceret, acriter dimicans cecidit. Et consul, nuncio circumventi ²⁰fratris conversus ad pugnam, dum se temere magis, quam satis caute, in mediam dimicationem infert, vulnere accepto, aegre ab circumstantibus ereptus, et suorum animos turbavit, et ferociores hostes fecit. qui, caede legati et consulis vulnere accensi, nulla deinde vi sustineri potuere; ²⁵quum compulsi in castra Romani rursus obsiderentur, nec spe, nec viribus parum venissetque in periculum summa rerum, ni T. Quinctius peregrinis copiis cum Latino Hernicoque exercitu subvenisset. Is, intentos in castra Romana Aequos legatique caput ferociter ostentantes ab ³⁰tergo adortus, simul ad signum a se procul editum ex castris eruptione facta, magnam vim hostium circumvenit. Minor caedes, fuga effusior Aequorum in agro fuit Romano. in quos palatos, praedam agentes, Postumius aliquot

1. *Decumana porta.*] An account of the different gates of the camp may be found Lib. 40. § 27. The *decumana porta*, there called *praetoria*, was a large gate in the rear of the camp, as we find it described Lib. 10. § 32. Ab tergo castrorum *decumana porta* impetus factus.

35locis, quibus opportuna imposuerat praesidia, impetum dedit. ii vagi, dissipato agmine fugientes, in Quinctium victorem, cum saucio consule revertentem, incidere. Tum consularis exercitus egregia pugna consulis vulnus, legati et cohortium ultus est caedem. magnae clades ultro citroque 40illis diebus et illatae et acceptae. Difficile ad fidem est in tam antiqua re, quot pugnauerint ceciderintve, exacto affirmare numero. audet tamen Antias Valerius concipere summas. Romanos cecidisse in Hernico agro quinque millia ac trecentos: ex praedatoribus Aequorum, qui popula- 45bundi in finibus Romanis vagabantur, ab A. Postumio consule duo millia et quadringentos caesos: ceteram multitudinem, praedam agentem, quae inciderit in Quinctium, nequaquam pari defunctam esse caede. interfecta inde quatuor millia, et, exsequendo subtiliter numerum, ducen- 50tos, ait, et triginta. Ut Romam reditum et iustitium remissum est, coelum visum est ardere plurimo igni; portentaque alia aut obversata oculis, aut vanas exterritis ostentavere species. His avertendis terroribus in triduum feriae indictae, per quas omnia delubra pacem Deum ex- 55poscentium virorum mulierumque turba implebantur. Cohortes inde Latinae Hernicaeque ab senatu, gratis ob impigram militiam actis, remissae domos. Antiatas, mille milites, quia serum auxilium post praelium venerant, prope cum ignominia dimissi.

VI. Comitia inde habita. creati consules L. Aebutius, P. Servilius Kalendis Sextilibus, ut tunc principium anni agebatur, consulatum ineunt. Grave tempus et forte annus pestilens erat urbi agrisque, nec hominibus magis, 5 quam pecori; et auxere vim morbi, terrore populationis pecoribus agrestibusque in urbem acceptis. Ea colluvio mixtorum omnis generis animantium et odore insolito urbanos, et agrestem, confertum in arcta tecta, aestu ac vigiliis angebat, ministeriaque in vicem ac contagio ipsa 10vulgabant morbos. Vix instantes sustinentibus clades repente legati Hernici nunciant, in agro suo Aequos Volscosque conjunctis copiis castra posuisse. inde exercitu ingenti fines suos depopulari. Praeterquam quod infrequens senatus indicio erat sociis, afflictam civitatem pestilentia esse, moestum etiam responsum tulere: 'ut per 15se ipsi Hernici cum Latinis res suas tutarentur. Urbem Romanam subita Deum ira morbo populari. Si qua ejus mali quies veniat, ut anno ante, ut semper alias, sociis

“opem laturos.” Discēssere socii, pro tristi nuncio tristi-
orem domum referentes; quippe quibus per se sustinen-20
dum bellum erat, quod vix Romanis fulti viribus sustinu-
issent. Non diutius se in Hernico hostis continuit. per-
git inde infestus in agros Romanos; etiam sine bellī injuria
vastatos. Ubi quum obuius nemo, ne inermis quidem;
fieret, perque omnia, non praesidiis modo deserta, sed25
etiam cultu agresti; transirent; pervenere ad tertium
Iapidem Gabina via. Mortuus Aebutius erat Romanus
consul. collega ejus Servilius exigua in spe trahebat ani-
mam. affecti plerique principum, Patrum major pars,
militaris fere aetas omnis: ut non modo ad expeditiones,30
quas in tanto tumultu res poscebat, sed vix ad quietas
stationes viribus sufficerent. Munus vigiliarum senatores,
qui per aetatem ac valetudinem poterant, per se ipsi obi-
bant: circuitio ac cura aedilium plebei erat. ad eos sum-
ma rerum ac majestas consularis imperii venerat. 35

VII. Deserta omnia, sine capite, sine viribus, Dñ prae-
sides ac fortuna urbis tutata est, quae Volscis Aequisque,
praedonum potius mentem, quam hostium, dedit. adeo
enim nulla spes non potiundi modò, sed ne adeundi qui-
dem Romana moenia, animos eorum cepit, tectaque pro- 5
cul visa atque imminentes tumuli avertere mentes eorum;
ut, totis passim castris fremitu orto, ‘quid in vasto ac de-
serto agro inter tabem pecorum hominumque desides
‘sine praeda tempus tererent, quum integra loca, Tuscu-
‘lanum agrum, opum copias, petere possent?’ signa re-10
pente convellerent, transversisque itineribus per Lavi-
canos agros in Tusculanos colles transirent. eo vis omnis
tempestasque belli conversa est. Interim Hernici Lati-
nique, pudore etiam, non misericordia solum, moti, si nec
obstitissent communibus hostibus, infesto agmine Roma-15
nam urbem petentibus, nec opem ullam obsessis sociis
ferrent, conjuncto exercitu Romam pergunt. Ubi quum
hostes non invenissent, secuti famam ac vestigia, obvii
fiunt descendantibus ab Tusculano in Albanam valem.
ibi haudquaquam aequo proelio pugnatum est, fidesque20
sua sociis parum felix in praesentia fuit. Haud minor
Romae fit morbo strages, quam quanta ferro sociorum
facta erat. consul, qui unus supererat, moritur. mortui et
alii clari viri, M. Valerius, T. Virginus Rutilus, augures;
Ser. Sulpicius, curio maximus. et per ignota capita late25
evagata est vis morbi: inopsque senatus auxilii humani.

ad Deos populum ac vota vertit. jussi cum conjugibus ac liberis supplicatum ire, pacemque exscire Deum. Ad id, quod sua quemque mala cgebant, auctoritate publica 80evocati, omnia delubra implent. stratae passim matres, crinibus templa verrentes, veniam irarum coelestium, finemque pesti exscunt.

VIII. Inde paullatim, seu pace Deum impetrata, seu graviore tempore anni jam circumacto, defuncta morbis corpora salubriora esse incipere: versisque animis jam ad publicam curam, quum aliquot interregna exissent, P. Valerius Publicola tertio die, quam interregnum inierat, consules creat L. Lucretium Tricipitinum et T. Veturium Geminum; sive ille Vetusius fuit. Ante diem tertium Idus Sextiles consulatum ineunt, jam satis valida civitate, ut non solum arcere bellum, sed ultro etiam inferre posset. 10Igitur nunciantibus Hernicis, in fines suos transcendisse hostes, impigre promissum auxilium. duo consulares exercitus scripti. Veturius missus in Volscos ad bellum ultro inferendum. Tricipitinus, populationibus arcendis sociorum agro oppositus, non ultra, quam in Hernicos, procedit. 15Veturius primo proelio hostes fundit fugatque. Lucretium, dum in Hernicis sedet, praedonum agmen fefellit, supra montes Praenestinos ductum, inde demissum in campos. Vastare agros Praenestinum Gabinumque: ex Gabino in Tusculanos flexere colles. urbi quoque Romae 20ingens praebitus terror, magis in re subita, quam quod ad arcendam vim parum virium esset. Q. Fabius praerat urbi. is, armata juventute, dispositisque praesidiis, tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaque hostes, praeda ex proximis locis rapta, appropinquare urbi non ausi, quum circumacto agmine redirent, quanto longius ab urbe hostium abscederent, eo solutiore cura in Lucretium incidunt consulem, jam ante exploratis itineribus suis instructum, et ad certamen intentum. Igitur, praeparatis animis, repentino pavore perculosos adorti, aliquanto pauciores multitudine 30ingentem fundunt fugantque; et compulsos in cavas valles, quum exitus haud in facili essent, circumveniunt. Ibi Volscum nomen prope deletum est. tredecim millia quadringentos septuaginta cecidisse in acie ac fuga, mille ducentos quinquaginta vivos captos, signa viginti 35septem militaria relata, in quibusdam annalibus invenio. ubi etsi adjectum aliquid numero sit, magna certe caedes fuit. Victor consul, ingenti praeda potitus, eadem in

stativa rediit. Tum consules castra conjungunt : et Volsci Aequique afflictas vires suas in unum contulere. Tertia illa pugna eo anno fuit. eadem fortuna victoriam⁴⁰ dedit. fuis hostibus, etiam castra capta.

IX. Sic res Romana in antiquum statum rediit : secundaeque belli res extemplo urbanos motus excitaverunt. C. Terentillus Arsa tribunus plebis eo anno fuit. is, consulibus absentibus, ratus locum tribunicii actionibus datum, per aliquot dies Patrum superbiam ad plebem criminatus, maxime in consulare imperium, tanquam nimium, nec tolerabile liberae civitati, invehebatur : 'Nomine enim tantum minus invidiosum, re ipsa prope atrocius, quam regium, esse. Quippe duos pro uno domino acceptos, immoderata, infinita potestate : qui, soluti atque effrenati ipsi, omnes metus legum omniaque supplicia vertent in plebem. Quae ne aeterna illis licentia sit, legem se promulgaturum, ut quinque viri creentur legibus de imperio consulari scribendis. Quod populus in se jus dederit, eo consulem usurum : non ipsos libidinem ac licentiam suam pro lege habituros.' Qua promulgata lege, quum timerent Patres, ne, absentibus consulibus, jugum acciperent, senatus a praefecto urbis Q. Fabio vocatur : qui adeo atrociter in rogationem latoremque ipsum est invecus, ut nihil, si ambo consules infesti circumstarent tribunum, relictum minarum atque terroris sit : 'insidiatum eum, et tempore capto adortum rempublicam. Si quem similem ejus priore anno, inter morbum bellumque, irati Dii tribunum dedissent, non potuisse sisti. Mortuis duobus consulibus, jacente aegra civitate in colluvione omnium rerum, ad tollendum e republica consulare imperium laturum leges fuisse ; ducem Volscis Aequisque ad oppugnamdam urbem futurum. Quid tandem ? illi non licere, si quid consules superbe in aliquem civium, aut crudeliter, fecerint, diem dicere ? accusare his ipsis iudiciis, quorum in aliquem saevitum sit ? Non illud consulare imperium, sed tribuniciam potestatem invisam intolerandamque facere : quam pacatam reconciliatamque Patribus de integro in antiqua redigi mala. neque illum se deprecari, quo minos pergat, ut coeperit. Vos,' inquit Fabius, 'ceteri tribuni, oramus, ut primum omnium cogitetis,

1. *Illud.*] Some copies read *illum*. If *illud* be retained, it must be understood as referring to the attempt of the tribune to introduce a new law.

'potestatem istam ad singulorum auxilium, non ad perniciem
 'universorum, comparatam esse. tribunos plebis vos creatos,
 'non hostes Patribus. Nobis miserum, invidiosum' vobis
 40' est, desertam reipublicam invadi. non jus vestrum, sed
 'invidiam, minueritis. Agite cum collega, ut rem inte-
 'gram in adventum consulum differat. ne Aequi quidem ac
 'Volsci, morbo absumptis priore anno consulibus, crudeli
 'superboque nobis bello institere.' Agunt cum Terentillo
 45tribuni: dilataque in speciem actione, re ipsa sublata,
 consules extemplo arcessiti.

X. Lucretius cum ingenti praeda majore multo gloria,
 rediit. et augeat gloriam adveniens, exposita omni in cam-
 po Martio praeda, ut suum quisque per triduum cognitum
 abduceret. reliqua vendita, quibus domini non exstiteret.
 5 Debeatur omnium consensu consuli triumphus: sed di-
 lata res est, tribunus de lege agente. id ¹ antiquius consuli
 fuit. Jactata per aliquot dies quum in senatu res, tum ad
 populum est. cessit ad ultimum majestati consulis tribu-
 nus, et destitit. tum imperatori exercituique honos suus
 10 redditus. Triumphavit de Volscis Aequisque: trium-
 phantem secutae suae legiones. alteri consuli datum, ut
 ovans sine militibus urbem iniret. Anno deinde inse-
 quenti lex Terentilla, ab toto relata collegio, novos agres-
 sa consules est. erant consules P. Volumnias, Ser. Sulpi-
 15 cius. Eo anno coelum ardere visum: terra ingenti con-
 cussa motu est. bovem locutam, cui rei priore anno fides
 non fuerat, creditum. Inter alia prodigia et carnem pluit:
 quem imbrem ingens numerus avium intervolutando rap-
 uisse fertur. quod intercidit, sparsum ita jacuisse per
 20 aliquot dies, ut nihil odor mutaret. ² Libri per duumvi-
 ros sacrorum aditi: pericula a conventu alienigenarum
 praedicta, ne qui in loca summa urbis impetus, caedesque
 inde fierent. inter cetera monitum, ut seditionibus absti-
 neretur. Id factum ad impediendam legem, tribuni crim-
 25 inabantur, ingensque aderat certamen. Ecce, (ut idem in
 singulos annos orbis voveretur,) Hernici nunciant, Volscos
 et Aequos; etsi accisae res sint, reficere exercitus; Antii
 summam rei positam; Ecetrae Antiates colonos palam
 concilia facere. id caput, eas vires belli esse. Ut haec
 30 dicta in senatu sunt, detectus edicitur: consules belli ad-

1. *Antiquius.*] Vid. Lib. 1. § 32. note.

2. *Libri.*] The books of the Sybil are here referred to; the story of which is well known.

ministratiōnem inter se dispartiri jussi, alteri ut Volsci, alteri ut Aequi provincia esset. Tribuni coram in foro personare. 'Fabulam compositam Volsci belli, Hernicos
 'ad partes paratos, jam ne virtute quidem premi libertatem populi Romani, sed arte eludi; quia, occidione pro-35
 'pe occisos Volscos et Aequos movere sua sponte arma posse, jam fides abierit, novos hostes quaeri. coloniam
 'fidam, propinquam, infamem fieri. bellum innoxiiis Anti-
 'atibus indici, geri cum plebe Romana. quam, oneratam
 'armis, ex urbe praecipiti agmine acturi essent, exsilio et40
 'relegatione civium ulciscentes tribunos. Sic, ne quid
 'aliud actum putent, victam legem esse; nisi, dum in integro res sit, dum domi, dum togati sint, caveant, ne
 'possessione urbis pellantur, ne jugum accipiant. Si animus sit, non defore auxilium. consentire omnes tribunos.45
 'nullum terrorem externum, nullum periculum esse. Cavis-
 'visse Deos priore anno, ut tuto libertas defendi posset.'
 Haec tribuni.

XI. At ex parte altera consules in conspectu eorum, positis sellis, delectum habebant. eo decurrunt tribuni, concionemque secum trahunt. citati pauci, velut rei exp-
 periundae causa: et statim vis coorta. Quemcunque licitor jussu consulisprehendisset, tribunus mitti jubebat. 5
 neque suum cuique jus modum faciebat, sed virum spe et manu obtinendum erat, quod intenderes. Quemadmodum se tribuni gessissent in prohibendo delectu, sic Patres in lege, quae per omnes comitiales dies ferebatur, impe-
 dienda gerebant. Initium erat rixae, quum discedere pop-10
 ulum jussissent tribuni, quod Patres se summoverti haud sinebant. nec fere seniores rei intererant; quippe quae non consilio regenda, sed permissa temeritati audaciaeque esset. Multum et consules se abstinebant, ne cui in col-
 luvione rerum majestatem suam contumeliae offerrent.15
 Kaeso erat Quinctius, ferox juvenis, qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine et viribus. ad ea munera, data a Diis, et ipse addiderat multa belli decora, facundiamque in foro; ut nemo, non lingua, non manu, promptior, in civitate haberetur. Hic, quum in medio Patrum agmine20
 constitisset, eminens inter alios, velut omnes dictaturas consulatusque gerens in voce ac viribus suis, unus impe-

1. *Ad partes paratos.*] Were made to subserv the interests of a faction.

tus tribunicios popularesque procellas sustinebat. Hoc
 duce, saepe pulsi foro tribuni, fusa ac fugata plebs est.
 25 qui obvius fuerat, mulcatus nudatusque abibat: ut satis
 appareret, si sic agi liceret, victam legem esse. Tum,
 prope jam percussis aliis tribunis, A. Virginius, ex collegio
 unus, Kaesoni capitis diem dicit. atrox ingenium accen-
 derat eo facto magis, quam conferruerat: eo acrius obsta-
 30 re legi, agitare plebem, tribunos velut justo persequi bello.
 Accusator pati reum ruere, invidiaeque flammam ac ma-
 teriam criminibus suis suggerere: legem interim, non tam
 ad spem perferendi, quam ad lacessendam Kaesonis te-
 meritatem, ferre. Ibi multa, saepe ab juventute incon-
 35 sulte dicta factaque, in unius Kaesonis suspectum inci-
 dunt ingenium: tamen legi resistebatur. Et A. Virginius
 identidem plebi: 'Ecquid sentitis jam, vos, Quirites,
 'Kaesonem simul civem et legem, quam cupitis, habere
 'non posse? quanquam quid ego legem loquor? libertati
 40 obstat, omnes Tarquinius superbia exsuperat. Expec-
 'tate, dum consul aut dictator fiat, quem privatum viri-
 'bus et audacia regnantem videtis.' Assentiebantur mul-
 ti, pulsatos se querentes, et tribunum ad rem peragen-
 dam ultro incitabant.

XII. Jam aderat iudicio dies, apparebatque, vulgo homi-
 nes in damnatione Kaesonis libertatem agi credere. tum
 demum coactus cum multa indignitate prensabat singulos.
 sequebantur necessarii, principes civitatis. T. Quincti-
 5 us Capitolinus, qui ter consul fuerat, quum multa referret
 sua familiaeque decora, affirmabat: 'Neque in Quinctia
 'gente, neque in civitate Romana tantam indolem tam
 'maturae virtutis unquam exstitisse. Suum primum mi-
 'litem fuisse, se saepe vidente pugnasse in hostem.' Sp.
 10 Furius, 'missum ab Quinctio Capitolino sibi eum in dubiis.
 'suis rebus venisse subsidio. neminem unum esse, cujus
 'magis opera putet rem restitutam.' L. Lucretius, consul-
 anni prioris, recenti gloria nitens, suas laudes participare
 cum Kaesone, memorare pugnās, referre egregia facinora,
 15 nunc in expeditionibus, nunc in acie: suadere et monere,
 'juvenem egregium, instructum naturae fortunaeque om-
 'nibus bonis, in maximum momentum rerum ejus civitatis, in
 'quamcunque venisset, suum, quam alienum, mallent ci-
 'vem esse. Quod offendant in eo, fervorem et audaciam
 20 aetatem quotidie auferre; quod desideretur consilium,
 'id in dies crescere. Senescentibus vitiis, maturescente

‘virtute, sinerent tantum virum senem in civitate fieri.’ Pater inter hos L. Quinctius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando laudes, ne cumlaret invidiam, sed veniam errori atque adolescentiae petendo, sibi, qui non dic-25 to, non facto quemquam offendisset, ut condonarent filium, orabat. Sed alii aversabantur preces, ¹ aut verecundia, aut metu : alii, se suosque mulcatos querentes, ²atroci responso iudicium suum praeferebant.

XIII. Premebat reum, praeter vulgatam invidiam, crimen unum ; quod M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat, testis exstiterat, ‘Se haud multo post, quam pestilentia in urbe fuerat, in juven-3 tem, grassantem in Subura, incidisse, ibi rixam natam esse, fratremque suum majorem natu, necdum ex morbo ⁵ ‘satis validum, pugno ictum ab Kaesone cecidisse semi- ‘animum. Inter manus domum ablatum, mortuumque ‘inde arbitrari, nec sibi rem exsequi tam atrocem per ‘consules superiorum annorum licuisse.’ Haec Volscio ¹⁰ clamitante, adeo concitati homines sunt, ut haud multum abfuerit, quin impetu populi Kaeso interiret. Virginius arripi jubet hominem, et in vincula duci. patricii contra vi resistunt. T. Quinctius clamat, ‘Cui rei capitalis ‘dies dicta sit, et de quo futurum prope diem iudicium, ¹⁵ ‘eum indemnatum indicta causa non debere violari.’ ‘Tribunus, ‘supplicium’ negat ‘sumpturum se de indem- ‘nato ; servaturum tamen in vinculis esse ad iudicii diem. ‘ut, qui hominem necaverit, de eo supplicii sumendi copia ‘populo Romano fiat.’ Appellati tribuni medio decreto ²⁰ jus auxilii sui expediunt : in vincula conjici vetant : sisti reum, pecuniamque, nisi sistatur, populo promitti, placere pronunciant. Summam pecuniae quantam aequum esset promitti, veniebat in dubium : id ad senatum rejicitur. Reus, dum consulerentur Patres, retentus in publico est. ²⁵ vades dare placuit. unum vadem tribus millibus aeris obligarunt. quot darentur, permissum tribunis est. decem finierunt. tot vadibus accusator vadatus est reum. Hic primus vades publicos dedit. dimissus e foro nocte proxima in Tuscos in exsilium abiit. Iudicii die quum excu- ³⁰

1. *Aut verecundia, aut metu.*] *Either through modesty or fear. Modesty, because that Cincinnatus was a suppliant to them ; fear, lest they should displease the enemies of Kaeso.*

2. *Atroci responso iudicium suum praeferebant.*] *They discovered beforehand their opinion by a harsh answer.*

saretur solum vertisse exsilii causa, nihilo minus Virginio comitia habente, collegae appellati dimisere concilium : pecunia a patre exacta crudeliter, ut, divenditis omnibus bonis, aliquamdiu trans Tiberim, veluti relegatus, devio
35 quodam tugurio viveret.

XIV. Hoc iudicium et promulgata lex exercuit civitatem : ab externis armis otium fuit. Quum, velut victores, tribuni, percussis Patribus Kaesonis exsilio, prope perlatam esse crederent legem, et, quod ad seniores Patrum pertineret, cessissent possessione reipublicae ; juniores, id maxime quod Kaesonis sodalium fuit, auxere iras in plebem, non minuerunt animos. sed ibi plurimum profectum est, quod modo quodam temperavere impetus suos. Quum primo post Kaesonis exsilium lex coepta ferri
10 est, instructi paratique cum ingenti clientium exercitu sic tribunos, ubi primum submoventes praebuere causam, adorti sunt, ut nemo unus inde praecipuum quicquam gloriae domum invidiae ve ferret ; mille pro uno Kaesones existisse, plebes quereretur. Mediis diebus, quibus tribuni de lege non agerent, nihil eisdem illis placidius aut
15 quietius erat. benigne salutare, alloqui plebis homines, domum invitare, adesse in foro, tribunos ipsos cetera pati sine interpellatione concilia habere : nunquam ulli, neque publice, neque privatim, truces esse, nisi quum de lege
20 agi coeptum esset. Alibi popularis juvenus erat, nec cetera modo tribuni tranquillo peregere ; sed refecti quoque in insequentem annum. ne voce quidem incommoda, nedum ut ulla vis fieret, paulatim permulcendo tractandoque mansuefecerant plebem. His per totum annum
25 artibus lex elusa est.

XV. Accipiunt civitatem placidiorem consules C. Claudius, Appii filius, et P. Valerius Publicola. Nihil novi novus annus attulerat. legis ferendae aut accipiendae cura civitatem tenebat. Quantum juniores Patrum plebi
6 se magis insinuabant, eo acrius contra tribuni tendebant, ut plebi suspectos eos criminando facerent. ‘Conjuratio-
nem factam, Kaesonem Romae esse : interficiendorum
tribunorum, trucidandae plebis consilia inita. Id negotii
datum ab senioribus Patrum, ut juvenus tribuniciani
10 potestatem e republica tolleret, formaque eadem civi-
tatis esset, quae ante Sacrum montem occupatum fuerat.’
Et ab Volscis et Aequis statum jam ac prope solenne in singulos annos bellum timebatur : propiusque aliud no-

vum malum, necopinato exortum. Exsules servique, ad quatuor millia hominum et quingenti, duce Ap. Herdonio¹⁵ Sabino, nocte Capitolium atque arcem occupavere. Confestim in arce facta caedes eorum, qui conjurare et simul capere arma noluerant. alii inter tumultum praecipites pavore in forum devolant. alternae voces, 'Ad arma,' et 'Hostes in urbe sunt,' audiebantur. Consules et armare²⁰ plebem, et inermem pati timebant. Incerti, quod malum repentinum, externum an intestinum, ab odio plebis, an ab servili fraude, urbem invasisset, sedabant tumultus, sedando interdum movebant. nec enim poterat pavidam et consternatam multitudinem regi imperio. Dant tamen arma,²⁵ non vulgo; tantum ut, incerto hoste, praesidium satis fidum ad omnia esset. Solliciti reliquum noctis, incertique, qui homines, quantus numerus hostium esset, in stationibus disponendis ad opportuna omnia urbis loca, egere. Lux deinde aperuit bellum ducemque belli.³⁰ Servos ad libertatem Ap. Herdonius ex Capitolio vocabat, 'Se miserrimi cujusque suscepisse causam, ut exsules injuria pulsos in patriam reduceret, et servitiis grave jugum demeret. id malle populo Romano auctore fieri. Si ibi spes non sit, se Volscos, et Aequos, et omnia ex-³⁵ tremis tentaturum et concitaturum.'

XVI. Dilucere res magis Patribus atque consulibus. praeter ea tamen, quae denunciabantur, ne Vejentium, neu Sabinorum id consilium esset, timere: et, quum tantum in urbe hostium esset, mox Sabinae Etruscaeque legiones ex composito adessent; tum aeterni hostes Volsci et Aequi, non ad populandos, ut ante, fines, sed ad urbem, ut ex parte captam, venirent. Multi et varii timores. inter ceteros eminebat terror servilis, ne suus cuique domi hostis esset. cui nec credere, nec, non credendo, ne infestior fieret, fidem abrogare, satis erat tutum. Vixque con-¹⁰ cordia sisti videbatur posse. tantum superantibus aliis ac emergentibus malis, nemo tribunos aut plebem timebat. mansuetum id malum, et per aliorum quietem malorum semper exoriens, tumque esse peregrino terrore sopitum videbatur. At ¹ id prope unum maxime inclinatis rebus¹⁵ incubuit. tantus enim tribunos furor tenuit, ut non bellum, sed vanam imaginem belli, ad avertendos ab legis cura plebis animos, Capitolium insedisae contenderent: patri-

1. *Id.*] *Id* malum—referring to the disturbances of the tribunes.

ciorum hospites clientesque, si perlata lege frustra tumultuatos esse se sentiant, majore, quam venerint, silentio abituros. Concilium inde legi perferendae habere, avocato populo ab armis. Senatum interim consules habent, alio se majore ab tribunis metu ostendente, quam quem nocturnus hostis intulerat.

XVII. Postquam arma poni, et discedere homines ab stationibus nunciatum est, P. Valerius, collega senatum retinente, se ex curia proripit, inde in templum ad tribunos venit: 'quid hoc rei est,' inquit, 'tribuni? Ap. Herdonii ductu et auspicio rempublicam eversuri estis? Tam felix vobis corrumpendis fuit, qui servitia vestra non commovit auctor? Quum hostes supra caput sint, discedi ab armis, legesque ferri placet?' Inde ad multitudinem oratione versa: 'Si vos urbis, Quirites, si vestri nulla cura tangit; at vos veremini Deos vestros, ab hostibus captos. Jupiter optimus maximus, Juno regina, et Minerva, alii Dii Deaeque obsidentur. castra servorum publicos vestros penates tenent. Haec vobis forma sanae civitatis videtur? Tantum hostium non solum intra muros est. sed in arce supra forum curiamque: comitia interim in foro sunt: senatus in curia est: velut quum otium superat, senator sententiam dicit: alii Quirites suffragium ineunt. Non, quicquid Patrum plebisque est, consules, tribunos, Deos, hominesque omnes armatos opem ferre, in Capitolium currere, liberare ac pacare angustissimam illam domum Jovis optimi maximi decuit? Romule pater, tu mentem tuam, qua quondam arcem, ab his iisdem Sabinis auro captam, recepisti, da stirpi tuae. jube hanc ingredi viam, quam tu dux, quam tuus ingressus exercitus est. Primus, en, ego consul, quantum mortalis Deum possum, te, ac tua vestigia sequar.' Ultimum orationis fuit, 'Se arma capere, vocare omnes Quirites ad arma. si quis impediatur, jam se con-

^a patrios.

1. *Templum.*] Public meetings were usually held at temples, or some place consecrated by augury.

2. *Tem—auror.*] *Has he, who could not influence your slaves to join him, succeeded so well in corrupting you.* Some copies read *auror commisit*. The former reading preserves the antithesis; the latter seems to accord with the fact.

3. *Deos.*] Gronovius proposes to read *gives*. Should *Deos* be retained, it must be understood as referring to the inferior gods.

‘sularis imperii, jam tribuniciae potestatis sacratarumque
 ‘legum oblitum, quisquis ille sit, ubicunque sit, in Capito-30
 ‘lio, in foro, pro hoste habiturum. Juberent tribuni, quo-
 ‘niam in Ap. Herdonium vetarent, in P. Valerium consu-
 ‘lem sumi arma. ausurum se in tribunis, quod ¹ princeps
 ‘familiae suae ausus in regibus esset.’ Vim ultimam appa-
 rebat futuram, spectaculoque seditionem Romanam hosti-30
 bus fore. nec lex tamen ferri, nec ire in Capitolium consul
 potuit. nox certamina coepta oppressit: tribuni cessere
 nocti, timentes consulum arma. Amotis inde seditionis
 auctoribus, Patres circumire plebem, inferentesque se in
 circulos, sermones temporis aptos serere: admonere, ‘Ut35
 ‘viderent, in quod discrimen rempublicam adducerent.
 ‘Non inter Patres ac plebem certamen esse, sed simul
 ‘Patres plebemque, arcem urbis, templa Deorum, penates
 ‘publicos privatosque hostibus dedi.’ Dum haec in foro
 sedandae discordiae causa aguntur, consules interim, ne40
 Sabini, ne Vejens hostis moveretur, circa portas murosque
 discesserant.

XVIII. Eadem nocte et Tusculum de arce capta, Cap-
 itolioque occupato, et alio turbatae urbis statu nuntii
 veniunt. L. Mamilius Tusculi tum dictator erat. is,
 confestim convocato senatu, atque introductis nuntiis,
 magno opere censet, ‘Ne expectent, dum ab Roma lega- 5
 ‘ti, auxilium petentes, veniant: periculum ipsum discri-
 ‘menque, ac sociales Deos, fidemque foederum id poscere.
 ‘Demerendi beneficio tam potentem, tam propinquam ci-
 ‘vitatem, nunquam parem occasionem daturus Deos.’
 Placet ferri auxilium; juvenus conscribitur, arma dantur.10
 Romam prima luce venientes, procul speciem hostium
 praebuere. Aequi aut Volsci venire visi sunt. deinde,
 ubi vanus terror abiit, accepti in urbem, agmine in forum
 descendunt. ibi jam P. Valerius, relicto ad portarum
 praesidia collega, instruebat aciem. Auctoritas viri mo-15
 verat, affirmantis, ‘Capitolio recuperato, et urbe pacata,
 ‘si edoceri se sissent, quae fraus a tribunis occulta in
 ‘lege ferretur, memorem se majorum suorum, memorem
 ‘cognominis, ^a quod populi colendi velut hereditaria cura
 ‘sibi a majoribus tradita esset, concilium plebis non im-20
 ‘pediturum.’ Hunc ducem secuti, nequicquam reclaman-

^a quo.

1. *Princeps familiae.*] Vid. L. 1. § 59.

tibus tribonīs, in clivum Capitolinum erigunt aciem. adiungitur et Tusculana legio. certare socii civesque, utri recuperatae arcis suum decus facerent. dux uterque suos
 25 adhortatur. Trepidare tum hostes: nec ulli satis rei, praeterquam loco, fidere. trepidantibus inferunt signa Romani sociique. Jam in vestibulum perruperant templi, quum P. Valerius, inter primores pugnam ciens, interficitur. P. Volumnius consularis vidit cadentem. is, dato
 30 negotio suis, ut corpus obtegerent, ipse in locum vicemque consulis provolat. Prae ardore impetuque tantae rei sensus non pervenit ad militem: prius vicit, quam se pugnare sine duce sentiret. Multi exsulum caede sua fodere templum; multi vivi capti; Herdonius interfec-
 35 tus. Ita Capitolium recuperatum. De captivis, ut quisque liber aut servus esset, suae fortunae a quoque sumptum supplicium est. Tusculanis gratiae actae: Capitolium purgatum atque lustratum. In consulis domum plebes quadrantes, ut funere ampliore efferretur, jactasse
 40 fertur.

XIX. Pace parta, instare tum tribuni Patribus, 'ut P. Valerii fidem exsolverent:' instare Claudio, 'ut collegae
 'Deos manes fraude liberaret, agi de lege sineret.' Consul, 'antequam collegam sibi subrogasset,' negare, 'passu-
 5 rum agi de lege.' Hae tenere contentiones usque ad comitia consulis subrogandi. Decembri mense, summo Patrum studio, L. Quinctius Cincinnatus, pater Kaesonis, consul creatur, qui magistratum statim occiperet. Perculsa erat plebes, consulem habitura iratum, potentem fa-
 10 vore Patrum, virtute sua, tribus liberis, quorum nemo Kaesoni cedebat magnitudine animi; consilium et modum adhibendo, ubi res posceret, priores erant. Is, ut magistratum iniit, assiduis concionibus pro tribunali, non in
 plebe coercenda, quam senatu castigando, vehementior
 15 fuit: 'cujas ordinis languore perpetui jam tribuni plebis, non ut in republica populi Romani, sed ut in perdita do-
 'mo, lingua criminibusque regnarent. Cum Kaesone filio suo virtutem, constantiam, omnia juventutis belli domi-
 'que decora pulsa ex urbe Romana et fugata esse. lo-
 20 quaces, seditiosos, semina discordiarum, iterum ac tertium tribunos pessimis artibus regia licentia vivere. A.' inquit, 'ille Virginius, quia in Capitolio non fuit, minus
 'supplicii, quam Ap. Herdonius, meruit? plus hercule
 'aliquanto, qui vere rem aestimare velit. Herdonius, si

'nihil aliud, hostem se fatendo prope denunciavit, ut ar-²⁵
 'ma caperetis: hic, negando bella esse, arma vobis ade-
 'mit, nudosque servis vestris et exsulis objecit. Et vos
 '(C. Claudii pace, et P. Valerii mortui loquar) prius in
 'clivum Capitolinum signa intulistis, quam hos hostes de
 'foro tolleretis? Pudet Deorum hominumque. quum³⁰
 'hostes in arce, in Capitolio essent, exsulum et servorum
 'dux, profanatis omnibus, in cella Jovis optimi maximi
 'habitaret, Tusculi ante, quam Romae, sumpta sunt ar-
 'ma. In dubio fuit, utrum L. Mamilius Tusculanus
 'dux, an P. Valerius et C. Claudius consules Romanam³⁵
 'arcem liberarent: et qui ante Latinos, ne pro se qui-
 'dem ipsis, quum in finibus hostem haberent, attingere
 'arma passi sumus; nunc, nisi Latini sua sponte arma
 'sumpsissent, capti et deleti eramus. Hoc est, tribuni,
 'auxilium plebi ferre, inermem eam hosti trucidandam⁴⁰
 'objicere? Scilicet, si quis vobis humillimus homo de ve-
 'stra plebe, (quam partem, velut abruptam a cetero po-
 'pulo, vestram patriam peculiaremque rempublicam fecis-
 'tis,) si quis ex his domum suam obsessam a familia ar-
 'mata nunciaret, ferendum auxilium putaretis. Jupiter⁴⁵
 'optimus maximus, exsulum atque servorum septus ar-
 'mis, nulla humana ope dignus erat? et hi postulant, ut
 'sacrosancti habeantur, quibus ipsi Dii neque sacri, ne-
 'que sancti sunt? At enim, divinis humanisque obruti
 'sceleribus, legem vos hoc anno perlatores dictitatis?⁵⁰
 'Tum hercule illo die, quo ego consul sum creatus, male
 'gesta respublica est, pejus multo, quam quum P. Valerius
 'consul periit, si tuleritis. Jam primum omnium,' inquit,
 'Quirites, in Volscos et Aequos mihi atque collegae legio-
 'nes ducere in animo est. Nescio quo fato magis bellantes,⁵⁵
 'quam pacati, propitios habemus Deos. quantum pericu-
 'lum ab illis populis fuerit, si Capitolium ab exsulis
 'obsessum scissent, suspicari de praeterito, quam re ipsa
 'experiri, est melius.'

XX. Moverat plebem oratio consulis: erecti Patres
 restitutam credebant rempublicam: consul alter, comes
 animosior, quam auctor, suscepisse collegam priorem
 actionem tam gravis rei facile passus, in ¹ peragendis con-

1. *Peragendis.*] *Negotiis*, or some similar word, is here to be
 supplied. The consul claimed, for his part, the performing of the
 ordinary duties of the consular office.

- 5 sularis officii partem ad se vindicabat. Tum tribuni, eludentes velut vana dicta, persequi quaerendo, 'quonam modo exercitum educturi consules essent, quos delectum habere nemo passurus esset?' 'Nobis vero,' inquit Quinctius, 'nihil delectu opus est; quum, quo tempore
- 10 P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, 'omnes in verba juraverint, conventuros se jussu consulis, 'nec injussu abituros. Edicimus itaque, omnes qui in verba jurastis, crastina die armati ad lacum Regillum adasitis.' Cavillari tum tribuni, 'et populum exsolvere
- 15 religione velle: privatum eo tempore Quinctium fuisse, 'quum sacramento adacti sint.' Sed nondum haec, quae nunc tenet seculum, negligentia Deum venerat: nec interpretando sibi quisque iusjurandum et leges aptas faciebat, sed suos potius mores ad ea accommodabat. Igitur
- 20 tribuni, ut impediendae rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere. eo magis, quod, et 'augures jussos adesse ad Regillum lacum,' fama exierat, 'locumque
- 25 'inaugurari, ubi auspicio cum populo agi posset; ut, 'quicquid Romae vi tribunicia rogatum esset, id comitiis ibi abrogaretur. Omnes id jussuros, quod consules vel-
- 30 lent. neque enim provocationem esse longius ab urbe mille passuum: et tribunos, si eo adveniant, in alia turba Quiritium subjectos fore consulari imperio.' Terre-
- 35 bant haec: sed ille maximus terror animos agitabat, quod saepius Quinctius dictitabat, 'se consulum comitia non habiturum. Non ita civitatem aegram esse, ut consuetis remediis sisti possit. dictatore opus esse reipublicae, 'ut, qui se moverit ad sollicitandum statum civitatis, 'sentiat, sine provocatione dictaturam esse.'
- 35 XXI. Senatus in Capitolio erat. eo tribuni cum perturbata plebe veniunt. multitudo clamore ingenti, nunc consulum, nunc Patrum, fidem implorant. nec ante moverunt de sententia consulem, quam tribuni, se in auctoritate Patrum futuros esse, polliciti sunt. Tunc, referente consule de tribunorum et plebis postulatis, senatusconsulta fiunt, 'Neque tribuni legem eo anno ferrent, neque consules ab urbe exercitum educerent. In reliquum magis
- 5 'tratus continuari, et eosdem tribunos refici, judicare 'senatum contra rempublicam esse.' Consules fuere in

^a *perterrendo.*

1. *Inaugurari,*] *To be consecrated.* Vid. § 17. note.

Patrum potestate: tribuni, reclamantibus consulibus, re-10
fecti. Patres quoque, ne quid cederent plebi, et ipsi L.
Quinctium consulem reficiebant. Nulla toto ango vehe-
mentior actio consulis fuit. 'Mirer,' inquit, 'si vana
'vestra, Patres conscripti, auctoritas ad plebem est? Vos
'elevatis eam. quippe, quia plebs senatusconsultum in15
'continuandis magistratibus solvit, ipsi quoque solutum
'vultis, ne temeritati multitudinis cedatis: tanquam id
'sit plus posse in civitate, plus levitatis ac licentiae ha-
'bere. levius enim vaniusque profecto est, sua decreta et
'consulta tollere, quam aliorum. Imitamini, Patres con-20
'scripti, turbam inconsultam: et, qui exemplo aliis esse
'debetis, aliorum exemplo peccetis potius, quam alii ves-
'tro recte faciant: dum ego ne imiter tribunos, nec me
'contra senatusconsultum consulem renunciari patiar.
'Te vero, C. Claudii, adhortor, ut et ipse populum Roma-25
'num hac licentia arceas: et de me hoc tibi persuadeas,
'me ita accepturum, ut non honorem meum a te impedi-
'tam, sed gloriam spreti honoris auctam, invidiamque,
'quae ex continuato eo impenderet, levatam putem.'
Communiter inde edicunt, 'Ne quis L. Quinctium con-30
'sulem faceret. si quis fecisset, se id suffragium non ob-
'servaturos.'

XXII. Consules creati Q. Fabius Vibulanus tertium et
L. Cornelius Maluginensis. Census actus eo anno. lus-
trum, propter Capitolium captum, consulem occisum,
condi religiosum fuit. Q. Fabio, L. Cornelio consulibus,
principio anni statim res turbulentae. Instigabant ple- 5
bem tribuni. bellum ingens a Volscis et Aequis Latini
atque Hernici nunciabant. jam Antii Volscorum legiones
esse: et ipsam coloniam ingens metus erat defecturam.
aegreque impetratum a tribunis, ut bellum ¹ praeverti
sinerent. Consules inde partiti provincias. Fabio, ut10
Antium legiones duceret, datum: Cornelio, ut Romae
praesidio esset; ne qua pars hostium, qui Aequis mos
erat, ad populandum veniret. Hernici et Latini jussi
milites dare ex foedere: duaeque partes sociorum in ex-
ercitu, tertia civium fuit. Postquam ad diem praestitu-15
tum venerunt socii, consul extra portam Capenam castra
locat. inde, lustrato exercitu, Antium profectus, haud
procul oppido stativisque hostium consedit. Ubi quum

1. *Præverti.*] Vid. Lib. 2. § 24. notc.

Volsci, quia nondum ab Aequis venisset exercitus, dimica-
 20re non ausi, quemadmodum quieti vallo se tutarentur, para-
 rent; postero die Fabius, non permixtam unam sociorum
 civiumque, sed trium populorum tres separatim acies circa
 vallum hostium instruxit. Ipse erat medius cum legioni-
 bus Romanis. inde signum observare jussit, ut pariter et
 25socii rem inciperent, referrentque pedem, si receptui ce-
 cinisset. equites item, ¹ suae cuique parti post principia
 collocat. Ita trifariam adortus castra circumvenit: et,
 quum undique instaret, non sustinentes impetum Volscos
 vallo deturbat. Transgressus inde munitiones, pavidam
 30turbam inclinatamque in partem unam castris expellit.
 Inde effuse fugientes eques, cui superare vallum haud
 facile fuerat, quum ad id spectator pugnae adstitisset,
 libero campo adeptus, parte victoriae fruitur, terribis
 caedendo. Magna et in castris et extra munimenta caedes
 35fugientium fuit: sed praeda major; quia vix arma secum
 efferre hostis potuit. deletusque exercitus foret, ni fugi-
 entes silvae texissent.

XXIII. Dum ad Antium haec geruntur, interim Aequi,
² robore juventutis praemisso, arcem Tusculanam impro-
 viso nocte capiunt: reliquo exercitu haud procul moeni-
 bus Tusculi considunt, ut distenderent hostium copias.
 5 Haec celeriter Romam, ab Roma in castra Antium perla-
 ta, inovent Romanos haud secus, quam si Capitolium
 captum nunciaretur. adeo et recens erat Tusculanorum
 meritum, et similitudo ipsa periculi reposcere datum aux-
 ilium videbatur. Fabius, omissis omnibus, praedam ex
 10castris raptam Antium convehit. Ibi modico praesidio re-
 licto, citatum agmen Tusculum rapit. nihil praeter arma,
 et quod cocti ad manum fuit cibi, ferre militi licuit.
 Commeatum ab Roma consul Cornelius subvehit. Ali-
 quot menses Tusculi bellatum. parte exercitus consul
 15castra Aequorum oppugnabat: partem Tusculanis dederat
 ad arcem recuperandam. Vi nunquam eo subiri po-
 tuit. fames postremo inde detraxit hostem. Quo post-
 quam ventum ad extremum est, inermes nudique omnes
 sub jugum ab Tusculanis missi. hos, ignominiosa fuga
 20demum se recipientes, Romanus consul in Algidio consc-

. 2. *Suae.*] Some read *sua*, referring to *principia*; others *suas*, referring to *equites*. The text may be supported:

— sua quaque sub arbore poma. Virgil.

2. *Robore juventutis praemisso.*] Vid. Lib. 2. § 65. note.

cutus, ad unum omnes occidit. Victor ad Columen, (id loco nomen est,) exercitu^a relicto castra locat. Et alter consul, postquam moenibus jam Romanis, pulso hoste, periculum esse desierat, et ipse ab Roma profectus. Ita bifariam consules ingressi hostium fines, ingenti certami²⁵ ne hinc Volscos, hinc Aequos populantur. Eodem anno descisse Antiates, apud plerosque auctores invenio. L. Cornelium consulem id bellum gessisse, oppidumque cepisse, certum affirmare, quia nulla apud vetustiores scriptores ejus rei mentio est, non ausim. 3Q

XXIV. Hoc bello perfecto, tribunicium domi bellum Patres territat. Clamant, 'fraude fieri, quod foris teneatur exercitus: frustrationem eam legis tollendae esse. se 'nihilominus rem susceptam peracturos.' Obtinuit tamen P. Lucretius praefectus urbis, ut actiones tribuniciae in adventum consulum differrentur. Erat et nova exorta causa motus. A. Cornelius et Q. Servilius quaestores M. Volscio, quod falsus haud dubie testis in Kaesonem existisset, diem dixerant. multis enim emanabat indiciiis, neque fratrem Volscii, ex quo semel fuerit aeger, unquam¹⁰ non modo visum in publico, sed ne assurrexisse quidem ex morbo, multorumque tabe mensium mortuum: nec his temporibus, in quae testis crimen conjecisset, Kaesonem Romae visum: affirmantibus, qui una meruerant, secum eum tum frequentem ad signa sine ullo comaeatu fuisse.¹⁵ ni ita esset, multi privatim ferebant Volscio iudices. Quum ad iudicium ire non auderet, omnes eae res, in unum congruentes, haud magis dubiam damnationem Volscii, quam Kaesonis Volscio teste fuerat, faciebant. In mora tribuni erant, qui comitia quaestores habere de reo,²⁰ nisi prius habita de lege essent, passuros negabant. ita extracta utraque res in consulum adventum est. Qui ubi triumphantes victore cum exercitu urbem inierunt, quia silentium de lege erat, percussos magna pars credebant tribunos. At illi, (etenim extremum anni jam erat,) quar²⁵ tum affectantes tribunatum, in comitorum disceptationem

^a *reducto.*

1. *Ni ita esset.*] This was the form of the *sponsio*. The plaintiff charged the defendant with the breach of some law, the defendant denies his guilt. The plaintiff then offers to pledge a certain amount to be forfeited *ni ita esset*. The defendant, in return, offers a pledge of his innocence. In the text, the plaintiff proposes some judge before whom the question should be tried.

amici; tum Patrum major pars. Ea frequentia stipatus, antecedentibus lictoribus, deductus est domum: et plebis concursus ingens fuit. sed ea nequaquam tam laeta Quinctium vidit; et imperii nimium, et virum in ipso 45 imperio vehementiorem rata. Et illa quidem nocte nihil praeterquam vigilatum est in urbe.

XXVII. Postero die dictator, quum ante lucem in forum venisset, magistrum equitum dicit L. Tarquitium patriciae gentis, sed qui, quum stipendia pedibus propter paupertatem fecisset, bello tamen primus longe Romanae 5 juvenutis habitus esset. Cum magistro equitum in concionem venit, justitium edicit, claudi tabernas tota urbe jubet, vetat quemquam privatae quicquam rei agere. Tum, quicumque aetate militari essent, armati, cum cibariis in dies quumque coctis vallisque duodenis, ante solis 10 occasum Martio in campo adessent: quibus aetas ad militandum gravior esset, vicino militi, dum is arma pararet, vallumque peteret, cibaria coquere jussit. Sic juvenus discurrit ad vallum petendum. sumpsere, unde cuique proximum fuit: prohibitus nemo est: impigreque omnes 15 ad edictum dictatoris praesto fuere. Inde composito agmine, non itineri magis apti, quam proelio, si res ita tulisset, legiones ipse dictator, magister equitum suos equites ducit. In utroque agmine, quas tempus ipsum poscebat, adhortationes erant: 'adderent gradum, maturato 20 opus esse, ut nocte ad hostem pervenire possent. consulem exercitumque Romanum obsideri. tertium diem jam clausos esse: quid quaeque nox aut dies ferat, incertum esse: puncto saepe temporis maximarum rerum momenta verti. Accelera signifer, sequere miles,' inter se 25 quoque, gratificantes ducibus, clamabant. media nocte in Algidum perveniunt; et, ut sensere se jam prope hostes esse, signa constituunt.

XXVIII. Ibi dictator, quantum nocte prospici poterat, equo circumvectus, contemplatusque, qui tractus castrorum, quaeque forma esset, tribunis militum imperavit, ut sarcinas in unum conjici jubeant, militem cum armis valloque redire in ordines suos. facta, quae imperavit. Tum, 5 quo fuerant ordine in via, exercitum omnem longo agmine circumdat hostium castris, et ubi signum datum sit, clamorem omnes tollere jubet. clamore sublato, ante se

quemque ducere fossam, et jacere vallum. Editio impetrio, signum secutum est. jussa miles exsequitur, clamor 10 hostes circumsonat. Superat inde castra hostium, et in castra consulis venit: alibi pavorem, alibi gaudium ingens facit. Romani, 'civilem esse clamorem, atque auxilium 'adesse,' inter se gratulantes, ultro ex stationibus ac vigiliis territant hostem. Consul differendum negat. 15 'Illo clamore non adventum modo significari, sed rem ab 'suis coeptam: mirumque esse, 'ni jam exteriore parte 'castra hostium oppugnentur. Itaque arma suos capere, 'et se subsequi' jubet. Nocte initum proelium est a legionibus: dictatori clamore significant, ab ea quoque parte 20 rem in discrimine esse. Jam se ad prohibenda circumdari opera Aequi parabant, quum, ab interiore hoste proelio coepto, ne per media sua castra fieret eruptio, a munientibus ad pugnantes introrsum versi, vacuum noctem operi, dedere. pugnatumque cum consule ad lucem est. Luce 25 prima jam circumvallati ab dictatore erant, et vix adversus unum exercitum pugnam sustinebant. tum a Quinctiano exercitu, qui confestim a perfecto opere ad arma rediit, invaditur vallum. hic instabat nova pugna: illa nihil remiserat prior. Tum, ancipiti malo urgente, a 30 proelio ad preces versi, hinc dictatorem, hinc consulem orare, ne in occisione victoriam ponerent, ut inermes se inde abire sinerent. Ab consule ad dictatorem ire jussis ignominiam infensus addidit. Gracchum Cloelium ducem principesque alios victos ad se adduci jubet, oppido Cor- 35 bione decedi: 'Sanguinis se Aequorum non egere: licere 'abire: sed, ut exprimatur tandem confessio, subactam 'domitamque esse gentem, sub jugum abituros.' Tribus hastis jugum fit, humi fixis duabus, superque eas transversa una deligata. sub hoc jugo dictator Aequos inisit. 40

XXIX. Castris hostium receptis, plenis omnium rerum, (nudos enim emiserat,) praedam omnem suo tantum militi dedit: consularem exercitum ipsumque consulem increpans, 'Carebis,' inquit, 'praedae parte, miles, ex eo hoste, 'cui prope praedae fuisti et tu, L. Minuci, donec consu- 5 'lareum animam incipias habere, legatus his legionibus 'praeeris.' Ita se Minucius abdicat consulatu, jussusque

1. Mi.] This particle is sometimes by the older Latin writers used as equivalent to *non*, and often it supplies the place of *et*. By later writers, as in this instance, it is equivalent to *et non*.

ad exercitum manet. Sed adeo tam imperio meliori animus mansuete obediens erat, ut beneficii magis, quam
 10ignominiae, hic exercitus memor, et coronam auream dictatori libram pondo decreverit, et proficiscentem eum patronum salutaverit. Romae a Q. Fabio praefecto urbis senatus habitus triumphantem Quinctium, quo veniebat agmine, urbem ingredi jussit. ducti ante currum hostiam duces:
 15militaria signa praefata: secutus exercitus praeda onustus. Epulae instructae dicuntur fuisse ante omnium domos: epulantesque cum carmine triumphali et solennibus jociis, commissantium modo, currum secuti sunt. Eo die L. Mamilio Tusculano, approbantibus cunctis, civitas data
 20est. Confestim se dictator magistratu abdicasset, ni comitia M. Volscii falsi testis tenuissent: ea ne impedirent tribuni, dictatoris obstitit metus. Voscii damnatus Lanuvium in exsilium abiit. Quinctius sexto decimo die dictatura, in sex menses accepta, se abdicavit. Per eos
 25dies consul Nautius ad Eretum cum Sabinis egregie pugnat. ad vastatos agros ea quoque clades¹ accessit Sabinis. Minucio Fabius Quintus successor in Algidum missus. Extremo anno agitatum de lege ab tribunis est. sed, quia duo exercitus aberant, ne quid ferretur ad populum, Patres te-
 30nuere. ptebas vicit, ut quintum eosdem tribunos crearent. Lupos visos in capitolio ferunt a canibus fugatos; ob id prodigium lustratum Capitolium esse. Haec eo anno gesta.
 XXX, Sequuntur consules Q. Minucius, C. Horatius Pulvillus. Cujus initio anni quum foris otium esset, domi seditiones iidem tribuni, eadem lex faciebat. ulteriusque ventum foret, (adeo exarserant animis,) ni, velut dedita
 5 opera, nocturno impetu Aequorum Corbione amissum praesidium aunciatum esset. Senatum consules vocant, jubentur subitarium scribere exercitum, atque in Algidum ducere. Inde, posito legis certamine, nova de delectu contentio orta. Vincebaturque consulare imperium tribu-
 10nicio auxilio, quam alius additur terror: Sabinum exercitum praedatum descendisse in agros Romanos, inde ad urbem venire. Is metus perpulit, ut scribi militem tribuni sinerent; non sine pactione tamen, ut, quoniam ipsi quinquennium elusi essent, parvamque² id plebi

1. Accessit.] The reciprocal pronoun *se* is here understood, which gives the verb a passive signification.

2. Id.] *Id.* must be understood as referring to the existing establishment of tribunes.

praesidium foret, decem deinde tribuni plebis crearentur.¹⁵ Expressit hoc necessitas Patribus: id modo exceperere, ne postea eosdem tribunos juberent. Tribunicia commitia, (ne id quoque post bellum, ut cetera, vanum esset,) extemplo habita. Tricesimo sexto anno a primis tribunis plebis, decem creati sunt, bini ex singulis classibus, itaque cautum est, ut postea crearentur. Delectu deinde habito, Minucius, contra Sabinos profectus, non invenit hostem. Horatius, quum jam Aequi, Corbione interfecto praesidio, Ortonam etiam cepissent, in Algido pugnat: multos mortales occidit: fugat hostem non ex Algido modo, sed a²⁵ Corbione Ortonaque. Corbionem etiam diruit propter proditum praesidium.

XXXI. Deinde M. Valerius, Sp. Virginius consules facti. Domi forisque otium fuit: annona propter aquarum intemperiem laboratum est. De Aventino publicando lata lex est. Tribuni plebis iidem resecti sequente anno, T. Romilio, C. Veturio consulibus, legem omnibus concionibus suis celebrabant. 'Pudere se numeri sui ne quicquam aucti, si ea res aequae suo biennio jaceret, ac toto superiore lustro jacuisset.' Quum maxime haec agerent, trepidi nuntii ab Tusculo veniunt, Aequos in agro Tusculano esse. Fecit pudorem recens ejus populi meritum morandi auxilii: ambo consules, cum exercitu missi, hostem in sua sede in Algido inveniunt. Ibi pugnatum. supra septem millia hostium caesa: alii fugati: praeda parva ingens. Eam propter inopiam aerarii consules vendiderunt. Invidiae tamen res ad exercitum fuit,¹⁵ eademque tribunis materiam criminandi ad plebem consules praebuit. Itaque ergo, ut magistratu abire, Sp. Tarpeio, A. Aterio consulibus, dies dicta est Romilio ab C. Claudio Cicerone, tribuno plebis; Veturio ab L. Alienno, aedile plebis. Uterque magna Patrum indignatione²⁰ damnatus, Romilius decem millibus aeris, Veturius quindecim. Nec haec priorum calamitas consulum segniores novos fecerat consules. 'et se damnari posse' aiebant: 'et plebem, et tribunos legem ferre non posse.' Tum,

Utrique.

1. *Legem celebrabant.*] They make frequent mention of the *fama Celebro* is found, in several instances, in Livy with this signification.

25abjecta lege, quae promulgata consenuerat, tribuni lenius agere cum Patribus. 'Finem tandem certaminum facerent. si plebeiae leges displicerent, at illi communiter legum latores, et ex plebe, et ex Patribus, qui utrisque utilia ferrent, quaeque aequandae libertatis essent, 30' sinerent creari.' Rem non aspernabantur Patres : 'daturum leges neminem, nisi ex Patribus,' aiebant. Quum Ade legibus conveniret, de latore tantum discreparet ; missi legati Athenas Sp. Postumius Albus, A. Manlius, P. Sulpicius Camerinus ; jussique inclytas leges Solonis 35describere, et aliarum Graeciae civitatum instituta, mores, juraque noscere.

XXXII. Ab externis bellis quietus annus fuit ; quietior insequens, P. Curiatio et Sex. Quinctilio consulibus, perpetuo silentio tribunorum : quod primo legatorum, qui Athenas ierant, legumque peregrinarum expectatio 5praebeuit ; dein duo simul mala ingentia exorta, fames pestilentiaque, foeda homini, foeda pecori. Vastati agri sunt : urbs assiduus exhausta funeribus ; multae et clarae lugubres domus. Flamen Quirinalis Ser. Cornelius mortuus ; augur C. Horatius Pulvillus : in cujus locum C. 10Veturium eo cupidius, quia damnatus a plebe erat, augures legere. Mortuus consul Quinctilius, quatuor tribuni plebis. Multiplici clade foedatus annus. ab hoste otium fuit. inde consules C. Menenius, P. Sestius Capitolinus. Neque eo anno quicquam belli externi fuit. domi motus 15orti. Jam redierant legati cum Atticis legibus. eo intentius instabant tribuni, ut tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari decemviros sine provocatione, et ne quis eo anno alius magistratus esset. Admicerentur ne plebei, controversia aliquamdiu fuit. postremo concessum 20Patribus, modo ne lex Icilia de Aventino, aliaeque sacrae leges abrogarentur.

XXXIII. Anno trecentesimo altero, quam condita Roma erat, iterum mutatur forma civitatis, ab consulibus ad decemviros, quemadmodum ab regibus ante ad consules venerat, translato imperio. Minus insignis, quia non diuturna, mutatio fuit. laeta enim principia magistratus ejus 5nimis luxuriavere. eo citius lapsa res est, repetitumque, duobus uti mandaretur consulum nomen imperiumque. Decemviri creati Ap. Claudius, T. Genucius, P. Sestius, L. Veturius, C. Julius, A. Manlius, Ser. Sulpicius, P.

Curiatius, T. Romilius, Sp. Postumius. Claudio et Ge-10
nucio, quia designati consules in eum annum fuerunt, pro
honore honos redditus: et Sestio alteri consulum prioris
anni, quod eam rem collega invito ad Patres retulerat.
His proximi habiti legati tres, qui Athenas ierant. simul
ut pro legatione tam longinqua praemio esset honos: simul15
peritos legum perigrinarum ad condenda nova jura usui
fore credebant. Supplere ceteri numerum. Graves
quoque aetate electos novissimis suffragiis ferunt, quo
minus ferociter aliorum scitis adversarentur. Regimen
totius magistratus penes Appium erat favore plebis. adeo-20
que novum sibi ingenium induerat, ut plebicola repente
omnisque aurae popularis captator evaderet, pro truci
saevoque insectatore plebis. Decimo die jus populo sin-
guli reddebant. eo die penes praefectum juris fascēs duo-
decim erant: collegis novem singuli accensi apparebant.25
et in unica concordia inter ipsos, (qui consensus privatis
interdum inutilis esset,) summa adversus alios aequitas
erat. Moderationis eorum argumentum exemplum unius
rei notasse, satis erit. Quum sine provocatione creati
essent, defosso cadavere, domi apud P. Sestium, patriciae30
gentis virum, invento, prolatoque in concionem, in re
juxta manifesta atque atroci, C. Julius decemvir diem
Sestio dixit, et accusator ad populum exstitit, cujus rei
judex legitimus erat: decessitque jure suo, ut demptum
de vi magistratus populi libertati adjiceret. 35

XXXIV. Quum promptum hoc jus velut ex oraculo in-
corruptum pariter ab his summi infimique ferrent, tum
legibus condendis opera dabatur: ingentique hominum
expectatione propositis decem tabulis, populum ad con-
cionem advocaverunt: et, 'quod bonum, faustum, felixque 5
'reipublicae, ipsis, liberisque eorum esset, ire, et legere
'leges propositas' jussere. 'Se, quantum decem hominum
'ingeniis provideri potuerit, omnibus summis infimisque
'jura equasse. plus pollere multorum ingenia consiliaque.
'Versarent in animis secum unamquamque rem, agitent10
'deinde sermonibus: atque in medium, quid in quaque
're plus iniusve esset, conferrent. 'Eas leges habiturum
'populum Romanum, quas consensus omnium non jussisse
'latas magis, quam tulisse, videri posset.' Quum ad ru-
mores hominum de unoquoque legum capite edito satis15
correctae viderentur, centuriatis comitiis decem tabula-

rum leges perlatae sunt: qui nunc quoque, in hoc immenso aliarum super alias acervatarum legum cumulo, fons omnis publici privati que est juris. Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas; quibus adjectis, absolvi posse velut corpus omnis Romani juris. Ea expectatio, quum dies comitiorum appropinquaret, desiderium decemviro iterum creandi fecit. Jam plebs, praeterquam quod consulum nomen, haud secus quam regum, perosa erat, ne tribunicium quidem auxilium, cedentibus in vicem appellatione decemviris, quaerebat.

XXXV. Postquam vero comitia decemviris creandis in trinum nundinum indicta sunt; tanta exarsit ambitio, ut primores quoque civitatis, (metu credo, ne tanti possessionis imperii, vacuo ab se relicto loco, haud satis dignis pateret,) prensarent homines; honorem, summa ope a se impugnatum, ab ea plebe, cum qua contenderant, suppliciter petentes. Demissa jam in discrimen dignitas, ea aetate, iisque honoribus actis, stimulabat Ap. Claudium, nescires, utrum inter decemviros, an inter candidatos numerares. Propior interdum petendo, quam gerendo, magistratui erat. criminari optimates, extollere candidatorum levissimum quemque humillimumque, ipse medius inter tribunicios Duillios Iciliosque in foro volitare, per illos se plebi venditare: donec collegae quoque, qui unice illi dediti fuerant ad id tempus, coniecere in eum oculos, mirantes quid sibi vellet. Apparere, nihil sincerius esse; 'Profecto haud gratuitam in tanta superbia comitate fore. nimium in ordinem se ipsum cogere, et vulgari cum privatis, non tam properantis abire magistratu, quam viam ad continuandum magistratum quaerentis, esse.' Propalam obviam ire cupiditati parum ausi, obsecundando mollire impetum aggrediuntur. comitiorum illi habendorum, quando minimus natus sit, munus consensu injungunt. Ars haec erat, ne semet ipse creare posset; quod praeter tribunos plebis, (et id ipsum pessimo exemplo,) nemo unquam fecisset. ille enimvero, quod bene vertat, habiturum se comitia professus, impedimentum pro occasione arripuit. dejectisque honore per coitionem duobus

1. In trinum nundinum.] It was required by law, that laws should be promulgated, at least three market days, before they were passed. Every ninth day was market day. Vid. Ad. Rom. Ant.

Quinctiis, Capitolino et Cincinnato, et patruo suo C. Claudio, constantissimo viro in optimatum causa, et aliis³⁰ ejusdem fastigii civibus, nequaquam splendore vitae pares decemviros creat; se in primis, quod haud secus factum improbabant boni, quam nemo facere ausurum crediderat. Creati cum eo M. Cornelius Maluginensis, M. Sergius, L. Minucius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Poetelius, T. An-³⁵ tonius Merenda, K. Duilius, Sp. Oppius Cornicen, M. Rabuleius.

XXXVI. Ille finis Appio¹ alienae personae ferendae fuit. suo jam inde vivere ingenio coepit, novosque collegas jam prius, quam inirent magistratum, in suos mores formare. Quotidia coibant remotis arbitris: inde impotentibus instructi consiliis, quae secreto ab aliis coquebant, ⁵ jam haud dissimulando superbiam, rari aditus, colloquentibus difficiles, ad Idus Maias rem perduxere. Idus tum Maias solennes ineundis magistratibus erant. Initio igitur magistratus primum honoris diem denunciatione ingentis terroris insignem fecere. nam quum ita priores decemviri¹⁰ servassent, ut unus fascis haberet, et hoc insigne regium in orbem, suam cujusque vicem, per omnes iret, subito omnes cum duodenis fascibus prodire. Centum viginti lictores forum impleverant, et fascibus secures illigatas praeferebant. nec attinuisse demi securim, quum sine provoca-¹⁵ tione creati essent, interpretabantur. Decem regum species erat, multiplicatusque terror non infimis solum, sed primoribus Patrum, ratis caedis causam ac principium quaeri. ut, si quis memorem libertatis vocem aut in senatu aut in populo misisset, statim virgae secures-²⁰ que etiam ad ceterorum metum expedirentur. Nam, praeterquam quod in populo nihil erat praesidii, sublata provocatione, intercessionem quoque consensu sustulerant: quum priores decemviri appellatione collegae corrigi reddita ab se jura tulissent; et quaedam, quae sui²⁵ iudicii videri possent, ad populum rejecissent. Aliquamdiu aequatus inter omnes terror fuit: paullatim totus vertere in plebem coepit. Abstinebatur a Patribus: in humiliores libidine crudeliterque consulebatur: hominum, non causarum, toti erant; ut apud quos gratia vim aequi³⁰ haberet. Judicia domi conflabant, pronuntiabant in foro.

1. *Alienae personae ferendae.*] *Of acting a feigned part.*

Si quis collegam appellasset, ab eo, ad quem venerat, ita discedebat, ut poeniteret non prioris decreto stetisse. Opinio etiam sine auctore exierat, non in praesentis modo temporis eos injuriam conspirasse, sed foedus clandestinum inter ipsos jurejurando ictum, ne comitia haberent, perpetuoque decemviratu possessum semel obtinerent imperium.

XXXVII. Circumspectare tum patriciorum vultus plebei, et inde libertatis captare auram, unde servitutem timendo in eum statum rempublicam adduxerant. Primores Patrum odisse decemviros, odisse plebem : nec probare, quae fierent ; et credere, haud indignis accidere. avide ruendo ad libertatem in servitutem elapsos juvare nolle : cumulare quoque injurias, ut taedio praesentium consules duo tandem et status pristinus rerum in desiderium veniant. Jam et processerat pars major anni, et duae tabulae legum ad prioris anni decem tabulas erant adjectae : nec quicquam jam supererat, si hae quoque leges centuriatis comitiis perlatae essent, cur eo magistratu reipublicae opus esset. Exspectabant, quam mox consulibus creandis comitia edicerentur. Id modo plebes agitabat, quonam modo tribuniciam potestatem, munimentum libertati, rem intermissam, repararent. Quum interim mentio comitiorum nulla fieri, et decemviri, qui primo tribunicios homines, quia id populare habebatur, circum se ostentaverant plebei, patriciis juvenibus sepebant latera. eorum catervae tribunalia obsederant. Hi¹ ferre, agere plebem plebisque res ; quum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potentioris esset. Et jam ne tergo quidem abstinebatur : virgis caedi, alii securi subjici ; et, ne gratuita crudelitas esset, bonorum donatio sequi domini supplicium. Hac mercede juvenus nobilis corrupta, non modo non ire obviam injuriae, sed propalam licentiam suam malle, quam omnium libertatem.

XXXVIII. Idus Maias venere. Nullis subrogatis magistratibus, privati pro decemviris, neque animis ad imperium inhibendum imminutis, neque ad speciem honoris insignibus, prodeunt. id vero regnum haud dubie videri. Deploratur in perpetuum libertas ; nec vindex quis-

1. *Ferre, agere.*] *To plunder and harass.* This phrase is derived from military usage : *ferre* to carry off the spoil ; *agere* to drive the beasts or slaves taken.

quam existit, aut futurus videtur. nec ipsi solum despon-10
derant animos, sed contemni coepti erant a finitimis popu-
lis: imperiumque ibi esse, ubi non esset libertas, indigna-
bantur. Sabini magna manu incursionem in agrum Ro-
manum fecere: lateque populati, quum hominum atque
pecudum inulti praedas egissent, recepto ad Eretum, quod¹⁵
passim vagatum erat, agmine, castra locant, spem in dis-
cordia Romana ponentes, eam impedimentum delectui fore.
Non nuncii solum, sed per urbem agrestium fuga trepida-
tionem iniecit. Decemviri consultant, quid opus facto
sit. destitutis inter Patrum et plebis odia addidit terro-²⁰
rem insuper alium fortuna. Aequi alia ex parte castra in
Algido locant: depopulatumque inde excursionibus Tus-
culanum agrum legati ab Tusculo, praesidium orantes,
nunciant. Is pavor perpulit decemviros, ut senatum, si-
mul duobus circumstantibus urbem bellis, consularent. ci-²⁵
tari jubent in curiam Patres, haud ignari, quanta invidiae
immineret tempestas: omnes vastati agri periculorumque
imminentium causas in se congesturos, tentationemque
eam fore abolendi sibi magistratus, ni consensu resisterent,
imperioque inhibendo acriter in paucos praeferocis animi,³⁰
conatus aliorum comprimerent. Postquam audita vox in
foro est praeconis, Patres in curiam ad decemviros vocan-
tis; velut nova res, quia intermiserant jam diu morem
consulendi senatus, mirabundam plebem convertit, 'quid-
'nam incidisset, cur ex tanto intervallo rem desuetam³⁵
'usurparent. Hostibus belloque gratiam habendam, quod
'solum quicquam liberae civitatis fieret.' Circumspect-
are omnibus fori partibus senatorem, raroque usquam nos-
citare: curiam inde ac solitudinem circa decemviros intu-
eri; quum et ¹ ipsi invisum consensu imperium, et plebs,⁴⁰
quia privatis jus non esset vocandi senatum, non convenire
Patres interpretarentur; jam caput fieri libertatem repe-
tentium, si se plebs comitem senatui det, et, quemadmo-
dum Patres vocati non coeant in senatum, sic plebs abnu-
at delectum. Haec fremunt plebes. Patrum haud fere⁴⁵
quisquam in foro, in urbe rari erant. indignitate rerum
cesserant in agros; suarumque rerum erant, amissa publi-
ca: tantum ab injuria se abesse rati, quantum a coetu con-
gressuque impotentium dominorum se amovissent. Post-

1. *Ipsi.*] *Ipsi* referring to *decemviri*.

[illegible]

'partis essent,' rogitare. 'Populare quid enim eos per-20
'populum egisse? Optimates? qui anno jam prope sena-
'tum non habuerint; tunc ita habeant, ut de republica
'loqui prohibeant? Ne nimium in meta alieno spei po-
'nerent. graviora, quae patiantur, videri jam hominibus,
'quam quae metuant.' 35

XL. Haec vociferante Horatio, quum decemviri nec
irae nec ignoscendi modum reperirent, nec, quo evasura
res esset, cernerent; C. Claudii, qui patruus Appii de-
cemviri erat, oratio fuit precibus, quam jurgio, similis,
orantis per sui fratris parentisque ejus manes; 'Ut civilis 5
'potius societatis, in qua natus esset, quam foederis, ne-
farie icti cum collegis, meminisset. multo id magis se il-
'lius causa orare, quam reipublicae. Quippe rempubli-
'cam, si a volentibus nequeat, ab invitis jus expetituram.
'Sed ex magno certamine magnas excitari ferme iras; 10
'earum eventum se horrere.' Quum aliud, praeterquam
de quo retulissent, decemviri dicere prohiberent, Claudi-
um interpellandi verecundia fuit. 1 Sententiam igitur
peregit, nullum placere senatusconsultum fieri. Omnes-
que ita accipiebant, privatos eos a Claudio judicatos: 15
multique ex consularibus verbo assensui sunt. Alia sen-
tentia, asperior in speciem, vim minorem aliquanto habuit,
quae patricios coire ad prodendum interregem jubebat.
censendo enim, quoscunque magistratus esse, qui senatum
haberent, judicabat; quos privatos fecerat auctor nullius 20
senatusconsulti faciendi. Ita labante jam causa decemvi-
rorum, L. Cornelius Maluginensis, M. Cornelii decemviri
frater, quum ex consularibus ad ultimum dicendi locum
consulto servatus esset, simulando curam belli, fratrem
collegasque ejus tuebatur: 'quonam fato incidisset, mira- 25
'ri se' dictitans, 'ut decemviros, qui decemviratum petis-
'sent, aut socii, aut hi maxime oppugnarent? aut quid ita,
'quum per tot menses vacua civitate nemo, justine magistra-
'tus summa rerum praessent, controversiam fecerit; nunc

1. *Sententiam, &c.*] Two proposals are here stated; 1st. That no decree of the Senate should be passed. 2d. That the patricians should appoint an *interrex*. The first proposal, by denying that the Senate could pass any decree, intimated that the Decemviri were private citizens; the second, *quae, asperior in speciem, vim minorem aliquanto habuit*, acknowledged them to be magistrates, while it proposed the appointment of others.

30° demum, quum ~~hæc~~ prope ad portas sint, civiles discordias serant: nisi quod in turbido minus perspicuum fore putent, quid agatur. Ceterum neminem, majore cura occupatis animis, verum esse, praejudicium ¹ rei tantae afferre. Sibi placere, de eo, quod Valerius Horatius 35° usque ante Idus Maias decemviros abiisse magistratu insimulent, bellis, quae immineant, perfectis, republica in tranquillum redacta, senatu disceptante, agi: et jam nunc ita se parare Ap. Claudium, ut comitiorum, quae decemviris creandis decemvir ipse habuerit, sciat sibi rationem reddendam esse, utrum in unum annum creati 40° sint, an donec leges, quae deessent, perferrentur. In praesentia omnia praeter bellum omitti placere: cujus si falso famam vulgatam, vanaque non nuncios solum, sed Tusculanorum etiam legatos, attulisse putent, speculatores mittendos censere, qui certius explorata referant. 45° Sin fides et nunciis et legatis habeatur, delectum primo quoque tempore haberi; decemviros, quo cuique eorum videatur, exercitus ducere; nec rem aliam praeverti.²

XLI. In hanc sententiam ut discederetur, juniores Patrum evincebant. Ferociores iterum coorti Valerius Horatiusque vociferari, ut 'de republica liceret dicere. dicturos ad populum, si in senatu per factionem non liceat. 5 'Neque enim sibi privatos, aut in curia, aut in concione, posse ob stare; neque se imaginariis fascibus eorum cessuros esse.' Tum Appius, jam prope esse ratus, ut, ni violentiae eorum pari resisteretur audacia, victum imperium esset: 'Non erit melius,' inquit, 'nisi de quo consulimus, vocem misisse.' et ad Valerium, negantem se privato reticere, lictorem accedere jussit. Jam Quiritium fidem implorante Valerio a curiae limine, L. Cornelius complexus Appium, non cui simulabat consulendo, diremit certamen. factaque per Cornelium Valerio dicendi 15 gratia, quae vellet, quum libertas non ultra vocem excessisset, decemviri propositum tenuere. Consulares quoque ac seniores ab residuo tribuniciae potestatis odio, cujus desiderium plebi multo acrius, quam consularis imperii, rebantur esse, prope malebant, postmodo ipsos decemviros 20 voluntate abire magistratu, quam invidia eorum exurgere

1. *Rei.*] *Rei* must here refer to the question, "whether the Decemviri had become private citizens or not?"

rarsus plebem. si leniter ducta res sine populari strepitu ad consules redisset, aut bellis interpositis, aut moderatione consulam in imperiis-exercendis, posse in oblivionem tribunorum plebem adduci. Silentio Patrum edicitur delectus. juniores, quam sine provocatione imperium esset, 25 ad nomina respondent. legionibus scriptis, inter se decemviri comparabant, quos ire ad bellum, quos praeesse exercitibus oporteret. Principes inter decemviros erant Q. Fabius et Ap. Claudius. bellum domi majus, quam foris, apparebat. Appii violentiam aptiorem rati ad compri- 30 mendos urbanos motus: in Fabio minus in bono constans, quam gnavum in malitia, ingenium esse. Hunc enim virum, egregium olim domi militiaeque, decemviratus collegaeque ita mutaverant, ut Appii, quam sui, similis mallet esse. huic bellum in Sabinis, M. Rabuleio et Q. Poetilio 35 additis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidum missus cum L. Minucio et T. Antonio et K. Duilio et M. Sergio: Sp. Oppium Ap. Claudio adiutorem ad urbem tuendam, aequo omnium decemvirorum imperio decernunt. 40

XLII. Nihilo militiae quam domi, melius respublica administrata est. Illa modo in ducibus culpa, quod, ut odio essent civibus, fecerant. alia omnis penes milites noxa erat: qui, ne quid ductu atque auspicio decemvirorum prospere usquam gereretur, vinci se per suum atque 5 illorum dedecus patiebantur. Fusi et ab Sabinis ad Eretum, et in Algido ab Aequis, exercitus erant. ab Ereto per silentium noctis profugi, propius urbem, inter Fidenas Crustumariamque, loco edito castra communierant. persecutis hostibus nusquam se aequo certamine commit- 10 tentes, natura loci ac vallo, non virtute aut armis, tutabantur. Majus flagitium in Algido, major etiam clades accepta: castra quoque amissa erant; exutusque omnibus utensilibus miles, Tusculum se, fide misericordiaeque victuros hospitum, (quae tamen non fefellerunt,) contu- 15 lerat. Romam tanti erant terrores allati, ut, posito jam decemvirali odio, Patres vigilias in urbe habendas censerent: omnes, qui per aetatem arma ferre possent, custodire moenia, ac pro portis stationes agere juberent: arma Tusculum ad supplementum decernerent, decemvires 20

que, ab arce Tusculi degressos, in castris militem habere: castra alia a Fidenis in Sabinum agrum transferri: belloque ultro inferendo deterreri hostes a consilio urbis oppugnandae.

XLIII. Ad clades ab hostibus acceptas duo nefanda facinora decemviri belli domique adjiciunt. L. Siccium in Sabinis, per invidiam decemviralem tribunorum creando-
 5 rum secessionisque mentiones ad vulgus militum sermonibus occultis serentem, prospectatum ad locum castris capiendum mittunt. datur negotium militibus, quos miserant expeditionis ejus comites, ut eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecere. nam circa
 10 repugnantem aliquot insidiatores cecidere, quum ipse se praevalidus, pari viribus animo, circumventus tutaretur. Nunciant in castra ceteri, praecipitatum in insidias esse Siccium egregie pugnans, militesque quosdam cum eo amissos. Primo fides nunciatis fuit. Profecta deinde cohors ad sepeliendos, qui ceciderant, decemvirorum
 15 permissu, postquam nullum spoliatum ibi corpus, Sicciumque in medio jacentem armatumque, omnibus in eum versis corporibus, videre; hostium neque corpus ullum, nec vestigia abeuntium; profecto ab suis interfectum memorantes, retulere corpus. Invidiaeque plena castra
 20 erant, et Romam ferri protinus Siccium placebat, ni decemviri funus militare ei publica impensa facere maturassent. Sepultus ingenti militum moestitia, pessima decemvirorum in vulgus fama, est.

XLIV. Sequitur aliud in urbe nefas, ab libidine ortum, haud minus foedo eventu, quam quod per stuprum caedemque Lucretiae urbe regnoque Tarquinius expulerat: ut non finis solum idem decemviris, qui regibus, sed cau-
 5 sa etiam eadem imperii amittendi esset. Ap. Claudium virginis plebeiae stuprandae libido cepit. Pater virginis L. Virginius honestum ordinem in Algido ducebat, vir exempli recti domi militiaeque. Perinde uxor ¹ instituta fuerat, liberique instituebantur. Desponderat filiam L.
 10 Icilio tribunicio, viro acri, et pro causa plebis expertae virtutis. Hanc virginem adultam, forma excellentem, Appius, amore ardens, pretio ac spe pellicere adortus, postquam omnia pudore septa animadverterat, ad crudelem

1. *Instituta.*] *Moribus* or some equivalent word is to be supplied. The phrase is equivalent to our English word *accomplished*.

superbamque vim animum convertit. M. Claudio clienti negotium dedit, ut virginem in servitutem assereret, ¹ ne-15 que cederet secundum libertatem postulantibus vindicias : quod pater puellae abesset, locum injuriae esse ratus. Virgini, venienti in forum, (ibi namque in tabernis literarum ludi erant,) minister decemviri libidinis manum injectit; serva sua natam, (servamque appellans,) esse. sequique se20 jubebat, cunctantem vi abstracturum. Pavidam puella stupente, ad clamorem nutricis, fidem Quiritium implorantis, fit concursus. Virginii patris sponsique Icili populare nomen celebratur. notos gratia eorum, turbam indignitas rei virgini conciliat. Jam a vi tuta erat: quum assertor25 nihil opus esse multitudine concitata ait, se jure grassari, non vi. Vocat puellam in jus; auctoribus, qui aderant, ut sequeretur. Ad tribunal Appii perventum est. notam judici fabulam petitor, quippe apud ipsum auctorem arguementi, peragit; puellam, domi suae natam, furtoque30 inde in domum Virginii translata, suppositam ei esse. Id se indicio compertum asserre, probaturumque vel ipso Virginio judice, ad quem major pars injuriae ejus pertineat. Interim dominum sequi ancillam, aequum esse. Advocati puellae, quum Virginium reipublicae causa dixissent35 abesse, biduo adfuturum, si nunciatum ei sit; iniquum esse, absentem de liberis dimicare; postulant, ut rem integram in patris adventum differat; lege ab ipso lata vindicias det secundum libertatem; ne patiatur, virginem adultam famae prius, quam libertatis, periculum adire. 40

XLV. Appius decreto praefatus, 'quam libertati faverit, 'eam ipsam legem declarare, quam Virginii amici postulationi suae praetendant. Ceterum ita in ea firmum libertati fore praesidium, si nec causis, nec personis variet. '2 In his enim, quae asserantur in libertatem, quia quivis 5

1. *Neque—vindicias.*] The law on this subject was, "In disputes about liberty or slavery, the presumption shall always be in favor of liberty." Consequently the meaning of the sentence is, "that he should not yield to those claiming, that she should be left in the enjoyment of liberty until the question was decided. *Vindicias* in most of the following passages may be rendered *claims*; thus, *det vindicias* allow claims; *cesserit vindicias* yield to claims; *vindicantem* asserting claims; *vindex* a claimant.

2. *In his, &c.*] Some copies read *in iis*. Appius says, "that when a slave demands his liberty, acting for himself, he may, on the authority of the law, claim to be free until the question is decided. But in this case, as Virginia was under the care of her father, *he* only could plead for her the advantage of the law."

• lege agere possit, id juris esse: in ea, quae in patris
 • manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione
 • cedat. Placere itaque patrem arcessi. interea juris sui
 • jacturam assertorem non facere, quin ducat puellam sis-
 10 • tandamque in adventum ejus, qui pater dicatur, promit-
 • tat.' Adversus injuriam decreti quum multi magis fre-
 merent, quam quisquam unus recusare auderet; P. Nu-
 mitorius, puellae avunculus, et sponsus Icilius interveni-
 unt. dataque inter turbam via, quum multitudo Icili max-
 15 • ime interventu resisti posse Appio crederet, lictor 'de-
 • cresse ait: vociferantemque Icilium submovet. Placi-
 • dum quoque ingenium tam atrox injuria accendisset.
 • Ferro hinc tibi submovendus sum, Appi,' inquit, 'ut
 • tacitum feras, quod celari vis. Virginem ego hanc sum
 20 • ducturus, nuptam pudicamque habiturus.. Proinde om-
 • nes collegarum quoque lictores convoca, expediri virgas
 • et secures jube: non manebit extra domum patris sponsa
 • Icili. Non, si tribunicium auxilium et provocationem,
 • plebi Romanae duas arces libertatis tuendae, ademistis,
 25 • ideo in liberos quoque nostros conjugesque regnum ves-
 • trae libidini datum est. Saevite in tergum et in cervices
 • nostras, pudicitia saltem in tuto sit. Huic si vis affere-
 • tur, ego praesentium Quiritium pro sponsa, Virginius
 • militum pro unica filia, omnes Deorum hominumque im-
 30 • plorabimus fidem. neque tu istud unquam decretum sine
 • caede nostra referes. Postulo, Appi, etiam atque etiam
 • consideres, quo progrediare. Virginius viderit, de filia,
 • ubi venerit, quid agat. Hoc tantum sciat, sibi, si hujus
 • vindictis cesserit, conditionem filiae quaerendam esse.
 35 • me, vindicantem sponsam in libertatem, vita citius dese-
 • ret, quam fides.'

XLVI. Concitata multitudo erat, certamenque instare
 videbatur. lictores Icilium circumsteterant: nec ultra mi-
 nas tamen processum est. Quum Appius, 'Non Virginiam
 • defendi ab Icilio, sed inquietum hominem, et tribunatum
 5 • etiam nunc spirantem, locum seditionis quaerere,' dice-
 • ret; non praebiturum se illi eo die materiam: sed ut
 • jam sciret, non id petulantiae suae, sed Virginio absenti
 • et patrio nomini et libertati, datum, jus eo die se non
 • dicturum, neque decretum interpositurum: a M. Clau-
 10 • dio petiturum, ut decederet jure suo, vindicarique puel-
 • lam in posterum diem pateretur. Quod nisi pater pos-
 • tero die adfuisset, denunciare, se Icilio similibusque

‘ Icilius, neque legi suae latorem, neque decemviro constantiam defore : nec se utique collegarum lictores convocaturum ad coercendos seditionis auctores. contentum¹⁵ se suis lictoribus fore.’ Quum dilatum tempus injuria esset, secissentque advocati puellae, placuit omnium primum, fratrem Icilius filiumque Numitorii, impigros juvenes, pergere inde recta ad portam, et, quantum accelerari posset, Virginium acciri e castris. In eo verti puellae²⁰ salutem, si postero die vindex injuria ad tempus praesto esset. Jussi pergunt, citatisque equis nuncium ad patrem perferunt. Quum instaret assertor puellae, ut vindicaret, sponsoresque daret ; atque id ipsum agi diceret Icilius, sedulo tempus terens, dum praeciperent iter nuncii missi²⁵ in castra, manus tollere undique multitudo, et se quisque paratum ad spondendum Icilio ostendere. Atque ille lacrimabundus, ‘ Gratum est,’ inquit ; ‘ crastina die vestra opera utar. sponsorum nunc satis est.’ Ita vindicatur Virginia, spondentibus propinquis. Appius, paullisper³⁰ moratus, ne ejus rei causa seculisse videretur, postquam, omissis rebus aliis praee cura unius, nemo adibat, domum se recepit ; collegisque in castra scribit, ‘ ne Virginio commeatum dent, atque etiam in custodia habeant.’ Improbum consilium serum, ut debuit, fuit ; et jam com-³⁵ meatu sumpto profectus Virginus prima vigilia erat, quum postero die mane de retinendo eo nequicquam literae redduntur.

XLVII. At in urbe prima luce, quum civitas in foro expectatione erecta staret : Virginus sordidatus filiam suam obsoleta veste, comitantibus aliquot matronis, cum ingenti advocacione in forum deducit. Circumire ibi et prensare homines coepit ; et non orare solum precariam⁵ opem, sed pro debita petere, ‘ Se pro liberis eorum ac conjugibus quotidie in acie stare : nec alium virum esse, cujus strenue ac ferociter facta in bello plura memorari possent. ‘ Quid prodesse, si, incolumi urbe, quae, capta, ultima¹⁰ timeantur, liberis suis sint patienda ?’ Haec prope concio-¹⁵ nabundus circumibat homines. Similia his ab Icilio jactabantur. comitatus muliebris plus tacito fletu, quam ulla vox, movebat. Adversus quae omnia obstinato animo Appius, (tanta vis amentiae verius, quam amoris, mentem turbaverat,) in tribunal escendit : et, ultro querente pau-¹⁵

1. *Assertor.*] Referring to Claudius.

ca petitor, 'quod jus sibi pridie per ambitionem dictum
'non esset,' priusquam aut ille postulatum perageret, aut
Virginio respondendi daretur locus, Appius interfatur.
Quem decreto sermonem praetenderit, forsan aliquem
20 verum auctores antiqui tradiderint. quia nusquam ullam
in tanta foeditate decreti verisimilem invenio; id, quod
constat, nudum videtur proponendum, 'decesse vindicias
'secundum servitutem.' Primo stupor omnes admiratione
rei tam atrocis defixit. silentium inde aliquamdiu tenuit.
25 Dein quum M. Claudius, circumstantibus matronis, iret
adprehendendam virginem, lamentabilisque eum mu-
lierum comploratio excepisset; Virginus, intentans in
Appium manus, 'Icilio,' inquit, 'Appi, non tibi, filiam de-
'spondi: et ad nuptias, non ad stuprum, educavi. Placet
30 pecudum ferarumque ritu promiscue in concubitus ruere?
'Passurine haec isti sint, nescio. non spero esse passuros
'illos, qui arma habent.' Quum repelleretur assertor vir-
ginis a globo mulierum circumstantiumque advocatorum,
silentium factum per praeconem.

XLVIII. Decemvir, alienatus ad libidinem animo;
negat, 'hesterno tantum convicio Icili violentiaque Virgi-
'nii, cujus testem populum Romanum habeat, sed certis
'quoque indiciiis compertum se habere, nocte tota coetus
5 'in urbe factos esse ad movendam seditionem. Itaque se,
'haud inacium ejus dimicationis, cum armatis descendis-
'se; non ut quemquam quietum violaret, sed ut turbantes
'civitatis otium pro majestate imperii coerceret. Proinde
'quiesce erit melius. I,' inquit, 'hictor, submove turbam,
10 'et da viam domino adprehendendum mancipium.' Quum
haec intonuisset plenus irae, multitudo ipsa se sua sponte
dimovit, desertaque praeda injuriae puella stabat. Tum
Virginus, ubi nihil usquam auxilii vidit, 'Quaeso,' inquit,
'Appi, primum ignosce patrio dolori, si quid inclementius
15 'in te sum invectus: deinde sinas hic coram virgine nutri-
'cem percontari, quid hoc rei sit? ut, si falso pater dictus
'sum, aequiore hinc animo discedam.' Data venia, sedu-
citur filiam ac nutricem prope Cloacinae ad tabernas, quibus
nunc Novis est nomen. atque ibi ab lanio cultro arrepto,
20 'Hoc te uno, quo possum,' ait, 'modo, filia, in libertatem
'vindico.' Pectus deinde puellae transfigit; respectansque
ad tribunal, 'Te,' inquit, 'Appi, tuumque caput sangui-
'ne hoc consecro.' Clamore ad tam atrox facinus orto
excitus Appius, comprehendi Virginium jubet. ille ferro,

quacunq̃ue ibat, viam facere: donec, multitudine etiam²⁵ prosequentium tuente, ad portam perrexit. Icilius Numitioriusque exsangue corpus sublatum ostentant populo: scelus Appii, puellae infelicem formam, necessitatem patris deplorant. Sequentes clamitant matronae, 'Eamne liberorum procreandorum conditionem? ea pudicitiae³⁰ praemia esse?' ceteraque, quae in tali re muliebris dolor, quo est moestior imbecillo animo, eo miserabilia magis querentibus subjicit. Virorum et maxime Iciliii vox tota, tribuniciae potestatis ac provocationis ad populum ereptae, publicarumque indignationum, erat. 35

XLIX. Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris, partim spe per occasionem repetendae libertatis. Appius nunc vocari Icilium, nunc retractantem arripi; postremo, quum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipse, cum agmine patriciorum juvenum per turbam vadens, in vincula duci jubet. Jam circa Icilium non solum multitudo, sed duces quoque multitudinis erant L. Valerius et M. Horatius, qui, repulso lictore, si jure ageret, vindicare se a privato Icilium aiebant; si vim afferre conaretur, ibi quoque se haud impares fore. Hinc atrox¹⁰ rixa oritur. Valerium Horatiumque lictor decemviri invadit. franguntur a multitudinis fascēs. In concionem Appius ascendit. Sequuntur Horatius Valeriusque. eos concio audit: decemviro obstrepitur. Jam pro imperio Valerius discedere a privato lictores jubebat: quum, ita¹⁵ animis, Appius, vitae metuens, in domum se propinquam foro, insciis adversariis, capite obvoluto, recepit. Sp. Oppius, ut auxilio collegae esset, in forum ex altera parte irrumpit. videt imperium vi victum. Agitatus deinde consiliis, atque ex omni parte assentiendo multis²⁰ auctoribus trepidus, senatum postremo vocari jussit. ea res, quod magnae parti Patrum displicere acta decemvirorum videbantur, spe per senatum finiendae potestatis ejus multitudinem sedavit. Senatus nec plebem irritandam censuit; et multo magis providendum, ne quid Vir²⁵ ginii adventus in exercitu motus faceret.

L. Itaque missi juniores Patrum in castra, quae tum in monte Vecilio erant, nunciant decemviris, 'ut omni ope ab seditione milites contineant:' ubi Virginii majorem, quam reliquerat in urbe, motum excivit. Nam, praeterquam quod agmine prope quadringentorum hominum veniens, qui ab urbe indignitate rei accensi comites ei se de-

derant, conspectus est; strictum etiam telum, respersus-
 que ipse cruore, tota in se castra convertit. et togae, mul-
 tifariam in castris visae, majoris aliquanto, quam erat, spe-
 10ciem urbanae multitudinis fecerant.' Quaerentibus, 'quid
 rei esset,' flens diu vocem non misit: tandem, ut jam ex
 trepidatione concurrentium turba constitit, ac silentium
 fuit, ordine cuncta, ut gesta erant, exposuit. Supinas
 deinde tendens manus, commilitones appellans, orabat,
 15'Ne, quod scelus Ap. Claudii esset, sibi attribuerent: neu
 'se, ut parricidam liberum, aversarentur. Sibi vitam fi-
 'liae sua cariorum fuisse, si liberae ac pudicae vivere lici-
 'tum fuisset. quum, velut servam, ad stuprum rapi videret,
 'morte amitti melius ratum, quam contumelia, liberos,
 20' misericordia se in speciem crudelitatis lapsum. nec se su-
 'perstitem filiae futurum fuisse, nisi spem ulciscendae
 'mortis ejus in auxilio commilitonum habuisset. Illis
 'quoque enim filias, sorores, conjugesque esse. nec cum
 'filia sua libidinem Ap. Claudii extinctam esse; sed, quo
 25' impunitior sit, eo effrenatiorem fore. Aliena calamitate
 'documentum datum illis cavendae similis injuriae. quod
 'ad se attineat, uxorem sibi fato ereptam: filiam, quia non
 'ultra pudica victura fuerit, miseram, sed honestam, mor-
 'tem occubuisse. Non esse jam Appii libidini locum in
 30' domo sua. ab alia violentia ejus eodem se animo suum
 'corpus vindicaturum, quo vindicaverit filiae. Ceteri sibi
 'ac liberis suis consulerent.' Haec Virginio vociferanti
 succlamabat multitudo, 'nec illius dolori, nec suae liber-
 'tati se defuturos.' Et immixti turbae militum togati,
 35' quum eadem illa quaerendo, docendoque, quanto visa,
 quam audita, indigniora potuerint videri, simul profligatam
 jam rem nunciando Romae esse; insecutique, qui Appium
 prope interemptum in exilium abisse dicerent, perpulerunt,
 ut ad arma conolamaretur, vellerentque signa, et Romam
 40' proficiscerentur. Decemviri simul his, quae videbant, si-
 mul his, quae acta Romae audierant, perturbati, alius in
 aliam partem castrorum, ad sedandos motus discurrunt:
 et leniter agentibus responsum non redditur: imperium si
 quis inhiheret, 'et viros et armatos se esse,' respondetur.
 45' Eunt agmine ad urbem, et Aventinum insidunt; ut quis-
 que occurrerat, plebem ad repetendam libertatem crean-
 dosque tribunos plebis adhortantes. alia vox nulla violenta
 audita est. Senatum Sp. Oppius habet: nihil placet aspere
 agi; quippe ab ipsis datum locum seditionis esse. Mit-

tuntur tres legati consulares, Sp. Tarpeius, C. Julius, P. 50
Sulpicius, qui quaerere senatus verbis, cujus jussu castra deseruissent? aut quid sibi vellent, qui armati Aventinum obsedissent? belloque averso ab hostibus patriam suam cepissent? Non defuit, quid responderetur: deerat, qui daret responsum, nullodum certo duce, nec satis 55
audentibus singulis invidiae se offerre. id modo a multitudine conclamatum est, 'ut L. Valerium et M. Horatium ad se mitterent. his se daturus responsum.'

LI. Dimissis legatis, admonet milites Virginius, 'in re non maxima paullo ante trepidatum esse, quia sine capite multitudo fuerit: responsumque, quanquam non inutiliter, fortuito tamen magis consensu, quam communi consilio, esse. Placere decem creari, qui summae rei praeessent, militarique honore tribunos militum appellari.' 5
Quum ad eum ipsum primum is honos deferretur, 'Melioribus meis vestrisque rebus reservate,' inquit, 'ista de me judicia. Nec mihi filia inulta honorem ullum jucundum esse patitur; nec in perturbata republica eos utile est 10
'praeesse vobis, qui proximi invidiae sint. Si quis usus mei est, nihilo minor ex privato capietur.' Ita decem numero tribunos militares creant. Neque in Sabinis quievit exercitus. ibi quoque auctore Icilio Numitorioque, secessio ab decemviris facta est, non minore motu animorum Siccii caedis 15
memoria revocata, quam quem nova fama de virgine adeo foede ad libidinem petita accenderat. Icilius ubi audit, tribunos militum in Aventino creatos, ne comitorum militarium prerogativam urbana comitia iisdem tribunis plebis creandis sequerentur, peritus rerum popularium 20
imminensque ei potestati, et ipse prius, quam iretur ad urbem, pari potestate eundem numerum ab suis creandum curat. Porta Collina urbem intravere sub signis, mediaque urbe agmine in Aventinum pergunt. ibi, conjuncti alteri exercitui, viginti tribunis militum negotium dede- 25
runt, ut ex suo numero duos crearent, qui summae rerum praeessent. M. Oppium, Sex. Manilium creant. Patres, solliciti de summa rerum, quum senatus quotidie esset, jurgis saepius terunt tempus, quam consiliis. Siccii caedes decemviris, et Appiana libido, et dedecora militiae obji- 30

1. *Prærogativam*.] *Precedent in giving votes.* Thus the tribes, that had the privilege of voting first, were called *prærogativæ tribus*.

ciebantur. Placebat, Valerium Horatiumque ire in Aventinum. illi negabant se aliter ituros, quam si decemvir deponerent insignia magistratus ejus, quo anno jam ante abissent. Decemviri, querentes se ¹ in ordinem cogi, non 35 ante, quam perlatis legibus, quarum causa creati essent, deposituros imperium se aiebant.

LII. Per M. Duillium, qui tribunus plebis fuerat, certior facta plebs, contentionibus assiduis nihil transigi, in Sacrum montem ex Aventino transit; affirmante Duilio, 'non prius, quam deseri urbem videant, curam in animos 5 Patrum descensuram. admonitum Sacrum montem constantiae plebis: scituros, quod sine restituta potestate redigi in concordiam res nequeant.' Via Nomentana, cui tum Ficulensi nomen fuit, profecti, castra in monte Sacro locavere; modestiam patrum suorum nihil violando 16 imitati. Secuta exercitum plebs, nullo, qui per aetatem ire posset, retractante. Prosequuntur conjuges liberique, 'cuiam se relinquerent in ea urbe, in qua nec pudicitia, 'nec libertas sancta esset,' miserabiliter rogitantes. Quam vasta Romae omnia insueta solitudo fecisset, in foro praeter 15 paucos seniorum nemo esset; vocatis utique in senatum Patribus, desertum apparuisset forum; plures jam, quam Horatius et Valerius, vociferabantur, 'Quid exspectabitis, 'Patres conscripti? Si decemviri finem pertinaciae non 'faciunt, ruere ac deflagrare omnia passuri estis? Quod 20 autem istud imperium est, decemviri, quod amplexi tenetis? Tectis ac parietibus jura dicturi estis? Non pudet, 'lictorum vestrorum majorem prope numerum in foro conspici, quam togatorum aliorumque? Quid, si hostes ad 'urbem veniant, facturi estis? quid, si plebs mox, ubi pa- 25 rum secessione moveamur, armata veniat? Occasune 'urbis vultis finire imperium? Atqui aut plebs non est 'habenda, aut habendi sunt tribuni plebis. Nos citius 'caruerimus patriciis magistratibus, quam illi plebeiis. Novam inexpertamque eam potestatem eripere patribus 50 nostris, ne nunc, dulcedine semel capti, ferant desiderium. quum praesertim nec nos temperemus imperiis, quo 'minus illi auxilii egeant. Quam haec ex omni parte jactarentur, victi consensu decemviri, futuros se, quando ita

1. *In ordinem cogi*] This phrase is often used by Livy to signify the reduction of those who were in office to the rank of private citizens.

videatur, in potestate Patrum affirmant. Id modo simul orant ac monent, ut ipsis ab invidia caveatur: nec suos³⁵ sanguine ad supplicia Patrum plebem assuefaciant.

LIII. Tum Valerius Horatiusque, missi ad plebem conditionibus, quibus videretur, revocandam componendasque res, decemviris quoque ab ira et impetu multitudinis praecavere jubentur. Profecti gaudio ingenti plebis in castra accipiuntur; quippe liberatores haud dubie et motus initio, et exitu rei. Ob haec advenientibus gratiae actae. Icilius pro multitudine verba facit. Idem, quum de conditionibus ageretur, quaerentibus legatis, quae postulata plebis essent, composito jam ante adventum legatorum consilio, ea postulavit, ut appareret, in aequitate re-¹⁰rum plus, quam in armis, reponi spei. Potestatem enim tribuniciam, provocationemque repetebant, quae ante decemviros creatos auxilia plebis fuerant, et ne cui fraudi esset, concessis milites aut plebem ad repetendam per secessionem libertatem. De decemvirorum modo supplicio¹⁵ atrox postulatum fuit. Dedi quippe eos aequum censebant, vivosque igni concrematuros minabantur. Legati ad ea: 'Quae' consilii fuerunt, adeo aequa postulastis, 'ut ultro vobis deferenda fuerint. libertati enim ea praesidia petitis, non licentiae ad impugnandos alios. Irae²⁰ vestrae magis ignoscendum, quam indulgendum est. 'quippe qui crudelitatis odio in crudelitatem ruitis, et prius pene, quam ipsi liberi sitis, dominari jam in adversarios vultis. Nunquamne quiescet civitas nostra a suppliciis, aut Patrum in plebem Romanam, aut plebis in Pa-²⁵tres? Scuto vobis magis, quam gladio, opus est. Satis superque humilis est, qui jure aequo in civitate vivit, nec inferendo injuriam, nec patiendo. Etiam, si quando metuendos vos praebituri estis, quum recuperatis magistratibus legibusque vestris, judicia penes vos erunt de³⁰capite nostro fortunisque; tunc, ut quaeque causa erit, statuetis. nunc libertatem repeti satis est.'

LIV. Facerent, ut vellent, permittentibus cunctis, mox redituros se legati rebus perfectis affirmant. Profecti quum mandata plebis Patribus exposuissent, alii decemviri, quandoquidem praeter spem ipsorum supplicii sui nulla mentio fieret, haud quicquam abnuere. Appius, truci⁵ ingenio et invidia praecipua, odium in se aliorum suo in

1. *Consilii.*] *Consilii* is opposed to *irae*, below.

eos metiens odio, 'Haud ignaro,' inquit, 'imminet fortuna.
 'na. Video, donec arma adversariis tradantur, differri
 'adversus nos certamen; dandus invidiae est sanguis. Ni-
 10 hil ne ego quidem moror, quo minus decemviratu abe-
 'am. Factum senatusconsultum, 'Ut decemviri se primo
 'quoque tempore magistratu abdicarent. Q. Furius pon-
 'tifex maximus tribunos plebis crearet: et ne cui fraudi
 'esset secessio militum plebisque.' His senatusconsultis
 15 perfectis, dimisso senatu, decemviri prodeunt in concio-
 nem, abdicantque se magistratu, ingenti hominum laetitia.
 Nunciantur haec plebi. legatos quicquid in urbe hominum
 supererat prosequitur. Huic multitudini laeta alia turba
 ex castris occurrit. congratulantur libertatem concordi-
 20 amque civitati restitutam. Legati pro concione: 'Quod
 'bonum, faustum, felixque sit vobis, reique publicae, re-
 'dite in patriam ad penates, conjuges, liberosque vestros:
 'sed, qua hic modestia fuistis, ubi nullius ager in tot re-
 'rum usu necessario tantae multitudini est violatus, eam
 25 modestiam ferte in urbem. in Aventinum ite, unde pro-
 'fecti estis. Ibi felici loco, ubi prima initia inchoastis
 'libertatis vestrae, tribunos plebi creabitis. praesto erit
 'pontifex maximus, qui comitia habeat.' Ingens assensus
 alacritasque cuncta approbantium fuit. Convellunt inde
 30 signa, profectique Romam certant cum obviis gaudio. ar-
 mati per urbem silentio in Aventinum perveniunt. ibi ex-
 templo, pontifice maximo comitia habente, tribunos plebis
 creaverunt, omnium primum A. Virginium, inde L. Icili-
 um, et P. Numitorium avunculum Virginiae, auctores se-
 35 cessionis. Tum C. Sicinium, progeniem ejus, quem pri-
 mum tribunum plebis creatum in Sacro monte, proditum
 memoriae est; et M. Duilium, qui tribunatum insignem
 ante decemviros creatos gesserat, nec in decemviralibus
 certaminibus plebi defuerat. Spe deinde magis, quam
 40 meritis, electi, M. Titinius, M. Pomponius, C. Apronius,
 P. Villius, C. Oppius. Tribunatu inito, L. Icilius ex-
 templo plebem rogavit, et plebs scivit, ne cui fraudi esset
 secessio ab decemviris facta. Confestim de consulibus
 creandis cum provocatione M. Duilii rogationem pertu-
 45 lit. ea omnia in pratis Flaminii concilio plebis acta, quem
 nunc Circum Flaminium appellant.

LV. Per interregem deinde consules creati, L. Valeri-
 us, M. Horatius; qui extemplo magistratum ceperunt:
 quorum consulatus popularis sine ulla Patrum injuria, nec

sine offensione fuit. quicquid enim libertati plebis cavere-
 tur, id suis decedere opibus credebant. Omnium primum, 5
 quum veluti in controverso jure esset, tenerentur ne Pa-
 tres plebiscitis, legem centuriatis comitiis tulere, 'Ut,
 quod ¹ tributum plebes jussisset, populum teneret.' qua
 lege tribunicis rogationibus telum acerrimum datum est.
 Aliam deinde consularem legem de provocatione, unicum¹⁰
 praesidium libertatis, decemvirali potestate eversam, non
 restituit modo, sed etiam in posterum muniunt, sancien-
 do novam legem, 'Ne quis ullum magistratum sine pro-
 vocatione crearet. qui creasset, eum jus fasque esset oc-
 cidi: neve ea caedes capitalis noxae haberetur.' Et quum¹⁵
 plebem hinc provocatione, hinc tribunicio auxilio satis
 firmassent, ipsis quoque tribunis, ut sacrosancti videren-
 tur, (cujus rei prope jam memoria aboleverat,) relatis qui-
 busdam ex magno intervallo ceremoniis, renovarunt; et
 quum religione inviolatos eos, tum lege etiam fecerunt,²⁰
 sanciendo, 'Ut, qui tribunis plebis, aedilibus, judicibus,
 'decemviris nocuisset, ejus caput Jovi sacrum esset. fa-
 milia ad aedem Cereris, Liberi, Liberaeque venum iret.'
 Hac lege juris interpretes negant quemquam sacrosanctum
 esse: sed eum, qui eorum cuiquam nocuerit, sacrum²⁵
 sanciri. Itaque aedilem praehendi ducique a majoribus
 magistratibus: quod etsi non jure fiat, (noceri enim ei,
 cui hac lege non liceat,) tamen argumentum esse, non
 haberi pro sacrosancto aedilem: tribunos vetere jure juran-
 do plebis, quum primum eam potestatem creavit, sacro-³⁰
 sanctos esse. Fuere, qui interpretarentur, eadem hac
 Horatia lege consulibus quoque et praetoribus, quia iis-
 dem auspiciis, quibus consules, crearentur, cautum esse:
 judicem enim consulem appellari. Quae refellitur inter-
 pretatio, quod his temporibus nondum consulem judicem,³⁵
 sed praetorem, appellari mos fuerit. Hae consulares
 leges fuere. Institutum etiam ab iisdem consulibus, ut
 senatusconsulta in aedem Cereris ad aediles plebis de-
 ferrentur; quae antea arbitrio consulum supprimebantur
 vitiabanturque. M. Duilius deinde tribunus plebis ple-⁴⁰
 bem rogavit, plebesque scivit; 'qui plebem sine tribunis
 'reliquisset, quique magistratum sine provocatione creas-
 set, tergo ac capite puniretur.' Haec omnia ut invitia,

1. *Tributum.*] Vid. Lib. 2. § 56. note.

ita non adversantibus, patriciis transacta; quia nondum
45 in quemquam animum saeviebat.

LVL Fundata deinde et potestate tribunicia, et plebis
libertate, tum tribuni aggredi singulos tutum maturumque
jam rati, accusatorem primum Virginium et Appium reum
deligunt. Quum diem Appio Virginio dixisset, et Appi-
5 us, stipatus patriciis juvenibus, in forum descendisset; re-
dintegrata extemplo est omnibus memoria foedissimae po-
testatis, quum ipsum satellitesque ejus vidissent. Tum
Virginio, 'Oratio,' inquit, 'rebus dubiis inventa est. Ita-
'que neque ego accusando apud vos eum tempus teram, a
10' cujus crudelitate vosmet ipsi armis vindicastis: nec istum
'ad cetera scelera impudentiam in defendendo se adjicere
'patiar. Omnium igitur tibi, Ap. Claudio, quae impie ne-
'farieque per biennium alia super alia es ausus, gratiam
'facio. unius tantum criminis, ni judicem dices, te ab li-
15' bertate in servitutem contra leges vindicias non dedisse,
'in vincula te duci jubeo.' Nec in tribunicio auxilio Ap-
pius, nec in judicio populi ullam spem habebat. attamen
et tribunos appellavit: et, nullo morante, arreptus a via-
tore, 'Provoco,' inquit. Audita vox una vindictae liberta-
20' tis, ex eo missa ore, quo vindictae nuper ab libertate dic-
tae erant, silentium fecit. Et, dum pro se quisque, 'Deos
'tandem esse, et non negligere humana,' fremunt, 'et su-
'perbiae crudelitatique, etsi seras, non leves tamen veni-
're poenas; provocare, qui provocationem sustulisset; et
25' implorare praesidium populi, qui omnia jura populi
'obtrisset; rapique in vincula egentem jure libertatis,
'qui liberum corpus in servitutem addixisset;' ipsius Ap-
pii, inter concionis murmur fidem populi Romani implo-
rantis, vox audiebatur. Majorum merita in rempublicam
30' domi militiaeque commemorabat: 'suum infelix erga ple-
'bem Romanam studium, quod aequandarum legum causa
'cum maxima offensione Patrum consulatu abisset: suas
'leges, quibus manentibus lator earum in vincula ducatur.
'Ceterum sua propria bona malaque, quum causae dicen-
35' dae data facultas sit, tum se experturum. In praesentia
'se communi jure civitatis civem Romanum die dicta pos-
'tulare, ut dicere liceat, ut iudicium populi Romani ex-
'periri. non ita se invidiam pertimuisse, ut nihil in aequi-
'tate et misericordia civium suorum spei habeat. Quod
40' si indicta causa in vincula ducatur, iterum se tribunos

‘plebei appellare, et monere, ne imitentur, quos oderint. Quod si tribuni eodem foedere obligatos se fateantur tollendae appellationis causa, in quam conspirasse decemviri criminati sint;’ ait, ‘se provocare ad populum: implorare leges de provocatione, et consulares, et tribu-
45 nicias, eo ipso anno latas. Quem enim provocaturum, si hoc indeurato indicta causa non liceat? Cui plebeio et humili praesidium in legibus fore, si Ap. Claudio non sit? se documento futurum, utrum novis legibus dominatio, an libertas firmata sit: et appellatio provocatioque
50 adversus injuriam magistratum ostentata tantum inani- bus literis, an vere data sit.’

LVII. Contra ea Virginius, unum Ap. Claudium et legum expertem et civilis et humani foederis esse, aiebat. Respicerent tribunal homines, castellum omnium scelerum: ubi decemvir ille perpetuus, bonis, tergo, sanguini civium infestus, virgas securesque omnibus minitans, De-
5 orum hominumque contemptor; carnificibus, non licitoribus, stipatus, jam ab rapinis et caedibus animo ad libidinem verso, virginem ingenuam in oculis populi Romani, velut bello captam, ab complexu patris abreptam, ministro cubiculi sui clienti dono dederit. Ubi crudeli de-
10 creto nefandisque vindictis dexteram patris in filiam arnaverit: ubi, tollentes corpus semianime virginis, sponsum avunculumque in carcerem duci jusserit; stupro interpellato magis, quam caede, motus. et illi carcerem aedificatum esse, quod domicilium plebis Romanae voca-
15 re sit solitus. Proinde, ut ille iterum ac saepius provocet, sic se iterum ac saepius judicem illi ferre, ni vindicias ab libertate in servitutum dederit. si ad judicem non eat, pro damnato in vincula duci jubere.’ Ut haud quoquam improbante, sic magno motu animorum, quum tanti viri
20 supplicio suamet plebi jam nimia libertas videretur, in carcerem est conjectus. tribunus ei diem prodixit. Inter haec ab Latinis et Hernicis legati gratulatum de concordia Patrum ac plebis Romam venerunt; donumque ob eam Jovi optimo maximo coronam auream in Capitolium tulere
25 parvi ponderis, prout res haud opulentae erant, coleban-

1. *Hoc.*] Some copies read *huic*. If *hoc* is retained, its antecedent is *provocare*.

2. *Ni-dederit.*] Offering to pledge a certain amount, to be forfeited, if he (*Appius*) had not allowed the claims of one demanding from liberty to slavery. Vid. § 24.

turque religiones pie magis, quam magnifice. Hædem auctoribus cognitum est, Aequos Volscosque summa vi bellum apparare. Itaque partiri provincias consules jussi. Hora-
 30tio Sabini, Valerio Aequi Volscique evenere. Quum ad ea bella delectum edixissent, favore plebis non juniores modo, sed emeritis etiam stipendiis, pars magna voluntariorum, ad nomina danda præsto fuere. eoque non copia modo, sed genere etiam militum, veteranis admistis, firmior exercitus.
 35fuit. Priusquam urbem egrederentur, leges decemvirales, quibus 'tabulis duodecim' est nomen, in aes incisas in publico proposuerunt. Sunt, qui jussu tribunorum aediles functos eo ministerio scribant.

LVIII. C. Claudius, (qui, perosus decemvirorum scelera, et ante omnes fratris filii superbia infestus, Regillum, antiquam in patriam, se contulerat,) is magno jam natu, quum ad pericula ejus deprecanda redisset, cujus vitia
 3 fugerat, prædidatus cum gentilibus clientibusque in foro prænsabat singulos; orabatque, 'Ne Claudiae genti eam inustam maculam vellent, ut carcere et vinculis viderentur digni: virum, honoratissimæ imaginis futurum ad
 10 posteros, legum latorem conditoremque Romani juris, jacere vinctum inter fures nocturnos ac latrones. Averterent ab ira parumper ad cognitionem cogitationemque animos: et potius unum tot Claudii deprecantibus condonarent, quam propter unius odium multorum preces aspernarentur. Se quoque id generi ac nomini dare, nec cum
 15 eo in gratiam redisse, cujus adversæ fortunæ velit succurrere. Virtute libertatem recuperatam esse: clementia concordiam ordinum stabiliri posse.' Erant, quos moveret sua magis pietate, quam ejus, pro quo agebat, causa. sed Virginii, 'sui potius ut misererentur,' orabat, 'filia-
 20 que: nec gentis Claudiae, regnum in plebem sortitæ, sed necessariorum Virginiae trium tribunorum preces audirent; qui, ad auxilium plebis creati, ipsi plebis fidem atque auxilium implorarent.' Justiores hæc lacrimæ videbantur. itaque, spe incisa, priusquam prodicta dies
 25 adesset, Appius sibi mortem conscivit. Subinde arreptus a P. Numitorio Sp. Oppius, proximus invidiæ, quod in urbe fuerat, quum injustæ vindiciæ a collega dicerentur. Plus tamen facta injuria Oppio, quam collega prohibita, invidiæ fecit. testis productus, qui, septem et viginti enu-
 30meratis stipendiis, octies extra ordinem donatus, donaque

ea gerens in conspectu populi, scissa veste tergum lacera-
tum virgis ostendit, nihil deprecans, 'quin, si quam
'suam noxam reus dicere posset, privatus iterum in se-
'saeviret.' Oppius quoque ductus in vincula est, et ante
iudicii diem finem ibi vitae fecit. Bona Claudii Oppiique⁸⁵
tribuni publicavere. collegae eorum exsilii causa solum
verterunt: bona publicata sunt. et M. Claudius, assertor
Virginiae, die dicta damnatus, ipso remittente Virginio
ultimam poenam, dimissus Tibur exsulatum abiit: manes-
que Virginiae, mortuae quam vivae felicioris, per tot do-⁴⁰
mos ad petendas poenas vagati, nullo relicto fonte tandem
quieverunt.

LIX. Ingens metus incesserat Patres, vultusque jam
iidem tribunorum erant, qui decemvirorum fuerant, quum
M. Duilius tribunus plebis, inhibito salubriter modo nimiae
potestatis, 'Et libertatis,' inquit, 'nostrae et poenarum ex
'inimicis satis est. itaque hoc anno nec diem dici cui-⁵
'quam, nec in vincula duci quemquam sum passurus.
'Nam neque vetera peccata repeti jam obliterata placet,
'quum nova expiata sint decemvirorum supplicitis; et nihil
'admissum iri, quod vim tribuniciam desideret, spondet
'perpetua consulum amborum in libertate vestra tuenda¹⁰
'cura.' Ea primum moderatio tribuni metum Patribus
dempsit, eademque auxit consulum invidiam; quod adeo
toti plebis fuissent, ut Patrum salutis libertatisque prior
plebeio magistratui, quam patrisio, cura fuisset; et ante
inimicos satietas poenarum suarum cepisset, quam obviam¹⁵
ituros licentiae eorum consules appareret. ¹ Multique
erant, qui mollius consultum dicerent, quod legum ab iis
latarum Patres auctores fuissent. neque erat dubium, quin,
turbato reipublicae statu, tempori succubuissent.

LX. Consules, rebus urbanis compositis, fundatoque
plebis statu, in provincias diversi abiere. Valerius ad-
versus conjunctos jam in Algido exercitus Aequorum
Volscorumque sustinuit consilio bellum. Quod si exem-
plo rem fortunae commisisset, haud scio, an, (qui tum ani-⁵
mi ab decemvirorum infelicibus auspiciis Romanis hosti-
busque erant,) magno detrimento certamen statuum fue-
rit. Castris, mille passuum ab hoste positis, copias con-

1. Multi—fuissent.] *There were many who said, that milder meas-
ures had been taken, because the Senators had themselves approved of
the laws proposed by the consuls.*

tinebat. hostes medium inter bina castra spatium acie
 10 instructa complebant. provocantibusque ad proelium re-
 sponsum Romanus nemo reddebat. Tandem fatigati
 stando, ac nequicquam expectando certamen, Aequi Vol-
 scique, postquam concessum propemodum de victoria cre-
 debant, pars in Hernicos, pars in Latinos praedatum abe-
 15 unt. relinquitur magis castris praesidium, quam satis viri-
 um ad certamen. quod ubi consul sensit, reddit illatum
 antea terrorem, instructaque acie ultro hostem lacessit.
 Ubi illi, conscientia quid abesset virium, detractavere
 pugnam, crevit extemplo Romanis animus, et pro victis
 20 habebant paventes intra vallum. Quum per totum diem
 stetissent intenti ad certamen, nocti cessere: et Romani
 quidem pleni spei corpora curabant. Haudquaquam pari
 hostes animo nuncios passim trepidi ad revocandos prae-
 dadores dimittunt. recurritur ex proximis locis; ultiores
 25 non inventi. Ubi illuxit, egreditur castris Romanus, val-
 lum invasurus, ni copia pugnae fieret. et, postquam multa
 jam dies erat, neque movebatur quicquam ab hoste, jubet
 signa inferri consul. motaque acie, indignatio Aequos et
 Volscos incessit, si victores exercitus vallum potius, quam
 30 virtus et arma tegerent. igitur et ipsi efflagitatum ab du-
 cibus signum pugnae accepere. Jamque pars egressa
 portis erat, deincepsque alii servabant ordinem, in suum
 quisque locum descendentes, quum consul Romanus prius,
 quam totis viribus fulta constaret hostium acies, intulit
 35 signa: adortusque nec omnes dum eductos, nec, qui erant,
 satis explicatis ordinibus, prope fluctuantem turbam tre-
 pidantium huc atque illuc, circumspectantiumque se ac
 suos, addito turbatis mentibus clamore atque impetu, in-
 vadit. Retulere primo pedem hostes. deinde, quum ani-
 40 mos collegissent, et undique duces, 'victisne cessuri es-
 sent,' increparent, restituitur pugna.

LXI. Consul ex altera parte Romanos 'meminisse' ju-
 bebat, 'illo die primum liberos pro libera urbe Romana
 'pugnare. Sibimet ipsis victuros, non ut decemvirorum
 'victores praemium essent. Non Appio duce rem geri,
 5 'sed consule Valerio, a liberatoribus populi Romani orto, li-
 beratore ipso. Ostenderent, prioribus proeliis per duces,
 'non per milites, stetisse, ne vincerent. Turpe esse, contra
 'cives plus animi habuisse, quam contra hostes: et domi,
 'quam foris, servitutem magis timuisse. Unam Virginiam

'fuisse, cuius pudicitiae in pace periculum esset: unum10
 'Appium civem periculosae libidinis. at, si fortuna belli in-
 'clinaret, omnium liberis ab tot millibus hostium periculum
 'fore. Nolle ominari, quae nec Jupiter, nec Mars pater
 'passuri sint, iis auspiciis conditae urbi accidere.' Aven-
 'tini Sacrique montis admonebat, 'ut, ubi libertas parta es-15
 'set paucis ante mensibus, eo imperium illibatum refer-
 'rent: ostenderentque, eandem indolem militibus Roma-
 'nis post exactos decemviros esse, quae ante creatos fuerit:
 'nec, aequatis legibus, imminutam virtutem populi Roma-
 'ni esse.' Haec ubi inter signa peditum dicta dedit; avo-20
 'lat deinde ad equites, 'Agite, juvenes,' inquit, 'praestate
 'virtute peditem, ut honore atque ordine praestatis. Pri-
 'mo concursu pedes movit hostem. pulsum vos, immissis
 'equis, exigit e campo. Non sustinebunt impetum. et
 'nunc cunctantur magis, quam resistunt.' Concitant25
 equos, permittuntque in hostem, pedestri jam turbatum
 pugna: et, perruptis ordinibus, elati ad novissimam aciem,
 pars libero spatio circumvecti, jam fugam undique capes-
 sentes plerosque a castris avertunt, praeterequitantesque
 absterrent. Peditum acies, et consul ipse, visque omnis30
 belli fertur in castra: captisque cum ingenti caede, majore
 praeda potitur. Hujus pugnae fama perlata non in ur-
 bem modo, sed in Sabinos ad alterum exercitum. In ur-
 be laetitia modo celebrata est; in castris animos militum
 ad aemulandum decus accendit. Jam Horatius eos, ex-35
 cursionibus sufficiendo, proeliisque levibus experiundo as-
 suetecerat sibi potius fidere, quam meminisse ignominiae
 decemvirorum ductu acceptae; 1 parvaeque certamina in
 summam totius profecerant spei. Nec cessabant Sabini,
 feroces ab re priore anno bene gesta, lacerare atque iustare,40
 rogitantes, 'Quid latrocinii modo procursantes pauci re-
 'currentesque tererent tempus, et in multa proelia parva-
 'que carperent summam unius belli? Quin illi congrede-
 'rentur acie, inclinandamque semel fortunae rem darent?'
 LXII. Ad id, quod sua sponte satis collectum animorum
 erat, indignitate etiam Romani accendebantur. 'Jam al-
 'terum exercitum victorem in urbem rediturum; sibi ul-

1. Parvaeque—spei.] And these slight encounters led to the accom-
 plishment of their hopes. Tacitus uses a similar expression, *Nihil*
in summam pacis proficiebatur.

tro per contumelias hostem insultare. quando autem se,
 5 'si tum non sint, pares hostibus fore?' Ubi haec fremere
 militem in castris consul sensit, concione advocata, 'Quem-
 admodum,' inquit, 'in Algido res gesta sit, arbitror vos,
 milites, audisse: qualem liberi populi exercitum decuit
 esse, talis fuit. consultu collegae, virtute militum victoriae
 10' parta est. Quod ad me attinet; id consilii animique ha-
 biturus sum, quod vos mihi effeceritis. et trahi bellum
 salubriter, et mature perfici potest. Si trahendum est,
 ego, ut in dies spes virtusque vestra crescat, eadem, qua
 institui disciplina efficiam. Si jam satis animi est, de-
 15' cernique placet, agitedum, clamorem, qualem in acie
 sublaturi estis, tollite hic, indicem voluntatis virtutisque
 vestrae.' Postquam ingenti alacritate clamor est subla-
 tus, 'quod bene vertat,'¹ gesturum se illis morem, pos-
 teroque die in aciem deducturum,' affirmat. Reliquum
 20 diei apparandis armis consumptum est. Postero die simul
 instrui Romanam aciem Sabini videre, et ipsi, jam pridem
 avidi certaminis, procedunt. Proelium fuit, quale inter
 fidentes sibimet ambo exercitus, veteris perpetuaeque al-
 terum gloriae, alterum nuper nova victoria elatum. Con-
 25 silio etiam Sabini vires adjuvere. nam quum aequassent
 aciem, duo extra ordinem millia, quae in sinistram cornu
 Romanorum in ipso certamine impressionem facerent,
 tenere: quae ubi, illatis ex transverso signis, degravabant
 prope circumventum cornu; equites duarum legionum
 30 excenti fere ex equis desiliunt, cedentibusque jam suis
 provolant in primum; simulque et hosti se opponunt, et,
 aequato primum periculo, pudore deinde, animos peditum
 accendunt. Verecundiae erat, equitem suorum alienoque
 Marte pugnare: peditem ne ad pedes quidem degresso
 35 equiti parem esse.

LXIII. Vadunt igitur in proelium ab sua parte omis-
 sum; et locum, ex quo cesserant, repetunt: momento-
 que non restituta modo pugna, sed inclinatur etiam Sabi-
 nis cornu. Eques inter ordines peditum tectus se ad
 5 equos recipit. transvolat inde in partem alteram, suis vic-
 toriae nuncius; simul et in hostes jam pavidos, quippe
 fuso suae partis validiore cornu, impetum facit. non alio-

1. *Gesturum se illis morem.*] *That he would comply with their request.* Thus, *gestus est ei mos, his wish is complied with.* Nepos.

rum eo proelio virtus magis enituit. Consul providere omnia, laudare fortes, increpare, sicubi segnior pugna esset. Castigati fortium statim virorum operam edebant: 10 tantumque hos pudor, quantum alios laudes excitabant. Redintegrato clamore, undique omnes connisi hostem avertunt, nec deinde Romana vis sustineri potuit. Sabini, fusi passim per agros, castra hosti ad praedam relinquunt. ibi non sociorum, sicut in Algido, res, sed suas Roma- 15 nus, populationibus agrorum amissas, recipit. Gemina victoria duobus bifariam proeliis parta, maligne senatus in unum diem supplicationes consulum nomine decrevit. Populus injussu et altero die frequens iit supplicatum. et haec vaga popularisque supplicatio studiis prope celebra- 20 tior fuit. Consules, ex composito, eodem biduo ad urbem accessere, senatumque in Martium campum evocavere. ubi quum de rebus ab se gestis agerent, questi primores Patrum, senatum inter milites dedita opera terroris causa haberi. itaque inde consules, ne crimina- 25 tioni locus esset, in prata Flaminia, ubi nunc aedes Apollinis est, (jam tum Apollinarem appellabant,) avocavere senatum. Ubi quum ingenti consensu Patrum negaretur triumphus, L. Icilius tribunus plebis tulit ad populum de triumpho consulum, multis dissuasum pro- 30 deuntibus, maxime C. Claudio vociferante, 'De Patribus, non de hostibus, consules triumphare velle; gratiamque pro privato merito in tribunum, non pro virtute honorem, peti. nunquam ante de triumpho per populum actum, semper aestimationem arbitriumque ejus honoris- 35 penes senatum fuisse. ne reges quidem majestatem summi ordinis imminuisse. ne ita omnia tribuni potestatis suae implerent, ut nullum publicum consilium sinerent esse. Ita denum liberam civitatem fore, ita aequatas leges, si sua quisque jura ordo, suam majestatem teneat.' In 40 eandem sententiam multa et a ceteris senioribus Patrum quum essent dicta, omnes tribus eam rogationem acceperunt. Tum primum, sine auctoritate senatus, populi jussu triumphatum est.

LXIV. Haec victoria tribunorum plebisque prope in haud salubrem luxuriam vertit, conspiratione inter tribunos facta, ut iidem tribuni reficerentur, et, quo sua minus cupiditas emineret, consulibus quoque continuarent magistratum. Consensum Patrum causabantur, quo per 5

contumeliam consulum jura plebis labefacta essent. 'Quid
 ' futurum, nondum firmatis legibus, si novos tribunos per
 ' factiones suas consules adorti essent? non enim semper
 ' Valerios Horatiosque consules fore, qui libertati plebis
 10 ' suas opes postferrent.' Forte quadam utili ad tempus,
 ut comitiis praeesset, potissimum M. Duilio sorte evenit,
 viro prudenti, et ex continuatione magistratus invidiam
 imminuentem cernenti. qui quum ex veteribus tribunis ne-
 garet ullius se rationem habiturum, pugnarentque colle-
 15 gae, ut liberas tribus in suffragium mitteret, aut concedere
 ret sortem comitiorum collegis, habituris e lege potius
 comitia, quam ex voluntate Patrum; injecta contentione,
 Duilius, consules ad subsellia accitos quum interrogasset,
 quid de comitiis consularibus in animo haberent, re-
 20 spondissentque, se novos consules creaturos, ¹ auctores
 popularis sententiae haud populares nactus, in concionem
 cum iis processit. Ubi quum consules, producti ad po-
 pulum, interrogatique, si eos populus Romanus, memor
 libertatis per illos receptae domi, memor militiae rerum-
 25 que gestarum, consules iterum faceret, quidnam facturi
 essent, nihil sententiae suae mutassent; collaudatis con-
 sulibus, quod perseverarent ad ultimum dissimiles decem-
 virorum esse, comitia habuit: et, quinque tribunis ple-
 bis creatis, quum prae studiis aperte petentium novem
 30 tribunorum alii candidati ² tribus non explerent, concilium
 dimisit; nec deinde comitiorum causa habuit. Satisfac-
 tum legi aiebat, quae, numero nusquam praefinito tribunis,
 modo ut relinquerentur, sanciret; et ab iis, qui creati
 essent, cooptari collegas juberet. Recitabatque rogatio-
 35 nis carmen, in quo, 'Si tribunos plebei decem rogabo,
 ' si qui vos minus hodie decem tribunos plebei feceritis:
 ' hi tum uti, quos sibi collegas cooptassint, ut illi legitimi
 eadem lege tribuni plebei sint, ut illi, quos hodie tribunos
 plebei feceritis.' Duilius, quum ad ultimum perseveras-
 40 set, negando quindecim tribunos plebei rempublicam.

1. *Auctores—nactus.*] Having effected, that, these supporters of popular opinions should, in this instance, not coincide with the populace.

2. *Tribus non explerent.*] The tribunes were chosen in elections by tribes. Hence the text denotes that a sufficient number of votes could not be obtained.

habere posse, victa collegarum cupiditate, pariter Patribus plebique acceptus, magistratu abiit.

LXV. Novi tribuni plebis in cooptandis collegis Patrum voluntatem foverunt. duos etiam patricios consulesque, Sp. Tarpeium et A. Aterium, cooptavere. Consules creati, Lar. Herminius, T. Virginii Coelimentanus, nihil magnopere ad Patrum aut plebis causam inclinati, otium domi ac foris habuere. L. Trebonius tribunus plebis, infestus Patribus, quod se ab iis in cooptandis tribunis fraude captum, proditum a collegis, aiebat, rogationem tulit, 'ut qui plebem Romanam tribunos plebi-rogaret, is usque eo rogaret, dum decem tribunos plebi faceret,' insectandisque Patribus, unde Aspero etiam inditum est cognomen, tribunatum gessit. Inde M. Geganus Macerinus et C. Julius, consules facti, coitiones tribunorum, adversus nobilium juventutem ortas, sine insectatione potestatis ejus, conservata majestate Patrum, sedavere. plebem, decreto ad bellum Volscorum et Aequorum delectu, sustinendo rem, ab seditionibus continuere: urbano quoque otio foris omnia tranquilla esse affirmantes, per discordias civiles externos tollere animos. Cura pacis, concordiae quoque intestinae causa fuit. Sed alter semper ordo gravis alterius modestiae erat. quiescenti plebi ab junioribus Patrum injuriae fieri coeptae. ubi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parum prederat: deinde ne ipsi quidem inviolati erant, utique postremis mensibus, quum et per coitiones potentiorum injuria fieret, et vis potestatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior ferme esset: jamque plebs ita in tribunatu ponere aliquid spei, si similes Icilio tribunos haberet: nomina tantum se biennio habuisse. Seniores contra Patrum, ut nimis feroces suos credere juvenes esse; ita malle, si modus excedendus esset, suis, quam adversariis, superesse animos. adeo moderatio tuendae libertatis, dum aequari velle simulando ita se quisque extollit, ut deprimat alium, in difficili est: cavendoque ne metuant homines, metuendos ultro se efficiunt: et injuriam a nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit, injungimus aliis.

LXVI. T. Quinctius Capitolinus quartum et Agrippa Furius, consules inde facti, nec seditionem domi, nec foris bellum, acceperunt: sed imminebat utrumque. Jam

non ultra discordia civium reprimi poterat, et tribunis et
 5 plebe incitata in Patres, quum dies alicui nobilium dicta
 novis semper certaminibus conciones turbaret. ad quarum
 primum strepitum, velut signo accepto, arma cepere
 Aequi ac Volsci: simul quod persuaserant iis duces,
 cupidi praedarum, 'biennio ante delectum indietum ha-
 10' beri non potuisse, abnuente jam plebe imperium. eo ad-
 'versus se non esse missos exercitus. dissolvi licentia
 ' militandi morem, nec pro communi jam patria Romam
 ' esse. quicquid irarum simultatumque cum externis fu-
 ' erit, in ipsos verti. occaecatos ¹ lupos intestina rabie op-
 15' primendi occasionem esse.' Coniunctis exercitibus Lati-
 num primum agrum perpopulati sunt: deinde postquam
 ibi nemo vindex occurrebat, tum vero, exsultantibus belli
 auctoribus, ad moenia ipsa Romae populabundi regione
 portae Esquilinae accessere, vastationem agrorum per con-
 20' tumeliam urbi ostentantes. unde postquam inulti, praedam
 prae se agentes, retro ad Corbionem agmine iere, Quinc-
 tius consul ad concionem populum vocavit.

LXVII. Ibi in hanc sententiam locutum accipio: 'Etsi
 ' mihi nullius noxae conscius, Quirites, sum tamen cum
 ' pudore summo in concionem vestram processi, Hoc vos
 ' scire, hoc posteris memoriae traditum iri, Aequos et Vol-
 5 ' scos, vix Hernicis modo pares, T. Quinctio quartum
 ' consule, ad moenia urbis Romae impune armatos venisse.
 ' Hanc ego ignominiam, (quanquam jam diu ita vivitur,
 ' is status rerum est, ut nihil boni divinet animus,) si huic
 ' potissimum imminere anno scissem, vel exsilio, vel morte,
 10' si alia fuga honoris non esset, vitassem. Ergo, si viri
 ' arma illa habuissent, quae in portis fuere nostris, capi
 ' Roma me consule potuit? satis honorum, satis superque
 ' vitae erat: mori consulem tertium opportuit. Quem
 ' tandem ignavissimi hostium contempsere? nos consules?
 15' an vos Quirites? Si culpa in nobis est, auferte imperium
 ' indignis; et, si id parum est, insuper poenas expetite.
 ' Si in vobis, nemo Deorum nec hominum sit, qui vestra
 ' puniat peccata, Quirites; vosmet tantum eorum poeniteat.
 ' Non illi vestram ignaviam contempsere, nec suae virtuti
 20' confisi sunt; quippe toties fusi fugatique, castris exuti,

1. *Lupos.*] Several instances occur in Latin authors, in which the Romans are called *lupi*; probably with reference to their origin. Thus Horace, *Cervi luporum praeda rapacium*.

'agro mulctati, sub jugum missi, et se et vos novere.
 'Discordia ordinum est venenum urbis hujus; Patrum ac
 'plebis certamina: dum nec nobis imperii, nec vobis liber-
 'tatis est modus, dum taedet vos patriciorum hos plebei-
 'orum magistratum, ¹ sustulere illi animos. Pro Deum ²⁵
 'fidem, quid vobis vultis? Tribunos plebis concupistis.
 'concordiae causa concessimus. Decemviros desiderastis.
 'creari passi sumus. Decemvirorum vos pertaesum est.
 'coegimus abire magistratu. Manente in eosdem privatos
 'ira vestra, mori atque exulare nobilissimos viros honora- ³⁰
 'tissimosque passi sumus. Tribunos plebis creare iterum
 'voluistis. creastis. Consules facere vestrarum partium,
 'etsi Patribus videbamus iniquum; patricium quoque
 'magistratum plebi donum fieri vidimus. auxilium tribu-
 'nicum, provocationem ad populum, scita plebis injuncta ³⁵
 'Patribus. sub titulo aequendarum legum, astra jura op-
 'pressa tulimus et ferimus. Qui finis erit discordiarum?
 'Ecquando unam urbem habere, ecquando communem
 'hanc esse patriam licebit? Victi nos aequiore animo
 'quiescimus, quam vos victores. Satisne est, nobis vos ⁴⁰
 'metuendos esse? Adversus nos Aventinum capitur, ad-
 'versus nos Sacer occupatur mons. Esquilias quidem ab
 'hoste prope captas, et scandentem in aggerem Volscum
 'hostem nemo submovit. in nos viri, in nos armati estis.

LXVIII. 'Agitedum, ubi hic curiam circumsederitis,
 'et forum infestum feceritis; et carcerem impleveritis prin-
 'cipibus; iisdem istis ferocibus animis egredimini extra
 'portam Esquilinam: aut, si ne hoc quidem audetis, ex
 'muris visite agros vestros ferro ignique vastatos, praedam ⁵
 'abigi, fumare incensa passim tecta. At enim communis
 'res per haec loco est pejore: ager uritur, urbs obsidetur,
 'belli gloria penes hostes est. Quid tandem? privatae res
 'vestrae in quo statu sunt? Jam unicuique ex agris sua
 'damna nunciabuntur. quid est tandem domi, unde ea ex- ¹⁰
 'pleatis? Tribuni vobis amissa reddent ac restituent? vo-
 'cis verborumque quantum voletis, ingerent, et criminum
 'in principes, et legum aliarum super alias, et concionum.
 'Sed ex illis concionibus nunquam vestrum quisquam re,
 'fortuna, domum auctior redit. Ecquis retulit aliquid ad ¹⁵
 'conjugem ac liberos, praeter odia, offensiones, similitates

1. *Sustulere illi animos.*] *They, (our enemies,) have taken cour-*
age. Thus Virgil, *animos dictis tollit.*

'publicas privatasque? a quibus semper non vestra virtute
 'innocentiaque, sed auxilio alieno tuti sitis. At, Hercu-
 'les, quum stipendia, nobis consulibus, non tribunis duci-
 20' bus, et in castris, non in foro, faciebatis, et in acie ve-
 'strum clamorem hostes, non in concione Patres Romani
 'horrebant, praeda parta, agro ex hoste capto, pleni for-
 'tunarum gloriaeque, simul publicae, simul privatae, tri-
 'umphantes domum ad penates redibatis. nunc oneratum
 25' vestris fortunis hostem abire sinitis. Haerete affixi con-
 'cionibus, et in foro vivite: sequitur vos necessitas mili-
 'tandi, quam fugitis. Grave erat in Aequos et Volscos
 'proficisci? ante portas est bellum. si inde non pellitur,
 'jam intra moenia erit, et arcem et Capitolium scandet,
 30' et in domos vestras vos persequetur. Biennio ante sena-
 'tus delectum haberi, et educi exercitum in Algidum
 'jussit. sedemus desides domi, mulierum rita inter nos al-
 'tercantes; praesenti pace laeti, nec cernentes, ex otio illo
 'brevis multiplex bellum rediturum. His ego gratiora dictu
 35' alia esse scio: sed me vera pro gratis loqui, etsi meum
 'ingenium non moneret, necessitas cogit. Vellem equi-
 'dem vobis placere, Quirites; sed multo malo vos salvos
 'esse, quicunque erga me animo futuri estis. Natura hoc
 'ita comparatum est, ut, qui apud multitudinem sua cau-
 40' sa loquitur, gratior eo sit, cujus mens nihil, praeter pu-
 'blicum commodum, videt: nisi forte assentatores publicos,
 'plebicosque istos, qui vos nec in armis nec in otio esse si-
 'nunt, vestra vos causa incitare et stimulare putatis.
 'Concitati, aut honori, aut quaestui illis estis: et quia in
 45' concordia ordinum nullos se usquam esse vident, malae
 'rei se, quam nullius, turbarum ac seditionum, duces esse
 'volunt. Quarum rerum si vos taedium tandem capere
 'potest, et patrum vestrosque antiquos mores vultis pro
 'his novis sumere, nulla supplicia recuso nisi paucis die-
 50' bus hos populatores agrorum nostrorum fusos fugatosque
 'castris exuero, et a portis nostris moenibusque ad illorum
 'urbes hunc belli terrorem, quo nunc vos attoniti estis,
 'transtulero.'

LXIX. Raro alias tribuni popularis oratio acceptior
 plebi, quam tunc severissimi consulis, fuit. Juventus
 quoque, quae inter tales metus detractationem militiae, te-
 lum acerrimum adversus Patres, habere solita erat, arma
 5 et bellum spectabat: et agrestium fuga spoliatiue in agris
 et vulnerati, foediora iis, quae subiciebantur oculis, nun-

ciantes, totam urbem ira implevere. In senatum ubi ventum est, ibi vero in Quinctium omnes versi, ut unum vindicem majestatis Romanae intueri; et primores Patrum 'dignam' dicere 'concionem imperio consulari, dignam' 10 'tot consulatibus anteactis, dignam vita omni, plena honorum saepe gestorum, saepius meritorum. Alios consules aut per proditionem dignitatis Patrum plebi adu- 'latos, aut acerbe tuendo jura ordinis asperiores domando multitudinem fecisse: T. Quinctium orationem memo- 15 'rem majestatis Patrum, concordiaeque ordinum, et temporum in primis habuisse. Orare eum collegamque, ut capesseret rempublicam: orare tribunos, ut uno animo 'cum consulibus bellum ab urbe ac moenibus propulsari 'vellent, plebemque obedientem in re tam trepida Patribus 20 'praeberent: appellare tribunos communem patriam, auxiliumque eorum implorare, vastatis agris, urbe prope 'oppugnata.' Consensu omnium delectus decernitur habeturque. Quum consules in concione pronunciassent, 'Tempus non esse causas cognoscendi; omnes juniores 25 'postero die prius luce in campo Martio adessent; cognoscendis causis eorum, qui nomina non dedissent, bello 'perfecto se daturus tempus; pro desertore futurum, 'cujus non probassent causam:' omnis juvenus adfuit postero die. Cohortes sibi quaeque centuriones legerunt: 30 bini senatores singulis cohortibus praepositi. Haec omnia adeo mature perfecta accepimus, ut signa, eo ipso die a quaestoribus ex aerario prompta delataque in campum, quarta diei hora mota ex campo sint: exercitusque novus, paucis cohortibus veterum militum voluntate se- 35 quentibus, manserit ad decimum lapidem. Insequens dies hostem in conspectum dedit, castraque ad Corbionem castris sunt conjuncta. Tertio die, quum ira Romanos, illos, quum toties rebellassent, conscientia culpae ac desperatio irritaret, mora dimicandi nulla est facta. 40

LXX. In exercitu Romano quum duo consules essent potestate pari; quod saluberrimum in administratione magnarum rerum est, summa imperii, concedente Agrippa, penes collegam erat: et praelatus ille facilitati submittentis se comiter respondebat, communicando consilia 5 laudesque, et aequando imparem sibi. In acie Quinctius dextrum cornu, Agrippa sinistram tenuit: Sp. Postumio Albo legato datur media acies tuenda; legatum alterum Ser. Sulpicium equitibus praeficiunt. Pedites ab dextro

10 cornu egregie pugnare, haud segniter resistantibus Vol-
 scis. Ser. Sulpicius per mediam hostium aciem cum
 equitatu perripuit. unde quum eadem reverti posset ad
 suos, priusquam hostis turbatos ordines reficeret, terga
 impugnare hostium satius visum est. momentoque tempo-
 15 ris, in aversam incursando aciem, ancipiti terrore dissi-
 passet hostes, ni suo proprio eum proelio equites Volsco-
 rum et Aequorum exceptum aliquamdiu tenuissent. Ibi
 vero Sulpicius, negare 'cunctandi tempus esse, circum-
 'ventos interclusosque ab suis' vociferans, 'ni equestre
 20 'praelium connisi omni vi perficerent. Nec fugare equi-
 'tem integrum satis esse, conficerent equos virosque, ne
 'quis reveheretur inde ad proelium, aut integraret pug-
 'nam. non posse illos resistere sibi, quibus conferta pe-
 'ditum acies cessisset.' Haud surdis auribus dicta:
 25 impressione una totum equitatum fudere, magnam vim
 ex equis precipitare, ipsos equosque spiculis confodere.
 is finis pugnae equestris fuit. Tunc, adorti peditum
 aciem, nuncios ad consules rei gestae mittunt; ubi jam
 inclinabatur hostium acies. nuncius deinde et vincentibus
 30 Romanis. animos auxit, et referentes gradum perculit
 Aequos. In media primum acie vinci coepti, qua per-
 missus equitatus turbaverat ordines. Sinistram deinde
 cornu ab Quinctio consule pelli coeptum; in dextro. plu-
 rimum laboris fuit. Ibi Agrippa, aetate viribusque ferox,
 35 quum omni parte pugnae melius res geri, quam apud se,
 videret, accepta signa ab signiferis ipse inferre, quaedam
 jacere etiam in confertos hostes coepit. Cujus ignominiae
 metu concitati milites, invasere hostem. ita aequata ex
 omni parte victoria est. Nuncius tum a Quinctio venit,
 40 victorem jam se imminere hostium castris; nolle irrum-
 pere, antequam sciat debellatum et in sinistro cornu esse.
 Si jam fudisset hostes, conferret ad se signa, ut simul om-
 nis exercitus praeda potiretur. Victor Agrippa cum mu-
 tua gratulatione ad victorem collegam castraque hostium
 45 venit. ibi paucis defendentibus, momentoque fuis, sine
 certamine in munitiones irrumpunt; praedaeque ingenti
 compotem exercitum, suis etiam rebus recuperatis, quae
 populatione agrorum amissae erant, reducunt. Triumph-
 um nec ipsos postulasse, nec delatum iis ab senatu, acci-
 50 pio: nec traditur causa sprete aut non sperati honoris.
 Ego quantum in tanto intervallo temporum conjicio, quum
 Valerio atque Horatio consulibus, qui praeter Volscos et

Aequos Sabini etiam belli perfecti gloriam pepererant, negatus ab senatu triumphus esset, verecundiae fuit pro parte dimidia rerum consulibus petere triumphum: ne⁵⁵ etiam, si impetrassent, magis hominum ratio, quam meritorum, habita videretur.

LXXI. Victoriam honestam, ex hostibus partam turpe domi de finibus sociorum iudicium populi deformavit. Aricini atque Ardeates de ambiguo agro quum saepe bello certassent, multis in vicem cladibus fessi, iudicem populum Romanum cepere. Quum ad causam orandam venissent, concilio populi a magistratibus dato, magna contentione actum. jamque editis testibus, quum tribus vocari, et populum iure suffragium oporteret, consurgit P. Scaptius de plebe, magno natu: et, 'Si licet,' inquit, 'consules, de republica dicere, errare ego populum in hac causa non¹⁰ patiar.' Quum, ut vanum, eum negarent consules audiendum esse, vociferantemque, 'prodi publicam causam,' submoventi iussissent, tribunos appellat. Tribuni, ut fere semper reguntur a multitudine magis, quam regunt, dedere cupidae audiendi plebi, ut, quae vellet, Scaptius¹⁵ diceret. Ibi infit, 'Annum se tertium et octogesimum agere, et in eo agro, de quo agitur, militasse, non juvenem, vicesima jam stipendia merentem, quum ad Coriolos sit bellatum. Eo rem se vetustate oblitteratam, ceterum suae memoriae infixam, afferre: agrum, de quo²⁰ ambigitur, finium Coriolanorum fuisse, captisque Coriolis, jure belli publicum populi Romani factum. Mirari se, quonam more Ardeates Aricinique, cujus agri jus nunquam usurpaverint incolumi Coriolana re, eum se a populo Romano, quem pro domino iudicem fecerint, inter-²⁵cepturos sperent. Sibi exiguum vitae tempus superesse: non potuisse se tamen inducere in animum, quin, quem agrum miles pro parte virili manu cepisset, eum senex quoque voce, qua una posset, vindicaret. Magnopere se suadere populo, ne inutili pudore suam ipse causam³⁰ damnaret.'

LXXII. Consules quum Scaptium non silentio modo, sed cum assensu etiam, audiri animadvertissent, Deos hominesque testantes flagitium ingens fieri, Patrum primores arcessunt. cum his circumire^a tribunos, orare, 'Ne pessimum facinus pejore exemplo admitterent iudices, in⁵

^a *tribus.*

\ ' suam rem litem vertendo, quum praesertim, etiamsi fās
 ' sit, curam emolumenti sui iudici esse, nequaquam tan-
 ' tum agro intercipiendo acquiratur, quantum amittatur
 ' alienandis injuriae sociorum animis. Nam famae qui-
 10 ' dem ac fidei damna majora esse, quam quae estimari
 ' possent. Hoc legatos referre domum: hoc vulgari: hoc
 ' socios audire: hoc hostes. quo cum dolore hes? quo
 ' cum gaudio illos? Scaptione hoc, concionali seni, as-
 ' signaturos putarent finitimos populos? Clarum hac fore
 15 ' imagine Scaptium: populum Romanum quadruplatoris
 ' et interceptoris litis alienae personam laturum. quem
 ' enim hoc privatae rei iudicem fecisse, ut sibi controver-
 ' siosam adjudicaret rem? Scaptium ipsum id quidem,
 ' etsi praemortui jam sit pudoris, non facturum.' Haec
 20 consules, haec Patres vociferantur. sed plus cupiditas
 et auctor cupiditatis Scaptius valet. Vocatae tribus judi-
 caverunt, agrum publicum populi Romani esse. Nec ab-
 nuitur ita fuisse, si ad iudices alios itum foret: nunc haud-
 sane quicquam bono causae levatur dedecus iudicii. idque
 25 non Aricinis Ardeatibusque, quam Patribus Romanis foe-
 dius atque acerbius visum. Reliquum anni quietum ab
 urbanis motibus et ab externis mansit.

LIBER QUARTUS.

EPITOME.

† &c. LEX de connubio Patrum et plebis a tribunis plebis contentione magna, Patribus repugnantibus, perlata est. VI, VII. Tribuni militares. Aliquot annis res populi Romani domi militiaeque per hoc genus magistratus administratae sunt. VIII. Item censores tunc primum creati sunt. XI. Ager Ardeatibus populi Romani iudicio ablati, missis in eum colonis, restitutus est. XII, XIII, &c. Quum fame populus Romanus laboraret, Sp. Maelius, eques Romanus, frumentum populo sua impensa largitus est: et ob id factum conciliata sibi plebe, regnum affectans a C. Servilio Ahala, magistro equitum, jussu Quinctii Cincinnati dictatoris occisus est. XVI. L. Minucius index bove aurata donatus est. XVII, XVIII. Legatis Romanis a Fidenatibus occisis, quoniam ob rempublicam occubuerant, statuæ in Rostris positæ sunt. XIX, XX. Co-sus Cornelius tribunus militum, occiso Tolumnio rege Vejentium, opima spolia secunda retulit. XXIV. Mam. Aemilius dictator, censurae honore, qui antea per quinquennium gerebatur, anni et sex. mensium spatio finito, ob eam rem a censoribus notatus est. XXXI, &c. XXXIV. Fidenæ in potestatem redactæ, eoque coloni missi sunt. quibus occisis, Fidenates, quum defecissent, a Mam. Aemilio dictatore victi sunt, et Fidenæ captæ. XLV. Conjunctio servorum oppressa est. XLIX, L. Postumius, tribunus militum, propter crudelitatem ab exercitu occisus est. LIX. Stipendium ex aerario tum primum militibus datum est. LX, LXI. Res præterea gestas adversus Volscos, et Fidenates, et Ealiscos, continet.

I. Hos secuti M. Genucius et C. Curtius consules. Fuit annus domi forisque infestus. nam anni principio et de connubio Patrum et plebis C. Canuleius tribunus plebis rogationem promulgavit; qua contaminari sanguinem suum Patres, confundique jura gentium rebantur: et mentio, 6 primo sensim illata a tribunis, ut alterum ex plebe consulem liceret fieri, eo processit deinde, ut rogationem * novem tribuni promulgarent, ut populo potestas esset,

* *Novam.*

1. *Gentium.*] *Gens*, as here used, refers to the tribe or race, which embraced many different families. Vid. Lib. 1. § 3. note.

‘ seu de plebe, seu de patribus vellet, consules faciendi.’
 10ld vero si fieret, non vulgari modo cum infimis, sed
 prorsus auferri a primoribus ad plebem, summum imperi-
 um credebant. Laeti ergo audiere Patres, Ardeatium
 populum ob injuriam agri abjudicati descisse, et Vejentes
 depopulatos extrema agri Romani, et Volscos Aequosque
 15ob communitam,¹ Verruginem frenare. adeo vel infelix
 bellum ignominiosae paci praeferebant. His itaque in
 majus etiam acceptis, ut inter strepitum tot bellorum con-
 ticescerent actiones tribuniciae, delectus haberi, bellum
 armaque vi summa apparari jubent; si quo intentius pos-
 20sit, quam T. Quinctio consule apparatus sit. Tum C.
 Canuleius pauca in senatu vociferatus, ‘ nequicquam ter-
 ‘ ritando consules avertere plebem a cura novarum legum;
 ‘ nunquam eos se vivo delectum habituros, antequam ea,
 ‘ quae promulgata ab se collegisque essent, plebes scivis-
 25‘ set;’ et confestim ad concionem advocavit.

II. Eodem tempore et consules senatum in tribunum,
 et tribunus populum in consules incitabat. Negabant
 consules, ‘ jam ultra ferri posse furores tribunicios. ven-
 ‘ tum jam ad finem esse; domi plus belli concitari, quam
 5‘ foris. Id adeo non plebis, quam Patrum; neque tri-
 ‘ bunorum magis, quam consulum, culpa accidere. cu-
 ‘ jus rei praemium sit in civitate, eam maximis semper
 ‘ auctibus crescere: sic pace bonos, sic bello fieri. Max-
 ‘ imum Romae praemium seditionum esse: id et singulis
 10‘ universisque semper honori fuisse. Reminiscerentur,
 ‘ quam majestatem senatus ipsi a patribus accepiassent,
 ‘ quam liberis tradituri essent; ² ut, (quemadmodum plebs
 ‘ gloriari posset,) auctiorem amplioremque esse. Finem
 ‘ ergo non fieri, nec futuram, donec, quam felices sedi-
 15‘ tiones, tam honorati seditionum auctores essent. Quas
 ‘ quantasque res C. Canuleium aggressum? colluvionem
 ‘ gentium, perturbationem auspiciorum publicorum priva-
 ‘ torumque afferre, ne quid sinceri, ne quid incontaminati
 ‘ sit: ut, discrimine omni sublato, nec se quisquam,
 20‘ nec suos noverit. Quam enim aliam vim connubia

1. *Verruginem*] A treaty had been made with the Verrugines, about thirty years before this period, in the consulship of Furius and Manlius; but had been broken on the part of the Verrugines. Livy makes no reference to the Verrugines before this.

2. *Ut—eodc.*] *Ut possent gloriari majestatem senatus auctiorem amplioreque esse, quemadmodum plebs posset gloriari, &c.*

' promiscua habere, nisi ut ferarum prope ritu vulgentur con-
 ' cubitus plebis Patrumque? ut, qui natus sit, ignoret, cu-
 ' jus sanguinis, quorum sacrorum sit; dimidius Patrum sit,
 ' dimidius plebis, nec secum quidem ipse concors. Parum
 ' id videri, quod omnia divina humanaque turbentur: jam²⁵
 ' ad consulatum vulgi turbatores accingi; et primo, ut alter
 ' consul ex plebe fieret, id modo sermonibus tentasse: nunc
 ' rogari, ut, seu ex Patribus, seu ex plebe velit, populus
 ' consules creet: et creaturos haud dubie ex plebe seditio-
 ' sisimum quemque. Canuleios igitur Iciliosque consules³⁰
 ' fore. ne id Jupiter optimus maximus sineret, regiae majes-
 ' tatis imperium eo recidere: et se milles morituros potius,
 ' quam ut tantum dedecoris admitti patiantur. Certum
 ' habere, majores quoque, si divinassent, concedendo
 ' omnia non mitiorem in se plebem, sed asperiores alia³⁵
 ' ex aliis iniquiora postulando, quum prima impetrasset,
 ' futuram, primo quamlibet dimicationem subituros fuisse
 ' potius quam eas leges sibi imponi paterentur. Quia tum
 ' concessum sit de tribunis, iterum concessum esse. finem
 ' non fieri; nec posse in eadem civitate tribunos plebis et⁴⁰
 ' Patres esse: aut hunc ordinem, aut illum magistratum
 ' tollendum esse: potiusque sero, quam nunquam obviam
 ' eundum audaciae temeritatieque. Illine¹ ut impune
 ' primo discordias serentes concitent finitima bella, dein-
 ' de adversus ea, quae concitaverint, armari civitatem⁴⁵
 ' defendique prohibeant? et, quum hostes tantum non
 ' accesserint, exercitus conscribi adversus hostes non
 ' patiantur? Sed audeat Canuleius in senatu proloqui, se,
 ' nisi suas leges tanquam victoris Patres accipi sinant,
 ' delectum haberi prohibitorium. quid esse aliud, quam⁵⁰
 ' minari, se proditurum patriam? oppugnari atque capi
 ' passurum? quid eam vocem animorum, non plebi Ro-
 ' manae, sed Volscis et Aequis et Vejentibus allaturam?
 ' Nonne, Canuleio duce, se speraturos Capitolium atque
 ' arcem scandere posse, si Patribus tribuni, cum jure ac⁵⁵
 ' majestate adempta, animos etiam eripuerint? Consules
 ' paratos esse duces prius adversus scelus civium, quam
 ' adversus hostium arma.'

III. Quum maxime haec in senatu agerentur, Canuleius
 pro legibus suis et adversus consules ita disseruit: 'Quan-

1. *Ut.*] *Ut ne* is sometimes used by Latin writers, as equiva-
 lent to *ne* alone. Thus Cicero, *Uleiscar, ut ne* ~~ne~~ *bune in nos it-*
lueris.

- topere vos, Quirites, contemnerent Patres, quam indig-
 • nos ducerent, qui una secum urbe intra eadem moenia
 5 • viveretis, saepe equidem et ante videor animadvertisse :
 • nunc tamen maxime, quod adeo atroces in has rogatio-
 • nes nostras coorti sunt : quibus quid aliud quam admo-
 • nemus, cives nos eorum esse, et, si non easdem opes
 • habere, eandem tamen patriam incolere ? ¹ Altera con-
 10 • nubium petimus, quod finitimis externisque dari solet.
 • nos quidem civitatem, quae plus quam connubium est,
 • hostibus etiam victis dedimus. Altera nihil novi ferimus ;
 • sed id, quod populi est, repetimus atque usurpamus : ut,
 • quibus velit, populus Romanus honores mandet. Quid
 15 • tandem est, cur coelum ac terras misceant ? cur in me
 • impetus modo pene in senatu sit factus ? negent se
 • manibus temperaturos, violaturosque denuncient sacro-
 • sanctam potestatem ? Si populo Romano liberum suf-
 • fragium datur, ut, quibus velit, consulatum mandet, et
 20 • non praeciditur spes plebeio quoque, si dignus summo
 • honore erit, adipiscendi summi honoris, stare urbs haec
 • non poterit ? de imperio actum est ? et perinde hoc
 • valet, plebeius ne consul fiat, tanquam servum aut liber-
 • tinum aliquis consulem futurum dicat ? Ecquid sentitis,
 25 • in quanto contemptu vivatis ? Lucis vobis hujus partem,
 • si liceat, adimant. quod spiratis, quod vocem mittitis,
 • quod formas hominum habetis, indignantur. Quin etiam,
 • (si Diis placet,) nefas aiunt esse, consulem plebeium
 • fieri. Obsecro vos, si non ad fastos, non ad commenta-
 30 • rios pontificum admittimur ; ne ea quidem scimus, quae
 • omnes peregrini etiam sciunt ? consules in locum regum
 • successisse ? nec aut juris, aut majestatis quicquam
 • habere, quod non in regibus ante fuerit ? En unquam
 • creditis fando auditum esse, Numam Pompilium, non
 35 • modo non patricium, sed ne civem quidem Romanum,
 • ex Sabino agro accitum, populi jussu, Patribus auctori-
 • bus, Romae regnasse ? L. deinde Tarquinium, non Ro-
 • manae modo, sed ne Italicae quidem gentis, Damarati
 • Corinthii filium, incolam ab Tarquiniiis, vivis liberis Anci,
 40 • regem factum ? Ser. Tullium post hunc, captiva Cor-
 • niculana natum, patre nullo, matre serva, ingenio, vir-
 • tute regnum tenuisse ? Quid enim de T. Tatius Sabino
 • dicam, quem ipse Romulus, parens urbis, in societatem

1. Altera.] *Legē* should be supplied.

' regni accepit? Ergo, dum nullum fastiditur genus, in
 ' quo eniteret virtus, crevit imperium Romanum. Poeniteat45
 ' nunc vos plebei consulis, quum majores nostri advenas
 ' reges non fastidierint, et ne regibus quidem exactis clausa
 ' urbs fuerit peregrinae virtuti. Claudiam certe gentem,
 ' post reges exactos, ex Sabinis non in civitatem modo
 ' accepimus, sed etiam in patriciorum numerum. Ex50
 ' perigrinone patricius, deinde consul fiat? civis Roma-
 ' nus si sit ex plebe, praecisa consulatus spes erit? Utrum
 ' tandem non credimus fieri posse, ut vir fortis ac stren-
 ' nuus, pace belloque bonus, ex plebe, sit Numae, L.
 ' Tarquinio, Ser. Tullio similis? An ne, si sit, quidem55
 ' ad gubernacula reipublicae accedere eum patiemur?
 ' potiusque decemviris, teterrimis mortalium, qui tum
 ' omnes ex patribus erant, quam optimis regum novis
 ' hominibus, similes consules sumus habituri?

IV. ' At enim nemo post reges exactos de plebe consul
 ' fuit. Quid postea? Nullane res nova institui debet?
 ' et, quod nondum est factum, (multa enim nondum sunt
 ' facta in novo populo,) ea, ne si utilia quidem sint, fieri
 ' oportet? Pontifices, augures, Romulo regnante, nulli 5
 ' erant: ab Numa Pompilio creati sunt. census in civi-
 ' tate et descriptio centuriarum classiumque non erat: ab
 ' Ser Tullio est facta. Consules nunquam fuerant: regi-
 ' bus exactis creati sunt. Dictatoris nec imperium nec
 ' nomen fuerat: apud Patres esse coepit. Tribuni ple-10
 ' bis, aediles, quaestores, nulli erant: institutum est, ut
 ' fierent. Decemviros legibus scribendis intra decem hos
 ' annos et creavimus, et e republica sustulimus. Quis
 ' dubitat, quin, in aeternum urbe condita, in immensum
 ' crescente, nova imperia, sacerdotia, jura gentium ho-15
 ' minumque instituantur? Hoc ipsum, ne connubium
 ' Patribus cum plebe esset, non decemviri tulerunt paucis
 ' his annis pessimo exemplo publico, cum summa injuria
 ' plebis? An esse ulla major aut insignitior contumelia
 ' potest, quam partem civitatis, velut contaminatam, in-20
 ' dignam connubio haberi? Quid est aliud, quam exsilium
 ' intra eadem moenia, quam relegationem pati? Ne affini-
 ' tatibus, ne propinquitatibus immisceamur, cavent; ne
 ' societur sanguis. Quid? hoc si polluit nobilitatem
 ' istam vestram quam plerique oriundi ex Albanis et Sa-25
 ' binis, non genere nec sanguine, sed per cooptationem
 ' in Patres habetis, aut ab regibus lecti, aut post reges ex-

' actos jussu populi; sinceram servare privatis consiliis
 ' non poteratis, nec ducendo ex plebe, neque vestras filias
 30' sororesque ¹ enubere sinendo e Patribus? Nemo ple-
 ' beius patriciae virgini vim afferret: patriciorum ista
 ' libido est. nemo invitum pactionem nuptialem quemquam
 ' facere coegisset. Verum enim vero lege id prohiberi,
 ' et connubium tolli Patrum ac plebis, id demum con-
 35' tumeliosum plebi est. cur enim non confertis, ne sit
 ' connubium divitibus ac pauperibus? Quod privatorum
 ' conciliorum ubique semper fuit, ut, in quam cuique
 ' seminae convenisset domum, nuberet; ex qua pactus
 ' esset vir domo, in matrimonium duceret; id vos sub
 40' legis superbissimae vincula conjicitis, qua dirimatis so-
 ' cietatem civilem, duasque ex una civitate faciatis. Cur
 ' non sancitis, ne vicinus patricio sit plebeius? ne eodem
 ' itinere eat? ne idem convivium ineat? ne in foro eo-
 ' dem consistat? Quid enim in re est aliud, si plebeiam
 45' patricius duxerit, si patriciam plebeius? Quid juris
 ' tandem mutatur? nempe patrem sequuntur liberi. nec
 ' quod nos ex connubio vestro petamus, quicquam est,
 ' praeterquam ut hominum; ut civium numerosimus. nec,
 ' vos (nisi in contumeliam ignominiamque nostram certare
 50' juvat) quod contendatis, quicquam est.

V. ' Denique, utrum tandem populi Romani, an ves-
 ' trum summum imperium est? Regibus exactis, utrum
 ' vobis dominatio, an omnibus aequa libertas parta est?
 ' Oportet licere populo Romano, si velit, jubere legem;
 5' an, ut quaeque rogatio promulgata erit, vos delectum
 ' pro poena decernetis? et, simul ego tribunus vocare
 ' tribus in suffragium coepero, tu statim consul sacra-
 ' mento juniores adiges, et in castra educes? et minabe-
 ' ris plebi, minaberis tribuno? Quid, si non, quantum
 10' istae minae adversus plebis consensum valerent, bis jam
 ' experti essetis? scilicet, quia nobis consultum voleba-
 ' tis, certamine abstinuistis. an ideo non est dimicatum,
 ' quod, quae pars firmior, eadem modestior fuit? Nec
 ' nunc erit certamen, Quirites. animos vestros illi ten-
 15' tabunt semper, vires non experientur. Itaque ad bella

1. *Enubere e patribus.*] The preposition *e* in composition has some-
 times the force of *extra*, and is rendered *out of*. The passage is
 therefore rendered literally, *Not permitting your daughters and*
sisters to marry out from the Patricians; i. e. not permitting them
 to marry any one, who was not a Patrician.

ista, seu falsa, seu vera sunt, consules, parata vobis plebes est, si, connubiis redditis, unam hanc civitatem tandem facitis; si coalescere, si jungi miscerique vobis privatis necessitudinibus possunt; si spes, si aditus ad honores viris strenuis et fortibus datur; si in consortio,²⁰ si in societate reipublicae esse, si, quod aequae libertatis est, in vicem annuis magistratibus parere atque imperitare licet. Si haec impedit aliquis, ferte sermonibus, et multiplicata fama bella; nemo est nomen daturus, nemo arma capturus, nemo dimicaturus pro superbis,²⁵ dominis, cum quibus nec in re publica honorum, nec in privata connubii societas est.

VI. Quum in concionem et consules processissent, et res a perpetuis orationibus in altercationem vertisset; interroganti tribuno, 'cur plebeium consulem fieri non oporteret?' ut fortasse vere, sic parum utiliter in praesens certamen respondit, 'quod nemo plebeius auspicia⁵ haberet. ideoque decemviros connubium diremissee, ne incerta prole auspicia turbarentur.' Plebes ad id maxime indignatione exarsit, quod auspicari, tanquam invisi Diis immortalibus, negarentur posse. nec ante finis contentionum fuit, (quum et tribunum acerrimum aucto-¹⁰ rem plebes nacta esset, et ipsa cum eo pertinacia certaret,) quam victi tandem Patres, ut de connubio ferretur, consensere; ita maxime rati contentionem de plebeiis consulibus tribunos aut totam deposituros, aut post bellum dilaturos esse; contentamque interim connubio ple-¹⁵ bem paratam delectui fore. Quum Canuleius victoria de Patribus et plebis favore ingens esset, accensi alii tribuni ad certamen, pro rogatione sua, summa vi pugnare, et, crescente in dies fama belli, delectum impediunt. Con-²⁰ sules, quum per senatum, intercedentibus tribunis, nihil agi posset, consilia principum domi habebant. apparebat, aut hostibus, aut civibus de victoria concedendum esse. Soli ex consularibus Valerius atque Horatius non intererant consiliis. C. Claudii sententia consules armabat in tribunos: Quinctiorum, Cincinnatique et Capitolini,²⁵ sententiae abhorrebant a caede violandisque, quos, foedere icto cum plebe, sacrosanctos accepissent. Per haec consilia eo deducta res est, ut tribunos militum consulari potestate promiscue ex Patribus ac plebe creari sinerent; de consulibus creandis nihil mutaretur. eoque contenti³⁰

tribuni, contenta plebs fuit. Comititia tribunis consulari potestate tribus creandis indicuntur. Quibus indictis, extemplo, quicumque aliquid seditiose dixerat, aut fecerat, quam maxime tribunicii, et prensare homines, et concurrere toto foro candidati coepere: ut patricios desperatio primo, irritata plebe, adipiscendi honoris, deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterreret. postremo coacti tamen a primoribus petiere, ne cessasse possessione reipublicae viderentur. Eventus eorum comitiorum docuit, alios animos in contentione libertatis dignitatisque, alios, secundum deposita certamina, incorrupto iudicio esse: tribunos enim omnes patricios creavit populus: contentus eo, quod ratio habita plebeiorum esset. Hanc modestiam aequitatemque et altitudinem animi ubi nunc in uno inveneris, quae tum populi universi fuit?

VII. Anno trecentesimo decimo, quam urbs Roma condita erat, primum tribuni militum pro consulibus magistratum ineunt, A. Sempronius Atratinus, L. Atilius, T. Caecilius; quorum in magistratu concordia domi pacem etiam foris praebuit. Sunt, qui propter adjectum Aequorum Volscorumque bello et Ardeatium defectioni Vejens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent, tribunos militum tres creatos dicant, si ne mentione promulgatae legis de consulibus creandis ex plebe, et imperio, et insignibus consularibus usos. Non tamen pro firmato jam stetit magistratus ejus jus; quia tertio mense, quam inierunt, augurum decreto, perinde ac vitio creati, honore abiere; quod C. Curtius, qui comitiis eorum praefuerat, parum recte ¹ tabernaculum cepisset. Legati ab Ardea Romam venerunt, ita de injuria querentes, ut, si demeretur ea, in foedere atque amicitia mansuros, restituto agro, appareret. Ab senatu responsum est, 'iudicium populi rescindi ab senatu non posse, praeterquam quod nullo nec exemplo nec jure fieret, concordiae etiam ordinum causa. Si Ardeates sua tempora expectare velint, arbitriumque senatui levandae injuriae suae permittant, fore, ut postmodo gaudeant, se irae moderatos; sciantque, Patribus aequae curae fuisse, ne qua injuria in eos oriretur, ac ne orta

1. *Tabernaculum cepisset.*] He who presided at the comitia attended by one of the augurs, pitched a tent, and observed the omens. Any irregularity in this form caused the election to be void.

‘diuturna esset.’ Ita legati, quum se rem integram rela-25
turos dixissent, comiter dimissi. Patricii, quum sine cu-
ruli magistratu respublica esset, coiere, et interregem
creavere. contentio, consulesne, an tribuni militum cre-
arentur, in interregno rem dies complures tenuit. In-
terrex ac senatus, consulum comitia, tribuni plebis et30
plebs, tribunorum militum ut habeantur, tendunt. Vi-
cerunt Patres, quia et plebs, patriciis seu hunc seu illum
delatura honorem, frustra certare supersedit: et princi-
pes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur
ratio sui, quam quibus ut indigni praeterirentur. tribuni35
quoque plebis certamen sine effectu ¹ in beneficio apud
primores Patrum reliquere. T. Quinctius Barbatus in-
terrex consules creat L. Papirium Mugillanum, L. Sem-
pronium Atratinum. His consulibus cum Ardeatibus
foedus renovatum est. idque monumenti est consules eos40
illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis, neque in
libris magistratum inveniuntur. credo, quod tribuni
militum initio anni fuerunt, eo perinde ac si totum an-
num in imperio fuerint, suffectis his consulibus, praeter-
missa nomina consulum horum. Licinius Macer auctor45
est, et in foedere Ardeatino, et in linteis libris ad Mone-
tae inventa. Et foris, quum tot terrores a finitimis osten-
tati essent, et domi otium fuit.

VIII. Hunc annum (seu tribunos modo, seu tribunis
suffectos consules quoque habuit) sequitur annus haud du-
biis consulibus, M. Geganio Macerino iterum, T. Quinc-
tio Capitolino quintum consulibus. Idem hic annus cen-
surae initium fuit, rei a parva origine ortae: quae deinde 5
tanto incremento aucta est, ut morum disciplinaeque Ro-
manae penes eam regimen, senatus, equitumque centuriae,
decoris dedecorisque discrimen sub ditione ejus magis-
tratus, publicorum jus privatorumque locorum, vectigalia
populi Romani sub nutu atque arbitrio essent. Ortum10
autem initium rei est, quod in populo, per multos annos
incenso, neque differri census poterat, neque consulibus,
quum tot populorum bella imminerent, operae erat id ne-
gotium agere. Mentio illata ab senatu est, ‘Rem ope-
rosam ac minime consularem suo proprio magistratu15
egere: cui scribarum ministerium, custodiaeque et tabu-

larum cura, cui arbitrium formulae censendi subjiceretur.²
 Et Patres, quanquam rem parvam, tamen, quo plures
 patricii magistratus in republica essent, laeti accipere :
 20 id, quod evenit, futurum credo etiam rati, ut mox opes
 eorum, qui praecessent, ipsi honori jus majestatemque
 25 adjicerent. Et tribuni, (id quod tunc erat,) magis neces-
 sariam, quam speciosi ministerii procurationem intuentes,
 ne in parvis quoque rebus incommode adversarentur, haud
 30 sane tetendere. Quum a primoribus civitatis spretus
 honor esset, Papirium Semproniumque, quorum de con-
 sulatu dubitatur, ut eo magistrata parum solidum consu-
 latum explerent, censui agendo populus suffragiis prae-
 fecit. Censores ab re appellati sunt.

IX. Dum haec Romae geruntur, legati ab Ardea veni-
 unt, pro veterrima societate renovatoque foedere recenti,
 auxilium prope eversae urbi implorantes. Frui namque
 pace, optimo consilio cum populo Romano servata, per in-
 5 testina arma non licuit; quorum causa atque initium
 traditur ex certamine factionum ortum: quae fuere erunt-
 que pluribus populis magis exitio, quam bella externa,
 quam fames morbive, quaeque alia in Deum iras, velut
 ultima publicorum malorum, vertunt. Virginem plebeii
 10 generis, maxime forma notam, petiere juvenes: alter vir-
 gini genere par,¹ tutoribus fretus, qui et ipsi ejusdem
 corporis erant; nobilis alter, nulla re, praeterquam forma,
 captus. adjuvabant eum optimatum studia, per quae in
 domum quoque puellae certamen partium penetravit.
 15 nobilis superior judicio matris esse, quae quam splendi-
 dissimis nuptiis jungi puellam volebat. tutores, in ea quoque
 re partium memores, ad suum tendere. Quum res peragi
 intra parietes nequisset, ventum in jus est. postulatu au-
 dito matris tutorumque, magistratus secundum parentis
 20 arbitrium dant jus nuptiarum. sed vis potentior fuit,
 namque tutores, inter suae partis homines de injuria de-
 creti palam in foro concionati, manu facta virginem ex
 domo matris rapiunt. adversus quos infestior coorta op-
 timatum acies sequitur accensum injuria juvenem. fit
 25 proelium atrox. Pulsa plebs, nihil Romanae plebi similis,
 armata ex urbe profecta, colle quodam capto, in agros
 optimatum cum ferro ignique excursiones facit. urbem

1. Tutoribus.] *Guardiana.*

quoque, ^{omnis} etiam expertem ante certaminis, multitudinem opificum ad spem praedae evocata, obsidere parat. nec ulla species cladesque belli abest; velut contacta³⁰ civitate rabie duorum juvenum, funestas nuptias ex occasu patriae petentium. Parum parti utrique domi armorum bellique est visum. optimates Romanos ad auxilium urbis obsessae, plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos^a excitare. Priores Volsci, duce Aeque Cloelio,³⁵ Ardeam^b venire, et moenibus hostium vallum objecere. Quod ubi Romam est nunciatum, extemplo M. Geganus Consul, cum exercitu profectus, tria millia passuum ab hoste locum castris cepit, praecipitque jam die curare corpora milites jubet. quarta deinde vigilia signa profert:⁴⁰ coeptumque opus adeo approperatum est, ut, sole orto, Volsci firmiore se munimento ab Romanis circumvallatos, quam a se urbem, viderent. et alia parte consul muro Ardae brachium injunxerat; qua ex oppido sui commovere possent.

45

X. Volscus imperator, qui ad eam diem, non commectatu praeparato, sed ex populatione agrorum raptu in diem frumento, alluisset militem, postquam septus vallo repente inopem omnium rerum videt, ad colloquium consule evocato, 'si solvendae obsidionis causa venerit Romanus,⁵ abducturum se inde Volscos,' ait. Adversus ea consul, 'victis conditiones accipendas esse, non ferendas, respondit; 'neque, ut venerint ad oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio; ita abituros Volscos esse. 'Dedi imperatori, arma poni,' jubet, 'fatentes victos¹⁰ se esse, et imperio parere. aliter, tam abeuntibus, quam manentibus, se hostem infensum, victoriam potius ex Volscis, quam pacem infidam, Romam relaturum.'¹ Volsci exiguam spem in armis, alia undique abscissa, quum tentassent, praeter cetera adversa loco quoque ini-¹⁵ quo ad pugnam congressi, iniquiore ad fugam, quum ab omni parte caederentur, ad preces a certamine versi, dedito inperatore traditisque armis, sub jugum missi, cum singulis vestimentis ignominiae cladisque pleni dimittun-

^a excitavere.^b venerant.

1. Volsci—tentassent.] Quum Volsci tentassent exiguam spem, quam habebant in armis. alia spe undique abscissa, &c. Tentare is not unfrequently used thus with *spes*. Lib. 26. Inde alia spes ab eo tentata est. Lib. 28. Tentata est triumphus spes.

20tur. et, quum haud procul urbe Tusculo conſediſſent, veterem Tuſculanorum odio inermes oppreſſi dederunt poenas, vix nunciis caedis relictis. Romanus Ardeae turbatas ſeditione res, principibus ejus motus ſecuri percuiſis, bonisque eorum in publicum Ardeatium redactis, com-
 25poſuit: demptamque injuriam judiciſſi tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant; ſenatui ſuperesse aliquid ad delendum publicae avaritiae monumentum videbatur. Conſul triumphans in urbem redit, Cloelio duce Volſcorum ante currum ducto, praelatiſque ſpoliis, quibus dear-
 30matum exercitum hoſtium ſub jugum miſerat. Aequavit, quod haud facile eſt, Quinctius conſul togatus armati gloriā collegae: quia concordiae pacisque * domesticam curam, jura infimis ſummisque moderando, ita tenuit, ut eum et Patres ſeverum conſulem, et plebs ſatis comem
 35crediderint. Et adverſus tribunos auctoritate plura, quam certamine, tenuit. quinque conſulatus, eodem tenore geſti, vitaeque omnis, conſulariter acta, verendum pene ipſum magis, quam † honorem, faciebant. eo tribunorum militarium nulla mentio his conſulibus fuit.

XI. Conſules creant M. Fabium Vibulanum, Poſtuum Aebutium Cornicinem. Fabius et Aebutius conſules, quo majori gloria rerum, domi foriſque geſtarum, ſuccedere ſe cernebant, (maxime autem memorabi-
 5lem annum apud finitimos ſocios hoſteſque eſſe, quod Ardeatibus in re praecipiti tanta foret cura ſubventum) eo impenſius, ut delerent prorsus ex animis hominum infamiam judiciſſi, ſenatusconſultum fecerunt; ut, quoniam civitas Ardeatium inſtino tumultu redacta ad paucos
 10eſſet, coloni eo praesidii cauſa adverſus Volſcos ſcriberentur. Hoc palam relatum in tabulas, ut plebem tribunosque falleret judiciſſi reſcindendi conſilium initum. Conſenſerant autem, ut, multo majore parte Rutulorum colonorum, quam Romanorum, ſcripta, nec ager ullus
 15divideretur, niſi is, qui interceptus judicio infami erat; nec ulli prius Romano ibi, quam omnibus Rutulis diviſus eſſet, gleba ulla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates rediit. Triumviri ad coloniam Ardeam deducendam creati Agrippa Menenius, T. Cloelius Siculus, M. Aebu-

* *domesticae.*

† *Hydræ.]* His officio conſul.

tus Elva, qui; per minime popolare ministerium agro as-20 signando sociis, quem populus Romanus suum judicasset, quum plebem offendissent ne primoribus quidem Patrum satis accepti, quod nihil gratiae cujusquam dederant; vexationes, ad populum jam die dicta ab tribunis, coloni adscripti remanendo in colonia, quam testam integritatis25 justitiaeque habebant, vitavere.

XII. Pax domi forisque fuit et hoc et insequenti anno, C. Fufio Pacilo et M. Papirio Crasso consulibus. Ludi, ab decemviris per secessionem plebis a Patribus ex senatusconsulto voti, eo anno facti sunt. Causa seditionum nequicquam a Poetelio quaesita. qui, tribunus plebis iterum 5¹ ea ipsa denunciando factus, neque, ut de agris dividendis plebi referrent consules ad senatum, pervincere potuit: et, quum magno certamine obtinuisset, ut consulerentur Patres, consulum an tribunorum placeret comitia haberi, consules creati jussi sunt. ludibrioque erant minae10 tribuni, denunciantis se delectum impediturum; quum, quietis finitimis, neque bello, neque belli apparatu opus esset. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus, Proculo Geganio Macerino, L. Menenio Lanato consulibus, multiplici elade ac periculo insignis, seditionibus, fame,15 regno prope per largitionis dulcedinem in cervices accepto. Unum a fuit bellum externum: quo si aggravatae res essent, vix ope Deorum omnium^a resisti potuisset. Coepere a fame mala, seu adversus annus frugibus^b fuit, seu dulcedine concionum et urbis deserto agrorum cultu. nam20 utrumque traditur. et Patres plebem desidem, et tribuni plebis nunc fraudem nunc negligentiam consulum accusabant. Postremo perpulere plebem, haud adversante senatu, ut L. Minucius praefectus annonae crearetur; felicius in eo magistratu ad custodiam libertatis futurus, quam ad cu-25 rationem ministerii sui: quanquam postremo annonae quoque levatae haud immeritam et gratiam et gloriam tulit. Qui quum, multis circa finitimos populos legationibus terra marique nequicquam missis, (visi quod ex Etruria haud ita multum frumenti advectum est,) nullum mo-30 mentum annonae fecisset; et, revolutus ad³ dispensatio-

^a *sisti.*

1. *Ea ipsa.*] The agrarian law and the election of military tribunes are here referred to.

2. *Dispensationem inopiae.*] *Distribution of the scanty quantities possessed.*

nem inopiae, profiteri cogendo frumentum, et vendere, quod usu menstruo superesset, fraudandoque parte diurni cibi servitia, criminando inde et objiciendo irae populi 35 frumentarios, acerba inquisitione aperiret magis, quam levaret, inopiam; multi ex plebe, spe amissa, potius quam ut cruciarentur trahendo animam, capitibus obvolutis se in Tiberim praecipitaverunt.

XIII. Tum Sp. Moelius ex equestri ordine; ut illis temporibus, praedives, rem utilem, pessimo exemplo, pejore consilio, est aggressus. frumento namque ex Etruria privata pecunia per hospitem clientiumque ministeria 5 coempto, (quae, credo, ipsa res ad levandam publica cura annonam impedimento fuerat,) largitiones frumenti facere instituit: plebemque, hoc munere delinitam, quacunque incederet, conspectus elatusque supra modum hominis privati, secum trahere; haud dubium consulatum favore 10 ac spe despondentem. Ipse, ut est humanus animus insatiabilis eo, quod fortuna spondet, ad altiora et non concessa tendere. et, quoniam consulatus quoque eripiendus invitis Patribus esset, de regno agitare: id unum dignum tanto apparatu consiliorum et certamine, quod ingens 15 exsudandum esset, praemium fore. Jam comitia consularia instabant. quae res eum, nec dum compositis maturisve satis consiliis, oppressit. Consul sextum creatus T. Quinctius Capitolinus, minime opportunus vir novanti res: collega additur ei Agrippa Menenius, cui Lanato erat 20 cognomen. et L. Minucius praefectus annonae, seu refectus, seu, quoad res posceret, in incertum creatus. nihil enim constat, nisi in libros linteos utroque anno relatum inter magistratus praefecti nomen. Hic Minucius, eandem publice curationem agens, quam Maelius privatim 25 agendam susceperat, quum in utraque domo genus idem hominum versaretur, rem compertam ad senatum refert, 'Tela in domum Moelii conferri, eumque * conciones domi, 'habere: ac non dubia regni consilia esse. tempus agendae rei nondum stare; cetera jam convenisse; et tribu- 30 'nos mercede emptos ad prodendam libertatem, et partita 'ducibus multitudinis ministeria esse. Serius se pene, 'quam tutum fuerit, ne cujus incerti vanique auctor esset, 'ea deferre.' Quae postquam sunt audita, et undique

* *coitiones.*

primores Patrum et prioris anni consules increparent, quod eas largitiones coetusque plebis in privata domo³⁵ passi essent fieri, et novos consules, quod expectassent, donec a praefecto annonae tanta res ad senatum deferretur, quae consulem non auctorem solum desideraret, sed etiam vindicem; tum T. Quinctius, 'Consules immerito increpari,' ait, 'qui, constricti legibus de provocatione⁴⁰ ad dissolvendum imperium latis, nequaquam tantum virum in magistratu ad eam rem pro atrocitate vindicandam, quantum animi, haberent. opus esse non forti solum viro, sed etiam libero exsolutoque legum vinculis. Itaque se dictatorem L. Quinctium dicturum. ibi ani-⁴⁵ mum parem tantae potestati esse.' Approbantibus cunctis, primo Quinctius abnuere: et, 'quid sibi vellet,' rogitare, 'qui se aetate exacta tantae dimicationi objicerent.' Dein, quum undique plus in isto senili animo non consilii modo, sed etiam virtutis esse, quam⁵⁰ in omnibus aliis dicerent, laudibusque haud immeritis onerarent, et consul nihil remitteret; precatus tandem Deos immortales Cincinnatus, ne senectus sua in tam trepidis rebus damno dedecorive reipublicae esset, dictator a consule dicitur. ipse deinde C. Servilium⁵⁵ Ahalam magistrum equitum dicit.

XIV. Postero die, dispositis praesidiis, quum in forum descendisset, conversaue in eum plebs novitate rei ac miraculo esset, et Maeliani atque ipse dux eorum in se intentam vim tanti imperii cernerent; expertes consiliorum regni, 'qui tumultus, quod bellum repens, aut dicta-⁵ toriam majestatem, aut Quinctium post octogesimum annum rectorem reipublicae quaesisset,' rogarent; missus ab dictatore Servilius magister equitum ad Maelium, 'Vocat te,' inquit, 'dictator.' Quum pavidus ille, 'quid vellet,' quaereret; Serviliusque, 'causam dicendam¹⁰ esse' proponeret, 'crimenque, a Minucio delatum ad senatum, diluendum;' tunc Maelius recipere se in ceteram suorum, et primum circumspectans tergiversari: postremo, quum apparitor jussu magistri equitum duceret, ereptus a circumstantibus, fugiensque, fidem plebis¹⁵ Romanae implorare: et opprimi se consensu Patrum dicere, quod plebi benigne fecisset: orare, ut opem sibi ultimo in discrimine ferrent, neve ante oculos suos trucidari sinerent. Haec eum vociferantem assecutus Ahala

20 Servilius obtruncat: respersusque cruore obtruncati, stipatus caterva patriciorum juvenam, dictatori renunciat, vocatum ad eum Maelium, repulso apparitore concitantem multitudinem, poenam meritam habere. Tum dictator, 'Maecte virtute,' inquit, 'C. Servili, esto, liberata 25' republica.'

XV. Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti, ad concionem vocari jussit; et 'Maelium jure caesum,' pronunciavit, 'etiam si regni crimine insons fuerit; qui vocatus a magistro equitum ad dictatorem non venisset. Se ad causam cognoscendam con- 5' sedisse; qua cognita, habiturum fuisse Maelium similem causae fortunam. Vim parantem, ne judicio se committeret, vi coercitum esse. nec cum eo, tanquam cum cive, agendum fuisse; qui natus in libero populo 10' inter jura legesque, ex qua urbe reges exactos sciret, eodemque anno sororis filios regis, et liberos consulis liberatoris patriae, propter pactionem indicatam recipiendorum in urbem regum, a patre securi esse percussos; ex qua Collatinum Tarquinium consulem nominis odio 15' abdicare se magistratu atque exulare jussum; in qua de 'Sp. Cassio, post aliquot annos, propter consilia inita de regno supplicium sumptum; in qua nuper decemviros bonis, exsilio, capite multatos ob superbiam regiam, in ea Sp. Maelius spem regni conceperit. Et quis homo? 20' quanquam nullam nobilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationem pandere viam; sed tamen Claudios, Cassios, consulatibus, decemviratibus, suis majorumque honoribus, splendore familiarum sustulisse animos; quo nefas fuerit: Sp. Maelium, cui 25' tribunatus plebis magis optandus, quam sperandus, fuerit, frumentarium divitem, bilibris farris sperasse libertatem se civium suorum emisse, ciboque objiciendo ratum victorem finitimorum omnium populum in servitutem perlici posse: ut, quem senatorem 1' concoquere 30' civitas vix posset, regem ferret, Romuli conditoris, ab Diis orti, recepti ad Deos, insignia atque imperium habentem. Non pro scelere id magis, quam pro monstro, habendum. Nec satis esse sanguine ejus expiatum, nisi tecta parietesque, intra quae tantum amentiae concep-

1. *Concoquere.*] To endure. Thus Cicero says, *Haec noster Diodorus non concoquebat.*

tum esset, dissiparentur; bonaque, contacta pretiis regni³⁵
 'mercandi, publicarentur. jubere itaque, quaestores ven-
 'dere ea bona, atque in publicum redigere.'

XVI. Domum deinde, ut monumento area esset op-
 pressae nefariae spei, dirui extemplo jussit. id Aequimae-
 lium appellatum est. L. Minucius bove aurato extra
 portam Trigeminam est donatus, ne plebe quidem invi-
 ta, quia frumentum Maelianum, assibus in modios aesti-⁵
 matum, plebi divisit. Hunc Minucium, apud quosdam
 auctores, transisse a Patribus ad plebem, undecimumque
 tribunum plebis cooptatum seditionem, motam ex Mae-
 liana caede, sedasse, invenio. Ceterum vix credibile est,
 numerum tribunorum Patres angeri passos, idque potis-¹⁰
 simum exemplum a patricio homine introductum; nec
 deinde id plebem concessum semel obtinuisse, aut certe
 tentasse. sed ante omnia ¹ refellit falsum imaginis titulum
 auctoris ante annis lege cautum, ne tribunis collegam co-
 optare liceret. Q. Caecilius, Q. Junius, Sex. Titinius,¹⁵
 soli ex collegio tribunorum neque tulerant de honoribus
 Minucii legem; et criminari nunc Minucium; nunc Ser-
 vilium apud plebem, querique indignam necem Maelii
 non destiterant. Pervicerunt igitur, ut tribunorum mil-
 itum potius, quam consulum, comitia haberentur; haud²⁰
 dubii, quin sex locis (tot enim jam creari licebat) et plebei
 aliqui, profitendo se ultores fore Maelianae caedis, crea-
 rentur. Plebs quanquam agitata multis eo anno et variis
 motibus erat, nec plures, quam tres, tribunos consulari
 potestate creavit, et in iis L. Quinctium Cincinnati filium:²⁵
 ex cujus dictaturae invidia tumultus quaerebatur. Prae-
 latus suffragiis Quinctio Mam. Aemilius, vir summae dig-
 nitatis. L. Julium tertium creant.

XVII. In horum magistratu Fidenae, colonia Romana,
 ad Lartem Tolamnum Vejentium regem ac Vejentes
 defecere. Majus additum defectioni scelus. C. Fulcini-
 um, Cloelium Tullum, Sp. Ancium, L. Roscium, legatos
 Romanos, causam novi consilii quaerentes, jussu Tolum-⁵
 nii interfecerunt. Levant quidam regis facinus. in tes-
 serarum prospero jactu vocem ejus ambiguam, ut occidi
 jussisse videretur, ab Fidenatibus exceptam, causam mor-
 tis legatis fuisse. Rem incredibilem; interventu Fiden-

1. *Refellit falsum imaginis titulum.*] Shews that the claim to this
 honor was unfounded.

10atium, noverum sociorum, consulentium de caede rupta
 jus gentium, non aversum ab intentione lusus animum;
 nec deinde in horrorem versum facinus. propius est fidem,
 obstringi Fidenatum populum, ne respicere spem ullam
 ab Romanis posset, conscientia tanti sceleris voluisse.
 15Legatorum, qui Fidenis caesi erant, statuæ publice in
 Rostris positæ sunt. Cum Vejentibus Fidenatibusque,
 præterquam finitimis populis, ab causa etiam tam nefanda
 bellum exorsis, atrox dimicatio instabat. Itaque ad cu-
 ram summae rerum, quieta plebe tribunisque ejus, nihil
 20controversia fuit, quin consules crearentur M. Geganius
 Macerinus tertium et L. Sergius Fidenas; a bello credo,
 quod deinde gessit, appellatus. Hic enim primus cis
 Anienem cum rege Vejentium secundo proelio confligit,
 nec incruentam victoriam retulit. Major itaque ex civi-
 25bus amissis dolor, quam lætitia fuis hostibus fuit. et
 senatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dici Mam-
 Aemilium jussit. Is magistrum equitum ex collegio
 prioris anni, quo simul tribui militum consulari potestate
 fuerant, L. Quinctium Cincinnatum, dignum parente
 30juvenem, dixit. Ad delectum a consulibus habitum cen-
 turiones * veteres belli periti adjecti, et numerus amisso-
 rum proxima pugna expletus. Legatos Quinctium Capit-
 olinum et M. Fabium Vibulanum sequi se dictator jussit.
 Quum potestas major, tum vir quoque potestati par,
 35hostes ex agro Romano trans Anienem submovere, col-
 lesque inter Fidenas atque Anienem ceperunt, referentes
 castra: nec ante in campos degressi sunt, quam legiones
 auxilio Faliscorum venerunt. Tum demum castra Etrus-
 corum pro moenibus Fidenarum posita. et dictator Ro-
 40manus haud procul inde ad ¹ confluentes consedit in
 utriusque ripis amnis, qua sequi munimento poterat, val-
 lo interposito. postero die in aciem eduxit.

XVIII. Inter hostes variae fuere sententiae. Faliscus,
 procul ab domo militiam aegre patiens, satisque fidens si-
 bi, poscere pugnam: Vejenti Fidenatique plus spei in
 trahendo bello esse. Tolumnius, quanquam suorum ma-
 5gis placebant consilia, ne longinquam militiam non pate-
 rentur Falisci, postero die se pugnaturum edicit. Dicta-
 tori ac Romanis, quod detrectasset pugnam hostis, animi

* *veteres belli adjecti.*

1. *Confluentes.*] Supply *omnes.*

accessere: posteroque die, jam militibus castra urbem-
 que se oppugnatos frementibus, ni copia pugnæ fiat,
 utrinque acies inter bina castra in mediis campi proce-10
 dunt. Vejens, multitudine abundans, qui inter dimica-
 tionem castra Romana aggredierentur, post montes cir-
 cummisit. Trium populorum exercitus ita stetit instruc-
 tus, ut dextrum cornu Vejentes, sinistram Falisci tenerent,
 medii Fidenates essent. Dictator dextro cornu adversus15
 Faliscos, sinistro contra Vejentem Capitolinus Quinctius
 intulit signa. ante mediam aciem cum equitatu magister
 equitum processit. Parumper silentium et quies fuit, nec
 Etruscis, nisi cogerentur, pugnam inituris, et dictatore
 arcem Romanam respectante, ut ab auguribus, simul aves20
 rite admisissent, ex composito tolleretur signum. Quod
 simul conspexit, primos equites clamore sublato in hostem
 emisit. secuta peditum acies ingenti vi confligit. Nulla
 parte legiones Etruscae sustinere impetum Romanorum.
 eques maxime resistebat; equitumque longe fortissimus25
 ipse rex, ab omni parte effuse sequentibus obequitans
 Romanis, trahebat certamen.

XIX. Erat tum inter equites tribunus militum A. Cor-
 nelius Cossus, eximia pulchritudine corporis, animo ac
 viribus par, memorque generis, quod, amplissimum ac-
 ceptum, majus auctiusque reliquit posteris. is quum ad
 impetum Tolumnii, quacunque se intendisset, trepidantes 5
 Romanas videret turmas, insignemque eum regio habitu
 volitantem tota acie cognosset, 'Hicne est, inquit, rup-
 tor foederis humani, violatorque gentium juris? jam
 ego hanc mactatam victimam, (si modo sancti quicquam
 in terris esse Dii volunt,) legatorum manibus dabo.'10
 Calcaribus subditis, infesta cuspidem in unum fertur hostem.
 quem quum ictum equo deiecisset, confestim et ipse hasta
 annis se in pedes excepit. Assurgentem ibi regem um-
 bone resupinat, repetitumque saepius cuspidem ad terram
 affixit. tum exsanguem detracta spolia; caputque abscissum15
 victor spiculo gerens, terrore caesi regis hostes fundit.
 Ita equitum quoque fusa acies, quae una fecerat anceps
 certamen. Dictator legionibus fugatis instat, et ad castra
 compulsos caedit. Fidenatium plurimi locorum notitia
 effugere in montes. Cossus, Tiberim cum equitatu trans-20
 vectus, ex agro Vejentano ingentem detulit praedam ad
 urbem. Inter proelium et ad castra Romana pugnatum
 est adversus partem copiarum, ab Tolumnio, ut ante dic-

tum est, ad castra missam. Fabius Vibulanus corona
 25primam, ~~opima~~ defendit: intentos deinde hostes in val-
 lum, ~~egressus~~ dextra principali cum triariis repente in-
 vadit. quo pavore injecto, caedes minor, quia pauciores
 erant; fuga non minus trepida, quam in acie, fuit.

XX. Omnibus locis re bene gesta, dictator senatus-
 consulto jussuque populi triumphans in urbem rediit.
 Longe maximum triumphi spectaculum fuit Cossus, spolia
 opima regis interfecti gerens. in eum milites carmina in-
 5condita, aequantes eum Romulo, canere. Spolia in aede
 Jovis Feretrii prope Romuli spolia, quae ^a prima Opima
 appellata, sola ea tempestate erant, cum solenni dedica-
 tione dono fixit. averteratque in se a curru dictatoris
 civium ora, et celebritatis ejus diei fructum prope solus
 10tulerat. Dictator coronam auream libram pondo ex pub-
 lica pecunia, populi jussu, in Capitolio Jovi donum posu-
 it. ¹ Omnes ante me auctores secutus, A. Cornelium
 Cossum tribunum militum secunda spolia opima Jovis
 Feretrii templo intulisse, exposui. ceterum praeterquam
 15quod ea rite opima spolia habentur, quae dux duci detrax-
 it; nec ducem novimus, nisi cujus auspicio bellum geritur;
 titulus ipse, spoliis inscriptus, illos meque arguit, con-
 sulem ea Cossum cepisse. Hoc ego quum Augustum
 Caesarem, templorum omnium conditorem aut restituto-
 20rem, ingressum aedem Feretrii Jovis, quam vetustate
 dilapsam refecit, se ipsum in thorace linteo scriptum
 legisse audissem; prope sacrilegium ratus sum, Cossu
 spoliis suorum Caesarem, ipsius templi auctorem, sub-
 trahere testem. qui si ea in re sit error, quod tam veteres
 25annales, quodque magistratuum libri, quos lintheos in aede
 repositos Monetae Macer Licinius citat identidem auc-
 tores, nono post demum anno cum T. Quinctio Penno A.
 Cornelium Cossum consulem habeant; existimatio com-
 munis omnibus est. nam etiam illud accedit, ne tam

^a. *Prima om.*

1. *Omnes, &c.*—The argument in this section is somewhat in-
 volved. Livy assigns three reasons for his belief that Cossus was
 consul at the time of his dedicating the *opima spolia*. 1. The *opima*
spolia were those spoils, which were stripped from the leader of
 the enemy by the commander of the Roman army. 2. The testimo-
 ny of Augustus Caesar, who declared that he had seen the inscrip-
 tion *Cossu consulem*. 3. A probable mistake in the ancient rec-
 ords, since the year assigned to the consulship of Cossus was a
 year of pestilence, when no such battle could have occurred.

clara pugna in eum annum transferri posset, quod imbelles³⁰ triennium ferme pestilentia inopiaque frugum circa A. Cornelium consulum fuit: adeo ut quidam annales, velut funesti, nihil praeter nomina consulum suggerant. Tertius ab consulatu Cossi annus tribunum eum militum consulari potestate habet; eodem anno magistrum equitum: ³⁵ quo in imperio alteram insignem edidit pugnam equestrem. ea libera conjectura est. Sed, (ut ego arbitror) vana versare in omnes opiniones licet: quum auctor pugnae, recentibus spoliis in sacra sede positis, Jovem prope ipsum, cui vota erant, Romulumque intuens, haud sper-⁴⁰ mendos falsi tituli testes, se A. Cornelium Cossum consulem scripserit.

XXI. M. Cornelio Maluginense, L. Papirio Crasso consulibus, exercitus in agrum Vejentem ac Faliscum ducti: praedae abactae hominum pecorumque: hostis in agris nusquam inventus, neque pugnandi copia facta. urbes tamen non oppugnatae, quia pestilentia populum ⁵ invasit. Et seditiones domi quaesitae sunt, nec motae tamen, ab Sp. Maelio tribuno plebis; qui, favore nominis moturum se aliquid ratus, et Minucio diem dixerat, et rogationem de publicandis bonis Servilii Ahalae tulerat: falsis criminibus a Minucio circumventum Maelium ar-¹⁰ guens, Servilio caedem civis indemnati objiciens. quae vaniora ad populum ipso auctore fuere. Ceterum magis vis morbi ingravescens curae erat, terroresque ac prodigia; maxime quod crebris motibus terrae ruere in agris nunciabantur tecta. Obsecratio itaque a populo, duumviris¹⁵ praeceuntibus, est facta. Pestilentior inde annus, C. Julio iterum et L. Virginio consulibus, tantum * metum vastitatis in urbe agrisque fecit, ut non modo praedandi causa quisquam ex agro Romano non exiret, bellive inferendi memoria Patribus aut plebi esset; sed ultro Fiden-²⁰ ates, qui se primo aut oppido, aut montibus, aut muris tenuerant, populabundi descenderent in agrum Romanum. deinde, Vejentium exercitu accito, (nam Falisci perpelli ad instaurandum bellum, neque clade Romanorum, neque sociorum precibus, potuere) duo populi transiere Anienem;²⁵ atque haud procul Collina porta signa habuere. Trepidatum itaque, non in agris magis, quam in urbe, est. Julius consul in aggere murisque explicat copias. a Virginio

* Metum om.

senatus in aede Quirini consulitur. Dictatorem dici A.
 30 Servilium placet, cui Prisco alii, alii Structo fuisse cognomen tradunt. Virginius, dum collegam consuleret, moratus, permittente eo, nocte dictatorem dixit. is sibi magistrum equitum Postumum Aebutium Elvam dicit.

XXII. Dictator omnes luce prima extra portam Collinam adesse jubet. quibuscunque vires suppetebant ad arma ferenda, praesto fuere: signa ex aerario prompta feruntur ad dictatorem. Quae quum agerentur, hostes in
 5 loca altiora concessere. eo dictator agmine infesto subit: nec procul Nomento signis collatis, fudit Etruscas legiones. compulit inde in urbem Fidenas, valloque circumdedit. Sed neque scalis capi poterat urbs alta et munita; neque in obsidione vis ulla erat, quia frumentum
 10 non necessitati modo satis, sed copiae quoque, abunde ex ante convecto sufficiebat. Ita, expugnandi pariter cogendique ad deditionem spe amissa, dictator in locis, propter propinquitatem notis, ab aversa parte urbis maxime neglecta, quia suapte natura tutissima erat, agere in
 15 sarcem cuniculum instituit. ipse, diversissimis locis subeundo ad moenia quadrifariam diviso exercitu, qui alii aliis succederent ad pugnam, continenti die ac nocte proelio ab sensu operis hostes avertebat: donec, perfosso a castris monte, erecta in arcem via est; intentisque
 20 Etruscis ad vanas a certo periculo minas, clamor supra caput hostilis captam urbem ostendit. Eo anno C. Furius Pacilus et M. Geganius Macerinus censores villam publicam in campo Martio probaverunt: ibique primum census populi est actus.

XXIII. Eosdem consules insequenti anno refectos, Julium tertium, Virginium iterum, apud Macrum Licinium invenio. Valerius Antias et Q. Tubero M. Manlium et Q. Sulpicium consules in eum annum edunt. ceterum in
 5 tam discrepante editione et Tubero et Macer libros linteos auctores profitentur: neuter, tribunos militum eo anno fuisse, traditum a scriptoribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi linteos placet: et Tubero incertus veri est. sed inter cetera, vetustate incomperta,
 10 hoc quoque in incerto positum. Trepidatum in Etruria est post Fidenas captas, non Vejentibus solum exterritis metu similis excidii, sed etiam Faliscis memoria iacti primo cum iis belli: quanquam rebellantibus non adfuerant. Igitur quum duae civitates, legatis circa duodecim popu-

les missis, impetrassent, ut ad Voltumnae sanum indice-15
retur omni Etruriae concilium; velut magno inde tumultu
imminente, senatus Mam. Aemilium dictatorem iterum
dici jussit. ab eo A. Postumius Tubertus magister equitum
est dictus; bellumque tanto majore, quam ^a proximo,
conatu apparatus est, quanto plus erat ab omni Etruria²⁰
periculi, quam ab duobus populis fuerat.

XXIV. Ea res aliquanto expectatione omnium tran-
quillior fuit. Itaque quum renunciatum a mercatoribus
esset, negata Vejentibus auxilia, jussosque suo consilio
bellum initum suis viribus exsequi, nec adversarum rer-
um quaerere socios, cum quibus spem integram commu- 5
nicati non sint: tum dictator, ne nequicquam creatus
esset, materia quaerendae bello gloriae adempta, in pace
aliquid operis edere, quod monumentum esset dictaturae,
cupiens, censuram minuere parat: seu nimiam potesta-
tem ratus, seu non tam magnitudine honoris, quam diu-10
turnitate, offensus. Concione itaque advocata, 'rem-
' publicam foris gerendam, ait, 'tutaque omnia prae-
' standa, Deos immortales suscepisse; se, quod intra mu-
' ros agendum esset, libertati populi Romani consultu-
' rum. maximam autem ejus custodiam esse, si magna¹⁵
' imperia diuturna non essent; et temporis modus impo-
' neretur, quibus juris imponi non posset. Alios magistra-
' tus annuos esse, quinquennalem censuram: grave esse,
' iisdem per tot annos magna parte vitae obnoxios vivere.
' se legem laturum, ne plus, quam annua ac semestris,²⁰
' censura esset.' Consensu ingenti populi legem pos-
tero die pertulit. Et, 'ut re ipsa,' inquit, 'sciatis Qui-
rites, 'quam mihi diuturna non placeant imperia, dic-
' tatura me abdicō.' Deposito suo magistratu, modo
aliorum magistratui imposito, ^b fine alteri, cum grati-²⁵
latione ac favore ingenti populi domum est reductus.
Censores aegre passi, Mamercum, quod magistratum
populi Romani minuisset, tribu moverunt, ¹ octuplicatoque
censu aerarium fecerunt. quam rem ipsum ingenti animo
tulisse ferunt, causam potius ignominiae intuentem, quam³⁰
ignominiam; primores Patrum, quanquam deminutum

^a Proxime.

^b Fine alteri om.

1. Octuplicato fecerunt.] Increasing his taxes eight fold, they de-
prived him of the rights of a citizen. Livy has explained the ex-
pression aerarium facere in another place, where he says, Ad hoc
esset civis tantum, ut pro capite suo tributum nomine aera penderet.

censurae jus noluissent, exemplo acerbitalis censoriae offensus: quippe quum se quisque diutius ac saepius subiectum censoribus fore cerneret, quam censuram gesturum. Populi certe tanta indignatio coorta dicitur, ut vis a censoribus nullius auctoritate, praeterquam ipsius Mamercii, deterri quiverit.

XXV. Tribuni plebis, assiduis concionibus prohibendo consularia comitia, quum res prope ad interregnum perducta esset, evicere tandem, ut tribuni militum consulari potestate crearentur: victoriae praemium, quod petebatur, ut plebeius crearetur, nullum fuit. omnes patricii creati sunt, M. Fabius Vibulanus, M. Fossius, L. Sergius Fidenas. Pestilentia eo anno aliarum rerum otium praebuit. aedis Apollini pro valetudine populi vota est. multa duumviri ex libris, placandae Deum irae, avertendaeque
 10a populo pestis causa, fecere: magna tamen clades in urbe agrisque, promiscue hominum pecorumque perniciem, accepta. famem¹ cultoribus agrorum timentes in Etruriam, Pomptinumque agrum et Cumas, postremo in Siciliam quoque frumenti causa misere. Consularium
 15comitiorum nulla mentio habita est. Tribuni militum consulari potestate omnes patricii creati sunt, L. Pinarius Mamercinus, L. Furius Medullinus, Sp. Posthumius Albus. Eo anno vis morbi levata, neque a penuria frumenti, quia ante provisum erat, periculum fuit. Consilia
 20ad movenda bella in Volscorum Aequorumque conciliis, et in Etruria ad fanum Voltumnae, agitata. Ibi prolatae in annum res, decretoque cautum, ne quod ante concilium fieret; nequicquam Vejente populo querente, eandem, quae Fidenae deletae sint, imminere Vejis fortunam.
 25Interim Romae principes plebis, jaundiu nequicquam imminentes spei majoris honoris, dum foris otium esset, coetus indicare in domos tribunorum plebei. ibi secreta consilia agitare: queri, 'se a plebe adeo spreto, ut quum
 'per tot annos tribuni militum consulari potestate cre-
 30entur, nulli unquam plebeio ad eum honorem aditus fuerit. multum providisse suos majores, qui caverint, ne
 'cui patricio plebei magistratus paterent; aut patricios habendos fuisse tribunos plebei. adeo se suis etiam sor-
 'dere, nec a plebe minus, quam a Patribus contemni.'
 35Alii purgare plebem, culpam in Patres vertere: 'eorum

1. Cultoribus.] Supply deficientibus.

'ambitione artibusque fieri, ut obseptum plebi sit ad
'honorem iter, si plebi respirare ab eorum mixtis preci-
'bus minisque liceat, memorem eam suorum inituram suf-
'fragia esse, et parto auxilio imperium quoque adscituram.'
Placet, tollendae ambitionis causa tribunos legem promul-40
gare, ne cui album in vestimentum addere, petitionis lice-
ret causa. Parva nunc res, et vix serio agenda videri
possit, quae tunc ingenti certamine Patres ac plebem
accendit. Vicere tamen tribuni, ut legem perferrent:
apparebatque, irritatis animis, plebem ad suos studia in-45
clinaturam. quae ne libera essent, senatusconsultum fac-
tum est, ut consularia comitia haberentur.

XXVI. Tumultus causa fuit, quem ab Aequis et Vol-
scis Latini atque Hernici nunciarent. T. Quinctius,
Lucii filius, Cincinnatus (eidem et Penno cognomen ad-
ditur) et C. Julius Mento, consules facti: nec ultra
terror belli est dilatus. Lege sacrata, quae maxima apud 5
eos vis cogendae militiae erat, delectu habito, utrinque va-
lidi exercitus profecti in Algidum convenere. ibique,
seorsum Aequi, seorsum Volsci, castra communivere;
intentiorque, quam unquam ante, muniendi exercendique
militem cura ducibus erat. eo plus nuncii terroris Romam10
attulere. Senatui dictatorem dici placuit: quia, etsi
saepe victi populi, majore tamen conatu, quam alias un-
quam, rebellarent: et aliquantum Romanae juventutis
morbo absumptum erat. ante omnia pravitas consulum dis-
cordiaque inter ipsos, et certamina in consiliis omnibus15
terrebant. Sunt, qui male pugnatum ab his consulibus
in Algido auctores sint, eamque causam dictatoris crean-
di fuisse. Illud satis constat, ad alia discordes in uno
adversus Patrum voluntatem consensisse, ne dicerent dic-
torem: donec, quum alia aliis terribiliora adferrentur,20
nec ¹ in auctoritate senatus consules essent, Q. Servilius
Priscus, summis honoribus egregie usus, 'Vos,' inquit,
'tribuni plebis, quoniam ad extrema ventum est, senatus
'appellat, ut in tanto discrimine reipublicae dictatorem
'dicere consules pro potestate vestra cogatis.' Qua voce25
audita, occasionem oblatam rati tribuni augendae potes-
tatis secedunt, proque collegio pronunciant, 'placere,
'consules senatui dicto audientes esse: si adversus
'consensum amplissimi ordinis ultra tendant, in vin-

1. *In auctoritate senatus.*] *Obedient to the Senate.*

30' cula se duci eos jussuros.' Consules ab tribunis, quam
 ab senatu, vinci maluerunt; 'proditum a Patribus, sum-
 'mi imperii jus, datumque sub jugum tribuniciae po-
 'testati consulum' memorantes; 'siquidem cogi ali-
 'quid pro potestate ab tribuno consules, et (quo quid
 35' ulterius privato tinendum foret?) in vincula etiam
 'duci possent.' Sors, ut dictatorem diceret. (nam ne id
 quidem inter collegas convenerat) T. Quinctio evenit. is
 A. Postumium Tubertum, socerum suum, severissimi im-
 perii virum, dictatorem dixit: ab eo L. Julius magister
 40 equitum est dictus. simul edicitur et justitium: neque
 aliud tota urbe agi, quam bellum apparari: cognitio
 vacantium militiae munere post bellum differtur. ita dubii
 quoque inclinant ad nomina danda. et Hernicis Latinis-
 que milites imperati. utrinque enixe obeditum dictatori est.

XXVII. Haec omnia celeritate ingenti acta: relictos-
 que C. Julio consule ad praesidium urbis, et L. Julio ma-
 gistro equitum ad subita belli ministeria, ne qua res, qua
 eguissent in castris, moraretur; dictator, praeunte A.
 5 Cornelio pontifice maximo, ludos magnos tumultus causa
 vovit: profectusque ab urbe, diviso cum Quinctio consule
 exercitu, ad hostes pervenit. Sicut bina castra hostium,
 parvo inter se spatio distantia, viderant, ipsi quoque mille
 ferme passus ab hoste, dictator Tusculo, consul Lanuvio,
 10 propiorem locum castris ceperunt. Ita quatuor exercitus,
 totidem munimenta, planitiem in medio, non parvis modo
 excursionibus ad proelia, sed vel ad explicandas utrinque
 acies satis patentem, habebant. nec ex quo castra
 collata sunt, cessatum a levibus proeliis est; facile patien-
 15 te dictatore, conferendo vires spem universae victoriae,
 tentato paulatim eventu certaminum, suos praecipere.
 Itaque hostes, nulla in proelio justo relictas spe, noctu
 adorti castra consulis, rem in casum ancipitis eventus
 committunt. Clamor subito ortus, non consulis modo
 20 vigiles, exercitum deinde omnem, sed dictatorem quoque
 ex somno excitavit. Ubi praesenti ope res egebant, consul
 nec animo defecit, nec consilio: pars militum portarum
 stationes firmant: pars corona vallum cingunt. In alte-
 25 ris apud dictatorem castris, quo minus tumultus est, eo
 plus animadvertitur, quid opus facto sit. misso exemplo
 ad castra subsidio, cui Sp. Postumius Albus legatus prae-
 facitur, ipse parte copiarum parvo circuitu locum maxime
 secretum ab tumultu petit, unde ex necopinato aversum

hostem invadat. Q. Sulpicium legatum praeficit castris: M. Fabio legato assignat equites. nec ante lucem movere³⁰ jubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficili-
len. Omnia, quae vel alius imperator prudens et impi-
ger in tali re praeciperet ageretque, praecipit ordine at-
que agit. illud eximium consilii animique specimen, et
neutiquam vulgatae laudis, quod ultro ad oppugnanda cas-³⁵
tra hostium, unde majore agmine profectos exploratum fue-
rat, M. Geganium cum cohortibus delectis misit. qui, post-
quam intentos homines in eventum periculi alieni, pro se
incautos neglectis vigiliis stationibusque, est adortus, prius
pene cepit castra, quam oppugnari hostes satis scirent.⁴⁰
inde, fumo, ut convenerat, datum signum ubi conspectum
ab dictatore est, exclamat, capta hostium castra, nuncia-
rique passim jubet.

XXVIII. Et jam lucescebat, omniaque sub oculis erant:
et Fabius cum equitatu impetum dederat, et consul erup-
tionem e castris in trepidos jam hostes fecerat. Dictator
autem, parte altera subsidia et secundam aciem adortus,
circumagenti se ad dissonos clamores ac subitos tumultus ⁵
hosti undique objecerat victorem peditem equitemque.
Circumventi igitur jam in medio ad unum omnes poenas
rebellionis dedissent, ni Vectius Messius ex Volscis, no-
bilibior vir factis, quam genere jam orbem volventes suos
increpans clara voce, 'Hic praebituri,' inquit, 'vos telis¹⁰
'hostium estis indefensi, inulti? Quid igitur arma habetis?
'aut quid ultro bellum intulistis; in otio tumultuosi, in
'bello segnes? Quid hic stantibus spei est? an Deum
'aliquem protecturum vos, rapturumque hinc putatis? fer-
'ro via facienda est. Hac, qua me praegressum videritis,¹⁵
'agite, qui visuri domos, parentes, conjuges, liberos estis,
'ite mecum. Non murus, nec vallum, sed armati arma-
'tis obstant. virtute pares, necessitate, quae ultimum ac
'maximum telum est, superiores estis.' Haec locutum
exsequentemque dicta redintegrato clamore secuti, dant²⁰
impressionem, qua Postumius Albus cohortes objecerat: et
moverunt victorem, donec dictator, pedem jam referenti-
bus suis, advenit: eoque omne proelium versum est. Uni
viro Messio fortuna hostium innititur. multa utrinque
vulnera, multa passim caedes est. Jam ne duces quidem²⁵
Romani incruenti pugnare. Unus Postumius, ictus saxo,
perfraeto capite, acie excessit. non dictatorem humerum

vulneratus, non Fabium prope affixum equo femur, non brachium abscissum consulem ex tam ancipiti proelio sub-
30movit.

XXIX. Messium impetus per stratos caede hostes cum globo fortissimorum juvenum extulit ad castra Volscorum, quae nondum capta erant. eodem omnis acies inclinatur. Consul, effusos usque ad vallum persecutus, ipsa castra
5vallumque aggreditur. eodem et dictator alia parte copias admovet. non segnior oppugnatio est, quam pugna fuerat. Consulem signum quoque intra vallum injecisse ferunt, quo milites acrius subirent; repetendoque signo primam impressionem factam. Et dictator, proruto vallo, jam in
10castra proelium intulerat. Tum abjici passim arma, ac dedi hostes coepti. castrisque et his captis, hostes, praeter senatores, omnes venundati sunt. Praedae pars sua cognoscentibus Latinis atque Hernicis reddita; partem sub hasta dictator vendidit: praepositoque consule castris,
15ipse, triumphans invectus urbem, dictatura se abdicavit. Egregiae dicturae tristem memoriam faciunt, qui filium ab A. Postumio, quod, occasione bene pugnandi captus, injussu decesserit praesidio, victorem securi percussum tradunt. nec libet credere; et licet, in variis opinionibus.
20et argumento est, quod *imperia Manliana*, non *Postumiana*, appellata sint: quum, qui prior auctor tam saevi exempli foret, occupaturus insignem titulum crudelitatis fuerit. *Imperioso* quoque Manlio cognomen inditum: Postumius nulla tristi nota est insignitus. C. Julius consul aedem
25Apollinis, absente collega, sine sorte dedicavit: aegre id passus Quinctius, quum, dimisso exercitu, in urbem redisset, nequicquam in senatu est conquestus. Insigni magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem Romanam pertinere visum, quod Carthaginienses, tanti hostes futuri,
30tum primum per seditiones Siculorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitum trajecere.

XXX. Agitatum in urbe ab tribunis plebis, ut tribuni militum consulari potestate crearentur; nec obtineri potuit. Consules fiunt L. Papirius Crassus, L. Julius. Aequorum legati foedus ab senatu cum petissent, et pro
35foedere deditio ostentaretur, inducias annorum octo impetraverunt. Volscorum res, super acceptam in Algidum cladem, pertinaci certamine inter pacis bellicue auctores in iurgia et seditiones versa. Undique quum fuit Roma-

nis. Legem de mulctarum aestimatione pergratam populo, quum ab tribunis parari consules unius ex collegio pro-10 ditione exceperant, ipsi praeoccupaverunt ferre. Consules L. Sergius Fidenas iterum, Hostus Lucretius Tricipitinus. Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos consules, A. Cornelius Cossus, T. Quinctius Pennus iterum. Veientes in agrum Romanum excursiones15 fecerunt. Fama fuit, quosdam ex Fidenatium juventute participes ejus populationis fuisse: cognitioque ejus rei L. Sergio, et Q. Servilio, et Mam. Aemilio permissa. Quidam Ostiam relegati, quod, cur per eos dies a Fidenis afuissent, parum constabat. colonorum additus numerus,20 agerque iis bello interemptorum assignatus. Siccitate eo anno plurimum laboratum est: nec coelestes modo defuerunt aquae, sed terra quoque, ingenito humore egens, vix ad perennes suffecit amnes. defectus alibi aquarum circa torridos fontes rivosque stragem siti pecorum morientium dedit: scabie alia assumpta: vulgati-25 que contactu in homines morbi, et primo in agrestes ingruerant servitiaque. urbs deinde impletur. Nec corpora modo affecta tabo, sed animos quoque multiplex religio, et pleraque externa, invasit; novos ritus sacrificandi vaticinando inferentibus in domos, quibus quaeesti sunt capti superstitione animi: donec publicus jam pudor ad primores civitatis pervenit, cernentes in omnibus vicis sacellisque peregrina atque insolita piacula pacis Deum30 exposcendae. Datum inde negotium aedilibus, ut animum adverterent, ne qui, nisi Romani Dii, neu quo alio more, quam patrio, colerentur. Irae adversus Veientes in insequentem annum, C. Servilium Ahalam, L. Papirium Mugillanum consules, dilatae sunt. Tunc quoque, ne confestim bellum indiceretur, neve exercitus mitterentur,40 religio obstitit. feciales prius mittendos ad res repetendas censuere. Cum Veientibus nuper acie dimicatum ad Nomentum et Fidenas fuerat: induciaeque inde, non pax, facta, quarum et dies exierat, et ante diem rebellaverant. Missi tamen feciales: nec eorum, quum more patrum45 jurati repeterent res, verba sunt audita. Controversia inde fuit, utrum populi jussu indiceretur bellum, an satis

1. *Mulctarum existimatione.*] At first, offenders were fined a certain number of sheep or cattle; this law made provision, for estimating the value of the cattle, and receiving money in their stead.

esset senatusconsultum. Pervicere tribūni, denunciando impedituros se delectum, ut consules de bello ad populum 50ferrent. omnes centuriae jussere. In eo quoque plebs superior fuit, quod tenuit, ne consules in proximum annum crearentur.

XXXI. Tribuni militum consulari potestate quatuor creati sunt, T. Quinctius Pennus ex consulatu, C. Furius, M. Postumius, A. Cornelius Cossus. ex iis Cossus prae-
fuit urbi. tres, delectu habito, profecti sunt Vejos, docu-
5 mentoque fuere, quam plurimum imperium bello inutile esset. Tendendo ad sua quisque consilia, quum aliud alii videretur, aperuerunt ad occasionem locum hosti. incertam namque aciem, signum aliis dari receptui, aliis cani jubentibus, invasere opportune Vejentes: castra propinqua turba-
10 tos ac terga dantes accepere. plus itaque ignominiae, quam cladis, est acceptum. Moesta civitas fuit, vinci insueta: odisse tribunos, poscere dictatorem, in eo verti spes civitatis. et quum ibi quoque religio obstaret, ne non posset nisi ab consule dici dictator, augures consulti eam reli-
15 gionem exemere. A. Cornelius dictatorem Mam. Aemilium dixit: et ipse ab eo magister equitum est dictus. Adeo, simul fortuna civitatis virtute vera eguit, nihil censoria animadversio effecit, quo minus regimen rerum ex notata indigne domo peteretur. Vejentes, re secunda
20 elati, missis circum Etruriae populos legatis, jactando tres duces Romanos ab se uno proelio fusos, quum tamen nullam publici consilii societatem movissent, voluntarios undique ad spem praedae adsciverunt. Uni Fidenatium populo rebellare placuit: et, tanquam nisi ab scelere bel-
25 lum ordiri nefas esset, sicut legatorum antea, ita tum novorum colonorum caede imbutis armis, Vejentibus sese conjungunt. Consultare inde principes duorum populorum, Vejos an Fidenas sedem belli caperent. Fidenae visae opportuniore. itaque trajecto Tiberi, Vejentes Fide-
30 nas transtulerunt bellum. Romae terror ingens erat. accito exercitu ab Vejis, eoque ipso ab re male gesta percusso, castra locantur ante portam Collinam, et in muris armati dispositi, et justitium in foro, tabernaeque clausae: fiuntque omnia castris, quam urbi, similiora.

XXXII. Tum trepidam civitatem, praekonibus per vi-
cos dimissis, dictator ad concionem advocatam increpuit,
'quod animos ex tam levibus fortunae momentis suspen-
'sos gererent, ut, parva jactura accepta, quae ipsa non

virtute hostium, nec ignavia Romani exercitus, sed dis- 5
 cordia imperatorum, accepta sit, Vejentem, hostem sexies
 victum, pertimescant, Fidenasque prope saepius captas
 quam oppugnatas. Eosdem et Romanos et hostes esse,
 qui per tot secula fuerint: eosdem animos, eadem cor-
 poris vires, eadem arma gerere. se quoque eundem dic-10
 tatorem Mam. Aemilium esse, qui ante Vejentium Fide-
 natiumque, adjunctis Faliscis, ad Nomentum exercitus
 fuderit: et Magistrum equitum A. Cornelium eundem
 in acie fore, qui priore bello tribunus militum, Larte
 Tolumnio rege Vejentium in conspectu duorum exerci-15
 tum occiso, spolia opima Jovis Feretrii templo intulerit.
 Proin memores, secum triumphos, secum spolia, secum
 victoriam esse; cum hostibus scelus legatorum contra
 jus gentium interfectorum, caedem in pace Fidenatum
 colonorum, inducias ruptas, septimam infelicem defectio-20
 nem, arma caperent. Simul castra castris conjunxissent,
 satis confidere, nec sceleratissimis hostibus diuturnum ex
 ignominia exercitus Romani gaudium fore; et populum
 Romanum intellecturum, quanto melius de republica
 meriti sint, qui, se dictatorem tertium dixerint; quam25
 eos, qui ob ereptum censurae regnum, labem secundae
 dictaturae suae imposuerint. Votis deinde nuncupatis
 profectus, mille et quingentos passus citra Fidenas castra
 locat: dextra montibus, laeva Tiberi amne septus. T.
 Quinctium Pennum legatum occupare montes jubet, oc-30
 cultumque id jugum capere, quod ab tergo hostibus foret.
 Ipse postero die, quam Etrusci pleni animorum ab pris-
 tini diei meliore occasione, quam pugna, in aciem pro-
 cessissent, cunctatus parumper, dum speculatores re-
 ferrent, Quinctium evasisse in jugum propinquum arci35
 Fidenarum, signa profert: peditumque aciem instructam
 pleno gradu in hostem inducit: magistro equitum praeci-
 pit, ne injussu pugnam incipiat: se, quam opus sit, eques-
 tri auxilio signum daturum. tum ut memor regiae pugnae,
 memor opimi doni, Romulique ac Jovis Feretrii, rem ge-40
 reret. Legiones impetu ingenti configunt. Romanus
 odio accensus, impium Fidenatem, praedonem Vejentem,
 ruptores induciarum, cruentos legatorum infanda caede,
 respersos sanguine colonorum suorum, perfidos socios,
 imbelles hostes compellans, factis simul dictisque odium45
 explet.

XXXIII. Concusserat primo statim congressu hostem :
 quum repente, patefactis Fidenarum portis, nova erumpit
 acies, inaudita ante id tempus invisitataque. ignibus arma-
 ta ingens multitudo, facibusque ardentibus tota collucens,
 5 velut fanatico instincta cursu, in hostem ruit: formaque
 insolitae pugnae Romanos parumper exterruit. Tum
 dictator, magistro equitum equitibusque, tum ex monti-
 bus Quinctio accito, proelium ciens, ipse in sinistrum
 cornu, quod, incendio similis quam proelio, territum ces-
 10serat flammis, accurrit: claraque voce, 'Fumene victi,'
 inquit, 'velut examen apum loco vestro exacti, inermi
 'cedetis hosti? Non ferro existinguetis ignes? non
 'faces has ipsas pro se quisque, si igni, non telis, pug-
 'nandum est, ereptas altro inferetis? Agite, nominis Ro-
 15' mani ac virtutis patrum vestraeque memores, vertite
 'incendium hoc in hostium urbem; et suis flammis delete
 'Fidenas, quas vestris beneficiis placare non potuistis.
 'Legatorum hoc vos vestrorum colonorumque sanguis,
 'vastatique fines monent,' Ad imperium dictatoris mota
 20cuncta acies; faces partim emissae excipiuntur, partim vi
 eripiuntur: utraque acies armatur igni. Magister equitum
 et ipse novat pugnam equestrem. frenos ut detrahant
 equis, imperat: et ipse princeps, calcaribus subditis eve-
 25tus, effreno equo in medios ignes infertur: et alii concii-
 tati equi libero cursu ferunt equitem in hostem, Pulvis
 elatus, mixtusque fumo, lucem ex oculis virorum equo-
 rumque aufert. ea, quae militem terruerat, species nihil
 terruit equos. ruinae igitur similem stragem eques, qua-
 cunque pervaserat, dedit. Clamor deinde accidit novus:
 30qui quum utramque mirabundam in se aciem vertisset,
 dictator exclamat; 'Quinctium legatum et suos ab tergo
 'hostem adortos:' ipse, redintegrato clamore, infert ac-
 rius signa. Quum duae acies, duo diversa proelia, circum-
 ventos Etruscos et a fronte et ab tergo urguerent, neque
 35in castra retro, neque in montes, unde se novus hostis
 objecerat, iter fugae esset, et equitem passim liberi frenis
 'dispullissent equi, Vejentium maxima pars Tiberim effu-
 si petunt. Fidenatum qui supersunt, ad urbem Fidenas
 tendunt. Infert pavidos fuga in medium caedem: ob-
 40truncantur in ripis: alios, in aquam compulso, gurgites

* distulissent.

ferunt: etiam peritos nandi lassitudo et vulnera et pavor degravant; pauci ex multis tranant. alterum agmen fertur per castra in urbem. * eadem et Romanos sequentes impetus rapit; Quinctium maxime, et cum eo degressos modo de montibus, recentissimum ad laborem militem, 43 quia ultimo proelio advenerat.

XXXIV. Hi, postquam mixti hostibus portam intravere, in muros evadunt; suisque capti oppidi signum ex muro tollunt. Quod ubi dictator conspexit, (jam enim et ipse in deserta hostium castra penetraverat.) cupientem militem discurrere ad praedam, spe injecta majoris in urbem 5 praedae, ad portam ducit; receptusque intra muros in arcem, quo ruere fugientium turbam videbat, pergit. Nec minor caedes in urbe, quam in proelio, fuit; donec, abjectis armis, nihil praeter vitam petentes, dictatori deduntur. Urbs castraque diripiuntur. Postero die singulis 10 captivis ab equite ad centurionem sorte ductis, et, quorum eximia virtus fuerat, binis, aliis sub corona venundatis, exercitum victorem opulentumque praeda triumphans dictator Romam reduxit: jussuque magistro equitum abdicare se magistratu, ipse deinde abdicat die sextodecimo, 15 reddito in pace imperio, quod in bello trepidisque rebus acceperat. Classi quoque ad Fidenas pugnatum cum Vejentibus, quidam annales retulere: rem aequae difficultem atque incredibilem: nec nunc lato satis ad hoc aene; et tum aliquante, ut a veteribus accepimus, arctiore: nisi 20 in trajectu forte fluminis prohibendo, aliquarum navium concursum in majus (ut fit) celebrantes, navalis victoriae vanum titulum appetivere.

XXXV. Insequens annus tribunos militares consulari potestate habuit, A. Sempronium Atratinum, L. Quinctium Cincinnatum, L. Furium Medullinum, L. Horatium Barbatum. Vejentibus annorum viginti induciae datae, et Aequis triennii, quum plurium annorum petissent. Et 5 ab seditionibus urbanis otium fuit. Annum insequentem, neque bello foris, neque domi seditione insignem, ludi bello voti celebrem, et tribunorum militum apparatu, et finitimorum concursu, fecere. Tribuni consulari potestate erant Ap. Claudius Crassus, Sp. Nautius Rutilus, 10 L. Sergius Fidenas, Sex. Julius Iulus. spectaculum comi-

tate etiam hospitum, * ad quod publico consensu venerant, advenis gratius fuit. Post ludos conciones seditiosae tribunorum plebi fuerunt, objurgantium multitudinem, 15° quod, admiratione eorum, quos odisset, stupens, in aeterno se ipsa teneret servitio: et non modo ¹ ad spem consulatus in partem revocandam aspirare non auderet, sed ne in tribunis quidem militum creandis (quae communia essent comitia Patrum ac plebis) aut sui aut 20° suorum meminisset. Desineret ergo mirari, cur nemo de commodis plebis ageret: eo impendi laborem ac periculum, unde emolumentum atque honos speretur. Nihil non aggressuros homines, si magna conatis magna praemia proponantur. Ut quidem aliquis tribunus plebis ruat caecus in certamina periculo ingenti, fructu 25° nullo: ex quibus pro certo habeat, Patres, adversus quos tenderet, bello inexpiabili se persecuturos; apud plebem, pro qua dimicaverit, nihilo se honoratiorem fore, neque sperandum, neque postulandum esse. Magnos 30° animos magnis honoribus fieri. neminem se plebeium contempturum, ubi contemni desissent. Experiendam rem denique in uno aut altero esse, si tunc aliquis plebeius serendo magno honori; an portento simile miraculoque sit, fortem ac strenuum virum aliquem existere ortum 35° ex plebe. Summa vi expugnatum esse, ut tribuni militum consulari potestate et ex plebe crearentur. Petisse viros domi militiaeque spectatos: primis annis sugillatos, repulsos, risui Patribus fuisse: desisse postremo praebere ad contumeliam os. Nec se videre, cur non lex quoque 40° abrogetur, qua id liceat, quod nunquam futurum sit. minorem quippe ruborem fore in juris iniquitate, quam si per indignitatem ipsorum praetereantur.

XXXVI. Hujus generis orationes, cum assensu auditae, incitavere quosdam ad petendum tribunatum militum, alium alia de commodis plebis laturum se in magistratu profitentem. Agri publici dividendi coloniarumque deducendarum ostentatae spes, et, vectigali possessoribus 5 agrorum imposito, in stipendium militum erogandi aeris. Captatum deinde tempus ab tribunis militum, quo per

* *In quam publice consenserant.*

1. *Ad spem—revocandam.*] Referring to the former attempts of the tribunes to share in the consulship.

discessum hominum ab urbe, quum Patres clandestina denunciatone revocati ad diem certam essent, senatusconsultum fieret, absentibus tribunis plebi: ut, quoniam Vol-10 scos in Hernicorum agros praedatum exisse fama esset, ad rem inspiciendam tribuni militum profiscerentur, consulariaque comitia haberentur. Profecti Ap. Claudium, filium decemviri, praefectum urbis relinquunt, impigrum juvenem, et jam inde ab incunabulis imbutum odio tribu-15 norum plebisque. tribunis plebi nec cum absentibus iis, qui senatusconsultum fecerant, nec cum Appio, transacta re, quod contenderent, fuit.

XXXVII. Creati consules sunt C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, sed memoria digna, traditur eo anno facta: Vulturum, Etruscorum urbem, quae nunc Capua est, ab Samnitibus captam; Capuamque ab duce eorum Capye, vel, (quod propius vero 5 est,) a campestri agro appellatam. Cepere autem, prius bello fatigatis Etruscis, in societatem urbis agrorumque accepti: deinde festo die graves somno epulisque incolas veteres novi coloni nocturna caede adorti. His rebus actis, consules ii quos diximus, Idibus Decembribus magis-10 tratum occipere. Jam non solum, qui ad id missi erant, retulerant, imminere Volscum bellum; sed legati quoque ab Latinis et Hernicis nunciabant, 'Non ante unquam
' Volscos nec ducibus legendis, nec exercitui scribendo,
' intentiores fuisse. vulgo fremere, aut in perpetuum arma15
' bellumque oblivioni danda, jugumque accipiendum; aut
' iis, cum quibus de imperio certetur, nec virtute, nec pa-
' tientia, nec disciplina rei militaris cedendum esse.' Haud vana attulere: sed nec perinde Patres moti sunt; et C. Sempronius, cui ea provincia sorti evenit, tanquam con-20 stantissima re, fortuna fretus, quod victoris populi * adversus victos dux esset, omnia temere ac negligenter egit. adeo ut disciplinae Romanae plus in Volasco exercitu, quam in Romano, esset. Ergo fortuna, ut saepe alias, virtutem est secuta. Primo praelio, quod ab Sempronio25 incaute inconsulteque commissum est, non subsidii firmata acie, non equite apte locato, concursum est. clamor indicium primum fuit, quo res inclinatura esset. excitatior crebriorque ab hoste sublatas; ab Romanis dissonas,

**exercitum adversus victos duxisset.*

30impar, * *segnius saepe iteratus*, incerto clamore prodidit pavorem animorum. Eo ferocior illatus hostis, urgere scutis, micare gladiis: altera ex parte nutant circumspicientibus galeae, et incerti trepident, applicantque se turbae. Signa nunc resistentia deseruntur ab antesignanis, 35nunc inter suos manipulos recipiuntur: nondum fuga certa, nondum victoria erat. tegi magis Romanus, quam pugnare. Volscus inferre signa, urgere aciem, plus caedis hostium videre, quam fugae.

XXXVIII. Jam omnibus locis ceditur. nequicquam Sempronio consule objurgante atque hortante, nihil nec imperium, nec majestas valebat: dataque mox terga hostibus forent, ni Sex. Tempanius, decurio equitum, labente 5 jam re, praesenti animo subvenisset. qui quum magna voce exclamasset, 'ut equites, qui salvam rempublicam vellent esse, ex equis desilirent,' omnium turmarum equitibus, velut ad consulis imperium motis, 'Nisi haec,' inquit, b 'armata cohors sistat impetum hostium, 10' actum de imperio est. Sequimini pro vexillo cuspidem meam. ostendite Romanis Volscisque, neque equitibus vobis ullos equites, nec peditibus esse pedites pares.' Quum clamore comprobata adhortatio esset, vadit alte cuspidem gerens. quacunque incedunt, vi viam faciunt: 15eo se inferunt objectis parmis, ubi suorum plurimum laborem vident. restituitur omnibus locis pugna, in qua eos impetus tulit: nec dubium erat, quin, si tam pauci simul obire omnia possent, terga daturi hostes fuerint.

XXXIX. Et quum jam parte nulla sustinerentur, dat signum Volscus imperator, ut parmatibus, novae cohorti hostium, locus detur, donec impetu illati ab suis excludantur. Quod ubi est factum, interclusi equites: nec 5 percurrere eadem, qua transierant, posse; ibi maxime confertis hostibus, qua viam fecerant: et consul legionesque Romanae, quum, quod tegumen modo omnis exercitus fuerat, nusquam viderent, ne tot fortissimos viros interclusos opprimeret hostis, tendunt in quemcunque casum. 10Diversi Volaci, hinc consulem ac legiones sustinere, altera fronte instare Tempanio atque equitibus. qui quum saepe conati nequissent percurrere ad suos, tumultu quodam occupato, in orbem se tatabantur, nequaquam inulti. Nec pugnae finis ante noctem fuit. consul quoque, nus-

* *segnis*.b *parmata*.

quam remisso certamine, dum quicquam superfuit lucis, 15
 hostem tenuit: nox incertos diremit: tantusque ab imprudentia eventus utraque castra tenuit pavor, ut, relictis sauciis et magna parte impedimentorum, ambo pro victis exercitus se in montes proximos reciperent. Tumulus tamen circumsessus ultra mediam noctem est. quo quum 20
 circumsedentibus nunciatum esset, castra deserta esse, victos rati suos, et ipsi, qua quemque in tenebris pavor tulit, fugerunt. Tempanius metu insidiarum suos ad lucem tenuit. digressus deinde ipse cum paucis speculatum, quum ab sauciis hostibus sciscitando comperisset, castra 25
 Volscorum deserta esse, laetus ab tumultu suos devocat, et in castra Romana penetrat. ubi quum vasta desertaque omnia, atque eandem, quam apud hostes, foeditatem invenisset, priusquam Volscos cognitus error reduceret, quibus poterat sauciis ductis secum, ignarus quam regio 30
 nem consul petisset, ad urbem proximis itineribus pergit.

XL. Jam eo fama pugnae adversae castrorumque desertorum perlata erat: et ante omnia deplorati erant equites, non privato magis, quam publico, luctu: Fabiusque consul, terrore urbi quoque injecto, stationem ante portas agebat: quum equites, procul visi non sine terrore ab du- 5
 bis, quinam essent, mox cogniti, tantam ex metu laetitiam fecere, ut clamor urbem pervaderet gratulantium, salvos victoresque redisse equites: et ex inoestis paulo ante domibus, quae conclamaverant suos, procurreretur in vias; pavidaeque matres ac conjuges, oblitae prae gaudii 10
 decoris, obviam agmini occurrerent, in suos quaeque, simul corpore atque animo vix prae gaudio compotes, effusae. Tribunis plebi, qui M. Postumio et T. Quinctio diem dixerant, quod ad Vejos eorum opera male pugnatum esset, occasio visa est per recens odium Sempronii 15
 consulis renovandae in eos invidiae. Itaque, advocata concione, quum proditam Vejis rempublicam esse ab du-
 cibis, proditum deinde, quia illis impune fuerit, in Volscis ab consule exercitum, traditos ad caedem fortissimos equites, deserta foede castra, vociferati essent; C. Julius, 20
 unus ex tribunis, Tempanium equitem vocari jussit: coramque eis, 'Sexte Tempani,' inquit, 'quaero de te, ar-
 bitrerisne C. Sempronium consulem aut in tempore pug-
 nam inisse, aut firmasse subsidiis aciem, aut ullo boni
 consulis functum officio? et tunc ipse, victis legionibus 25

Romanis, tuo consilio equitem ad pedes deduxeris, resti-
 'tuerisque pugnam? excluso deinde ab acie nostra tibi
 'atque equitibus num aut consul ipse subvenerit, aut mis-
 'erit praesidium? postero denique die ecquid praesidii
 50' usquam habueris? an tu cohorsque in castra vestra vir-
 'tute perruperitis? ecquem in castris consulem, ecquem
 'exercitum inveneritis? an deserta castra, relictos saucios
 'milites? Haec pro virtute tua fideque, qua una hoc bello
 'respublica stetit, dicenda tibi sunt hodie. Denique, ubi
 35' C. Sempronius, ubi legiones nostrae sint? desertus sis,
 'an deserueris consulem exercitumque? victi denique si-
 'mus, an vicerimus?'

XLI. Adversus haec Tempanii oratio incompta fuisse
 dicitur; ceterum militariter gravis, non suis vana laudi-
 bus, non crimine alieno laeta: 'Quanta prudentia rei
 'bellicae in C. Sempronio esset, non militis de imperato-
 5' re existimationem esse, sed populi Romani fuisse, quum
 'eum comitiis consulem legeret. Itaque ne ab se impe-
 'ratoria consilia, neu consulares artes exquirere, quae
 'pensitanda quoque magnis animis atque ingeniis essent;
 'sed, quod viderit, referre posse. Vidisse autem se pri-
 10' us, quam ab acie intercluderetur, consulem in prima acie
 'pugnantem, adhortantem, inter signa Romana telaque
 'hostium versantem: postea se, ab conspectu suorum ab-
 'latum, ex strepitu tamen et clamore sensisse, usque ad
 'noctem extractum certamen: nec ad tamulum, quem ip-
 15' se tenuerat, prae multitudine hostium credere perrumpi
 'potuisse. Exercitus ubi esset, se nescire: arbitrari, ve-
 'lut ipse in re trepida loci praesidio se suosque sit tuta-
 'tus, sic consulem servandi exercitus causa, loca tutiora
 'castris cepisse. Nec Volscorum meliores res esse cre-
 20' dere, quam populi Romani. Fortunam noctemque om-
 'nia erroris nutui implese.' precantemque deinde, ne se
 fessum labore ac vulneribus tenerent, cum ingenti laude,
 non virtutis magis, quam moderationis dimissum. Quum
 haec agerentur, jam consul via Lavicana ad fanum Quietis
 25' erat. eo missa plaustra jumenta alia ab urbe exercitum,
 affectum proelio ac via nocturna, excepere. Paulo post in
 urbem est ingressus consul, non ab se magis enixe amo-
 vens culpam, quam Tempanium mentis laudibus ferens.
 Meestae civitati ab re male gesta et iratae ducibus M.
 30' Postumius reus obiectus, qui tribunus militum pro con-

sule ad Vejos fuerat, decem millibus aeris gravis damnatur. T. Quinctium collegam ejus, quia et in Volscis consul auspicio dictatoris Postumii Tuberti, et ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mam. Aemilii, res prospere gesserat, totam culpam ejus temporis in praedamnatum col-35 legam transferentem, omnes tribus absolverunt. profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, venerabilis viri, et exactae jam aetatis Capitolinus Quinctius, suppliciter orans, ne se, brevi reliquo vitae spatio, tam tristem nuncium ferre ad Cincinnatum paterentur. 40

XLII. Plebs tribunos plebi absentes, Sex. Tempanium, A. Sellium, Sex. Antistium, et Sp. Icilium, fecit; quos et pro centurionibus sibi praefecerant, Tempanio auctore, equites. Senatus, quum odio Sempronii consulare nomen offenderet, tribunos militum consulari potestate creari jus- 5 sit. creati sunt L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, L. Papirius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C. Sempronio consuli anni prioris diem dixit. quem quum quatuor collegae, inspectante populo Romano, orarent, ne imperatorem suum10 innoxium, in quo nihil praeter fortunam reprehendi posset, vexaret: aegre Hortensius pati, tentationem eam credens esse perseverantiae suae; nec precibus tribunorum, quae in speciem modo jactentur, sed auxilio confidere reum. itaque modo ad eum conversus, 'Ubi illi patricii15 spiritus, ubi subniscus et fidens innocentiae animus esset?' quaerebat. 'sub tribunicia umbra consularem virum doluisse.' modo ad collegas, Vos autem, si reum perago, quid acturi estis? an erepturi jus populo, et eversuri tribuniciam potestatem? Quum illi, 'et de20 Sempronio et de omnibus summam populi Romani potestatem esse,' dicerent, 'nec se judicium populi tollere aut velle, aut posse; sed, si preces suae pro imperatore, qui sibi parentis esset loco, non valuissent, se vestem cum eo mutaturos:' tum Hortensius, Non videbit,' in-25 quit, 'plebs Romana sordidatos tribunos suos. C. Sempronium nihil moror, quando hoc est in imperio consecutus, ut tam carus esset militibus.' Nec pietas quatuor tribunorum, quam Hortensii tam placibile ad justas preces ingenium, pariter plebi Patribusque gratior fuit. Non di-30 utius fortuna Aequis indulgit, qui ambiguum victoriam Volscorum pro sua amplexi fuerant.

XLIII. Proximo anno N. Fabio Vibulano, T. Quinctio, Capitolini filio, Capitolino consulibus, ductu Fabii, cui sorte ea provincia evenerat, nihil dignum memoratu actum. quum trepidam tantum ostendissent aciem Aequi, turpi fuga funduntur, haud magno consulis decore. itaque triumphus negatur. Ceterum ob Sempronianae cladis levatam ignominiam, ut ovans urbem intraret. concessum est. Quemadmodum bellum minore, quam timerant, dimicatione erat perfectum, sic in urbe ex tranquillo necopinata moles discordiarum inter plebem ac Patres exorta est, coepta ab duplicando quaestorum numero. quam rem, (ut praeter duos urbanos quaestores, duo consulibus ad ministeria belli praesto essent,) a consulibus relatum, quum et Patres summa ope approbassent, 15 consulibus tribuni plebis certamen intulerunt, ut pars quaestorum (nam ad id tempus patricii creati erant) ex plebe fieret. Adversus quam actionem primo et consules et Patres summa ope adnisi sunt: concedendo deinde, ut, quemadmodum in tribunis consulari potestate creandis 20 usi sunt, adaeque in quaestoribus liberum esset arbitrium populi, quum parum proficerent, totam rem de augendo quaestorum numero omittunt. Excipiunt omis- sam tribuni, aliaeque subinde, inter quas et agrariae legis, seditiosae actiones existunt: propter quos motus 25 quum senatus consules, quam tribunos, creari mallet, neque posset per intercessionem tribunicias senatusconsultum fieri; respublica a consulibus ad interregnum, neque id ipsum (nam coire patricos tribuni prohibebant) sine certamine ingenti, redit. Quum pars major insequentis 30 anni per novos tribunos plebi et aliquot interreges certaminibus extracta esset, modo prohibentibus tribunis patricos coire ad prodendum interregem, modo interregem interpellantibus, ne senatusconsultum de comitiis consularibus faceret; postremo L. Papirius Mugillanus, 35 proditus interrex, castigando nunc Patres, nunc tribunos plebi, 'desertam omisamque ab hominibus rempublicam, 'Deorum providentia curaque exceptam,' memorabat. 'Vejentibus induciis et cunctatione Aequorum stare. 'Unde si quid increpet terroris, sine patricio magistratu 40 placere rempublicam opprimi? non exercitum, non 'ducem scribendo exercitui esse? an bello intestino bellum externum propulsaturos? quae si in unum conveni-

ant, vix Deorum opibus, quia obruatur Romana res,
 'resisti posse. quin illi, remittendo de summa quisque
 'juris, ¹ mediis copularent concordiam: Patres, patiendo 45
 'tribunos militum pro consulibus fieri: tribuni plebis,
 'non intercedendo, quo minus quatuor quaestores promiss-
 'cuae de plebe ac Patribus libero suffragio populi fierent.'

XLIV. Tribunicia primum comitia sunt habita. creati
 tribuni consulari potestate omnes patricii, L. Quinctius
 Cincinnatus tertium, L. Furius Medullinus iterum, M.
 Manlius, A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno comitia
 quaestorum habente, petentibusque inter aliquot plebeios 5
 filio Antistii tribuni plebis, et fratre alterius tribuni plebis,
 Sex. Pompilii, nec potestas, nec suffragatio horum valuit,
 quin, quorum Patres avosque consules viderant, eos no-
 bilitate praeferrent. Furere omnes tribuni plebis, ante
 omnes Pompilius Antistiusque, repulsa suorum accensi, 10
 'Quidnam id rei esset? non suis beneficiis, non Patrum
 'injuris, non denique usurpandi libidine, quum liceat,
 'quod ante non licuerit, si non tribunum militarem, ne
 'quaestorem quidem quemquam ex plebe factum. non
 'valuisse patris pro filio, fratris pro fratre preces, tribu- 15
 'norum plebis, potestatis sacrosanctae, ad auxilium liber-
 'tatis creatae. Fraudem profecto in re esse, et A. Sem-
 'pronium comitiis plus artis adhibuisse, quam fidei. Ejus
 'injuriam queri suos honore dejectos.' Itaque quum in ip-
 sum, et innocentia tutum et magistratu, in quo tunc erat, 20
 impetus fieri non posset, flexere iras in C. Sempronium,
 patruelem Atratinum, eique ob ignominiam Volsci belli,
 adiutore collega M. Canuleio, diem dixere. Subinde ab
 eisdem tribunis mentio in senatu de agris dividendis illa-
 ta est, (cui actioni semper acerrime C. Sempronius resti- 25
 terat,) ratis, id quod erat, aut ² deposita causa leviorum
 futurum apud Patres reum, aut perseverantem sub iudicii
 tempus plebem offensurum. Adversae invidiae obijci
 maluit, et suae nocere causae, quam publicae deesse;
 stetitque in eadem sententia, 'Ne qua largitio, cessura in 30
 'trium gratiam tribunorum, fieret; nec tum agrum plebi,
 'sed sibi invidiam, quaeri. Se quoque subiturum eam

1. *Mediis.*] By a middle course; *censilis* being supplied.

2. *Deposita—reum.*] If he ceased to oppose the agrarian law, the defendant would be regarded of less importance by the Senators.

‘tempestatem forti animo. nec senatui tanti se civem, aut
 ‘quemquam alium debere esse, ut in parcendo uni malum
 35 publicum fiat.’ Nihil demissiore animo, quum dies
 venit, causa ipse pro se dicta, nequicquam omnia expertis
 Patribus, ut mitigarent plebem, quindecim millibus aeris
 damnatur. Eodem anno Postumia, virgo Vestalis, de in-
 cestu causam dixit, crimine innoxia; ob suspicionem
 40 propter cultum amoeniorem ingeniumque liberius, quam
 virginem decet, parum abhorrens famam. Ampliatam,
 deinde absolutam, pro collegii sententia pontifex maximus
 abstinere jocis, colique sancte potius quam scite, jussit.
 Eodem anno a Campanis Cumae, quam Graeci tum urbem
 45 tenebant, capiuntur. Insequens annus tribunos militum
 consulari potestate habuit, Agrippam Menenium Lanatum,
 P. Lucretium Tricipitinum, Sp. Nautium Rutilum.

XLV. Annus, felicitate populi Romani, periculo potius
 ingenti, quam clade, insignis. Servitia, urbem ut incen-
 derent distantibus locis, conjurarunt; populoque ad opem
 passim ferendam tectis intento, ut arcem Capitoliumque
 5 armati occuparent. Avertit nefanda consilia Jupiter: in-
 dicioque duorum comprehensi fontes poenas dederunt.
 indicibus dena milia gravis aeris, quae tum divitiae habe-
 bantur, ex aerario pumerata, et libertas praemium fuit.
 Bellum inde ab Aequis reparari coeptum: et novos hostes
 10 Lavicanos consilia cum veteribus jungere, haud incertis
 auctoribus Romam est allatum. Aequorum jam velut an-
 niversariis armis assuerat civitas. Lavicos legati missi
 quum responsa inde retulissent dubia, quibus, nec tum
 bellum parari, nec diuturnam pacem fore, appareret:
 15 Tusculanis negotium datum, ‘adverterent animos, ne quid
 ‘novi tumultus Lavicis oriretur.’ Ad insequentis anni
 tribunos militum consulari potestate, inito magistratu, le-
 gati ab Tusculo venerunt, L. Sergium Fidenatem, M. Pa-
 pirium Mugillanum, C. Servilium, Prisci filium, quo dic-
 20 tatore Fidenae captae fuerant. Nunciabant legati, Lavi-
 canos arma cepisse, et cum Aequorum exercitu depopu-
 latis agrum Tusculanum castra in Algido posuisse. Tum
 Lavicanis bellum indictum: factoque senatusconsulto, ut
 duo ex tribunis ad bellum proficiacerentur, unus res Ro-
 25 mae curaret, certamen subito inter tribunos exortum. se
 quisque belli ducem potiolem ferre, curam urbis, ut ingra-
 tam ignobilemque, aspernari. Quum parum decorum in-

ter collegas certamen mirabundi Patres conspicerent, Q. Servilius, 'Quando nec ordinis hujus ulla,' inquit, 'nec reipublicae est verecundia, patria majestas altercationem³⁰ istam dirimit. filius meus extra sortem urbi praeerit. Bellum utinam, qui appetunt, consideratius concordius-que, quam cupiunt, gerant.'

XLVI. Delectum haberi non ex toto passim populo placuit. decem tribus sorte ductas sunt; ex his scriptos juniores duo tribuni ad bellum duxere. Coepta inter eos in urbe certamina cupiditate eadem imperii multo impensius in castris accendi: nihil sentire idem, pro sententia⁵ pugnare: sua consilia velle, sua imperia sola rata esse: contemnere in vicem, et contemni. donec, castigantibus legatis, tandem ita comparatum est, ut alternis diebus summam imperii haberent. Quae quum allata Romam essent, dicitur Q. Servilius, aetate et usu doctus, precatus¹⁰ ab Diis immortalibus, ne discordia tribunorum damnosior reipublicae esset, quam ad Vejos fuisset: et, velut haud dubia clade imminente, instituisse filio, ut milites scriberet, et arma pararet. Nec falsus vates fuit. nam ductu L. Sergii, cujus dies imperii erat, loco iniquo sub hostium¹⁵ castris, quum, quia simulato metu receperat se hostis ad vallum, spes vana expugnandi castra eo traxisset, repentino impetu Aequorum per supinam vallem fusi sunt, multique in ruina majore quam fuga oppressi obruncatique: castraque, eo die aegre retenta, postero die, circumfusus²⁰ jam magna ex parte hostibus, per aversam portam fuga turpi deseruntur. duces legatique, et quod circa signa roboris de exercitu fuit, Tusculum petiere. Palati alii per agros passim multis itineribus, majoris, quam accepta erat, cladis nuncii Romam contenderunt. Minus trepi²⁵ dationis fuit, quod eventus timori hominum congruens fuerat; et quod subsidia, quae respicerent in re trepida, praeparata erant ab tribuno militum: jussuque ejusdem, per minores magistratus sedato in urbe tumultu, speculatores propere missi nunciavere, Tusculi duces exercitum³⁰ que esse; hostem castra loco non movisse. et, quod plurimum animorum fecit, dictator et senatusconsulto dictus Q. Servilius Priscus; vir, cujus providentiam in republica, quum multis aliis tempestatibus ante experta civitas erat, tum eventu ejus belli, quod uni certamen tribunorum³⁵ suspectum ante rem male gestam fuerat; magistro equitum creato, a quo ipse tribuno militum dictator erat dic-

tus, filio suo, ut tradidere quidam, (nam alii Ahalam Servilium magistrum equitum eo anno fuisse scribunt,) novo exercitu profectus ad bellum, accitis, qui Tusculi erant, duo millia passuum ab hoste locum castris cepit.

XLVII. Transierat ex re bene gesta superbia negligentiaque ad Aequos, quae in Romanis ducibus fuerat. itaque primo statim proelio quum dictator equitatu immisso ante signanos hostium turbasset, legionum inde signa inferri propere iussit, signiferumque ex suis unum cunctantem occidit. Tantis ardor ad dimicandum fuit, ut impetum Aequi non tulerint: victique acie quum fuga effusa petiissent castra, brevior tempore et certamine minor castrorum oppugnatio fuit, quam proelium fuerat. Captois direptisque castris, quum praedam dictator militi concessisset, secutique fugientem ex castris hostem equites renanciassent, omnes Lavicanos victos, magnam partem Aequorum Lavicos confugisse: postero die ad Lavicos ductus exercitus: oppidumque, corona circumdatum, scalis cap-
15tum ac direptum est. Dictator, exercitu victore Romam reducto, die octavo, quam creatus erat, magistratu se abdicavit; et opportune senatus, priusquam ab tribunis plebi agrariae seditiones, mentione illata de agro Lavicano dividendo, fierent, censuit frequens, coloniam Lavicos deducendam, coloni ab urbe mille et quingenti missi bina jugera acceperunt. Captis Lavicis, ac deinde tribunis militum consulari potestate, Agrippa Menenio Lanato, et L. Servilio Structo et P. Lucretio Tricipitino, iterum omnibus his, et Sp. Rutilio Crasso, et insequente anno A.
25Sempronio Atratino tertium, et duobus iterum M. Papiro Mugillano, et Sp. Nautio Rutilo, biennium tranquillae externae res, discordia domi ex agrariis legibus fuit.

XLVIII. Turbatores vulgi erant Spurii Maecilius quartum et Metilius tertium tribuni plebis, ambo absentes creati. et quum rogationem promulgassent, ut ager ex hostibus captus viritum divideretur, magnaeque partis nobilium eo plebiscito publicarentur fortunae; (nec enim ferme quicquam agri, ut in urbe alieno solo posita, non armis partum erat; nec, quod venisset assignatumve publice esset, praeterquam plebs habebat,) atrox plebi Patribusque propositum videbatur certamen: nec tribuni militum,
10nunc in senatu, nunc in conciliis privatis principum cogendis, viam consilii inveniebant; quum Ap. Claudius, nepos ejus, qui decemvir legibus scribendis fuerat, mini-

mus natus ex Patrum ^a concilio, dicitur dixisse, 'Vetus
^{se} ac familiare consilium domo afferre. proavum enim
^{suum} Ap. Claudium ostendisse Patribus viam unam¹⁸
 dissolvendae tribuniciae potestatis per collegarum inter-
 cessionem. Facile homines novos auctoritate principum
 de sententia deduci, si temporum interdum potius, quam
 majestatis, memor adhibeatur oratio. ¹ Pro fortuna illis
 animos esse. ubi videant, collegas principes agenda rei²⁰
 gratiam omnem ad plebem praeoccupasse, nec locum in
 ea relictum sibi; haud gravate acclinaturos se ad cau-
 sam senatus, per quam universo ordini cum ^b prioribus
 se Patrum concilient.' Approbantibus cunctis, et ante
 omnes Q. Servilio Prisco, quod non degenerasset ab stirpe²⁵
 Claudia, collaudante juvenem, negotium datur ut, quos
 quisque posset ex collegio tribunorum, ad intercessionem
 perlicerent. Misso senatu, prensantur ab principibus
 tribuni: suadendo, monendo, pollicendoque gratum id
 singulis privatim, gratum universo senatui fore, sex ad in-³⁰
 tercessionem comparavere. Posteroque die quum ex com-
 posito relatum ad senatum esset de seditione, quam Mae-
 cilius Metiliusque largitione pessimi exempli concirent;
 eae orationes a primoribus Patrum habitae sunt, ut pro se
 quisque jam ² nec consilium sibi suppeteret diceret, nec se³⁵
 ullam opem cernere aliam usquam, praeterquam in tribu-
 nicio auxilio. in ejus potestatis fidem circumventam rem-
 publicam, tanquam privatum inopem, confugere. Prae-
 clarum ipsis potestatique esse, non ad vexandum senatum
 discordiamque ordinum movendam plus in tribunatu⁴⁰
 virum esse, quam ad resistendum improbis collegis.
 Fremitus deinde universi senatus ortus; quum ex omnibus
 partibus curiae tribuni appellarentur: tum, silentio facto,
 ii, qui praeparati erant gratia principum, quam rogation-
 em a collegis promulgatam senatus censeat dissolvendae⁴⁵
 reipublicae esse, ei se intercessuros ostendunt. Gratiae
 intercessoribus ab senatu actae. Latores rogationis, con-
 cione advocata, proditores plebis commodorum ac servos

^a consilio.

^b primoribus.

1. *Pro fortuna illis animos esse.*] *Their opinions changed with their prospects of advancement.*

2. *Nec consilium sibi suppeteret.*] *No plan suggested itself to them.* The reciprocal pronoun *se* must be supplied after *suppeteret*, referring to *consilium*,

consularium appellantes, aliaque truci oratione in collegas
30invecti, actionem deposuere.

XLIX. Duo assidua bella insequens annus habuisset, quo P. Cornelius Cossus, C. Valerius Potitus, Q. Quinctius Cincinnatus, N. Fabius Vibulanus, tribuni militum consulari potestate fuerunt; ni Vejens bellum religio
5 principum distulisset, quorum agros Tiberis, super ripas effusus, maxime ruinis villarum vastavit. Simul Aequos triennio ante accepta clades prohibuit Bolanis, suae gentis populo, praesidium ferre. Excursiones inde in confinem agrum Lavicanum factae erant, novisque colonis
10bellum illatum. quam noxam quum se consensu omnium Aequorum defensuros sperassent, deserti ab suis, ne memorabili quidem bello, per obsidionem levemque unam pugnam et oppidum et fines amisere. Tentatum ab L. Sextio tribuni plebis, ut rogationem ferret, qua Bolas
15quoque, sicut Lavicos, coloni mitterentur, per intercessionem collegarum, qui nullum plebiscitum, nisi ex auctoritate senatus, passuros se perferri ostenderunt, discussum est. Boli insequente anno receptis, ^a Aequi, coloniaque eo deducta, novis viribus oppidum firmarunt, tribuni
20militum Romae consulari potestate Cn. Cornelio Cosso, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterum, M. Postumio Regillensi. Huic bellum adversus Aequos permissum est, pravae mentis homini; quam tamen victoria magis, quam bellum, ostendit. Nam, exercitu impigre
25scripto ductoque ad Bolas, quum levibus proeliis Aequorum animos fregisset, postremo in oppidum irrupit. deinde ab hostibus in cives certamen vertit: et, quum inter oppugnationem praedam militis fore edixisset, capto oppido, fidem mutavit. Eam, magis adducor, ut credam
30irae causam exercitui fuisse, quam quod in urbe nuper direpta coloniaque nova minus praedicatione tribuni praedae fuerit. Auxit eam iram, postquam, ab collegis arcessitus, propter seditiones tribunicias in urbem revertit, audita vox ejus in concione stolidi ac prope vecors; qua
35Sextio tribuno plebis, legem agrariam ferenti, simul, Bolas quoque ut mitterentur coloni, laturum se dicenti, dignos enim esse qui armis cepissent, eorum urbem agrumque Bolanum esse; Malum quidem militibus meis, inquit, 'nisi quieverint.' quod auditum non concionem

^a *Aequi coloniaque eo deducta.*

magis, quam mox patres, offendit. et tribunus plebis, vir⁴⁰
acer nec infacundus, nactus inter adversarios superbium
ingenium immodicamque linguam, quam irritando agitan-
doque in eas impelleret voces, quae invidiae, non ipsi tan-
tum, sed causae atque universo ordini, essent, neminem
ex collegio tribunorum militum saepius, quam Postumium,⁴⁵
in disceptationem trahebat. Tum vero secundum tam
saevum atque inhumanum dictum, ‘Auditis, inquit,’
‘Quirites, sicut servis malum minantem militibus? ta-
men haec bellua dignior vobis tanto honore videbitur,
‘quam qui vos, urbe agrisque donatos, in colonias mit-⁵⁰
tunt; qui sedem senectuti vestrae prospiciunt; qui pro
vestris commodis adversus tam crudeles superbosque
adversarios depugnant. Incipite deinde causam. quid ut a vobis
sperent? an honores, quos adversariis vestris potius,⁵⁵
‘quam populi Romani propugnatoribus, datis? Ingemuis-
tis modo, voce hujus audita. quid id refert? jam, si suf-
fragium detur, hunc, qui malum vobis minatur, iis, qui
‘agros sedesque ac fortunas stabilire volunt praeferetis.’

L. Prelata haec vox Postumii ad milites multo in castris
majorem indignationem movit. ‘Praedaene intercepto-
rem fraudatoremque etiam malum minari militibus?’
Itaque quum fremitus aperte esset, et quaestor P. Sestius
eadem violentia coerceri putaret seditionem posse, qua⁵
mota erat; misso ad vociferantem quendam militem lic-
tore quum inde clamor et jurgium oriretur, saxo ictus
turba excedit; insuper increpante, qui vulneraverat, ‘ha-
bere quaestorem, quod imperator esset militibus mina-
tus.’ Ad hunc tumultum accitus Postumius asperiora¹⁰
omnia fecit acerbis quaestionibus, crudelibus suppliciis.
postremo quum modum irae nullum faceret, ad vocifera-
tionem eorum, quos necari sub crate jusserat, concursu
facto, ipse ad interpellantes poenam vecors de tribunali
decurrit. Ibi quum submoventes passim lictores centu-¹⁵
rionesque vexarent turbam, eo indignatio erupit, ut tribu-
nus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod
tam atrox facinus postquam est Romam nunciatum, tribu-
nis militum de morte collegae per senatum quaestiones
decernentibus, tribuni plebis intercedebant. sed ea con-²⁰
tentio ex certamine alio pendebat; quod cura incesserat
Patres, ne metu quaestionum plebs iraque tribunos mili-
tum ex plebe crearet: tendebantque summa ope, ut con-

sules crearentur. Quum senatusconsultum fieri tribuni plebis non paterentur, iidem intercederent consularibus comitiis, res ad interregnum rediit. victoria deinde penes Patres fuit.

LI. Q. Fabio Vibulano interrege comitia habente, consules creati sunt A. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus. His consulibus principio anni senatusconsultum factum est, ut de quaestione Postumianae caedis tribuni primo quoque tempore ad plebem ferrent; plebesque praeficeret quaestioni, quem vellet. A plebe consensu populi consulibus negotium mandatur. qui, summa moderationis ac lenitate per paucorum supplicium, quos sibi met ipsos conscisse mortem satis creditum est, transacta re, Onequiverse tamen consequi, ut non aegerrime id plebs ferret. 'jacere tamdiu irritas' sanctiones, quae de suis com-
modis ferrentur: quum interim de sanguine et supplicio suo latam legem confestim exerceret, et tantam vim 'habere.' Aptissimum tempus erat, vindicatis seditionibus, delentimentum animis Bolani agri divisionem objici: quo facto minuisse desiderium agrariae legis, quae posseto per injuriam agro publico Patres pellebat. Tunc haec ipsa indignitas angebat animos, non in retinendis modo publicis agris, quos vi teneret, pertinacem nobilitatem esse: sed ne vacuum quidem agrum, nuper ex hostibus captum, plebi dividere; mox paucis, ut cetera, futurum praedae. Eodem anno adversus Volscos, populantes Hernicorum fines, legiones ductae a Furio consule, quum hostem ibi non invenissent, Ferentinum, quo magna multitudo Volscorum se contulerat, cepere. minus praedae, quam speraverant, fuit: quod Volsci, postquam spes tuendi exigua erat, sublatiis rebus, nocte oppidum reliquerunt. postero die prope desertum capitur. Hernicia ipse ager donq̃ datus.

LII. Annum modestia tribunorum quietum excepit tribuni plebis, L. Icilius, Q. Fabio Ambusto, C. Furio Pacilo consulibus. Is quum principio statim anni, velut pensum nominis familiaeque, seditiones agrariis legibus promulgandis ciceret; pestilentia coorta, minacior tamen quam perniciosior, cogitationes hominum a fore certaminibusque publicis ad domum curaque corporum ^a nutriendorum avertit. minusque eam damnosam fuisse, quam

^a actiones.

^b nutriendorum om.

seditio futura fuerit, credunt. Defuncta civitate plurimo-
 rum morbis perpauca funeribus, pestilentem annum inopia¹⁰
 frugum, neglecto cultu agrorum, (ut plerumque fit,) exce-
 pit, M. Papirio Atratio, C. Nautio Rutilo consulibus.
 Jam fames, quam pestilentia, tristior erat: ni, dimissis
 circa omnes populos legatis, qui Etruscum mare, quique
 Tiberim accolunt, ad frumentum mercandum, annonae¹⁵
 foret subventum. Superbe ab Samnitibus, qui Capuam
 habebant Cumasque, legati prohibiti commercii sunt: con-
 tra ea benigne ab Siculorum tyrannis adjuvi. maximos
 commeatus summo Etruriae studio Tiberis devexit. Soli-
 tudinem in civitate aegra experti consules sunt: quum,²⁰
 in legationes non plus singulis senatoribus * invenientes,
 coacti sunt bines equites adjicere. Praeterquam ab mor-
 bo annonaeque, nihil eo biennio intestini externive incom-
 modi fuit. at ubi has sollicitudines discessere, omnia, qui-
 bus turbari solita erat civitas, domi discordia, foris bellum²⁵
 exortum.

LIII. M. Aemilio, C. Valerio Potito consulibus, bellum
 Aequi parabant: Volacis, quanquam non publico consilio,
 capessentibus arma, voluntariis mercede secutis militiam.
 Ad quorum famam hostium (jam enim in Latinum Herni-
 cumque transcenderant agrum) delectum habentem Vale- 5
 rium consulem, M. Maenius tribunus plebis, legis agra-
 riae lator, quam impediret, auxilioque tribuni nemo
 invitus sacramento diceret; repente nunciatur, arcem
 Carventanam ab hostibus occupatam esse. Ea igno-
 minia accepta, quam apud Patres invidiae Maenio fu-¹⁰
 it, tum ceteris tribunis, jam ante praeparatis inter-
 cessoribus legis agrariae, praebuit justiore causam re-
 sistendi collegae. Itaque quum res diu ducta per alterca-
 tionem esset; consulibus Deos hominesque testantibus,
 'quicquid ab hostibus cladis ignominiaeque aut jam ac-¹⁵
 ceptum esset, aut immineret, culpam penes Maenium
 fore, qui delectum impediret;' Maenio contra vocife-
 rante, 'si iniusti domini possessione agri publici cedarent,
 'se moram delectui non facere;' decreto interposito, no-
 vem tribuni sustulerant certamen; pronuntiaveruntque²⁰
 ex collegii sententia, 'C. Valerio consuli se, damnum ali-
 amque coercionem, adversus intercessionem collegae,

* *invenia.*

‘delectus causa detrectantibus militiam ¹ inhibenti, aux-
 ‘ilio futuros esse.’ Hoc decreto consul armatus quum
 25 paucis, appellantis tribunum, collum torsisset, metu ce-
 teri sacramento dixere. Ductus exercitus ad Carventa-
 nam arcem. quanquam invisus infestusque consuli erat, im-
 pigre primo statim adventu, dejectis qui in praesidio erant;
 arcem recepit. praedatores, ex praesidio per negligentem
 30 am dilapsi, occasionem aperuere ad invadendum. Prae-
 dae ex assiduis populationibus, quod omnia in locum tu-
 tum congesta erant, fuit aliquantum. venditum sub has-
 ta consul in aerarium redigere quaestores jussit; tum praedi-
 cans participem praedae fore exercitum, quum militiam
 35 non abnuisset. Auctae inde plebis ac militum in consu-
 lem irae. itaque, quum ex senatusconsulto urbem ovans
 introiret, alternis inconditi versus militari licentia jactati:
 quibus consul increpitus, Maenii celebre nomen laudibus
 fuit, quum ad omnem mentionem tribuni favor circum-
 40 stantis populi plausuque et assensu cum vocibus mili-
 tum certaret. Plusque ea res, quam prope solennis mili-
 tum lascivia in consulem, curae Patribus iniecit. et tan-
 quam haud dubius inter tribunos militum honos Maenii,
 si peteret, consularibus comitiis est exclusus.

LIV. Creati consules sunt Cn. Cornelius Cossus, L.
 Furius Medullinus iterum. Non alias aegrius plebs tulit,
 tribunicia sibi comitia non commissa. eum dolorem quaes-
 toriis comitiis simul ostendit, et ulta est, tunc primum
 5 plebeiis quaestoribus creatis: ita ut, in quatuor creandis,
 uni patricio K. Fabio Ambusto relinqueretur locus; tres
 plebei, Q. Silius, P. Aelius, P. Pupius clarissimarum fa-
 miliarum juvenibus praerferrentur. Auctores fuisse tam
 liberi populo suffragii Icilius accipio, ex familia infestissi-
 10 ma Patribus tres in eum annum tribunos plebis creatos,
 multarum magnarumque rerum molem avidissimo adeo
 populo ostentantes: quum affirmassent, nihil se moturos,
 si ne quaestoriis quidem comitiis, quae sola promiscua
 plebi Patribusque reliquisset senatus, satis animi populo
 15 esset ad id, quod tamdiu vellent, et per leges liceret.
 Pro ingenti itaque victoria id fuit plebi: quaesturamque
 eam non honoris ipsius sine aestimabant; sed patefactus
 ad consulatum ac triumphos locus novis hominibus vide-
 batur. Patres contra, non pro communicatis, sed pro amis
 20 sis honoribus, fremere: negare, ‘Si ea ita sint, liberos tol-

1. *Inhibenti.*] Some read *ferenti*. We find *inhibes* sometimes used in the sense of *applying, using*.

lendos esse: qui pulsi majorum loco cernentesque alios
 in possessione dignitatis suae, Sali Flaminesque nusquam
 alio, quam ad sacrificandum pro populo, sine imperiis at
 potestatibus relinquuntur.' Irritatis utriusque partis
 animis, quum et spiritus plebes sumpsisset, et tres ad 25
 popularem causam celeberrimi nominis haberet duces;
 Patres omnia quaestoris comitiis, ubi utrumque plebi li-
 ceret, similia fore cernentes, tendere ad consulum comitia,
 quae nondum promiscua essent. Icili contra tribunos
 militum creandos dicere, et tandem aliquando impartien- 30
 dos plebi honores.

LV. Sed nulla erat consularis actio, quam impediendū
 id, quod petebant, exprimerent: quum mira opportuni-
 tate, Volscos et Aequos praedatum extra fines exisse in
 agrum Latinum Hernicumque, affertur. ad quod bellum
 ubi ex senatusconsulto consules delectum habere accipiunt; 5
 obstare tunc exire tribuni, sibi plebique eam fortunam
 oblatam memorantes. Tres erant, et omnes acerrimi
 viri, generosique jam, ut inter plebeios, duo, singuli sin-
 gulos, sibi consules asservandos assidua opera desumunt:
 unū concionibus data nunc detinenda, nunc concienda, 10
 plebs. Nec delectum consules, nec comitia, quae pete-
 bant, tribuni expediebant. inclinante deinde se fortuna ad
 causam plebis, nuntii veniunt, arcem Carventanam, di-
 lapsis ad praedam militibus, qui in praesidio erant, Aequos,
 interfectis paucis custodibus arcis, invasisse. alios recur- 15
 rentes in arcem, alios palantes in agris caesos. Ea ad-
 versa civitati res vires tribuniciae actioni adjecit. nequic-
 quam enim tentati, ut tūc denique desisterent impedi-
 do bello, postquam non cessare nec publicae tempestati,
 nec suae invidiae, pervincant, ut senatusconsultum fiat de 20
 tribunis militum creandis; certo tamen pacto, ne cuius
 ratio haberetur, qui eo anno tribunus plebis esset: neve
 quis resiceretur in annum tribunus plebis; haud dubie Icili-
 us denotante senatu, quos mercedem seditiosi tribunatus
 petere consulatum insimulabant. Tum delectas haberi, 25
 bellumque omnium ordinum consensu apparari coeptum.
 Consules ambo profecti sint ad arcem Carventanam, an
 alter ad comitia habenda substituerit, incertum diversi auc-
 tores faciunt: illa pro certo habenda, in quibus non dis-
 sentiunt, ab arce Carventana quum diu nequicquam op- 30
 pugnata esset, recessum: Verruginem in Volscis eodem
 exercitu receptam, populationesque et praedas et in Ae-
 quis et in Volscis agro ingentes factas.

LVI. Romae sicut plebis victoria fuit in eo, ut, quae
 mallent, comitia haberent: ita eventu comitiorum Patres
 vicere. namque tribuni militum consulari potestate contra
 spem omnium tres patricii creati sunt, C. Julius Iulus, P.
 5 Cornelius Cossus. C. Servilius Ahala. / Artem adhibitam
 ferunt a patriciis, (cujus eos Icilius tum quoque insimula-
 bant,) quod turbam indignorum candidatorum intermi-
 scendo dignis, taedio sordium in quibusdam insignium,
 populum a plebeiis avertissent. / Volscos deinde et Ae-
 10 quos, seu Carventana arx retenta in spem, seu Verrugine
 amissum praesidium ad iram compulisset, fama affertur
 summa vi ad bellum coortos: caput rerum Antiates esse:
 eorum legatos utriusque gentis populos circummisce, casti-
 gantes ignaviam, quod, abditi intra muros, populabundos
 15 in agris vagari Romanos priore anno, et opprimi Verru-
 ginis praesidium, passi essent. jam non exercitus modo
 armatus, sed colonias etiam, in suos fines mitti: nec ipsos
 modo Romanos sua divisa habere, sed Ferentinum etiam
 de se captum Hernicis donasse. Ad haec quum inflam-
 20 marentur animi, ut ad quosque ventum erat, numerus
 juniorum conscribatur. Ita omnium populorum juven-
 tus Antium contracta, ibi castris positus hostem opperie-
 bantur. Quae ubi tumultu majore etiam, quam res erat,
 nunciantur Romam, senatus extemplo (quod in rebus tre-
 25 pidis ultimum consilium erat) dictatorem dici jussit. quam
 rem aegre passos Julium Corneliumque ferunt; magno-
 que certamine animorum rem actam: quum primores
 Patrum, nequicquam conquesti, non esse in auctoritate se-
 natus tribunos militum, postremo etiam tribunos plebei
 30 appellarent, et consulibus quoque ab ea potestate vim su-
 per tali re inhibitam referrent: tribuni plebei, laeti dis-
 cordia Patrum, nihil esse in his auxilii dicerent, qui non
 civium, non denique hominum numero essent; si quando
 promiscui honores, communicata respublica esset, tum se
 35 animadversuros, ne qua, superbia magistratuum, irrita se-
 natus consulta essent; interim patricii, soluti legum ma-
 gistratuumque verecundia, per se quoque tribuniciam po-
 testatem agerent.

LVII. Haec contentio minime idoneo tempore, quum
 tantum belli in manibus esset, occupaverat cogitationes
 hominum: donec, ubi diu alternis Julius Corneliusque,

'quum ad id bellum ipsi satis idonei duces essent, non
 'esse aequum mandatum sibi a populo eripi honorem,' dis- 5
 seruere; tum Ahala Servilius tribunus militum, 'Tacuisse
 'se tamdiu,' ait, 'non quia incertus sententiae fuerit;
 '(quem enim bonum civem discernere sua a publicis con-
 'silia?) sed quia maluerit, collegas sua sponte cedere auc-
 'toritati senatus, quam tribuniciam potestatem adversus 10
 'se implorari paterentur. Tum quoque, si res sineret, li-
 'benter se daturum tempus iis fuisse ad receptum nimis
 'pertinacis sententiae. sed, quum belli necessitates non
 'expectent humana consilia, potiore sibi collegarum
 'gratia rempublicam fore: et, si maneat in sententia 15
 'senatus, dictatorem nocte proxima dicturum: 'ac, si quis
 'intercedat senatusconsulto, auctoritate se fore conten-
 'tum. Quo facto quum haud immeritam laudem gratiam-
 'que apud omnes tulisset, dictatore P. Cornelio dicto, ipse
 'ab eo magister equitum creatus exemplo fuit collegas 20
 'eumque intuentibus, quam gratia atque honos opportunio-
 'ra interdum non cupientibus essent. Bellum haud me-
 'morabile fuit. uno atque eo facili praelio caesi ad Anti-
 'um hostes. victor exercitus depopulatus Volscum agrum.
 'castellum ad lacum Fucinum vi expugnatum: atque in 25
 'eo tria millia hominum capta, ceteris Volscis intra moenia
 'compulsis, nec defendentibus agros. Dictator, bello ita
 'gesto, ut tantum non defuisse fortunae videretur, felicitate,
 'quam gloria, major in urbem rediit, magistratuque se
 'abdicaavit. Tribuni militum, mentione nulla comitiorum 30
 'consularium habita, (credo ob iram dictatoris creati,) tri-
 'bunorum militum comitia edixerunt. Tum vero gravior
 'cura patribus incessit; quippe quum prodi causam ab suis
 'cernerent. Itaque sicut priore anno per indignissimos
 'ex plebeiis candidatos, omnium, etiam dignorum, taedium 35
 'fecerant; sic tum, primoribus Patrum splendore gratia-
 'que ad petendum praeparatis, omnia loca obtinuerunt; ne
 'ui plebeio aditus esset. Quatuor creati sunt, omnes jam
 'uncti eo honore, L. Furius Medallinus, C. Valerius Potitus,

1. *Ac si — contentum.*] To understand this passage, we must
 remember the distinction between *senatus-consultum* and *aucto-
 ritas*. The former is a decree of the Senate, when the members
 were mostly present, when there was no informality in the vote,
 and no opposition from the tribunes; the latter signifies an ex-
 pression of the opinion or will of the Senate, when some circum-
 stance was wanting to make it a decree.

40N. Fabius Vibulanus, C. Servilius Ahala. hic refectus continuato honore, quum ob alias virtutes, tum ob recentem favorem unica moderatione partum.

LVIII. Eo anno, quia tempus induciarum cum Vejenti populo exierat, per legatos fecialesque res repeti coeptae. quibus venientibus ad finem legatio Vejentium obviam fuit. Petiere, ne prius, quam ipsi senatum Romanum
 5 adissent, Vejos iretur. ab senatu impetratum, quia discordia intestina laborarent Vejentes, ne res ab iis repeterentur. tantum abfuit, ut ex incommundo alieno sua occasio peteretur. Et in Volscis accepta clades, amisso Verrugine praesidio; ubi tantum in tempore fuit momenti, ut,
 10 quum precantibus opem militibus, qui ibi a Volscis obsidebantur, succurri, si maturatum esset, potuisset, ad id venerit exercitus subsidio missus, ut ab recenti caede palati ad praedandum hostes opprimerentur. Tarditatis causa in senatu magis fuit, quam in tribunis: qui, quia
 15 summa vi restare nunciabantur, parum cogitaverunt, nulla virtute superari humanarum virium modum. Fortissimi milites non tamen, nec post mortem, inulti fuere. Insequenti anno, P. et Cn. Corneliis Cossis, N. Fabio Ambusto, L. Valerio Potito, tribunis militum consulari potestate, Vejens bellum motum ob superbum responsum Vejentis senatus; qui legatis repetentibus res, ni facessero propere urbe finibusque, datuos, ¹ quod
 20 Lars Tolumnius dedisset, responderi iussit. id Patres aegre passi decrevere, ut tribuni militum de bello indicendo Vejentibus primo quoque die ad populum ferrent. Quod ubi primo promulgatum est, fremere juventus, 'Non-
 'dum debellatum cum Volscis esse: modo duo praesidia
 'occidione occisa, et cum periculo retineri. Nullum an-
 'num esse, quo non acie dimicetur: et, tanquam paenite-
 30 'at laboris, novum bellum cum finitimo populo et potentissimo parari, qui omnem Etruriam sit concitaturus.' Haec sua sponte agitata. insuper tribuni plebis accendunt: 'Maximum bellum Patribus cum plebe esse' dictitant: 'eam de industria vexandam militia, trucidandamque hos-
 35 'tibus objici: eam procul urbe haberi atque ablegari, ne 'domi per otium memor libertatis coloniarumque, aut agri 'publici, aut suffragii libere ferendi consilia agitet.' praesantesque veteranos, stipendia cujusque et vulnera ac ci-

trices numerabant: 'quid jam integri esse in corpore
'loci ad nova vulnera accipienda? quid super sanguinis, 40
'qui dari pro republica posset?' rogantes. Haec quum
in sermonibus concionibusque interdum agitantes avertis-
sent plebem ab suscipiendo bello, profertur tempus ferun-
dae ¹ legis: quam, si subjecta invidiae esset, antiquari
apparebat. 45

LIX. Interim tribunos militum in Volscum agrum du-
cere exercitum placuit. Cn. Cornelius unus Romae re-
lictus. Tres tribuni, postquam nullo loco castra Volsco-
rum esse, nec commissuros se praelio apparuit, tripartito
ad devastandos fines discessere. Valerius Antium patit, 5
Cornelius Ectras: quacunque incessere, late populati
sunt tecta agresque, ut distinerent Volscos: Fabius, quod
maxime petebatur, ad Anxur oppugnandum sine ulla popu-
latione accessit. Anxur fuit, quae nunc Tarracinae sunt;
urbs propa in paludes. ab ea parte Fabius oppugnationem 10
ostendit. Circummissae quatuor cohortes cum C. Servi-
lio Ahala quum imminenti urbi collem cepissent; ex lo-
co altiore, qua nullum erat praesidium, ingenti clamore ac
tumultu moenia invasere. ad quem tumultum obstupefac-
ti, qui adversus Fabium urbem infimam tuebantur, locum 15
dedere scalas admovendi, pleneque hostium cuncta erant,
et immitis diu caedes pariter fugientium ac resistentium
armatorum atque inermium fuit. cogeantur itaque victi,
quia cedentibus spei nihil erat, pugnam inire: quum pro-
nunciatum repente, ne quis praeter armatos violaretur, re- 20
liquam omnem multitudinem voluntariam exiit armis:
quorum ad duo millia et ^a quingenti vivi capiuntur. a cete-
ra praeda Fabius militem abstinuit, donec collegae veni-
rent: ab illis quoque exercitibus captum Anxur dictitans,
esse, qui ceteros Volscos a praesidio ejus loci avertissent. 25
Qui ubi venerunt, oppidum vetere fortuna opulentum tres
exercitus diripuerunt. eaque primum benignitas imperato-
rum plebem Patribus concilavit. Additum deinde omni-
um maxime tempestivo principum in multitudinem mu-
nere, ut ante mentionem ullam plebis tribunorumve decer-
neret senatus, ut stipendium miles de publico acciperet,
quum ante id tempus de suo quisque functus eo munere
esset.

^a quingentos.

1. *Legis.*] The proposed law, declaring war against the Volscians, is here referred to.

LX. Nihil acceptum unquam a plebe tanto gaudio traditur. Concursum itaque ad curiam esse, prensatasque exeuntium manus, et Patres vere appellatos; effectam esse satentibus, ut nemo pro tam munificia patria, donec
 5 quicquam virum superesset, corpori aut sanguini suo parceret. Quum commoditas juvaret, rem familiarem saltem acquiescere eo tempore, quo corpus addictum atque operatum reipublicae esset; tum, quod ultro sibi oblatum esset, non a tribunis plebis unquam agitatam, non suis sermonibus efflagitatum, id efficiebat multiplex gaudium cumulationemque gratiam rei. Tribuni plebis, communis ordinum laetitiae concordiaeque soli expertes, negare, 'Tam
 10 id laetum Patribus universis nec prosperum fore, quam ipsi crederent. consilium specie prima melius fuisse, quam usu appariturum. Unde enim eam pecuniam confici posse, nisi tributo populo indicto? ex alieno igitur aliis largitos. neque, id etiamsi ceteri ferant, passuros eos, qui
 15 lus jam emerita stipendia essent, meliore conditione alios militare, quam ipsi militassent; et eosdem in sua stipendia impensas fecisse, et in aliorum facere.' His vocibus moverunt partem plebis. postremo, indicto jam tributo, edixerunt etiam tribuni, auxilio se futuros, si quis in militare stipendium tributum non contulisset. Patres bene coeptam rem perseveranter tueri: conferre ipsi primi:
 25 et, quia nondum argentum signatum erat, aes grave plaustis quidam ad aerarium convehentes, speciosam etiam collationem faciebant. Quum senatus summa fide ex censu contulisset, primores plebis, nobilem amici, ex composito conferre incipiunt. quos quum et a Patribus collaudari,
 30 et a militari aetate tanquam bonos cives conspici vulgus hominum vidit, repente, spreto tribunicio auxilio, certamen conferendi est ortum. et, lege perlata de indicendo Vejentibus bello, exercitum magna ex parte voluntarium novi tribuni militum consulari potestate Vejos duxere.

LXI. Fuere autem tribuni T. Quinctius Capitolinus, Q. Quinctius Cincinnatus, C. Julius Iulus iterum, A. Manlius, L. Furius Medullinus tertium, M. Aemilius Mamercinus. Ab his primum circumsessi Veji sunt; sub
 5 cujus initium obsidionis quum Etruscorum concilium ad fanum Voltumnae frequenter habitum esset, parum constitit, bellone publico gentis universae tuendi Veientes essent. Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit, parte tribunorum exercitusque ad Volscum advocata bellum.

Tribunos militum consulari potestate is annus habuit C. 10
Valerium Potitum tertium, M. Sergium Fidenatem, P.
Cornelium Maluginensem, Cn. Cornelium Cossum, K.
Fabium Ambustum, Sp. Nautium Rutilum iterum. Cum
Volscis inter Ferentinum atque Ecetram signis collatis
dimicatum. Romanis secunda fortuna pugnae fuit. Ar- 15
tena inde, Volscorum oppidum, ab tribunis obsideri coep-
ta. inde inter eruptionem tentatam, compulso in urbem
hoste, occasio data est Romanis irrumpendi. praeterque
arcem cetera capta. in arcem munitam natura globus ar-
matorum concessit. Infra arcem caesi captique multi 20
mortales. arx deinde obsidebatur: nec aut vi capi pote-
rat, quia pro spatio loci satis praesidii habebat; aut spem
dabat deditionis, omni publico frumento, priusquam urbs
caperetur, in arcem convecto. taedioque recessum inde
foret, ni servus arcem Romanis prodidisset. ab eo milites 25
per locum arduum accepti cepere. a quibus quum custo-
des trucidarentur, cetera multitudo, repentino pavore op-
pressa, in deditionem venit. Diruta et arce et urbe Ar-
tena, reductae legiones ex Volscis omnisque vis Romana
Vejos conversa est. proditori, praeter libertatem, duarum 30
familiarum bona in praemium data. Servius Romanus
vocitatus. Sunt, qui Artenam Vejentium, non Volsco-
rum, fuisse credant. Praebet errorem, quod ejusdem nom-
inis urbs inter Caere atque Vejos fuit: sed eam reges Ro-
mani delevire, Caereturque, non Vejentium, fuerat 35
Altera haec nomine eodem in Volsco agro fuit, cujus ex-
cidium est dictum.

LIBER QUINTUS.

EPITOME.

II., &c. In obsidione Vejorum hibernacula militibus facta sunt. ea res, quum esset nova, indignationem tribunorum plebis movit, querentium non dari plebi nec per hiemem militiae requiem. VII. Equites tum primum equis suis merere coeperunt. XV. Quum inundatio ex lacu Albano facta esset, vates, qui eam rem interpretaretur, de hostibus captus est. XIX, XX, XXI. Furius Camillus dictator decem annos obsessos Vejos cepit: XXII. Simulacrum Junonis Romam transtulit: XXIII. Decimam partem praedae Delphos Apollini misit. XXVII. Idem tribunus militum, quum Faliscos obsiderat, proditos hostium filios parentibus remisit: statimque deditione facta, Faliscorum victoriam justitia consecutus est. XXXI. Quum alter ex censoribus C. Julius decessisset, in locum ejus M. Cornelius suffectus est. nec id postea factum est: quoniam eo lustro a Gallis Roma capta est. XXXII. Furius Camillus, quum ei dies a L. Appuleio tribuno plebis dicta esset, in exsilium abiit. XXXIII, &c. Quum Senones Galli Clusium obsiderent, et legati, a senatu missi ad componendam inter eos et Clusinos pacem, pugnantibus contra Gallos in acie Clusinarum stetissent; hoc factum eorum concitati Senones urbem infesto exercitu petierunt, XXXVIII, XXXIX, &c. fuscisque ad Alliam flumen Romanis, cepere urbem, praeter Capitolium, in quod se juvenus contulerat: XLI. Majores natu, cum insignibus honorum, quos quisque gesserat, in vestibulis aedium sedentes, occiderunt. XLVII. Et quum per aversum partem Capitolii jam in summum evasisent, prodii clangore anscrum, M. Manlii praecipue opera dejecti sunt. XLVIII. Coactis deinde propter famem Romanis descendere, ut mille pondo auri darent, et hoc pretio finem obsidionis emerent; XLIX. Furius Camillus, dictator absens creatus, inter pendendum aurum cum exercitu venit, et Gallos post sextum mensem urbe expulit, ceciditque. L. Aedes Ajo Locutio facta: quo loco ante urbem captam vox audita erat, 'adventare Gallos.' Dictum est, ad Vejos migrandum esse propter incensam et dirutam urbem. LI, &c. Quod consilium Camillo auctore discussum est. LV. Movit populum vocis quoque omen ex centurione audita, qui, quum in forum venisset, manipulariis suis dixerat, 'Sta miles; hic optime manebimus.'

I. PACE alibi parta, Romani Vejique in armis erant tanta ira odioque, ut victis finem adesse appareret. Comitia utriusque populi longe diversa ratione facta sunt. Romani auxere tribunorum militum consulari potestate numerum. octo, quot nunquam antea, creati, M. Aemilius Mamercinus iterum, L. Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Crassus, M. Quinctilius Varus, L. Julius Iulus, M. Postumius, M. Furius Camillus, M. Postumius Albinus. Vejentes contra taedio annuae ambitionis, quae interdum discordiarum causa erat, regem creavere. Offendit ea res populorum Etruriae animos, non majore odio regni, quam ipsius regis. gravis jam is antea genti fuerat opibus superbiaque, quia solennia ludorum, quos intermitteri nefas est, violenter diremisset: quum ob iram repulsae, quod suffragio duodecim populorum alius sacerdos ei preelatus esset, ¹ artifices, quorum magna pars ipsius servi erant, ex medio ludicro repente abduxit. Gens itaque, ante omnes alias eo magis dedita religionibus, quod excelleret arte colendi eas, auxilium Vejentibus negandum, donec sub rege essent, decrevit. cuius decreti suppressa fama est Veiis propter metum regis; qui, a quo tale quid dictum referretur, pro seditionis eum principe, non vani sermonis ² auctorem, habebat. Romanis etsi quietae res ex Etruria nunciabantur, tamen, quia omnibus conciliis eam rem agitari afferebatur, ita muniebant, ut ancipitia munimenta essent: alia in urbem et contra oppidanorum eruptiones versa: ³ aliis frons in Etruriam spectans auxiliis, si qua forte inde venirent, obstruebatur.

II. Quum spes major imperatoribus Romanis in obsidione, quam in oppugnatione, esset; hibernacula etiam, res nova militi Romano, aedificari coepta: consiliumque erat, hiemando continuare bellum. quod postquam tribunis plebis jamdiu nullam novandi res causam invenientibus, Romanam est allatum, in concionem prosiliunt, sollicitant plebis animos, 'Hoc illud esse' dictitantes, 'quod aera militibus sint constituta. nec se fefellisse, id donum inimicorum veneno illitum fore. Venisse libertatem plebis: remo-

¹ auctore.

1. *Artifices.*] *Artifices scenici; players or actors in the celebration.*

2. *Aliis—obstruebatur.*] *Aliis munimentis erat frons spectans in Etruriam, quae obstruebatur auxiliis, si, &c.*

10° tam in perpetuum et ablegatam ab urbe et ab republica ju-
 ventutem, jam ne hiemi quidem aut tempori anni cede-
 re, ac domos et res invisere suas. Quam putarent con-
 tinuatae militiae causam esse? nullam profecto aliam
 inventuros, quam ne quid per frequentiam juvenum eo-
 15° rum, in quibus vires omnes plebis essent, agi de commo-
 dis eorum posset. Vexari praeterea et subigi multo
 acrius, quam Vejentes, quippe illos hiemem sub tectis
 suis agere, egregiis muris situque naturali urbem a tu-
 tantes: militem Romanum in opere ac labore, nivibus
 20° pruinisque obrutum, sub pellibus durare, ne hiemis qui-
 dem spatio, quae omnium bellorum terra marique sit
 quies, arma deponentem. Hoc neque reges, neque an-
 te tribuniciam potestatem, creatam superbos illos con-
 sules, neque triste dictatoris imperium, neque importa-
 25° nos decemviros injunxisse servitutis, ut perennem mili-
 tiam facerent, quod tribuni militum in plebe Romana
 regnum exercerent. Quidnam illi consules dictato-
 resve facturi essent, qui proconsularem imaginem tam
 saevam ac tragem fecerent? Sed id accidere haud im-
 30° merito. non fuisse ne in octo quidem tribunis militum
 locum ulli plebeio. Antea trina loca cum contentione
 summa patricios explere solitos; nunc jam octojuges ad
 imperia obtinenda ire; et ne in turba quidem haerere
 plebeium quemquam: qui, si nihil aliud, admoneat col-
 35° legas; liberos, et cives eorum, non servos, militare,
 quos hieme saltem in domos ac tecta reduci oporteat:
 et aliquo tempore anni parentes liberosque ac conjuges
 invisere, et usurpare libertatem, et creare magistratus.
 Haec, taliaque vociferantes adversarium haud imparem
 40° nacti sunt Ap. Claudium, relictum a collegis ad tribuni-
 cias seditiones comprimendas; virum imbutum jam ab ju-
 venta certaminibus plebeiis: quem auctorem aliquot an-
 nis ante fuisse memoratum est, per collegiarum interces-
 sionem, tribuniciae potestatis dissolvendae.

III. Is tum jam, non promptus ingenio tantum, sed usu
 etiam exercitatus, talem orationem habuit: 'Si unquam
 dubitatum est, Quirites, utrum tribuni plebis vestra, an

^a tutante.

1. Quidnam—fecerint.] How would these men conduct as consuls
 or dictators, who had exhibited an example of proconsular power so
 cruel and severe.

'sua, causa seditionum semper auctores fuerint, id ego
 'hoc anno desisse dubitari certum habeo. et quum laetor, 5
 'tandem longi erroris vobis finem factum esse, tum, quod
 'secundis potissimum vestris rebus hic error est sublatus;
 'et vobis, et propter vos reipublicae gratulor. An est
 'quisquam, qui dubitet * nullis injuriis vestris, si quae
 'forte aliquando fuerunt, unquam aequae, quam munere 10
 'Patrum in plebem, quum aera militantibus constituta
 'sunt, tribunos plebis offensos ac concitados esse? quid
 'illos aliud aut tum timuisse creditis, aut hodie turbare
 'velle, nisi concordiam ordinum, quam dissolvendae maxi-
 'me tribuniciae potestatis rentur esse? Sic, hercule, tan- 15
 'quam artifices improbi, opus quaerunt: qui et semper
 'aegri aliquid esse in republica volunt, ut sit, ad cuius
 'curationem a vobis adhibeantur. Utrum enim defen-
 'ditis, an impugnatis plebem? utrum militantium ad-
 'versarii estis, an causam agitis? nisi forte hoc dicitis, 20
 'Quicquid Patres faciant displicet; sive illud pro plebe,
 'sive contra plebem est. Et, quemadmodum servis suis
 'vetant domini quicquam rei cum alienis hominibus esse,
 'pariterque in iis beneficio ac maleficio abstineri aequum
 'censent; sic vos interdicitis Patribus commercio plebis; 25
 'ne nos comitate ac munificentia nostra provocemus ple-
 'bem, nec plebs nobis dicto audiens atque obediens sit.
 'Quanto tandem, si quicquam in vobis, non dico civilis,
 'sed humani esset, favere vos magis, et, quantum in vo-
 'bis esset, indulgere potius commitati Patrum atque obse- 30
 'quo plebis oportuit? quae si perpetua concordia sit,
 'quis non spondere ausit, maximum hoc imperium inter
 'finitimos brevi futurum esse?

IV. 'Atque ego, quam hoc consilium collegarum meo-
 'rum, quo abducere infecta re a Vejis exercitum nolue-
 'runt, non utile solum, sed etiam necessarium fuerit, pos-
 'tea disseram: nunc de ipsa conditione dicere militanti-
 'um libet. Quam orationem, non apud vos solum, sed 5
 'etiam in castris, si habeatur, ipso exercitu disceptante,
 'aequam arbitror videri posse. in qua si mihi ipsi nihil,
 'quod dicerem, in mentem venire posset, adversariorum
 'certe orationibus contentus essem. Negabant nuper, dan-
 'da esse aera militibus, quia nunquam data essent. quonam 10
 'modo igitur nunc indignari possunt quibus aliquid novi

• adjectum commodi sit, eis laborem etiam novum proportion-
 • ne injungi? nusquam nec opera sine emolumento, nec
 • emolumentum ferme sine impensa opera est. labor voluptas-
 15' que, dissimillima natura, societate quadam inter se naturali
 • sunt juncta. Molestae antea ferebat miles, se suo sumptu
 • operam reipublicae praebere: gaudebat idem, partem an-
 • ni se agrum suum colere; quaerere, unde domi mili-
 • tiaque se ac suos tueri posset. Gaudet nunc, fruc-
 20' tui sibi rempublicam esse, et laetus stipendium ac-
 • cipit. aequo igitur animo patiatur, se ab domo, ab re-
 • familiari, cui gravis impensa non est, paulo diutius abes-
 • se. An, si ad calculos eum respublica vocet, non merito
 • dicat? *annua aeru habes, annum operam ede. An tu ae-*
 25' *quum censes, militia semestri solidum te stipendium acci-*
 • *pere?* Invitus in hac parte orationis, Quirites, moror:
 • sic enim agere debent, qui mercenario milite utuntur. at
 • nos tanquam cum civibus agere volumus: agique tan-
 • quam cum patria nobiscum aequum censemus. Aut non
 30' suscipi bellum oportuit; aut geri pro dignitate populi
 • Romani, et perfici quam primum oportet. Perficietur
 • autem, si urgemus obsessos: si non ante abscedimus,
 • quam spei nostrae finem captis Vejis imposuerimus. Si,
 • Hercules, nulla alia causa, ipsa indignitas perseveranti-
 35' am imponere debuit. Decem quondam annos urbs op-
 • pugnata est ob unam mulierem ab universa Graecia;
 • quam procul ab domo? quot terras, quot maria distans?
 • nos intra vicesimum lapidem, in conspectu prope urbis
 • nostrae, annuam oppugnationem perferre piget: scilicet,
 40' quia levis causa belli est, nec satis quidquam justi dolo-
 • ris est, quod nos ad perseverandum stimulet. Septies
 • rebellarunt, in pace nunquam a fida fuerunt: agros nos-
 • tros millies depopulati sunt: Fidenates deficere a nobis
 • coegerunt: colonos nostros ibi interfecerunt: auctores
 45' fuere contra jus gentium caedis impiae legatorum nostro-
 • rum: Etruriam omnem adversus nos concitare voluerunt,
 • hodieque id moliantur: res repetentes legatos nostros,
 • haud procul a fuit, quin violarent.

V. Cum his molliter et per dilationes bellum geri
 • oportet? si nos tam justum odium nihil movet, ne illa
 • quidem, oro vos, movent? Operibus ingentibus septa
 • urbs est, quibus intra muros coercetur hostis. agrum non

• fidi.

' coluit, et culta evastata sunt bello. Si reducimus exer- 5
 ' citum, quis est, qui dubitet, illos, non a cupiditate solum
 ' ulciscendi, sed etiam necessitate imposita ex alieno prae-
 ' dandi, quum sua amiserint, agrum nostrum invasuros ?
 ' non differimus igitur bellum isto consilio, sed intra fines
 ' nostras accipimus, Quid ? illud, quod proprie ad milites 10
 ' pertinet, quibus boni tribuni plebis quum stipendium ex-
 ' torquere voluerint, nunc consultum repente volunt, quale
 ' est ? Vallum fossamque, ingentis utramque rem operis,
 ' per tantum spatii duxerunt: castella primo pauca, pos-
 ' tea, exercitu aucto, creberrima fecerunt: munitiones 15
 ' non in urbem modo, sed in Etruriam etiam spectantes, si
 ' qua inde auxilia veniant, opposuere. Quid turres, quid
 ' vineas testudinesque et alium oppugnandarum urbium
 ' apparatus loquar ? quum tantum laboris exhaustum sit,
 ' et ad finem jam operis tandem perventum ; relinquenda 20
 ' ne haec censeatis, ut ad aestatem rursus novus de integro
 ' his instituendis exsudet labor ? Quanto est minus opera
 ' tueri facta, et instare, et perseverare, defungique cura ?
 ' Brevis enim profecto res est, si uno tenore peragitur, nec
 ' ipsi per intermissiones has intervallaque lentiores spem 25
 ' nostram facimus. loquor de opere, et de temporis jactu-
 ' ra. Quid ? periculi, quod differendo bello adimus, num
 ' oblivisci nos haec tam crebra Etruriae consilia de mitten-
 ' dis Vejos auxiliis patiuntur ? Ut nunc res se habet, irati
 ' sunt, oderunt, negant missuros : quantum in illis est, ca- 30
 ' pere Vejos licet. quis est, qui spondeat, eundem, si dif-
 ' fertur bellum, animum postea fore ? quum, si laxamen-
 ' tum dederis, major frequentiorque legatio itura sit : quum
 ' id, quod nunc offendit Etruscos, rex creatus Vejis, spatio
 ' interposito mutari possit, vel consensu civitatis, ut eo re- 35
 ' concilient Etruriae animos, vel ipsius voluntate regis,
 ' qui obstare regnum suum salutis civium nolit. Videte,
 ' quot res, quam inutiles, sequantur illam viam consilii :
 ' jactura operum tanto labore factorum, vastatio imminens
 ' finium nostrorum, Etruscum bellum pro Vejente conci- 40
 ' tatum. Haec sunt, tribuni, consilia vestra, non, hercule,
 ' dissimilia, ac si quis aegro, qui, curari se fortiter passus,
 ' ex templo convalescere possit, cibi gratia praesentis aut
 ' potionis longinquum et forsitan insanabilem morbum ef-
 ' ficiat. 45

VI. ' Si, mediusfidius, ad hoc bellum nihil pertineret,
 ' ad disciplinam certe militiae plurimum intererat, insu-

'escere militem nostrum, non solum *parata victoria frui;
 'sed, si res etiam lentior sit, pati taedium, et quamvis se-
 5 'rae spei exitum expectare; et, si non sit aestate perfec-
 'tum bellum, hiemem opperiri; nec, sicut aestivas aves,
 'statim autumnio tecta ac recessum circumspicere. Ob-
 'secro vos, venandi studium ac voluptas homines per ni-
 ves ac pruinas in montes silvasque rapit; belli necessi-
 10 'tatibus eam patientiam non adhibebimus, quam vel lusus
 'ac voluptas elicere solet? Adeone effeminata corpora
 'militum nostrorum esse putamus, adeo molles animos, ut
 'hiemem unam durare in castris, abesse ab domo non pos-
 'sint? ut, tanquam navale bellum, tempestatibus captan-
 15 'dis et observando tempore anni, gerant, non aestus, non
 'frigora pati possint? Erubescant profecto, si quis eis
 'haec objiciat; contendantque, et animis et corporibus
 'suis virilem patientiam inesse, et se juxta hieme atque
 'aestate bella gerere posse: nec se patriocinium molli-
 20 'tiaeque mandasse tribunis, et meminisse, hanc ipsam
 'potestatem non in umbra nec in tectis majores suos cre-
 'asse. Haec virtute militum vestrorum, haec Romano
 'nomine sunt digna, non Vejosi tantum, nec hoc bellum
 'intueri, quod instat; sed famam et ad alia bella et ad
 25 'ceteros populos in posterum quaerere. / An mediocre
 'discrimen opinionis secuturum ex hac re putatis? utrum
 'tandem finitimi populum Romanum eum esse putent, cu-
 'jus si qua urbs primum illum brevissimi temporis sustinu-
 'erit impetum, nihil deinde timeat? an hic sit terror homi-
 30 'nis nostri, ut exercitum Romanum non taedium longin-
 'quae oppugnationis, non vis hiemis ab urbe circumsessae
 'semel amovere possit, nec finem ullum alium belli, quam
 'victoriam, noverit; nec impetu potius bella, quam
 'perseverantia, geret? quae in omni quidem genere mili-
 35 'tiae, maxime tamen in obsidendis urbibus, necessaria est;
 'quarum plerasque, munitionibus ac naturali situ in ex-
 'pugnabiles, fame sitique tempus ipsum vincit atque ex-
 'pugnat; sicut Vejosi expugnabit; nisi auxilio hostibus
 'tribuni plebis fuerint, et Romae invenerint praesidia Ve-
 40 'jontes, quae nequicquam in Etruria quaerunt. An est
 'quicquam, quod Vejentibus optatum aequae contingere
 'possit, quam ut seditionibus primum urbs Romana, de-
 'inde velut ex contagione castra impleantur? At, hercu-
 'le, apud hostes tanta modestia est, ut non obsidionis tae-

parta.

(dio, non denique regni, quicquam apud eos novatum sit; 45
 non negata auxilia ab Etruscis irritaverint animos. mo-
 rietur enim extemplo, quicumque erit seditionis auctor.
 nec cuiquam dicere ea licebit, quae apud vos impune di-
 cuntur. Fustuarium meretur, qui signa relinquit, aut
 praesidio decedit. Auctores signa relinquendi, et de-50
 serendi castra, non uni aut alteri militi, sed universis
 exercitibus, palam in concione audiuntur. adeo quicquid
 tribunus plebi loquitur, etsi prodendae patriae dissol-
 vendaeque reipublicae est, assuestis aequi audire; et,
 dulcedine potestatis ejus capti, quaelibet sub ea scelera 55
 latere sinitis. Reliquum est, ut, quae hic vociferantur,
 eadem in castris et apud milites agant, et exercitus cor-
 rumpant, ducibusque parere non patiantur: quoniam ea
 demum Romae libertas est, non senatum, non magistra-
 tus, non leges, non mores majorum, non instituta patrum, 60
 non disciplinam vereri militiae.)

VII. Par jam etiam in concionibus erat Appius tribunus
 plebis; quum subito, unde minime quis crederet, accepta
 calamitas apud Vejos et superiorem Appium in causa, et
 concordiam ordinum majorem ardoremque ad obsidendos
 pertinacius Vejos fecit. Nam quum agger promotus ad 5
 urbem, vineaeque tantum non jam injunctae moenibus es-
 sent, dum opera interdiu fiunt intentius, quam nocte cus-
 todiantur, patrefacta repente porta, ingens multitudo, faci-
 bus maxime armata, ignes conjecit: horaeque momento si-
 mul aggerem ac vineas, tam longi temporis opus, incendi-10
 um hausit: multique ibi mortales nequicquam opem fe-
 rentes, ferro ignique absumpti sunt. Quod ubi Romam
 est nuntiatum, moestitiam omnibus, senatui curam metum-
 que injecit, ne tur: vero sustineri nec in urbe seditio, nec
 in castris posset, et tribuni plebis velut ab se victae rei-15
 publicae insultarent: quum repente, quibus census eques-
 ter erat, equi publici non erant assignati, consilio prius in-
 ter sese habito, senatum adeunt; factaque dicendi potes-
 tate, 'equis se suis stipendia facturos' promittunt. Qui-
 bus quum amplissimis verbis gratiae ab senatu actae es-20
 sent, famaue ea forum atque urbem pervasisset, subito ad
 curiam concursus fit plebis. * Pedestris ordinis se,' ai-
 unt, 'nunc esse, operamque reipublicae extraordinem pol-

* *Pedestris ordinis, aiunt, nunc esse, operam reipublicae
 extra ordinem polliceri.*

‘liceri, seu Vejos, seu quo alio ducere velint. si Vejos
 25 ducti sint,’ negant, ‘se inde prius, quam capta urbe
 ‘hostium, redituros esse.’ Tum vero jam superfluenti
 ‘se laetitiae vix temperatum est. non enim, sicut equites,
 dato magistratibus negotio, laudari jussi; neque aut in cu-
 30 riam vocati, quibus responsum daretur, aut limine cu-
 30 riae continebatur senatus: sed pro se quisque ex su-
 periore loco ad multitudinem, in comitio stantem, vo-
 ce manibusque significare publicam laetitiam. Bea-
 tam urbem Romanam, et invictam, et aeternam illa
 concordia dicere: laudare equites, laudare plebem, di-
 35 em ipsum laudibus ferre: victam esse fateri comita-
 tem benignitatemque senatus. Certatim Patribus ple-
 bique manare gaudio lacrimae; donec, revocatis in
 curiam Patribus, senatusconsultum factum est, ‘Ut
 ‘tribuni militares, concione advocata, peditibus equiti-
 40 busque gratias agerent: memorem pietatis eorum erga
 ‘patriam dicerent senatum fore. placere autem, omnibus
 ‘his voluntariam extra ordinem professis militiam aera
 ‘procedere.’ et equiti certus numerus aeris est assignatus.
 ‘Tum primum equis merere equites coeperunt. Volun-
 45 tarius duetus exercitus Vejos non amissa modo restituit
 opera, sed nova etiam instituit. ab urbe commeatus inten-
 tiore, quam antea, subvehi cura; ne quid tam bene merito
 exercitui ad usum deesset.

VIII. Insequens annus tribunos militum consulari po-
 testate habuit C. Servilium Aham tertium, Q. Servilium,
 L. Virginium, Q. Sulpicium, A. Manlium iterum, M. Ser-
 5 gium iterum. his tribunis, dum cura omnium in Vejens
 bellum intenta est, neglectum Anxuri praesidium vacati-
 onibus militum, et Volscos mercatores vulgo receptando,
 proditis repente portarum custodibus, oppressum est. mi-
 nus militum periit, quia praeter aegros lixarum in modum
 omnes per agros vicinasque urbes negotiabantur. Nec
 10 Vejis melius gesta res, quod tum caput omnium curarum
 publicarum erat. nam et duces Romani plus inter se ira-
 rum, quam adversus hostes animi, habuerunt: et auctum

1. *Tum primum—coeperunt.*] Florus in his epitome inserts *suus* before *equis*. This would imply, that the *equites* had before this received pay, when serving with the public horses; which was not the case. The author merely states in this sentence, that they *now* first received pay, without making a distinction, whether they served with their own horses, or with those of the public.

est bellum adventu repentino Capenatium atque Faliscorum. Hi duo Etruriae populi, quia proximi regione erant, devictis Vejis, bello quoque Romano se proximos fore credentes; Falisci propria etiam causa infesti, quod Fidenati bello se jam antea immiscuerant, per legatos ultro citroque missos jurejurando inter se obligati, cum exercitibus nec opinato ad Vejos accessere. Forte ea regione, qua M. Sergius tribunus militum praeerat, castra adorti sunt, in gentemque terrorem intulere; quia Etruriam omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani crediderant. eadem opinio Vejentes in urbe concitavit. Ita ancipiti proelio castra Romana oppugnabantur; concursantesque, quum huc atque illuc signa transferrent, nec Vejentem satis cohibere intra munitiones, nec suis munimentis arcere vim, ac tueri se ab exteriori poterant hoste. una spes erat, si ex majoribus castris subveniretur, ut diversae legiones, aliae adversus Capenatem ac Faliscum, aliae contra eruptionem oppidanorum pugnarent. Sed castris praeerat 30 Virginus, privatim Sergio invisus infestusque. is, quum pleraque castella oppugnata, superatas munitiones, utrinque invehi hostem nunciaretur, in armis milites tenuit: si opus foret auxilio, collegam dictitans ad se missurum. Hujus arrogantiam pertinacia alterius aequabat; qui, ne 35 quam opem ab inimico videretur petisse, vinci ab hoste, quam vincere per civem, maluit. Diu in medio caesi milites; postremo, desertis munitionibus, perpauci in majora castra, pars maxima atque ipse Sergius Romam pertenderunt. ubi quum omnem culpam in collegam inclinarret, acciri Virginium ex castris, interea praeesse legatos placuit. Acta deinde in senatu res est, certatumque inter collegas maledictis. pauci reipublicae, huic atque illi, ut quosque studium privatim aut gratia occupaverunt, adsunt.

IX. Primores Patrum, sive culpa sive infelicitate imperatorum tam ignominiosa clades accepta esset, censuere, 'Non exspectandum justum tempus comitiorum, sed ex templo novos tribunos militum creandos esse, qui Kalendis Octobribus magistratum occiperent.' In quam sententiam quum pedibus iretur, ceteri tribuni militum nihil contradicere. at enimvero Sergius Virginusque, propter quos poenitere magistratum ejus anni senatum apparebat, primo deprecari ignominiam, deinde intercedere senatusconsulto: negare, se ante Idus Decembres, solennem 10 ineundis magistratibus diem, honore abituros esse. Inter

haec tribuni plebis, quum in concordia hominum secundis-
 disque rebus civitatis inviti silentium tenuissent, feroces
 repente minari tribunis militum, nisi in auctoritate sena-
 tus essent, se in vincula eos duci jussuros esse. Tum C.
 Servilius Ahala tribunus militum: 'Quod ad vos attinet,
 'tribuni plebis, minasque vestras, nae ego libenter experi-
 'rer, quam non plus in his juris, quam in vobis
 'animi, esset. Sed nefas est tendere adversus auc-
 20'toritatem senatus. proinde et vos desinite inter nos
 'tra certamina locum injuriae quaerere: et collegae
 'aut facient, quod censet senatus, aut, si pertinaci-
 'us tendent, dictatorem extemplo dicam, qui eos abire
 'magistratu cogat.' Quum omnium assensu comprobata
 25oratio esset, gauderentque Patres, sine tribuniciae potesta-
 tis terculis inventam esse aliam vim majorem ad coer-
 cendos magistratus; victi consensu omnium comitia tri-
 bunorum militum habuere, qui Kalendis Octobribus ma-
 gistratum occiperent: seque ante eam diem magistratu
 30abdicaverunt.

X. L. Valerio Potito quartum, M. Furio Camillo ite-
 rum, M. Aemilio Mamercino tertium, Cn. Cornelio Cosso
 iterum, K. Fabio Ambusto, L. Julio Iulo, tribunis militum
 consulari potestate, multa domi militiaeque gesta. nam et
 5 bellum multiplex fuit eodem tempore, ad Vejos, et ad Ca-
 penam, et ad Falerios, et in Volscis, ut Anxur ab hostibus
 recuperaretur: et Romae simul delectu, simul tributo
 conferendo, laboratum est: et de tribunis plebei cooptan-
 dis contentio fuit: et haud parvum motum duo judicia
 10eorum, qui paulo ante consulari potestate fuerant, excive-
 re. Omnium primum tribunis militum fuit, delectum ha-
 beri; nec juniores modo conscripti, sed seniores etiam
 coacti nomina dare, ut urbis custodiam agerent. Quan-
 tum autem augebatur militum numerus, tanto majore
 15pecunia in stipendium opus erat: eaque tributo confere-
 batur, invitis conferentibus, qui domi remanebant, quia
 tuentibus urbem opera quoque militari laborandum, servi-
 endumque reipublicae erat. Haec per se gravia, indigno-
 riora ut viderentur, tribuni plebis seditiosis concionibus
 20faciebant; 'ideo aera militibus constituta esse' arguendo,
 'ut plebis partem militia, partem tributo conficerent.
 'Unum bellum annum jam tertium trahi, et consulto male

1. *His.*] *His* refers to *minas*. Some read *nobis* instead of *vobis*.

geri, ut diutius gerant. in quatuor deinde bella uno delectu exercitus scriptos, et pueros quoque ac senes extractos. Jam non aestatis nec hiemis discrimen esse, ne²⁵ ulla quies unquam miserae plebi sit: quae nunc etiam vectigalis ad ultimum facta sit; ut, quum confecta labore, vulneribus, postremo aetate corpora retulerint, incultaque omnia diutino dominorum desiderio domi inveni-
nerint, tributum ex affecta re familiari pendant; aeraque³⁰ militaria, velut foenore accepta, multiplicia reipublicae reddant. Inter delectum tributumque, et occupatos animos majorum rerum curis, comitiis tribunorum plebis numerus expleri nequit. Pugnatum inde, in loca vacua ut patricii cooptarentur, postquam obtineri non poterat,³⁵ tamen labefactandae legis Treboniae causa effectum est, ut cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius et M. Acutius, haud dubie patriciorum opibus.

XI. Fors ita tulit, ut eo anno tribunus plebis Cn. Trebonius esset, qui nomini ac familiae debitum praestare videretur Treboniae legis patrocinium. is, 'quod petissent Patres quidam, primo incepto repulsi, tamen tribunos militum expugnasse,' vociferans, 'legem Treboniam sublatam, et cooptatos tribunos plebis non suffragiis populi, sed imperio patriciorum; et eo revolvi rem, ut aut patricii, aut patriciorum asseclae habendi tribuni plebis sint: eripi sacratas leges, extorqueri tribuniciam potestatem: id fraude patriciorum, scelere ac proditione¹⁰ collegarum factum' arguere. Quum arderent invidia, non Patres modo, sed etiam tribuni plebis, cooptati pariter, et qui cooptaverant; tum ex collegio tres, P. Curatius, M. Metilius, et M. Minucius, trepidi rerum suarum, in Sergium Virginiumque, prioris anni tribunos militares,¹⁵ incurrunt: in eos ab se iram plebis invidiamque, die dicta, avertunt. 'Quibus delectus, quibus tributum, quibus diutina militia longinquitasque belli sit gravis, qui clade accepta ad Vejos doleant, qui amissis liberis, fratribus, propinquis, affinibus, lugubres domos habeant; iis publici²⁰ privati que doloris exsequendi jus potestatemque ex duobus noxiis capitibus datam ab se,' memorant. 'Omnium namque malorum in Sergio Virginioque causas esse: nec id accusatorem magis arguere, quam fateri re-

1. *Tamen.*] Used for *tandem*. Thus Virgil,
Libertas quas sera, tamen respexit inertem.

25° os : qui, noxii ambo, alter in alterum causam conferant,
 ' fugam Sergii Virginii, Sergius proditorem increpans
 ' Virginii. Quorum adeo incredibilem amentiam fuisse,
 ' ut multo verisimilius sit, compacto eam rem et commu-
 ' ni fraude patriciorum actam. Ab his et prius datam
 30° locum Vejentibus ad incendenda opera, belli trahendi
 ' causa ; et nunc proditum exercitum, tradita Faliscis Ro-
 ' mana castra. Omnia fieri, ut consenescat ad Vejos ju-
 ' ventus : nec de agris, nec de aliis commodis plebis fer-
 ' re ad populum tribuni, frequentiaque urbana celebrare
 35° actiones, et resistere conspirationi patriciorum possint.
 ' Praejudicium jam de reis et ab senatu, et ab populo Ro-
 ' mano, et ab ipsorum collegis factum esse. nam et sena-
 ' tusconsulto eos ab republica remotos esse, et recusantes
 ' abdicare se magistratu, dictatoris metu ab collegis coer-
 40° citos esse : et populum Romanum tribunos creasse, qui
 ' non idibus Decembribus die solenni, sed ex templo Ka-
 ' lendis Octobribus magistratum occiperent, quia stare
 ' diutius respublica, his manentibus in magistratu, non
 ' posset. Et tamen eos, tot judiciis confossos praedam-
 45° natosque, venire ad populi iudicium ; et existimare, de-
 ' functos se esse, satisque poenarum dedisse, quod duobus
 ' mensibus citius privati facti sint : neque intelligere, no-
 ' cendi sibi diutius tum potestatem ereptam esse, non po-
 ' enam irrogatam ; quippe et collegis abrogatum imperi-
 50° um, qui certe nihil deliquissent. Illos repeterent ani-
 ' mos Quirites, quos recenti clade accepta habuissent,
 ' quum fuga trepidum, plenum vulnere ac pavore inci-
 ' dentem portis exercitum viderint, non fortunam aut
 ' quemquam Deorum, sed hos duces accusantem. Pro
 55° certo se habere, neminem in concione stare, qui illo die
 ' non caput, domum, fortunasque L. Virginii ac M. Ser-
 ' gii sit exsecratus detestatusque. Minime convenire, qui-
 ' bus iratos quisque Deos precatus sit, in iis * sua potes-
 ' tate, quum liceat et oporteat, non uti. Nunquam De-
 60° os ipsos admoveere nocentibus manus. satis esse, si oc-
 ' casione ulciscendi laesos arment.'

XII. His orationibus incitata plebs denis millibus aeris
 gravis reos condemnat, nequicquam Sergio Martem com-
 munem belli fortunamque accusante, Virginio deprecante,
 te, ne infelicius domi, quam militiae, esset. In hos ver-

sa ira populi cooptationis tribunorum fraudisque contra 5 legem Treboniam factae, memoriam obscuram fecit. Victores tribuni, ut praesentem mercedem iudicii plebes haberet, legem agrariam promulgant, tributumque conferri prohibent: quum tot exercitibus stipendio opus esset, resque militiae ita prospere gererentur, ut nullo bello ve-10 niretur ad exitum spei, namque Vejis castra, quae amissa erant, recuperata castellis praesidiisque firmantur. Prae-erant tribuni militum M. Aemilius et K. Fabius. M. Euri-rio in Faliscis, et Cn. Cornelio in Capenate agro hostes nulli extra moenia inventi: praedae actae, incendiisque15 villarum ac frugum vastati fines: oppida nec oppugnata, nec obsessa sunt. At in Volscis, depopulato agro, Anxur nequicquam oppugnatum, loco alto situm; et, postquam vis irrita erat, vallo fossaque obsideri coeptum. Valerio Potito Volsci provincia evenerat. Hoc statu militarium20 rerum, seditio intestina majore mole coorta, quam bella tractabantur, et, quum tributum conferri per tribunos non posset, nec stipendium imperatoribus mitteretur, aeraque militaria flagitaret miles, haud procul erat, quin castra quoque urbanae seditionis contagione turbarentur. Inter25 has iras plebis in patres, quum tribuni plebis nunc illud tempus esse dicerent stabiliendae libertatis, et ab Sergiis Virginiisque ad plebsios viros fortes ac strenuos transfere-
rendi summi honoris; non tamen ultra processum est, quam ut unus ex plebe, usurpandi juris causa, P. Licin-30 ius Calvus tribunus militum consulari potestate crearetur: ceteri patricii creati P. Maenius, L. Titinius, P. Maelius, L. Furius Medullinus, L. Publilius Volscus. Ipsa plebes mirabatur, se tantam rem obtinuisse; non is modo, qui creatus erat, vir nullis ante honoribus usus, ve-35 tus tantum senator, et aetate jam gravis. Nec satis constat, cur primus ac potissimus ad novum delibandum honorem sit habitus. Alii Cn. Cornelii fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat, triplexque stipendium equitibus dederat, gratia extractum ad tantum honorem40 credunt. alii orationem ipsum tempestivam de concordia ordinum, Patribus plebique gratam, habuisse. Hac victoria comitiorum exsultantes tribuni plebis, quod maxime

1. Resque—spei.] *Their military affairs were so conducted that no war had been successfully terminated. Exitus spei is thus used by Livy in other passages. Lib. 9. Brevi ad spem exitus respondit.*

republicam impediēbat, de tributo remiserunt. collatum
45obedienter, missumque ad exercitum est.

XIII. Anxur in Volscis brevi receptum est, neglectis
die festo custodiis urbis. ¹ Insignis annus hieme gelida
ac nivosa fuit, adeo ut viae clausae, Tiberis innavigabilis
fuerit. annona ex ante convecta copia nihil mutavit. Et
5quia P. Licinius, ut ceperat haud tumultuose magistratum,
majore gaudio plebis, quam indignatione Patrum,
ita etiam gessit; dulcedo invasit proximis comitiis tribunorum
militum plebeios creandi. Unus M. Veturius ex
patriciis candidatis locum tenuit: plebeios alios tribunos
10militum consulari potestate omnes fere centuriae dixerunt,
M. Pomponium, C. Duilium, Voleronem Publium, Cn.
Genucium, L. Atilium. Tristem hiemem, sive ex intemperie
coeli, raptim mutatione in contrarium facta, sive alia
qua de causa, gravis pestilensque omnibus animalibus
15aestas excepit. cujus insanabili perniciē quando nec causa
nec finis inveniebatur, libri Sibyllini ex senatusconsulto
aditi sunt. Duumviri sacris faciundis, lectisternio tunc
primum in urbe Romana facto, per dies octo Apollinem,
Latonamque et Dianam, Herculem, Mercurium atque
20Neptunum tribus, quam amplissime tum apparari poterat,
stratis lectis placavere. Privatim quoque id sacrum celebratum
est. tota urbe patentibus januis, promiscuoque usu rerum
omnium in propatulo posito, notos ignotosque passim
advenas in hospitium ductos ferunt; et cum inimicis
25quoque benigne ac comiter sermones habitos, jurgiis
ac litibus temperatum; vinctis quoque deimpta in eos
dies vincula; religioni deinde fuisse, quibus eam opem
Dii tulissent, vinciri. Interim ad Vejos terror multiplex
fuit; tribus in unum bellis collatis. namque eodem,
30quo antea, modo circa munimenta, quam repente Capenates
Faliscique subsidio venissent, adversus tres exercitus
incipiti proelio pugnatum est. Ante omnia adjuvit
memoria damnationis Sergii ac Virginii. itaque
a majoribus castris, unde antea cessatum fuerat, brevi
35spatio circumductae copiae Capenates, in vallum Romanum
versos, ab tergo aggrediuntur. Inde pugna coepta et Faliscis
intulit terrorem, trepidantesque eruptio ex castris
opportune facta avertit. repulsos deinde

* e majoribus.

1. *Insignis—fuerit.*] This fact is worthy of notice.

insecuti victores ingentem ediderunt caedem. Nec ita multo post jam palantes, veluti forte oblati, populatores⁴⁰ Capenatis agri reliquias pugnae absumpsere: et Vejantium refugientes in urbem multi ante portas caesi, dum prae metu, ne simul Romanus irruinperet, objectis foribus extremos suorum excludere.

XIV. Haec eo anno acta. Et jam comitia tribunorum militum aderant, quorum prope major Patribus, quam belli, cura erat; quippe non communicatum modo cum plebe, sed prope amissum, cernentibus summum imperium. Itaque clarissimis viris ex composito praeparatis ad petendum, quos praetereundi verecundiam crederent fore, nihilominus ipsi, perinde ac si omnes candidati essent, cuncta experientes, non homines modo, sed Deos etiam, excipiebant; in religionem vertentes comitia biennio habita: priore anno intolerandam hiemem prodigiisque di-¹⁰ vinis similem coortam: proximo non prodigia, sed jam eventus, pestilentiam agris urbiue illatam haud dubia ira Deum: quos pestis ejus arcendae causa placandos esse, in libris fatalibus inventum sit. Comitibus, auspicio quae fierent, indignum Diis visum honores vulgari, discrimina-¹⁵ que gentium confundi. Praeterquam majestate petentium, religione etiam attoniti homines patricos omnes, partem magnam honoratissimum quemque, tribunos militum consulari potestate creavere, L. Valerium Potitum quintum, M. Valerium Maximum, M. Furium Camillum tertium,²⁰ L. Furium Medullinum tertium, Q. Servilium Fidenatem iterum, Q. Sulpicium Camerinum iterum. His tribunis ad Vejos nihil admodum memorabile actum est. tota vis in populationibus fuit. Duo summi imperatores, Potitus a Faleriis, Camillus a Capena, praedas ingentes egere,²⁵ nulla incolumi relicta re, cui ferro aut igni noceri posset.

XV. Prodigia interim multa nunciari; quorum pleraque, et quia singuli auctores erant, parum credita spretaque, et quia hostibus Etruscis, per quos ea procurarent, aruspices non erant. in unum omnium curae versae sunt, ⁵ quod lacus in Albano nemore sine ullis coelestibus aquis, causave qua alia, quae rem miraculo eximeret, in altitudinem insolitam crevit. Quidnam eo Dii portenderent prodigio, missi sciscitatum oratores ad Delphicum oracu-

1. *Ea procurarent.*] *Ea* refers to *prodigia*; *procurrarent* implies the understanding of the omens and of the method of expiating them. *Procuratio* is afterwards used in a similar sense.

lum: sed propior interpretis fatis oblatum senior quidam
 Vejens, qui, inter cavillantes in stationibus ac custodiis
 10 milites Romanos Etruscosque, vaticinantis in modum ce-
 cinxit, 'Priusquam ex lacu Albano aqua emissa foret,
 'nunquam potiturum Vejis Romanum.' Quod primo, velut
 temere jactum, sperni, agitari deinde sermonibus coeptum
 est; donec unus ex statione Romana percunctatus proxi-
 15 mum oppidanorum, (jam per longinquitatem belli com-
 mercio sermonum facto,) quisnam is esset, qui per amba-
 ges de lacu Albano jaceret? postquam audivit aruspitem
 esse, vir haud intacti religione animi, causatus de privati
 portenti procuratione, si operae illi esset, consulere velle,
 20 ad colloquium vatem elicit. Quumque progressi ambo a
 suis longius essent inermes, sine ullo metu; praevalens ju-
 venis Romanus senem infirmum, in conspectu omnium
 raptum, nequicquam tumultuantibus Etruscis, ad suos
 transtulit. qui quum perductus ad imperatorem, inde Ro-
 25 mam ad senatum missus esset, sciscitantibus, quidnam id
 esset, quod de lacu Albano docuisset, respondit: 'Pro-
 'fecto iratos Deos Vejenti populo illo fuisse die, quo sibi
 'eam mentem objecissent, ut excidium patriae fatale pro-
 'deret. itaque, quae tum cecinerit divino spiritu instinc-
 30 'tus, ea se nec, ut indicta sint, revocare posse; et tacen-
 'do forsitan, quae Dii immortales vulgari velint, haud mi-
 'nus, quam celanda effando, nefas contrahi. Sic igitur li-
 'bris fatalibus, sic disciplina Etrusca traditum esse, ut quan-
 'do aqua Albana abundasset, tum, si eam Romanus rite
 35 'emisisset, victoriam de Vejentibus dari. antequam id fiat,
 'Deos moenia Vejentium deserturos non esse.' Exse-
 quebatur inde, quae solennis derivatio esset. Sed aucto-
 rem levem, nec satis fidum super tanta re Patres rati, de-
 crevere, legatos sortesque oraculi Pythici expectandas.

XVI. Priusquam a Delphis oratores redirent, Alba-
 nive prodigii piacula invenirentur, novi tribuni militum
 consulari potestate, L. Julius Iulus, L. Furius Medullius
 quartum, L. Sergius Fidenas, A. Postumius Regil-
 5 lensis, P. Cornelius Maluginensis, A. Manlius, magistra-
 tum inierunt. Eo anno Tarquinienses novi hostes exorti.
 quia simul multis bellis, Volscorum ad Anxur, ubi prae-
 sidium obsidebatur, Aequorum ad Lavicos, qui Roman-
 am ibi coloniam oppugnabant, ad hoc Vejenti quoque et
 10 Falisco et Capenati bello occupatos videbant Romanos,
 nec intra muros quietiora negotia esse certaminibus Pa-

trum ac plebis ; inter haec locum injuriae rati esse, prae-
 datum in agrum Romanum cohortes expeditas mittunt.
 aut enim passuros inultam eam injuriam Romanos, ne no-
 vo bello se onerarent : aut exiguo, eoque parum valido, 15
 exercitu persecuturos. Romanis indignitas major quam
 cura, populationis Tarquiniensium fuit. eo nec magno
 conatu suscepta, nec in longum dilata res est. A. Postu-
 minus et L. Julius non justo defectu, (etenim ab tribunis
 plebis impediabantur,) sed prope voluntariorum, quos ad-20
 hortando incitaverant, coacta manu, per agrum Caeretem
 obliquis tramitibus egressi, redeuntēs a populationibus
 gravesque praeda Tarquinienses oppressere. multos mor-
 tales obtruncant, omnes exuunt impedimentis ; et, recep-
 tis agrorum suorum spoliis, Romam revertuntur. Biduum 25
 ad recognoscendas res datum dominis : tertio incognita
 (erant autem ea pleraque hostium ipsorum) sub hasta ve-
 niere : quodque inde redactum, militibus est divisum. Ce-
 tera bella, maximeque Vejens, incerti exitus erant. Jam-
 que Romani, desperata ope humana, fata et Deos specta-30
 bant, quum legati ab Delphis venerunt, sortem oraculi
 afferentes, congruentem responso captivi vatis. ‘Romane
 ‘aquam Albanam cave lacu contineri, cave in mare ma-
 ‘nare suo flumine sinas. emissam per agros rigabis, dissi-
 ‘patamque rivis exstingues. Tum tu insiste audax hos-35
 ‘tium muris ; memor, quam per tot annos obsides urbem,
 ‘ex ea tibi his, quae nunc panduntur, fatis victoriam da-
 ‘tam. Bello perfecto, donum amplum victor ad mea.
 ‘templa portato : sacraque patria, quorum omissa cura
 ‘est, instaurata, ut assolet, facito.’ 40

XVII. Ingens inde haberi captivus vates coeptus,
 eumque adhibere tribuni militum Cornelius Postumiusque
 ad prodigii Albani procurationem ac Deos rite placandos
 coepere. Inventumque tandem est, ubi neglectas cere-
 monias intermissumve solenne Dii arguerent ; nihil pro- 5
 fecto aliud esse, quam magistratus, vitio creatos, ¹ Lati-
 nas sacrumque in Albano monte non rite concepisse.
 Unam expiationem eorum esse, ut tribuni militum abdica-

1. *Latinas.*] A festival is here referred to, which was celebrat-
 ed on the Alban mount, in commemoration of the treaty made be-
 tween Tarquin the proud and several States of the Volsci and
 Hernici. The deputies of about forty-seven States usually at-
 tended.

rent se magistratu, auspicia de integro repeterentur, et
 10 interregnum iniretur. Ea ita facta sunt ex senatuscon-
 sulto. Interreges tres deinceps fuere, L. Valerius, Q.
 Servilius Fidenas, M. Furius Camillus. Nunquam desi-
 tum interim turbari, comitia interpellantibus tribunis ple-
 bis, donec convenisset prius, 'ut major pars tribunorum
 15 militum ex plebe crearetur.' Quae dum aguntur, con-
 cilia Etruriae ad fanum Voltumnae habita, postulantibus-
 que Capenatibus ac Faliscis, ut Vejos communi animo
 consilioque omnes Etruriae populi ex obsidione eriperent,
 responsum est: 'antea se id Vejentibus negasse, quia,
 20 unde consilium non petissent super tanta re, auxilium
 'petere non deberent. 'nunc jam pro se fortunam suam
 'illis negare; maxime in ea parte Etruriae: Gentem in-
 'visitatam, novos accolas Gallos esse, cum quibus nec pax
 'satis fida, nec bellum pro certo sit: sanguini tamen
 25 nominique et praesentibus periculis consanguineorum id
 'dari, ut, si qui juventutis suae a voluntate ad id bellum
 'eant, non impediant.' Eum magnum advenisse hostium
 numerum, fama Romae erat. eoque mitescere discordiae
 intestinae metu communi, ut fit, coeptae.

XVIII. Haud invitis Patribus P. Licinium Calvum
 praerogativa tribunum militum non petentem creant, mo-
 derationis expertae in priore magistratu virum, ceterum
 jam tum exactae aetatis: omnesque deinceps ex collegio
 5 ejusdem anni refici apparebat, L. Titinium, P. Maenium,
 P. Maelium, Cn. Genucium, L. Atilium: qui priusquam
 renunciarentur, jure vocatis tribubus permissu interregis
 P. Licinius Calvus ita verba fecit: 'Omen concordiae,
 'Quirites, rei maxime in hoc tempus utili, memoria nostri
 10 magistratus vos his comitiis petere in insequentem an-
 'num video. Si collegas eosdem reficitis, etiam usu me-
 'liores factos, me jam non eundem, sed umbram nomen-
 'que P. Licinii relictum videtis. vires corporis affectae,
 'sensus oculorum atque aurium hebetes, memoria labat,
 15 vigor animi obtusus. En vobis,' inquit, 'juvenem,
 filium tenens, 'effigiem atque imaginem ejus, quem vos

a voluntarii.

1. *Nunc—negare.*] *Now their situation obliged them to deny.*

2. *Praerogativa*] Some read *praerogativae*, agreeing with *tri-*
bui. A full account of the meaning of the term and also of *jure*
vocatis, may be found in *Ad. Rom. Ant.*

antea tribunum militum ex plebe primum fecistis. Hunc ego, institutum disciplina mea, vicarium, pro me reipublicae do dicoque. Vosque quaeso, Quirites, delatum mihi ultro honorem huic petenti, meisque pro eo adjectis precibus, mandetis.' Datum id petenti patri; filiusque ejus P. Licinius tribunus militum consulari potestate cum iis, quos supra scripsimus, declaratus. Titinius Genuciusque tribuni militum, profecti adversus Faliscos Capenatesque, dum bellum majore animo gerunt, quam consilio, praecipitavere in insidias. Genucius, morte honesta temeritatem luens, ante signa inter primos cecidit. Titinius, in editum tumultum ex multa trepidatione militibus collectis, aciem restituit; nec se tamen aequo loco hosti commisit. Plus ignominiae erat, quam cladis, acceptum; quae prope in cladem ingentem vertit; tantum inde terroris non Romae modo, quo multiplex fama pervenerat, sed in castris quoque fuit ad Vejos. Aegre ibi miles retentus a fuga est, quum pervasisset castra rumor, ducibus exercitusque caeso, victorem Capenatem ac Faliscum Etruriaequae omnem juventutem haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romae, jam castra ad Vejos oppugnari, jam partem hostium tendere ad urbem agmine infesto, crediderant: concursumque in muros est, et matronarum, quas ex domo conciverat publicus pavor, obsecrationes in templis factae: precibusque ab Diis petitum ut exitum ab urbis tectis templisque ac moenibus Romanis arcerent, Vejosque eum averterent terrorem, si sacra renovata rite, si procurata prodigia essent.

XIX. Jam ludi Latinaeque instauratae erant: jam ex lacu Albano aqua emissa in agros, Vejosque fata appetebant. Igitur, fatalis dux ad excidium illius urbis servandaeque patriae, M. Furius Camillus dictator dictus magistrum equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repente mutaverat imperator mutatus. alia spes, alius animus hominum, fortuna quoque alia urbis videri. Omnium primum in eos, qui a Vejis in illo pavore fugerant, more militari animadvertit, effecitque, ne hostis maxime timendus militi esset. deinde, indicto delectu in diem certam, ipse interim Vejos ad confirmandos militum animos intercurrit: inde Romam ab scribendum novum exercitum redit, nullo detrectante militiam. Peregrina etiam juvenus, Latini Hernicique, operam suam pollicentes ad id bellum, venere: quibus quum gratias in senatu egisset dictator,

satis jam omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos ex senatusconsulto vovit Vejis captis se facturum; aedemque Matutae matris refectionem dedicaturum, jam ante ab rege Ser. Tullio dedicatam. Profectus cum exercitu ab urbe
 20 exspectatione hominum majore quam spe, in agro primum Nepefino cum Faliscis et Capenatibus signa confert. Omnia ibi summa ratione consilioque acta fortuna etiam, ut fit, secuta est. non proelio tantum fudit hostes, sed castris quoque exiit, ingentique praeda est potitus; cujus pars
 25 maxima ad quaestorem redacta est: haud ita multum militi datum. Inde ad Vejos exercitus ductus, densioraque castella facta; et a procursionibus, quae multae tenere inter murum ac vallum fiebant, edicto ne quis injussu pugnaret, ad opus milites traducti. Operum fuit omnium
 30 longe maximum ac laboriosissimum, cuniculus in arcem hostium agi coeptus. quod ne intermitteretur opus, ne sub terra continuus labor eosdem conficeret, in partes sex munitorum numerum divisit: senae horae in orbem operi attributae sunt: nocte ac die nunquam ante omissum,
 35 quam in arcem viam facerent.

XX. Dictator, quum jam in manibus videret victoriam esse, urbem opulentissimam capi, tantumque praedae fore, quantum non omnibus in unum collatis ante bellis fuisset; ne quam inde aut militum iram ex malignitate praedae
 5 partitae, aut invidiam apud Patres ex prodiga largitione caperet, literas ad senatum misit: 'Deum immortalium benignitate, suis consiliis, patientia militum, Vejos jam fore in potestate populi Romani. quid de praeda faciendum censerent?' Duae senatum distinebant
 10 sententiae: de senis P. Licinii, quem primum dixisse a filio interrogatum ferunt, edici palam placere populo, ut, qui particeps esse praedae vellet, in castra Vejos iret: altera Ap. Claudii, qui, largitionem novam, prodigam, inaequalem, inconsultam arguens, si semel nefas ducerent, captam ex hostibus in aerario exhausto bellis pecuniam esse, auctor erat stipendii ex ea pecunia militi numerandi; ut eo minus tributum plebes conferret. Ejus
 15 enim doni societatem sensuras aequaliter omnium domos: non avidas in direptiones manus otiosorum urbanorum praerepturas fortium bellatorum praemia esse: quum ita ferme eveniat, ut segnior sit praedator, ut quisque laboris periculique praecipuam petere partem soleat.' Licinius contra 'suspectam et invisam semper eam

‘pecuniam fore,’ aiebat; ‘causasque criminum ad plebem, seditionum inde ac legum novarum, praebituram.25
 ‘Satiùs igitur esse, reconciliari eo dono plebis animos: exhaustis atque exinanitis tributo tot annorum succurri: et sentire praedae fructum ex eo bello, in quo prope consenuerint. gratius id fore laetiusque, quod quisque sua manu ex hoste captum domum retulerit, quam si multi-30
 ‘plex alterius arbitrio accipiat. Ipsum dictatorem fūgere invidiam ex eo criminaque. eo delegasse ad senatum. Senatum quoque debere rejectam rem ad se permittere plebi, ac pati habere, quod cuique fors belli derit.’ Haec tutior visa sententia est, quae popularem35
 senatum faceret. Edictum itaque est, ad praedam Vejentem, quibus videretur, in castra ad dictatorem proficiscerentur.

XXI. Ingens profecta multitudo replevit castra. Tum dictator, auspicato egressus, quum edixisset, ut arma milites caperent, ‘Tuo ductu, inquit, ‘Pythice Apollo, tuoque numine instinctus pergo ad delendam urbem Vejos: tibiue hinc decumam partem praedae voveo. Te simul, 5
 ‘Juno Regina, quae nunc Vejos colis, precor, ut nos victores in nostram, tuamque mox futuram, urbem sequare: ubi te dignum amplitudine tua templum accipiat.’ Haec precatus, superante multitudine, ab omnibus locis urbem aggreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis per-10
 iculi sensus esset. Vejentes, ignari se jam ab suis vatibus, jam ab externis oraculis proditos, jam in partem praedae suae vocatos Deos, alios, votis ex urbe sua evocatos, hostium templa novasque sedes spectare, seque ultimum illum diem agere; nihil minus timentes, quam sub-15
 rutis cuniculo moenibus arcem jam plenam hostium esse, in muros pro se quisque armati discurrunt, mirantes quidnam id esset, quod, quum tot per dies nemo se ab stationibus Romanis movisset, tum, velut repentino icti furore, improvidi currerent ad muros. Inseritur huic lo-20
 co fabula: immolante rege Vejentium, vocem aruspicias dicentis, ‘qui ejus hostiae exta prosecuisset, ei victoriam dari,’ exauditam in cuniculo, movisse Romanos milites, ut, adaperto cuniculo, exta raperent, et ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis, si, quae similia veri25
 sint, pro veris accipiantur, satis habeam. Haec, ad ostentationem scenae, gaudentis miraculis, aptiora, quam

ad fidem, neque affirmare, neque refellere est operae pretium. Cuniculus, delectis militibus eo tempore plenus, 30 in aede Junonis, quae in Vejentana arce erat, armatos repente edidit. et pars aversos in muris invadunt hostes: pars claustra portarum revellunt: pars, quum ex tectis saxa tegulaeque a mulieribus ac servitiis jacerentur, inferunt ignes. Clamor omnia variis terrentium ac paventi- 35 um vocibus, mixto mulierum ac puerorum ploratu, complet. Momento temporis dejectis ex muro undique armatis, patefactisque portis, quum alii agmine irruerent, alii desertos scanderent muros, urbs hostibus impletur, omnibus locis pugnatur. Deinde, multa jam edita caede, 40 senescit pugna: et dictator praecones edicere jubet, ut ab inermi abstineatur. is finis sanguinis fuit. Dedi inde inermes coepti: et ad praedam miles permissu dictatoris discurrit. quae quum ante oculos ejus aliquantum spe atque opinione major, majorisque pretii rerum ferretur, dicitur 45 manus ad coelum tollens precatus esse, 'ut, si cui deorum hominumque nimia sua fortuna populiue Romani videatur, ut eam invidiam, lenire, quam minimo suo privato incommodo, publicoque, populo Romano liceret.' Convertentem se inter hanc venerationem, traditur memoriae, prolapsus cecidisse: idque omen pertinuisse postea eventu rem conjectantibus visum ad damnationem ipsius Camilli, captae deinde urbis Romanae, quod post paucos accidit annos, cladem. Atque ille dies caede hostium ac direptione urbis opulentissimae est consumptus.

XXII. Postero die libera corpora dictator sub corona vendidit. ea sola pecunia in publicum redigitur, haud sine ira plebis. et quod retulere secum praedae, nec duci, qui ad senatum, malignitatis auctores quaerendo, rem arbitrii sui rejecisset; nec senatui, sed Laciniae familiae, ex qua filius ad senatum retulisset, pater tam popularis sententiae auctor fuisset, acceptum referebant. Quum jam humanae opes egestae a Vejis essent, amoliri tum Deum dona ipsosque Deos, sed colentium magis, quam rapienti- 10 um, modo, coepere; namque delecti ex omni exercitu juvenes, pure lautis corporibus, candida veste, quibus deportanda Romam regina Juno assignata erat, venerabundi templum iniere, primo religiose admoventes manus: quod

** lenire suo privato incommodo, quam minimo publico populi Romani liceret.*

id signum more Etrusco, nisi certae gentis sacerdos, attrectare non esset solitus. dein quum quidam, seu spir-¹⁴itu divino tactus, seu juvenali joco, 'Visne Romam ire Juno?' dixisset, annuisse ceteri Deam conclamaverunt: inde fabulae adjectum est, vocem quoque dicentis, 'Velle, auditam. motam certe sede sua parvi molimenti ad-²⁰miniculis, sequentis modo accepimus levem ac facilem translatu fuisse: integramque in Aventinum, aeternam sedem suam, quo vota Romani dictatoris vocaverant, perlatam, ubi templum ei postea idem, qui voverat, Camillus dedicavit. Hic Vejorum occasus fuit, urbis opulentissimae Etrusci nominis, magnitudinem suam vel ultima cla-²⁵de indicantis: quod decem aestates hiemesque continuas circumssessa, quum plus aliquanto cladium intulisset, quam accepisset, postremo, jam fato tum denique urgente, operibus tamen, non vi, expugnata est.

XXIII. Romam ut nunciatum est, Vejos captos, quam et prodigia procurata fuerant, et vatum responsa, et Pythicae sortes notae; et, quantum humanis adjuvari consiliis potuerat res, ducem M. Furium, maximum imperatorum omnium, legerant; tamen, quia tot annis varie ³ibi bellatum erat, multaeque clades acceptae, velut ex insperato immensum gaudium fuit: et, priusquam senatus decerneret, plena omnia templa Romanarum matrum, grates Diis agentium, erant. Senatus in quatrimum, quot dierum nullo ante bello, supplicationes decernit.¹⁹ Adventus quoque dictatoris, omnibus ordinibus obviam effusus, celebratior, quam ullius unquam antea fuit; triumphusque omnem consuetum honorandi diei illius modum aliquantum excessit. Maxime conspectus ipse est, curru equis albis juncto urbem invectus: parumque id¹⁵ non civile modo, sed humanum etiam, visum. Jovis Solisque equis aequiparari dictatorem, in religionem etiam trahebant: triumphusque ob eam unam maxime rem clarior, quam gravior, fuit. Tum Junoni reginae templum in Aventino locavit, dedicavitque Matutae matri. atque, his²⁰divinis humanisque rebus gestis, dictatura se abdicavit. Agi deinde de Apollinis dono coeptum. cui se decumam vovisse praedae partem quum diceret Camillus, pontifices solvendum religione populum censerent; haud facile inibat ratio jubendi referre praedam populum, ut ex ea²⁵pars debita in sacrum secerneretur. tandem eo, quod le-

vissimum videbatur, decursum est, ut, qui se donumque religione exsolvere vellet, quum sibimet ipse praedam aestimasset suam, decumae pretium partis in publicum de-
 50 ferret: ut ex eo donum aureum, dignum amplitudine templi ac numine Dei, ex dignitate populi Romani fieret. Ea quoque collatio plebis animos a Camillo alienavit. Inter haec pacificatum legati a Volscis et Aequis venerunt: impetrataque pax, magis ut fessa tam diutino bello
 35 acquiesceret civitas, quam quod digni peterent.

XXIV. Vejis captis, sex tribunos militum consulari potestate insequens annus habuit, duos P. Cornelios, Cossum et Scipionem, M. Valerium Maximum iterum, K. Fabium Ambustum tertium, L. Furium Medullinum quintum, Q. Servilium tertium. Cornelii Faliscum bellum,
 5 Valerio ac Servilio Capenas sorte evenit. ab iis non urbes vi aut operibus tentatae, sed ager est depopulatus, praedaque rerum agrestium actae. nulla felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum. Ea clades Capenatem populum
 10 subegit. pax petentibus data. In Faliscis bellum restabat. Romae interim multiplex seditio erat: cujus leniendae causa coloniam in Volscos, quo tria millia civium Romanorum scriberentur, deducendam censuerant: triumvirique ad id creati terna jugera et septunces viritum
 15 diviserant. Ea largitio sperni coepta; quia spei majoris avertendae solatium objectum censebant. Cur enim relegari plebem in Volscos, quum pulcherrima urbs Veji agerque Vejentanus in conspectu sit, uberior ampliorque Romano agro? Urbem quoque urbi Romae, vel situ, vel
 20 magnificentia publicorum privatorumque tectorum ac locorum, praeponebant. quia illa quoque actio movebatur, quae post captam utique Romam a Gallis celebratior fuit, transmigrandi Vejos. Ceterum, partim plebi, partim senatui destinabant habitandos Vejos; duasque urbes communis reipublicae incolae a populo Romano posse. Adversus quae quum optimates ita tenderent, ut 'morituros se
 'citius' dicerent 'in conspectu populi Romani, quam
 'quicquam earum rerum rogaretur. quippe nunc in una
 'urbe tantum dissensionum esse, quid in duabus fore?
 30 'Victimne ut quisquam victrici patriae praeferreret? sine
 'retque majorem fortunam captis esse Vejis, quam incolumbus fuerit? Postremo, se relinqui a civibus in patria posse: ut relinquunt patriam atque cives, nullam

‘ vim unquam subacturam ; et te Sicinium,’ (is enim ex tribunis plebis rogationis ejus lator erat,) ‘ conditorem³⁵’
 ‘ Vejos sequantur, relicto Deo Romulo, Dei filio, parente
 ‘ et auctore urbis Romae.’

XXV. Haec quum foedis certaminibus agerentur, (nam partem tribunorum plebis Patres in suam sententiam traxerant,) nulla res alia manibus temperare plebem coge-
 bat, quam quod, ubi rixae committendae causa clamor ortus
 esset, principes senatus, primi turbae offerentes se, peti, ⁵
 feriri, atque occidi jubebant. ab horum aetatibus dignita-
 tibusque et honoribus violandis dum abstinebatur, et ad re-
 liquos similes conatus verecundia irae obstabat ; Camillus
 identidem omnibus locis concionabatur : ‘ Haud mirum id
 ‘ quidem esse, furere civitatem, quae, damnata voti, omni-¹⁰
 ‘ um rerum ^a potiore curam, quam religione se exsol-
 ‘ vendi, habeat. Nihil de collatione dicere, stipis veri-
 ‘ us, quam decumae ; quando ea se quisque privatim ob-
 ‘ ligaverit, liberatus sit populus. Enimvero, illud se ta-
 ‘ cere, suam conscientiam non pati : quod ex ea tantum¹⁵
 ‘ praeda, quae rerum moventium sit, decuma designetur :
 ‘ urbis atque agri capti, quae et ipsa voto ^b contineatur,
 mentionem nullam fieri.’ Quum ea disceptatio, anceps
 senatui visa, delegata ad pontifices esset ; adhibito Ca-
 millo, visum collegio, quod ejus ante conceptum votum²⁰
 Vejentium fuisset, et post votum in potestatem populi
 Romani venisset, ejus partem decumam Apollini sacram
 esse. Ita in aestimationem urbs agerque venit : pecunia ex
 aerario prompta, et tribunis militum consularibus, ut au-
 rum ex ea coemerent, negotium datum. cujus quum co-²⁵
 pia non esset, matronae, coetibus ad eam rem consultan-
 dam habitis, et communi decreto pollicitae tribunis mili-
 tum aurum et omnia ornamenta sua, in acrarium detulerunt.
 Grata ea res, ut quae maxime senatui unquam,
 fuit : honoremque ob eam munificentiam ferunt matronis³⁰
 habitum, ut pilento ad sacra ludosque, carpentis festo
 profestoque uterentur. Pondere ab singulis auri accepto
 aestimatoque, ut pecuniae solverentur, crateram auream
 fieri placuit, quae donum Apollini Delphos portaretur.
 Simul ab religione animos remisertunt, integrant seditio-³⁵
 nem tribuni plebis : incitatur multitudo in omnes principes,

^a priorem.

^b contineantur.

ante alios in Camillum. Eum praedam Vejentanam publicando sacrandoque ad nihilum redegisse. absentes ferociter increpant : praesentium, quum se ultro iratis offerrent, verecundiam habent. Simul extrahi rem ex eo anno viderunt, tribunos plebis latores legis in annum eosdem reficiunt. et Patres hoc idem de intercessoribus legis an-nisi. ita tribuni plebis magna ex parte iidem refecti.

XXVI. Comitibus tribunorum militum Patres summa ope-
 5 vicerunt, ut M. Furius Camillus crearetur. propter bel-
 la simulabant parari ducem, sed * largitioni tribuniciae ad-
 versarius quaerebatur. Cum Camillo creati tribuni mili-
 10 tum consulari potestate, L. Furius Medullinus sextum, C.
 Aemilius, L. Valerius Publicola, Sp. Postumius, P. Cor-
 nelius iterum. Principio anni tribuni plebis nihil move-
 runt, donec M. Furius Camillus in Faliscos, cui id bel-
 lum mandatum erat, proficisceretur. differendo deinde
 15 elanguit res : et Camillo, quem adversarium maxime me-
 tuebant, gloria in Faliscis erevit. Nam, quum primo moe-
 nibus se hostes tenerent, tutissimum id rati, populatione
 agrorum atque incendiis villarum coegit eos egredi urbe ;
 sed timor longius progredi prohibuit. Mille fere passuum,
 15 ab oppido castra locant ; nulla re alia fidentes ea satis tuta
 esse, quam difficultate aditus, asperis confragosisque cir-
 ca, et partim arctis, partim arduis viis. Ceterum Camil-
 lus, captivum indicem ex agris secutus ducem, castris
 multa nocte motis, prima luce aliquanto superioribus lo-
 20 cis se ostendit. Trifariam Romani muniebant. alius ex-
 ercitus proelio intentus stabat. Ibi impedire opus cona-
 tos hostes fundit fugatque ; tantumque inde pavoris Fa-
 liscis injectum est, ut, effusa fuga castra sua, quae propi-
 ora erant, praelati, urbem peterent. Multi caesi vulnera-
 25 tique, priusquam paventes portis inciderent. castra cap-
 ta ; praeda ad quaestores redacta cum magna militum
 ira : sed, severitate imperii victi, eandem virtutem, et ode-
 rant, et mirabantur. Obsidio inde urbis, et munitiones, et
 interdum per occasionem impetus oppidanorum in Ro-
 30 manas stationes, proeliaque parva fieri ; et teri tempus,
 neutro inclinata spe ; quum frumentum copiaeque aliae ex
 ante convecto largius obsessis, quam obsidentibus, sup-
 peterent. Videbaturque aequae diuturnis futurus labor, ac

* *rogationi.*

Vejis fuisset; ni fortuna imperatori Romano simul et
 • cognitae rebus bellicis virtutis specimen et maturam vic-35
 toriam dedisset.

XXVII. Mos erat Faliscis, eodem magistro liberorum
 et comite uti; simulque plures pueri, quod hodie quoque
 in Graecia manet, unius curae demandabantur. princi-
 pum liberos, sicut fere fit, qui scientia videbatur praece-
 lere, erudiebat. Is quum in pace instituisset pueros an- 5
 te urbem lusus exercendique causa producere; nihil eo
 more per belli tempus intermisso, tum, modo brevioribus,
 modo longioribus spatiis, trahendo eos a porta, lusu ser-
 monibusque variatis, longius solito, ubi res dedit, progres-
 sus, inter stationes eos hostium castraque inde Romana 10
 in praetorium ad Camillum perduxit. ibi scelesto facinori
 scelestiorem sermonem addidit: 'Falerios se in manus
 Romanis tradidisse; quando eos pueros, quorum parentes
 'capita ibi rerum sint, in potestatem dediderit.' Quae
 ubi Camillus audivit, 'Non ad similem,' inquit, 'tui nec 15
 'populum, nec imperatorem, scelestus ipse cum scelesto
 'munere venisti. Nobis cum Faliscis, quae pacto fit hu-
 'mano, societas non est. quam ingeneravit natura, utris-
 'que est, eritque. Sunt et belli, sicut pacis, iura: jus-
 'teque ea, non minus quam fortiter, didicimus gerere. Ar-20
 'ma habemus, non adversus eam aetatem, cui etiam cap-
 'tis urbibus parcitur; sed adversus armatos, et ipsos,
 'qui, nec laesi, nec lacessiti a nobis, castra Romana ad
 'Vejos oppugnarunt. Eos tu, quantum in te fuit, novo
 'scelere vicisti: ego Romanis artibus, virtute, opere, ar-25
 'mis, sicut Vejosi, vincam.' Denudatum deinde eum,
 manibus post tergum illigatis, reducendum Falerios pue-
 ris tradidit: virgasque eis, quibus proditorem agerent in
 urbem verberantes, dedit. Ad quod spectaculum con-
 cursu populi primum facto, deinde a magistratibus de re 30
 nova vocato senatu, tanta mutatio animis est injecta, ut,
 qui modo, efferati odio iraque, Vejentium exitum pene,
 quam Capenatum pacem, mallent, apud eos pacem uni-
 versa posceret civitas. Fides Romana, justitia imperato-
 ris, in foro et curia celebrantur: consensuque omnium 35
 legati ad Camillum in castra, atque inde permissu Ca-
 milli Romam ad senatum, qui dederent Falerios, proficis-

cuntur. Introducti ad senatum ita locuti traduntur:
 'Patres conscripti, victoria, cui nec Deus, nec homo quis-
 40quam invidet, victi a vobis et imperatore vestro, dedi-
 'mus nos vobis; rati, quo nihil victori pulchrius est,
 'melius nos sub imperio vestro, quam legibus nostris, vic-
 'turos. Eventu hujus belli duo salutaria exempla prodita
 'humano generi sunt. Vos fidem in bello, quam praesen-
 45'tem victoriam, maluistis: nos, fide provocati, victoriam
 'ultro detulimus. Sub ditione vestra sumus. Mittite,
 'qui arma, qui obsides, qui urbem patentibus portis acci-
 'piant. Nec vos fidei nostrae, nec nos imperii vestri
 'poenitebit.' Camillo et ab hostibus et a civibus gratiae
 50actae. Faliscis in stipendium militum ejus anni, ut pop-
 ulus Romanus tributo vacaret, pecunia imperata. Pace
 data, exercitus Romam reductus.

XXVIII. Camillus meliore multo laude, quam quum
 triumphantem albi per urbem vexerant equi, insignis justitia
 fideque, hostibus victis, quum in urbem redisset, tacite
 ejus verecundiam non tulit senatus, quin sine mora voti
 5liberaretur: crateramque auream donum Apollini
 Delphos legati qui ferrent, L. Valerius, L. Sergius, A.
 Maullus, missi longa una nave, haud procul freto Siculo
 a piratis Liparensium excepti, devehuntur Liparas. Mos
 erat civitatis, velut publico latrocinio partam praedam di-
 10videre. forte eo anno in summo magistratu erat Timasi-
 theus quidam, Romanis vir similior, quam suis. qui, lega-
 torum nomen, donumque, et Deum, cui mitteretur, et do-
 ni causam veritus ipse, multitudinem quoque, quae sem-
 per ferme regenti est similis, religionis justae implevit:
 15adductosque in publicum hospitium legatos, cum praesi-
 dio etiam navium Delphos prosecutus, Romam inde sospi-
 tes restituit. Hospitium cum eo senatusconsulto est fac-
 tum, donaque publice data. Eodem anno in Aequis va-
 rie bellatum: adeo ut in incerto fuerit, et apud ipsos ex-
 20ercitus et Romae, vicissent, victine essent. Imperatores
 Romani fuere ex tribunis militum C. Aemilius, Sp. Pos-
 tumius. Primo rem communiter gesserunt: fusis inde
 acie hostibus, Aemilium praesidio Verruginem obtinere
 placuit, Postunium fines vastare. Ibi eum, in composito,
 25agmine negligentius ab re bene gesta euntem, adorti Ae-
 qui, terrore injecto, in proximos compulere tumulos: pa-
 vorque inde Verruginem etiam ad praesidium alterum est

perlatus. Postumius, suis in tutum receptis, quum concione advocata terrorem increparet ac fugam; fusos esse ab ignavissimo et fugacissimo hoste; conclamat universus³⁰ exercitus, merito se ea audire, et fateri admissum flagitium: sed eosdem correcturos esse, neque diuturnum id gaudium hostibus fore. Poscentes, ut confestim inde ad castra hostium duceret, (in conspectu erant posita in plano,) nihil poenae recusabant, ni ea ante noctem expugnassent. Col-³⁵ laudatos corpora curare, paratosque esse quarta vigilia jubet. et hostes, nocturnam fugam ex tumultu Romanorum, ut ab ea via, quae ferebat Verruginem, excluderent, fuisse obvii: proeliumque ante lucem, (sed luna pernox erat,) commissum est: et haud incertius diurno proelio fuit.⁴⁰ Sed clamor Verruginem perlatus, quum castra Romana crederent oppugnari, tantum injecit pavoris, ut, nequicquam retinente atque obsecrante Aemilio, Tusculum palati fugerent. Inde fama Romam perlata est, Postumium exercitumque occisum. Qui, ubi prima lux metum insi-⁴⁵ diarum effuse sequentibus sustulit; quum perequitasset aciem, promissa repetens, tantum injecit ardoris, ut non ultra sustinuerint impetum Aequi. caedes inde fugientium, qualis ubi ira magis, quam virtute, res geritur, ad perniciem hostium facta est; tristemque ab Tusculo nunci-⁵⁰ um, nequicquam exterrita civitate, literae a Postumio laureatae sequuntur: victoriam populi Romani esse; Aequorum exercitum deletum.

XXIX. Tribunorum plebis actiones quia nondum inveni- rant finem, et plebs continuare latoribus legis tribu- natum, et Patres reficere intercessores legis annisi sunt. sed plus suis comitiis plebs valuit. quem dolorem ul- ti Patres sunt, senatusconsulto facto, ut consules, invi-⁵ sus plebi magistratus, crearentur. Annum post quintum decimum creati consules L. Lucretius Flavius, Ser. Sulpi- cius Camerinus. Principio hujus anni, ferociter, quia nemo ex collegio intercessurus erat, coortis ad perferen- dam legem tribunis plebis, nec segnius ob id ipsum con-¹⁰ sulibus resistentibus, omnique civitate in unam eam curam conversa, Vitelliam coloniam Romanam in suo agro Aequi expugnant. colonorum pars maxima incolumis, quia nocte proditione oppidum captum liberam per aversa urbis fu- gam dederat, Romam perfugere. L. Lucretio consuli ea¹⁵ provincia evenit. is, cum exercitu profectus, acie hostes

vicit; victorque Romam ad majores aliquanto certamen rediit. Dies dicta erat tribunis plebis biennii superioris A. Virginio et Q. Pomponio: quos defendi Patrum consensu ad fidem senatus pertinebat. neque enim eos aut vitae ullo crimine alio aut gesti magistratus quisquam arguebat, praeterquam quod, gratificantes Patribus, rogationi tribuniciae intercessissent. Vicit tamen gratiam senatus plebis ira; et pessimo exemplo innoxii denis millibus gravis aeris condemnati sunt. id aegre passi Patres. Camillus palam sceleris plebem arguere: 'quae, jam in suos versa, non intelligeret, se pravo judicio de tribuniciam potestatem evertisse. Nam, quod illi sperarent, effrenatam licentiam ejus magistratus Patres laturos, falli eos. Si tribunicia vis tribunicio auxilio repelli nequeat, aliud telum Patres inventuros esse.' Consulesque increpabat, quod fide publica decipi tribunos eos tacitū tulissent, qui senatus auctoritatem secuti essent. Haec propalam concionabundus in dies magis augebat iras hominum.

XXX. Senatum vero incitare adversus legem haud desistebat: 'ne aliter descenderent in forum, quam dies ferendae legis venisset, quam ut qui meminissent, sibi pro aris focisque et Deum templis ac solo, in quo nati essent, dimicandum fore. Nam quod ad se privatim attineat, si suae gloriae sibi inter dimicationem patriae meminisse sit fas, sibi amplum quoque esse, urbem ab se captam frequentari, quotidie se frui monumento gloriae suae, et ante oculos habere urbem latam in triumpho suo, insistere omnes vestigiis laudum suarum. sed nefas ducere, desertam ac relictam ab Diis immortalibus incolī urbem; et in captivo solo habitare populum Romanum, et victricem patriam victam mutari.' His adhortationibus principis concitati Patres, senes juvenesque, quum ferretur lex, agmine facti in forum venerunt: dissipatique per tribus, suos quisque tribules prensantes, orare cum lacrimis coepere, 'Ne eam patriam, pro qua fortissime felicissimeque ipsi ac patres eorum dimicassent, desererent,' Capitolium, aedem Vestae, cetera circa templa Deorum ostendentes. 'Ne exsulem, extorrem populum Romanum ab solo patrio ac diis penatibus in hostium urbem agerent; eoque rem adducerent, ut melius fuerit, non capi

‘Vejos, ne Roma desereretur.’ Quia non vi agebant, sed precibus, et inter preces multa Deorum mentio erat, religiosum parti maxime fuit, et legem ¹ una plures tribus²⁵ antiquarunt, quam jusserunt. Adeoque ea victoria laeta Patribus fuit, ut postero die, referentibus consulibus, senatusconsultum fieret, ut agri Vejentani septena jugera plebi dividerentur; nec patribus familiae tantum, sed ut omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur; vel³⁰ lentque in eam spem liberos tollere.

XXXI. Eo munere delenita plebe, nihil certatum est, quo minus consularia comitia haberentur. creati consules L. Valerius Potitus, M. Manlius, cui Capitolino postea etiam fuit cognomen. Hi consules magnos ludos fecere, quos M. Furius dictator voverat Vejenti bello. Eodem 5 anno aedes Junonis Reginae, ab eodem dictatore eodemque bello vota, dedicatur: celebratamque dedicationem ingenti matronarum studio tradunt. Bellum haud memorabile in Algidio cum Aequis gestum est, fuis hostibus prius pene, quam manus consererent. Valerio, quod per¹⁰ severantior caedendis in fuga fuit, triumphus; Manlio, ut ovans ingrederetur urbem, decretum est. Eodem anno novum bellum cum Volsiniensibus exortum: quo propter famem pestilentiamque in agro Romano, ex siccitate caloribusque nimis ortam, exercitus duci nequivit. ob¹⁵ quae Volsinienses, Salpinatibus adjunctis superbia elati, ultro agros Romanos incursavere. Bellum inde duobus populis indictum. C. Julius censor decessit: in ejus locum M. Cornelius suffectus. quae res postea religioni fuit; quia eo lustro Roma est capta. Nec deinde unquam in²⁰ demortui locum censor sufficitur. consulibusque morbo implicitis placuit, per interregnum renovari auspicia. Itaque, quum ex senatusconsulto consules magistratu se abdicassent, interrex creatur M. Furius Camillus: qui P. Cornelium Scipionem, is deinde L. Valerium Potitum in²⁵ terregem prodidit. ab eo creati sex tribuni militum consulari potestate; ut, etiamsi cui eorum incommoda valetudo fuisset, copia magistratum reipublicae esset.

XXXII. Kalendis Quinctilibus magistratum occipere L. Lucretius, Ser. Sulpicius, M. Aemilius, L. Furius Medullinus septimum, Agrippa Furius, C. Aemilius iterum,

1. *Una plures.* More by one: una agrees with tribu understood.

Ex his L. Lucretio et C. Aemilio Volsiniensis provincia
 5 evenit: Salpinates Agrippae Furio et Ser. Sulpicio. Prius
 cum Volsiniensibus pugnatum est: bellum numero hosti-
 um ingens, certamine haud sane asperum fuit. Fusa con-
 cursu primo acies in fugam: millia octo armatorum ab
 equitibus interclusa, positis armis, in deditionem vene-
 10 runt. Ejus belli fama effecit, ne se pugnae committe-
 rent Salpinates. moenibus armati se tutabantur. Romani
 praedas passim et ex Salpinati agro, et ex Volsiniensi,
 nullo eam vim arcente, egerunt: donec Volsiniensibus
 fessis bello ea conditione, ut res populo Romano redde-
 15 rent, stipendiumque ejus anni exercitui praestarent, in
 viginti annos induciae datae. Eodem anno M. Caedicius
 de plebe nunciavit tribunis, se in Nova via, ubi nunc sa-
 cellum est, supra aedem Vestae, vocem noctis silentio au-
 disse clariorem humana, quae magistratibus dici juberet,
 20 'Gallos adventare.' Id, ut fit, propter auctoris humilita-
 tem spreum, et quod longinqua, eoque ignotior, gens
 erat. Neque Deorum modo monita, ingruente fato, spre-
 ta; sed humanam quoque opem, quae una erat, M. Furi-
 um ab urbe amovere, qui, die dicta ab L. Apuleio tribuno
 25 plebis propter praedam Vejentanam, filio quoque adole-
 scente per idem tempus orbatus, quum, accitis domum
 tribulibus clientibusque, (magna pars plebis erat,) per-
 cunctatus animos eorum, responsum tulisset, 'se colla-
 'tuos, quanti damnatus esset, absolvere eum non posse,'
 30 in exilium abiit: precatus ab Diis immortalibus, 'si in-
 'noxio sibi ea injuria fieret, primo quoque tempore desi-
 'derium sui civitati ingratae facerent.' absens quindecim
 millibus gravis aeris damnatur.

XXXIII. Expulso cive, quo manente, si quicquam hu-
 manorum certi est, capi Roma non potuerat; adventante
 fatali urbi clade, legati ab Clusinis veniunt, auxilium ad-
 versus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama dul-
 3 cedine frugum maximeque vini, nova tum voluptate, cap-
 tam, Alpes transisse, agrosque ab Etruscis ante cultos
 possedisse: et invexisse in Galliam vinum illicitae
 gentis causa Aruntem Clusinum, ira corruptae uxoris ab
 Lucumone, cui tutor is fuerat ipse, praepotente juvene,
 10 et a quo expeti poenae, nisi externa vis quaesita esset,

• et clientibus quae.

requirere hunc transeuntibus Alpes ducem, auctoremque Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim, Clusium Gallos ab Arunte, seu quo alio Clusino, adduc-¹⁵ tos: sed eos, qui oppugnaverint Clusium, non fuisse, qui primi Alpes transierint, satis constat. ducentis quippe annis ante, quam Clusium oppugnarent, urbemque Romanam caperent, in Italiam Galli transcenderant: nec cum his primum Etruscorum, sed multo ante cum iis, qui in-²⁰ ter Apenninum Alpesque incolebant, saepe exercitus Gallici pugnare. Tuscorum ante Romanum imperium late terra marique opes patuere. mari supero inferoque, quibus Italia insulae modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento, quod alterum Tuscum communi²⁵ vocabulo gentis, alterum Hadriaticum mare, ab Hadria Tuscorum colonia, vocare Italicae gentes. Graeci eadem Tyrrhenum atque Hadriaticum vocant. Ii in utrumque mare vergentes incoluere urbibus duodenis terras, prius cis Apenninum ad inferum mare, postea trans³⁰ Apenninum, totidem, quot capita originis erant, coloniis missis: quae trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circumcolunt maris, usque ad Alpes tenuere. Alpibus quoque ea gentibus haud dubie origo est, maxime Raetis; quos loca ipsa efferarunt, ne³⁵ quid ex antiquo, praeter sonum linguae, nec eum incorruptum, retinerent.

XXXIV. De transitu in Italiam Gallorum haec accipimus. Prius Tarquinio Romae regnante, Celtarum, quae pars Galliae tertia est, penes Bituriges summa imperii fuit. ii regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute fortunaque quum sua, tum publica, praepollens, ⁵ quod imperio ejus Gallia adeo frugum hominumque fertilis fuit, ut abundans multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu ipse jam, exonerare praegravante turba regnum cupiens, Bellovesum ac Sigovesum, sororis filios, impigros juvenes, missurum se esse, in quas Dii dedissent¹⁰ auguriis sedes, ostendit. Quantum ipsi vellent numerum hominum, excirent, ne qua gens arcere advenientes posset. Tum Sigoveso sortibus dati Hercinii saltus: Belloveso haud paulo laetiores in Italiam viam Dii dabant. Is, quod ejus ex populis abundabat, Bituriges,¹⁵ Arvernos, Senones, Aeduos, Ambarros, Carnutes, Auler-

1. *Quod ejus ex populis.*] Some read *quod ea gens*, referring to the whole Italian race: some *quod eis ex populis*; and others *quod septem ex populis*.

cos, excivit. Profectus ingentibus peditum equitumque copiis, in Tricastinos venit. Alpes inde oppositae erant: quas inexcuperabiles visas haud equidem miror, nulla dum
 20 via, (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet,) superatas. Ibi quum velut septos montium altitudo teneret Gallos, circumspectarentque, quam per juncta coelo iuga in alium orbem terrarum transirent, religio etiam tenuit, quod allatum est, advenas
 25 quaerentes agrum ab Salyum gente oppugnari. Massilienses erant hi, navibus a Phocaea profecti. Id Galli fortunae suae omen rati adjuvere, ut, quem primum in terram egressi occupaverant, locum patentibus silvis communirent: * ipsi per Taurinos saltusque invios Alpes transcen-
 30 derunt: fuscisque acie Tuscis haud procul Ticino flumine, quum, in quo consederant, agrum Insubrium appellari audissent, cognomine Insubribus pago Aeduorum: ibi, ¹ omen sequentes loci, condidere urbem: Mediolanum appellaverunt.

XXXV. Alia subinde manus Cenomanorum, Elitiove duce vestigia priorum secuta, eodem saltu, favente Belloveso, quum transcendisset Alpes, ubi nunc Brixia ac Verona urbes sunt, (locos tenere Libui,) considunt. post hos
 5 Salluvii, prope antiquam gentem Laevos Ligures, incolentes circa Ticinum amnem. Penino deinde Boii Lingonemque transgressi, quum jam inter Padum atque Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus trajecto, non Etruscos modo, sed etiam Umbros, agro pellunt ultra Apenninum
 10 tamen sese tenere. Tum Senones, recentissimi advenarum, ab Utente flumine usque ad Aesim fines habuere. Hanc gentem Clusium, Romamque inde, venisse comperio. id parum certum est, solamne, an ab omnibus Cisalpinorum Gallorum populis adjutam. Clusini, novo bello
 15 exterriti, quum multitudinem, quum formas hominum invisitas cernerent et genus armorum, audirentque, saepe ab iis, cis Padum utraque, legiones Etruscorum fusas, quanquam adversus Romanos nullum eis jus societatis amicitiaeve erat, nisi quod Vejentes consanguineos adver-
 20 sus populum Romanum non defendissent, legatos Romam,

* ipsi Taurino saltu invias Alpes transcenderunt.

1. Omen sequentes loci.] The Aedui were one of the cantons that emigrated from Gaul; and finding a town called Insubrium, which was the name of a village they had left in their native country, omen sequentes loci, thinking this circumstance an omen in favor of the place, they built there a city.

qui auxilium ab senatu peterent, misere. De auxilio nihil impetratum. legati tres M. Fabii Ambusti filii missi, qui senatus populiue Romani nomine agerent cum Gallis, ne, a quibus nullam injuriam acceperant, socios populi Romani atque amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoque, si res cogat, tuendos esse. sed melius visum, bellum ipsum amoveri, si posset; et Gallos, novam gentem, pace potius cognosci, quam armis.

XXXVI. Mitis legatio, ni praeferoces legatos, Gallisque magis quam Romanis similes, habuisset. quibus, postquam mandata ediderunt in concilio Gallorum, datur responsum: 'Et si novum nomen audiant Romanorum, tamen credere viros fortes esse, quorum auxilium a Clusinis in re tre- 5 pida sit imploratum. et, quoniam legatione adversus se maluerint, quam armis, tueri socios, ne se quidem pacem, quam illi afferant, aspernari, si Gallis, egentibus agro, quem latius possideant, quam colant, Clusini, partem finium concedant: aliter pacem impetrari non posse. 10 Et responsum coram Romanis accipere velle: et, si negetur ager, coram iisdem Romanis dimicatuuros, ut nunciare domum possint, quantum Galli virtute ceteros mortales praestarent. Quodnam id jus esset, agrum a possessoribus petere, aut minari arma?' Romanis quae- 15 rentibus, 'et, quid in Etruria rei Gallis esset?' quum illi, 'se in armis jus ferre,' et, 'omnia fortium virorum esse,' ferociter dicerent, accensis utrinque animis ad arma discurritur, et proelium conseritur. Ibi, jam urgentibus Romanam urbem fatis, legati contra jus gentium arma capi- 20 unt. nec id clam esse potuit, quum ante signa Etruscorum tres nobilissimi fortissimique Romanae juventutis pugnarent. tantum eminebat peregrina virtus. Quin etiam Q. Fabius, evectus extra aciem equo, ducem Gallorum, ferociter in ipsa signa Etruscorum incursantem, per latus 25 transfixum hasta, occidit: spoliaque ejus legentem Galli agnovere, perque totam aciem, Romanum legatum esse, signum datum est. Omissa inde in Clusinos ira, recepti canunt, minantes Romanis. Erant, qui ex templo Romanam eundem censerent. vicere seniores, ut legati prius 30 mitterentur questum injurias postulatamque, ut pro jure gentium violato Fabii dederentur. Legati Gallorum quum ea, sicut erant mandata, exposuissent, senatui nec factum placebat Fabiorum, et jus postulare barbari videbantur. sed, ne id, quod placebat, decernerent in tantae nobilita- 35 tis viris, ambitio obstabat. Itaque, ne penes ipsos culpa

esset cladis forte Gallico bello acceptae, cognitionem de-
 postulatis Gallorum ad populum rejiciunt. ubi tanto plus
 gratia atque opes valere, ut, quorum de poena agebatur,
 40 tribuni militum consulari potestate in insequentem annum
 crearentur. Quo facto, haud secus quam dignum erat,
 infensi Galli, bellum propalam minantes, ad suos redeunt.
 Tribuni militum cum tribus Fabiis creati Q. Sulpicius
 Longus, Q. Servilius quartum, Ser. Cornelius Malugi-
 45 nensis.

XXXVII. Quum tanta moles mali instaret, (adeo oc-
 caecat animos fortuna, ubi vim suam ingruentem refringi
 non vult,) civitas, quae adversus Fidenatem ac Vejentem
 hostem aliosque finitimos populos, ultima experiens auxi-
 5 lia, dictatorem multis tempestatibus dixisset; ea tunc, in-
 visitato atque inaudito hoste ab oceano terrarumque ulti-
 mis oris bellum ciente, nihil extraordinarii imperii aut
 auxilii quaesivit. Tribuni, quorum temeritate bellum
 contractum erat, summae rerum praeerant: delectumque
 10 nihilo accuratiorem, quam ad media bella haberi solitus
 erat, (extenuantes etiam famam belli,) habebant. Interim
 Galli, postquam acceperere, ultro honorem habitum violato-
 ribus juris humani, elusamque legationem suam esse, fla-
 grantes ira, cujus impotens est gens, confestim signis con-
 15 vulsis, citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum prae-
 tereuntium raptim tumultum quum exterritae urbes ad arma
 concurrerent, fugaque agrestium fieret, Romam se ire,
 magno clamore significabant; quacunque ibant, equis vi-
 risque longe ac late fuso agmine immensum obtinentes
 20 loci. Sed, antecedente fama nunciisque Clusinorum, deinceps
 inde aliorum populorum, plurimum terroris Ro-
 mam celeritas hostium tulit. quippe quibus, velut tumultu-
 uario exercitu raptim ducto, aegre ad undecimum lapi-
 dem occursum est, qua flumen Allia, Crustuminiis monti-
 25 bus praealto defluens alveo, haud multum infra viam Ti-
 berino amni miscetur. Jam omnia contra circaque hosti-
 um plena erant, et ¹ nata in vanos tumultus gens, truci
 cantu clamoribusque variis, horrendo cuncta compleve-
 rant sono.

XXXVIII. Ibi tribuni militum, non loco castris ante
 capto, non praemunito vallo, quo receptus esset, non De-
 orum saltem, si non hominum, memores, nec auspicato,
 nec litato, instruunt aciem deductam in cornua, ne cir-

1. *Nata in vanos tumultus gens.*] *A nation prone to vain tumults.*
Natus with the preposition *in* is frequently used in the sense of
proneness or *fitness*.

cum veniri multitudine hostium possent. nec tamen aequari 5
frontes poterant, quum extenuando infirmam et vix co-
haerentem mediam aciem haberent. Paulum erat ab dextra
editi loci, quem subsidiariis repleti placuit; eaque res,
ut initium pavoris ac fugae, sic una salus fugientibus fuit.
Nam Brennus, regulus Gallorum, in paucitate hostium 10
artem maxime timens, ratus ad id captum superiorem lo-
cum, ut, ubi Galli cum acie legionum recta fronte con-
cucurrissent, subsidia in aversos transversosque impetum
darent, ad subsidiarios signa convertit: si eos loco depu-
lisset, haud dubius, facilem in aequo campi tantum supe- 15
ranti multitudini victoriam fore. adeo non fortuna modo,
sed ratio etiam, cum barbaris stabat. In altera acie nihil
simile Romanis, non apud duces, non apud milites, erat.
pavor fugaeque occupaverat animos, et tanta hominum
oblivio, ut multo major pars Vejos, in hostium urbem, 20
quum Tiberis arceret, quam recto itinere Romam ad con-
juges ac liberos fugerent. Parumper subsidiarios tutatus
est locus. in reliqua acie simul est clamor, proximis ab
latere, ultimis ab tergo, auditus, ignotum hostem prius
pene quam viderent, non modo non tentato certamine, 25
sed ne clamore quidem reddito, integri intactique fuge-
runt. Nec ulla caedes pugnantium fuit. Terga caesa
suomet ipsorum certamine in turba impredientium fugam.
Circa ripam Tiberis, quo armis abjectis totum sinistrum
cornu^b defugit, magna strages facta est: multosque, im- 30
peritos nandi aut invalidos, graves loriceis aliisque teg-
minibus hausere gurgites. maxima tamen pars incolumis
Vejos perfugit; unde non modo praesidii quicquam, sed
ne nuncius quidem cladis, Romam est missus. Ab dextro
cornu, quod procul a flumine et magis sub monte steterat, 35
Romam omnes petiere, et, ne clausis quidem portis urbis,
in arcem confugerunt.

XXXIX. Gallos quoque velut obstupefactos miraculum
victoriae tam repentinae tenuit. et ipsi pavore defixi pri-
mum steterunt, velut ignari, quid accidisset. deinde in-
sidias vereri; postremo caesorum spolia legere, armorum-
que cumulos, ut mos eis est, coacervare. Tum denum, 5
postquam nihil usquam hostile cernebatur, viam ingressi,
haud multo ante solis occasum ad urbem Romam perve-
niunt. ubi quum praegressi equites, non portas clausas,
non stationem pro portis excubare, non armatos esse in

^a omnium.^b diffugit.

10 muris, retulissent; aliud priori simile miraculum eos sustinuit; noctemque veriti et ignotae situm urbis, inter Romanam atque Anienem consedere, exploratoribus missis circa moenia aliasque portas, quatenam hostibus in perdita re consilia essent. Romani, quum pars major ex acie Veios
 5 potisset, nemo superesse quemquam praeter eos, qui Romam refugerant, crederet, complorati omnes, pariter vivi mortuique, totam prope urbem lamentis impleverunt. Privatos deinde luctus stupefecit publicus pavor, postquam hostes adesse nunciatum est. mox ululatus cantus-
 20 que dissonos, vagantibus circa moenia turmatim barbaris, audiebant. Omne inde tempus suspensos ita tenuit animos usque ad lucem alteram, ut identidem jam in urbem futurus videretur impetus primo adventu, quo accesserant ad urbem. mansuros enim ad Alliam fuisse, nisi hoc
 25 consilii foret. Deinde sub occasum solis, quia haud multum diei supererat, ante noctem rati se invasuros; tum in noctem dilatum consilium esse, quo plus pavoris inferrent. Postremo lux appropinquans exanimare: timorique perpetuo ipsum malum continens fuit, quum sig-
 30 na infesta portis sunt illata. Nequaquam tamen ea nocte, neque insequenti die similis ^a illi, quae ad Alliam tam pavide fugerat, civitas fuit. Nam quum defendi urbem posse, tam parva relictæ manu, spes nulla esset, placuit, cum conjugibus ac liberis juventutem militarem senatus-
 35 que robur in arcem Capitoliumque ^b concedere: armisque et frumento collatis, ex loco inde munito Deos hominesque et Romanum nomen defendere. Flaminem sacerdotemque Vestales sacra publica a caede, ab incendiis procul auferre: nec ante deseri cultum eorum, quam non
 40 superessent, qui colerent. Si arx Capitoliumque, sedes Deorum, si senatus, caput publici consilii, si militaris juvenus superfuerit imminenti ruinae urbis, facilem jacturam esse seniorum, relictæ in urbe utique periturae turbae. et, quo id aequiore animo de plebe multitudo ferret,
 45 senes triumphales consularesque simul se cum illis palam dicere obituros; nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriam possent, oneratos inopiam armatorum.

XL. Haec inter seniores morti destinatos jactata solatia. Versae inde adhortationes ad agmen juvenum, quos in Capitolium atque in arcem prosequabantur, commen-

^a illis, qui ad Alliam tam pavide fugerant. ^b consendere.

dantes virtuti eorum juventaeque urbis per trecentos sexaginta annos omnibus bellis victricis, quaecunque reliqua esset, fortunam. Digredientibus, qui spem omnem atque opem secum ferebant, ab iis, qui captae urbis non superesse statuerant exitio; quum ipsa res speciesque miserabilis erat, tum muliebris fletus et concursatio incerta, nunc hos nunc illos sequentium, rogitantiumque viros¹⁰ natosque, cui se fato darent, nihil, quod humanis superesset malis, relinquebant. magna pars tamen earum in arcem suos prosecutae sunt, nec prohibente ullo, nec vocante: quia, quod utile obsessis ad minuendam imbellem multitudinem, id parum humanum erat. Alia maxime¹⁵ plebis turba, quam nec capere tam exiguus collis, nec alere in tanta inopia frumenti poterat, ex urbe effusa velut agmine jam uno petiit Janiculum. inde pars per agros dilapsi, pars urbes petunt finitimas, sine ullo duce aut consensu, suam quisque spem, sua consilia, communibus deploratis, exsequentes. Flamen interim Quirinalis virginesque Vestales, omissa rerum suarum cura, quae sacrorum secum ferenda, quae, (quia vires ad omnia ferenda deerant,) relinquenda essent, consultantes, quisve ea locus²⁰ fidei asservaturus custodia esset; optimum ducunt, condita in doliolis sacello proximo aedibus flaminis Quirinalis, ubi nunc desui religio est, defodere: cetera, inter se onere partito, ferunt via quae sublicio ponte ducit ad Janiculum. In eo clivo eas quum L. Albinus, de plebe Romana homo, conspexisset, plaustro conjugem ac liberos³⁰ vehens inter ceteram turbam, quae inutilis bello urbe excedebat; salvo etiam tum discrimine divinarum humanarumque rerum, irreligiosum ratus, sacerdotes publicos sacraque populi Romani pedibus ire, ferrique; se ac suos in vehiculo conspici; descendere uxorem ac pueros jussit,³⁵ virgines sacraque in plastrum imposuit: et Caere, quod iter sacerdotibus erat, pervexit.

XLI. Romae interim, satis jam omnibus, ut in tali re, ad tuendam arcem compositis, turba seniorum, domos regressa, adventum hostium obstinato ad mortem animo expectabat. qui eorum curules gesserant magistratus, ut infortunae pristinae honorumque aut virtutis insignibus morerentur, quae augustissima vestis est tensas ducentibus triumphantibusve, ea vestiti medio aedium eburneis sellis sedere. Sunt qui, M. Fabio pontifice maximo praefante carmen, devovisse eos se pro patria Quiritibusque Roma-

10nis, tradant. Galli, et quia interposita nocte a contentio-
 ne pugnae remiserant animos, et quod nec in acie ancipi-
 ti usquam certaverant proelio, nec tum impetu aut vi ca-
 piebant urbem, sine ira, sine ardore animorum ingressi
 postero die ^a urbem patente Collina porta, in forum per-
 15veniunt, circumferentes oculos ad templa Deum arcem-
 que, solam belli speciem tenentem: Inde, modico relic-
 to praesidio, (ne quis in dissipatos ex arce aut Capitolio
 impetus fieret,) dilapsi ad praedam vacuis occursum homi-
 num viis, pars in proxima quaeque tectorum agmine ru-
 20unt; pars ultima, velut ea demum intacta et referta prae-
 da, petunt. inde rursus ipsa solitudine absteriti, ne qua
 fraus hostilis vagos exciperet, in forum ac propinqua foro-
 loca conglobati redibant: ubi eos, plebis aedificiis observa-
 tis, patentibus atriis principum, major prope cunctatio te-
 25nebat aperta, quam clausa, invadendi. adeo haud secus
 quam venerabundi intuebantur in aedium vestibulis se-
 dentes viros, praeter ornatum habitumque humano augus-
 tiorem, majestate etiam, quam vultus gravitasque oris prae
 se ferebat, simillimos Diis. Ad eos velut simulacra versi
 30quum starent, M. Papirius unus ex his dicitur Gallo, bar-
 bam suam, ut tum omnibus promissa erat, permulcenti,
 scipione eburneo in caput incusso iram movisse; atque
 ab eo initium caedis ortum, ceteros in sedibus suis truci-
 dados. Post principum caedem nulli deinde mortalium
 35parci, diripi tecta, exhaustis injici ignes.

XLII. Ceterum, seu non omnibus delendae urbis libido
 erat, seu ita placuerat principibus Gallorum, et ostentari
 quaedam incendia terroris causa, si compelli ad deditionem
 caritate sedium suarum obsessi possent; et non omnia
 5 concremari tecta, ut, quodcunque superesset urbis, id
 pignus ad flectendos hostium animos haberent; nequaquam
 perinde atque in capta urbe prima die aut passim aut late
 vagatus est ignis. Romani, ex arce plenam hostium ur-
 bem cernentes, vagosque per vias omnes cursus, quum
 10 alia atque alia parte nova aliqua clades oriretur, non
 mentibus solam ^b consipere, sed ne auribus quidem atque
 oculis satis constare poterant. Quocunque clamor hostium,
 mulierum puerorumque ploratus, sonitus flammae, et fra-
 gor ruentium tectorum ^c avertisset, paventes ad omnia, ani-
 15 mos oraque et oculos flectebant, velut ad spectaculum a
 fortuna positi occidentis patriae, nec ullius rerum suarum

^a urbem del.^b consipere.^c advertisset.

relictis, praeterquam corporum, vindices, tanto ante alios miserandi magis, qui unquam obsessi sunt, quod interclusi a patria obsidebantur, omnia sua cernentes in hostium potestate. Nec tranquillior nox diem tam foede actum 20 excepit: lux deinde noctem inquietam insecuta est. nec ullum erat tempus, quod a novae semper cladis alicujus spectaculo cessaret. Nihil tamen, tot onerati atque obruti malis, flexerunt animos, quin, etsi, omnia flammis ac ruinis aequata vidissent, quamvis inopem parvumque, 25 quem tenebant, collem, libertati relictum, virtute defendere; et jam, quum eadem quotidie acciderent, velut assueti malis, abalienaverant ab sensu rerum suarum animos; arma tantum ferrumque in dextris, velut solas reliquias spei suae; intuentes. 30

XLIII. Galli quoque, per aliquot dies in tecta modo urbis nequicquam bello gesto, quum inter incendia ac ruinas captae urbis nihil superesse, praeter armatos hostes, viderent, nec quicquam tot cladibus territos, nec flexuros ad deditionem animos, si vis adhiberetur; experiri ultima, et impetum facere in arcem statuunt. Prima luce, signo dato, multitudo omnis in foro instruitur. inde, clamore sublato ac testudine facta, subeunt. adversus quos Romani nihil temere nec trepide, ad omnes aditus stationibus firmatis, qua signa ferri videbant, ea robore virorum 10 opposito scandere hostem sinunt: quo successerit magis in arduum, eo pelli posse per proclive facilius rati. Medio fere clivo restitere: atque inde ex loco superiore, qui prope sua sponte in hostem inferebat, impetu facto, strage ac ruina fudere Gallos: ut nunquam postea nec pars, nec 15 universi tentaverint tale pugnae genus. Omissa itaque spe per vim atque arma subeundi, obsidionem parant: cuius ad id tempus immemores, et, quod in urbe fuerat, frumentum incendiis urbis absumpserant, et ex agris per ipsos dies raptum omne Vejos erat. Igitur, exercitu diviso, 20 partim per finitimos populos praedari placuit, partim obsideri arcem; ut obsidentibus frumentum populatores agrorum praeberent. Proficiscentes Gallos ab urbe ad Romanam experiendam virtutem fortuna ipsa Ardeam, ubi Camillus exsulabat, duxit: qui moestior ibi fortuna publica, 25 quam sua, quum Diis hominibusque accusandis senesceret, indignando mirandoque ubi illi viri essent, qui secum Vejos Faleriosque cepissent, qui alia bella fortius semper, quam feliciter, gessissent; repente audit, Gallorum exercitum adventare, atque de eo pavidos Ardeates consultare. 30

nec secus quam divino spiritu tactus, quum se in mediâ concionem intulisset, abstinere sœtus ante talibus conciliis;

XLIV. 'Ardeates,' inquit, 'veteres amici, novi etiam
'cives mei, quando et vestrum beneficium ita tulit, et fortuna hoc egit mea, nemo vestrum conditionis meae oblitum me huc processisse putet: sed res ac periculum com-
5 'mune cogit, quod quisque possit in re trepida praesidii,
'in medium conferre: Et quando ego vobis pro tantis
'vestris in me meritis gratiam referam, si nunc cessavero?
'aut ubi usus erit mei vobis, si in bello non fuerit? Hac
'arte in patria steti; et, invictus bello, in pace ab ingratis
10 'civibus pulsus sum. Vobis autem, Ardeates, fortuna ob-
'lata est, et pro tantis pristinis populi Romani beneficiis,
'quanta ipsi meministis, (nec enim exprobranda apud me-
'mores sunt,) gratiae referendae, et huic urbi decus ingens
'belli ex hoste communi pariendi. Quae effuso agmine
15 'adventat, gens est, cui natura corpora animosque magna
'magis, quam firma, dederit. eo in certamen omne plus
'terroris, quam virium, ferunt. Argumenta sit clades
'Romana. patentem cepere urbem; ex arce Capitolio-
'que his exigua resistitur manu. Jam obsidionis taedio
20 'victi abscedunt, vagique per agros palantur, cibo vinoque
'raptim hausto repleti. Ubi nox appetit, prope rivos aqua-
'rum, sine munimento, sine stationibus ac custodiis, passim
'ferarum ritu sternuntur, nunc ab secundis rebus magis
'etiam solito incauti. Si vobis in animo est tueri moenia
25 'vestra, nec pati haec omnia Galliam fieri, prima vigilia
'capite arma frequentes: me sequimini ad caedem, non
'ad pugnam. nisi vinctos somno, velut pecudes, truci-
'dandos tradidero, non recuso eundem Ardeae rerum
'meorum exitum, quem Romae habui.'

XLV. Aequis iniquisque persuasum erat, tantum bello virum neminem usquam ea tempestate esse. Concione dimissa, corpora curant, intenti, quam mox signum daretur. quo dato, primae silentio noctis ad portas
5 Camillo praesto fuere. Egressi, haud procul urbe, sicut praedictum erat, castra Gallorum, intuta neglectaque ab omni parte nacti, clamore invadunt. Nusquam proelium, omnibus locis caedes est: nuda corpora et soluta somno trucidantur. extremos tamen pavore
10 cubilibus suis excitos, quae aut unde vis esset, ignaros in fugam, et quosdam in hostem ipsam improvidos tulit. magna pars in agrum Antiatem delati, incursione ab

oppidanis in palatos facta, circumveniuntur. Similis in agro
 Veienti Tuscorum facta strages est: qui urbis, jam pro-
 pe quadragesimum annum vicinae, oppressae ab hoste 15
 invisitato inauditoque, adeo nihil miseriti sunt, ut in agrum
 Romanum eo tempore incursiones facerent, plenique prae-
 dae Vejos etiam, praesidiumque et spem ultimam Roma-
 ni nominis, in animo habuerint oppugnare. Viderant eos
 milites Romani, vagantes per agros et congregatos agmine, 20
 praedam prae se agentes, et castra cernebant haud procu.
 Vejis posita. inde primum miseratio sui, deinde indigni-
 tas, atque ex ea ira animos cepit, 'Etruscisne etiam, a
 quibus 'bellum Gallicum in se avertissent, ludibrio esse
 "clades suas?" Vix temperavere animis, quin extemplo 25
 impetum facerent: compressique a Caedicio centurione,
 quem sibimet ipsi praefecerant, rein in noctem sustinuerunt.
 Tantum par Camillo defuit auctor, cetera eodem ordine
 eodemque fortunae eventu gesta. quin etiam, ¹ ducibus
 captivis, qui caeda nocturnae superfuerant, ad aliam ma- 30
 num Tuscorum ad Salinas profecti, nocte insequenti ex
 improvviso majorem caedem edidere, duplicique victoria
 ovantes Vejos redeunt.

XLVI. Romae interim perumque obsidio segnis et
 utrinque silentium esse, ad id tantum intentis Gallis, ne
 quis hostium evadere inter stationes posset: quum re-
 pente juvenis Romanus admiratione in se cives hostesque 5
 convertit. Sacrificium erat statum in Quirinali colle gen-
 ti Fabiae. ad id faciendum C. Fabius Dorso, Gabino cinctu,
 sacra manibus gerens, quum de Capitolio descendisset,
 per medias hostium stationes egressus, nihil ad vocem cu-
 jusquam terroremve motus, in Quirinalem colle pervenit. 10
 ibique omnibus solenniter peractis, eadem revertens
 similiter constanti vultu graduque, satis sperans propitios
 esse Deos, quorum cultum ne mortis quidem metu prohibi-
 bitus deseruisset, in Capitolium ad suos rediit, seu atton-
 itis Gallis miraculo audaciae, seu religione etiam motis, cu- 15
 jus haudquaquam negligens est gens. Vejis interim non an-
 imi tantum in dies, sed etiam vires, crescebant: nec Romanis
 solum eo convenientibus ex agris, qui a proelio adverso aut
 clade captae urbis palati fuerant, sed etiam ex Latio volun-

1. *Ducibus captivis.*] Some captives being taken as directors of the way.

2. *Gabino cinctu.*] Girt after the manner of the Gabiniana. This phrase is used in the same manner by Virgil.

20tariis confluentibus, ut in parte praedae essent. Maturum
 jam videbatur, repeti patriam eripique ex hostium manibus:
 sed corpori valido caput deerat. Locus ipse admonebat
 Camilli, et magna pars militum erat, qui ductu auspicio-
 que ejus res prospere gesserant: et Caedicius negare, se
 25commissurum, cur sibi aut Deorum aut hominum quis-
 quam imperium finiret potius, quam ipse memor ordinis
 sui posceret imperatorem. Consensu omnium placuit, ab
 Ardea Camillum acciri; sed antea consulto senatu, qui
 Romae esset. adeo regebat omnia pudor, discriminaque
 30rerum prope perditis rebus servabant. Ingenti periculo
 transeundum per hostium custodias erat. ad eam rem
 Pontius Cominius, impiger juvenis, operam pollicitus, in-
 cubans cortici, secundo Tiberi ad urbem defertur. inde,
 qua proximum fuit a ripa, per praeruptum, eoque neg-
 35lectum hostium custodiae, saxum in Capitolium evadit:
 et, ad magistratus ductus, mandata exercitus edit. accep-
 to inde senatus decreto, ut et, comitiis curiatis revocatus
 de exilio, jussu populi Camillus dictator extemplo dicere-
 tur, militesque haberent imperatorem, quem vellent, ea-
 40dem degressus nuncius Vejos contendit: missique Arde-
 am legati ad Camillum, Vejos eum perduxere: seu, (quod
 magis credere libet, non prius profectum ab Ardea, quam
 comperit legem latam; quod nec injussu populi mutari
 finibus posset, nec, nisi dictator dictus, auspicia in exer-
 45citu habere,) lex curiata lata est, dictatorque absens dic-
 tus.

XLVII. Dum haec Vejis agebantur, interim arx Romae
 Capitoliumque in ingenti periculo fuit. namque Galli, seu
 vestigio notato humano, qua nuncius a Vejis pervenerat,
 seu sua sponte animadverso ad Carmentis ^a saxorum ascen-
 5su aequo, nocte sublustri, quum primo inermem, qui tenta-
 ret viam, praemisissent, tradentes inde arma, ubi quid ini-
 qui esset, alterni innisi, sublevantesque in vicem et tra-
 hentes alii alios, prout postularet locus; tanto silentio in
 summum evasere, ut non custodes solum fallerent, sed ne
 10canes quidem, sollicitum animal ad nocturnos strepitus,
 excitarent. Anseres non defellere, quibus sacris Junoni
 in summa inopia cibi tamen abstinencebatur. quae res saluti
 fuit. Namque clangore eorum alarumque crepitu excitus
 M. Manlius, qui triennio ante consul fuerat, vir bel-
 15lo egregius, armis arreptis, simul ad arma ceteros ci-

^a saxum.

ens, vadit; et, dum ceteri trepidant, Gallum, qui jam in summo constiterat, umbone ictum deturbat: Cujus casus prolapsi quum proximos sterneret, trepidantes alios, armisque omissis saxa, quibus adhaerebant, manibus amplexos, trucidat. jamque et alii congre-
 20 gati telis missilibusque saxis proturbare hostes ruinaque tota prolapsa acies in praeceps deferri. Sedato deinde tumultu reliquum noctis, (quantum in turbatis mentibus poterat, quum praeteritum quoque periculum sollicitaret,) quieti datum est. Luce orta, vocatis classico ad concilium
 25 militibus ad tribunos, quum et recte et perperam facto pretium deberetur; Manlius primum ob virtutem laudatus donatusque, non ab tribunis solam militum, sed consensu etiam militari: cui universi selibras farris et quartarios vini ad aedes ejus, quae in arce erant, contulerunt. rem dic-
 30 tu parvam, ceterum inopia fecerat eam argumentum ingens caritatis, quum, se quisque victu suo fraudans, detractum corpori atque usibus necessariis ad honorem unius viri conferret. Tum vigiles ejus loci, qua sefellerat ascen- dens hostis, citati: et quum in omnes more militari se
 35 animadversurum Q. Sulpicius tribunus militum pronunciasset; consentiente clamore militum, in unum vigilem conjicientium culpam, deterritus, a ceteris abstinuit: reum haud dubium ejus noxae, approbantibus cunctis, de saxo dejecit. Inde intentiores utrinque custodiae esse; et apud
 40 Gallos, quia vulgatum erat, inter Vejos Romamque nuncios commeare; et apud Romanos, ab nocturni periculi memoria.

XLVIII. Sed ante omnia obsidionis bellique mala fames utrinque exercitum urgebat: Gallos pestilentia etiam, quum loco jacente inter tumulos castra habentes, tum ab incendiis torrido et vaporis pleno, cineremque, non pulverem modo, ferente, quum quid venti motum esset. quorum
 5 intolerantissima gens, humorique ac frigori assueta, quum aestu et angore vexata, vulgatis velut in pecua morbis, moreretur; jam pigritia singulos sepeliendi promiscue acervatos cumulos hominum urebant: bustorumque inde Gallicorum nomine insignem locum fecere. Induciae de-
 10 inde cum Romanis factae, et colloquia permissu imperatorum habita: in quibus quum identidem Galli famem obicerent, eaque necessitate ad deditionem vocarent, dicitur avertendae ejus opinionis causa multis locis panis de Capitolio jactatus esse in hostium stationes. Sed jam neque
 15 dissimulari, neque ferri ultra fames poterat. Itaque, dum

dictator delectum per se Ardeae habet, magistrum equitum L. Valerium a Vejis abducere exercitum jubet, parat, instruitque, quibus haud impar adoriatur hostes: interim 20 Capitolinus exercitus, stationibus vigiliisque fessus, superatis tamen humanis omnibus malis, quum famem unam natura vinci non sineret, diem de die prospectans, ecquod auxilium ab dictatore appareret; postremo spe quoque jam, non solum cibi, deficiente, et, quum stationes procederent, 25 prope obruentibus infirmum corpus armis, vel dedi, vel relinmi se, quacunque pactione possent, jussit; jactantibus non obscure Gallis, haud magna mercede se adduci posse, ut obsidionem relinquunt. Tum senatus habitus, tribunisque militum negotium datum, ut paciscerentur. Inde 30 inter Q. Sulpicium tribunum militum et Brennum regum Gallorum colloquio transacta res est, et mille pondori pretium populi gentibus mox imperituri factum. Rei, foedissimae per se, adjecta indignitas est, pondera ab Gallis allata iniqua, et, tribuno rescusante, additus ab insolente Gallo ponderi gladius: auditaque intoleranda Ro- 35 manis vox, 'Vae victis esse.'

XLIX. Sed Diique et homines prohibuere redemptos vivere Romanos, nam forte quadam, prius quam infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro 5 appenso, dictator intervenit; auferrique aurum de medio, et Gallos subnoveri jubet. Quum illi renitentes pactos dicerent sese, negat eam pactionem ratam esse, quae, postquam ipse dictator creatus esset, injussu suo ab inferioris iuris magistratu facta esset; denunciatque Gallis, 10 ut se ad proelium expediant. Suos in acervum conjicere sarcinas, et arma aptare, ferroque, non auro, recuperare patriam jubet, in conspectu habentes sana Deum, et conjuges, et liberos, et solum patriae deformae belli malis, et omnia, quae defendi repetique et ulcisci fas sit. Instruit 15 inde aciem, ut loci natura patiebatur, in semirutae solo urbis, et natura inaequali; et omnia, quae arte belli secunda suis eligi praeparare poterant, providit. Galli, nova re trepidi, arma capiunt, itaque magis, quam consilio, in Romanos incurrunt. Jam verterat fortuna, jam Deorum opes humanaeque consilia rem Romanam adjuvabant. igitur primo concursu haud majore momento lusi Galli sunt, quam ad Alliam vicerant. Justiore altero deinde proelio ad octavum lapidem Gabina via, quo se ex fuga contulerant, ejusdem ductu auspicioque Camilli vincun-

tur. Ibi caedes omnia obtinuit. castra capiuntur, et ne²⁵ nuncius quidem cladis relictus. Dictator, recuperata ex hostibus patria, triumphans in urbem redit: interque iu-
cos militares, quos inconditos jaciunt, Romulus ac parens patriae conditorque alter urbis haud vanis laudibus ap-
pellatur. Servatam deinde bello patriam iterum in pace³⁰ haud dubie servavit, quum prohibuit migrari Vejos, et tribunis rem intentius agentibus post incensam urbem, et per se inclinata magis plebe ad id consilium: eaque causa fuit non abdicandae post triumphum dictaturae, sen-
atu obsecraute, ne rempublicam in incerto relinqueret³⁵ statum.

L. Omnium primum, ut erat diligentissimus religionum cultor, quae ad Deos immortales pertinebant, retulit; et senatusconsultum facit, 'Fana omnia, quod ea hostis pos-
'sedisset, restituerentur, terminarentur, expiarenturque,
'expiatione eorum in libris per duumviros quaereretur. 5
'Cum Caeretibus hospitium publice fieret, quod sacra po-
'puli Romani ac sacerdotes recepissent, beneficioque ejus
'populi non intermissus honos Deum immortalium esset:
'Iudi Capitolini fierent, quod Jupiter optimus maximus su-
'am sedem atque arcem populi Romani in re trepida tu-¹⁰
'tatus esset: collegiumque ad eam rem M. Furius dicta-
'tor constitueret ex iis, qui in Capitolio atque arce habi-
'tarent.' Expiandae etiam vocis nocturnae, quae nuncia cladis ante bellum Gallicum audita neglectaque esset,
mentio illata, jussumque templum in Nova via Ajo Locu-¹⁵
tio fieri. Aurum, quod Gallis ereptum erat, quodque ex aliis templis inter trepidationem in Jovis cellam collatum, quum, in quae referri oporteret, confusa memoria esset, sacrum omne judicatum et sub Jovis sella poni jussum. Jam ante in eo religio civitatis apparuerat, quod, quum in²⁰
publico deesset aurum, ex quo summa pactae mercedis Gallis confieret, a matronis collatum acceperant, ut sacro auro abatineretur. Matronis gratiae actae, honosque ad-
ditus, ut earum, sicut virorum, post mortem solennis lau-
datio esset. Iis peractis, quae ad Deos pertinebant, quae-²⁵
que per senatum agi poterant; tum demum, agitantibus tribunis plebem assiduus concionibus, ut, relictis ruinis, in urbem paratam Vejos transmigrarent, in concionem, uni-
verso senatu prosequente, descendit, atque ita verba fecit:

LI. 'Adeo mihi acerbae sunt, Quirites, contentiones cum
'tribunis plebis, ut nec tristissimi exsilii solatium aliud

' habuerim, quoad Ardeae vixi, quam quod procul ab his.
 ' certaminibus eram : et ob eadem haec, non, si millies
 5 ' senatusconsulto populi que jussu revocaretis, rediturus.
 ' unquam fuerim. Nec nunc me, ut redirem, mea volun-
 ' tas mutata, sed vestra fortuna perpulit. quippe, ut in
 ' sua sede maneret patria, id agebatur; non ut ego uti-
 ' que in patria essem. et nunc quiescerem ac tacerem li-
 10 ' benter, nisi haec quoque pro patria dimicatio esset; cui
 ' deesse, quoad vita suppetat, aliis turpe, Camillo etiam
 ' nefas est. Quid enim repetimus? quid obsessam ex
 ' hostium manibus eripuimus, si recuperatam ipsi deserim-
 ' mus? et quum, victoribus Gallis, capta tota urbe, Capi-
 15 ' tolium tamen atque arcem Diique et homines Romani
 ' tenuerint, habitaverint; victoribus Romanis, recuperata
 ' urbe, arx quoque et Capitolium deseretur? et plus vas-
 ' titatis huic urbi secunda nostra fortuna faciet, quam ad-
 ' versa fecit? Equidem, si nobis cum urbe simul positae
 20 ' traditaeque per manus religiones nullae essent, tamen tam
 ' evidens numen hac tempestate rebus adfuit Romanis, ut
 ' omnem negligentiam divini cultus exemptam hominibus
 ' putem. Intuemini enim horum deinceps annorum vel se-
 ' cundas res, vel adversas: invenietis omnia prospere eve-
 25 ' nisse sequentibus Deos, adversa spernentibus. Jam om-
 ' nium primum Vejens bellum, (per quot annos, quanto la-
 ' bore gestum!) non ante cepit finem, quam monitu Deorum
 ' aqua ex lacu Albano emissa est. Quid haec tandem ur-
 ' bis nostrae clades nova? num ante exorta est, quam
 30 ' spreta vox coelo emissa de adventu Gallorum? quam
 ' gentium jus ab legatis nostris violatum? quam a nobis,
 ' quum vindicari deberet, eadem negligentia Deorum
 ' praetermissum? Igitur victi captique ac redempti tan-
 ' tum poenarum Diis hominibusque dedimus, ut terrarum
 35 ' orbi documento essemus. Adversae deinde res admon-
 ' uerunt religionum. Confugimus in Capitolium ad De-
 ' os, ad sedem Jovis optimi maximi: sacra in ruina rerum
 ' nostrarum alia terrae celavimus, alia, avecta in finiti-
 ' mas urbes, amovimus ab hostium oculis. Deorum cul-
 40 ' tum, deserti ab Diis hominibusque, tamen non intermisi-
 ' mus. Reddidere igitur patriam, et victoriam, et anti-
 ' quum belli decus amissum: et in hostes, qui caeci ava-
 ' ritia in pondere auri foedus ac fidem fefellerant, verte-
 ' runt terrorem fugamque et caedem.

LII. ' Haec culti neglectique numinis tanta monumenta,

"in rebus humanis cernentes, ecquid sentitis, Quirites,
 quantum vixdum e naufragiis prioris culpa cladisque
 emergentes paremus nefas? urbem auspicio inaugurato-
 que conditam habemus: nullus locus in ea non religio- 5
 num Deorumque est plenus: sacrificiis solennibus non
 dies magis statim, quam loca sunt, in quibus fiant. Hos
 omnes Deos, publicos privatosque, Quirites, deserturi es-
 tis? Quam par vestrum factum est, quod in obsidione
 nuper in egregio adolescente C. Fabio, non minore hosti-10
 um admiratione, quam vestra, conspectum est; quum
 inter Gallica tela degressus ex arce solenne Fabiae gen-
 tis in colle Quirinali obiit? An gentilitia sacra ne in
 bello quidem intermittere, publica sacra et Romanos Deos
 etiam in pace deserere placet? et pontifices flaminesque15
 negligentiores publicarum religionum esse, quam priva-
 tus in solenni gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat, aut
 Vejis ea nos facturos, aut huc inde missuros sacerdotes
 nostros, qui faciant: quorum neutrum fieri salvis cere-
 moniis potest. et ne omnia generatim sacra omnesque20
 percenseam Deos; in Jovis epulo num alibi, quam in
 Capitolio, pulvinar suscipi potest? Quid de aeternis
 Vestae ignibus signoque, quod imperii pignus custodia
 ejus templi tenetur, loquar? quid de ancilibus vestris,
 Mars Gradive, tuque Quirine pater? haec omnia in pro-25
 fano deserere placet sacra, aequalia urbi, quaedam vetusti-
 ora origine urbis? Et videte, quid inter nos ac majores
 intersit. illi sacra quaedam in monte Albano Lavinioque
 nobis facienda tradiderunt. An ex hostium urbibus Ro-
 mam ad nos transferri sacra religiosum fuit: hinc sine30
 piaculo in hostium urbem Vejos transferemus? Recor-
 damini, agitedum, quoties sacra instaurentur, quia ali-
 quid ex patrio ritu negligentia casuve praetermissum est.
 Modo quae res, post prodigium Albani lacus, nisi instau-
 ratio sacrarum auspiciorumque renovatio, affectae Vejen-35
 ti bello reipublicae remedio fuit? At etiam, tanquam
 veterum religionum memores, et peregrinos Deos transtu-
 limus Romam, et instituimus novos. Juno regina, trans-
 vecta a Vejis, nuper in Aventino quam insigni ob excel-
 lens matronarum studium celebrique dedicata est die40
 Ajo Locutio templum, propter coelestem vocem exaudi-
 tam in Nova via, jussimus fieri: Capitolinos ludos solen-
 nibus aliis addidimus; collegiumque ad id novum, aucto-
 re senatu, condidimus. Quid horum opus fuit suscipi, si

- 45^a una cum Gallis urbem Romanam relicturi fuimus? si non
 voluntate mansimus in Capitolio per tot menses obsidio-
 nis? si ab hostibus metu retenti sumus? De sacris lo-
 quimur et de templis: quid tandem de sacerdotibus?
 Nonne in mentem venit, quantum piaculi committatur?
 50^a Vestalibus nempe una illa sedes est, ex qua eas nihil un-
 quam, praeterquam urbs capta, movit. Flamini Diafi
 noctem unam manere extra urbem nefas est. Hos Ve-
 jentes pro Romanis facturū estis sacerdotes, et Vestales
 tuae te deserent, Vesta? et flamen peregre habitando
 55^a in singulas noctes tantum sibi rei publicae piaculi
 contrahet? Quid alia, quae auspicato agimus omnia fere
 intra pomerium, cui oblivioni, aut cui negligentiae da-
 mus? Comitia curiata, quae rem militarem conti-
 nent; comitia centuriata, quibus consules tribunosque
 60^a militares creatis, ubi auspicio, nisi ubi adsolent, fieri
 possunt? Vejosome haec transferemus? an comitiorum
 causa populus tanto incommodo in desertam hanc ab
 Diis hominibusque urbem conveniet?

- LIII. Sed res ipsa cogit vastam incendiis ruinisque re-
 linquere urbem, et ad integra omnia Vejos migrare, nec
 hic aedificando inopem plebem vexare. Hanc autem
 jactari magis causam, quam veram esse, ut ego non di-
 5^a cam, apparere vobis, Quirites, puto; qui meministis,
 ante Gallorum adventum, salvis tectis publicis privatis-
 que, stante incolumi urbe, hanc eandem rem actam es-
 se, ut Vejos transmigraremus. Et videte, quantum in-
 ter meam sententiam vestramque intersit, tribuni. Vos,
 10^a etiamsi tunc faciendum non fuerit, nunc utique facien-
 dum putatis: ego contra, (nec id mirati sitis prius,
 quam, quale sit, audieritis,) etiamsi tunc migrandum fu-
 isset, incolumi tota urbe, nunc has ruinas relinquendas
 non censerem. Quippe tum causa nobis in urbem cap-
 15^a tam migrandi victoria esset, gloriosa nobis ac posteris
 nostris; nunc haec migratio nobis misera ac turpis,
 Gallis gloriosa est. non enim reliquisse victores, sed
 amisisse victi, patriam videbimur. hoc ad Alliam fuga,
 hoc capta urbs, hoc circumsessum Capitolium necessita-
 20^a tis imposuisse, ut desereremus penates nostros, exilium-
 que ac fugam nobis ex eo loco conascisceremus, quem
 tueri non possemus. et Galli evertere potuerunt Romam,
 quam Romani restituere non videbantur potuisse?
 Quid restat, nisi ut, si jam novis copiis veniant, (con-

stat enim vix credibilem multitudinem esse,) et habitare²⁵
 in capta ab se, deserta a vobis, hac urbe velint, sinatis?
 Quid? si non Galli hoc, sed veteres hostes vestri, Aequi
 Volscive, faciant, ut commigrent Romam, velitane illos
 Romanos, vos Vejentes esse? an malitis hanc solitudi-
 nem vestram, quam urbem hostium, esse? non equidem³⁰
 video, quid magis nefas sit. Haec scelera, quia piget
 aedificare, haec dedecora pati parati estis? Si tota urbe
 nullum melius ampliusve tectum fieri possit, quam casa
 illa conditoris est nostri, non in casis, ritu pastorum
 agrestiumque, habitare est satius inter sacra penatesque³⁵
 vestros, quam exsulatum publice ire? Majores nostri,
 convenae pastoresque, quum in his locis nihil, praeter
 silvas paludesque, esset, novam urbem tam brevi aedi-
 ficarunt: non Capitolio, arcem incolumi, stantibus tem-
 plis Deorum, aedificare * incensa piget? et, quod singuli⁴⁰
 facturi fuimus, si aedes nostrae deflagrassent, hoc in
 publico incendio universi recusamus facere?

LIV. Quid tandem? si fraude, si casu Vejis incen-
 dium ortum sit, ventoque, (ut fieri potest,) diffusa flamma
 magnam partem urbis absumat; Fidenas inde, aut Ga-
 bios, aliamve quam urbem quaesituri sumus, quo trans-
 migremus? Adeo nihil tenet solum patriae, nec haec⁵
 terra, quam matrem appellamus, sed in superficie tig-
 nisque caritas nobis patriae pendet? Equidem, fatebor
 vobis, etsi minus injuriae vestrae, quam meae calamita-
 tis, meminisse juvat, quum abessem, quotiescunque pa-
 tria in mentem veniret, haec omnia occurrebant, colles,¹⁰
 campique, et Tiberis, et assueta oculis regio, et hoc coe-
 lum, sub quo natus educatusque essem. quae vos, Quiri-
 tes, nunc moveant potius caritate sua, ut maneatis in
 sede vestra, quam postea, quum reliqueritis ea, mace-
 rent desiderio. Non sine causa Dii hominesque hunc¹⁵
 urbi condendae locum elegerunt, saluberrimos colles,
 flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges
 devehantur, quo maritimi commeatus accipiantur; ma-
 re vicinum ad commoditates, nec expositum nimia propin-
 quitate ad pericula classium externarum: regionum²⁰
 Italiae medium, ad incrementum urbis natum unice lo-
 cum. Argumento est ipsa magnitudo tam novae urbis.
 trecentessimus sexagesimus quintus annus urbis, Quirites,

* incensam.

' agitur : inter tot veterrimos populos tamdiu bella geritis;
 25' quum interea, ne singulas loquar urbes, non conjuncti cum
 ' Aequis Volsci, tot tam valida oppida, non universa Etru-
 ' ria, tantum terra marique pollens, atque inter duo ma-
 ' ria latitudinem obtinens Italiae, bello vobis par est.
 ' Quod quum ita sit, quae, (malum,) ratio est, expertis alia
 30' experiri, quum jam, ut virtus vestra transire alio possit,
 ' fortuna certe loci hujus transferri non possit? Hic Cap-
 ' itolium est, ubi quondam capite humano invento respon-
 ' sum est, eo loco caput rerum summamque imperii fore.
 ' hic, quum augurato liberaretur Capitolium, Juventas
 35' Terminusque maximo gaudio patrum nostrorum moveri
 ' se non passi. hic Vestae ignes, hic ancilia coelo demis-
 ' sa, hic omnes propitii manentibus vobis Dii.'

LV. Movisse eos Camillus quum alia oratione, tum ea,
 quae ad religiones pertinebat, maxime dicitur. sed rem
 dubiam decrevit vox ^a opportuna emissa; quod, quum
 senatus post paulo de his rebus in curia Hostilia habere-
 5 tur, cohortesque, ex praesidiis revertentes, forte agmine
 forum transirent, centurio in comitio exclamavit: ' Signi-
 ' fer, statue signum: hic manebimus optime.' qua voce
 audita, et senatus, ' accipere se omen,' ex curia egressus,
 conclamavit, et plebs circumfusa approbavit. Antiqua-
 10 ta deinde lege, promiscue urbs aedificari coepta. Tegula
 publice praebita est: saxi materiaeque caedendae, unde
 quisque vellet, jus factum; ¹ praedibus acceptis, eo
 anno aedificia perfecturos. Festinatio curam exemit vi-
 cos dirigendi, dum, omisso sui alienique discrimine, in
 15 vacuo aedificant. Ea est causa, ut veteres cloacae, pri-
 mo per publicum ductae, nunc privata passim subeant
 tecta; formaque urbis sit occupatae magia, quam divisae,
 similis.

^a opportune.

1. Praedibus acceptis.] Bonds or sureties being received.

FINISHED

March 8th 1826
3^d section

